

Pirkko Kukkohovi

**LUMIJOEN KALASTUSHISTORIA TALTEEN
JA AIHIOITA MATKAILUN ALUEELLISEEN KEHITTÄMISEEN**

**Opinnäytetyö
CENTRIA AMMATTIKORKEAKOULU
Matkailun koulutusohjelma
Toukokuu 2016**

KALAHALLI

Yksikkö Ylivieska	Aika toukokuu 2016	Tekijä/tekijät Pirkko Kukkohovi
Koulutusohjelma Matkailun restonomi		
Työn nimi Lumijoen kalastushistoria talteen ja aihioita matkailun alueelliseen kehittämiseen		
Työn ohjaaja Sirpa Soukka		Sivumäärä 181 sivua
Työelämäohjaaja Sirpa Soukka		
<p>Opinnäytetyöni käsittelee Lumijokea ja sen perinteistä kalastuskulttuuria matkailun opas- ja ohjelmapalvelujen näkökulmasta. Tutkimus on aineistolähtöinen laadullinen tutkimus, jossa tutkimuskohdetta lähestytään eri näkökulmista. Kuvaan paikallista kalastushistoriaa, josta etsin sisältöjä matkailun kehittämiseen. Tavoitteena on piirtää teemojen pohjalta alueen matkailullista karttaa.</p> <p>Aluetta yhdistäviä teemoja ovat <i>perinteinen kalastuskulttuuri</i> sekä <i>maankohoamisen ilmiö</i>. Matkailun vetoimatekijöiden tarkastelusta nousivat <i>paikan esteettisyys</i> ja <i>arvokkaat maisemat</i> tekijöiksi, jotka vaikuttavat merkittävästi matkailuelämyksen syntyyn, ja toimintaympäristössä yhdistyvät niin luonto- kuin kulttuuripiirteet. Tämän pohjalta tarkastelin alueita Hailuodosta Oulujokivartta Oulujärvelle sekä alueita Limingan lakeudelta Perämeren rannikkoseutua Kalajoelle ja Rahjan saaristoon. Mukaan tulivat matkailutiet Pohjanlahden Rantatie ja Tervan tie, joiden reiteillä kuvasin valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita. Opas- ja ohjelmapalveluille soveltuviksi päiväretkikohteiksi nousevat <i>Hailuoto</i> sekä Rantatiellä <i>Limingan lakeus ja merilakeus</i>, <i>Raahen saaristo</i> sekä <i>Kalajoen hiekkasärkät</i> ja <i>Rahjan saaristo</i>, ja Tervan tiellä <i>Oulujokilaakson kulttuurimaisemat</i>, <i>Rokua Geopark</i> ja <i>Rokuanvaaran maisemat</i>.</p> <p><i>Maankohoamisen ilmiö</i> on kaikkia alueita yhdistävä tekijä. Paikallisella tasolla <i>Lumijoen Varjakka</i> nousi merkittäväksi kohteeksi, missä kohtaavat kalastuskulttuuri, merellisyys, paikan esteettisyys ja maisema-arvot sekä matkailuun vaadittava infrastruktuuri. Luontokohteista erityisesti <i>Sannanlahden</i> ja <i>Puhkiavan lintutornit</i> edustavat paikkoja, joissa yhdistyvät maankohoamisen ilmiöt, merellisyys, vaikuttavat maisemat sekä kalastuksen historia. Muita merkittäviä paikkoja Lumijoen lähialueilla ovat <i>metsäinen Rantaharju</i>, <i>Alakestilän Arboretum</i> ja <i>Hirvinevan tekojärvi</i>. Luontokeskuksissa Hailuodossa, Limingassa ja Kalajoella yhdistyvät luonto, kalastusperinne sekä maankohoamisen ilmiöt.</p> <p>Aineistolähtöisellä tutkimuksella ja sisällönanalyysillä oli mahdollista tuottaa sisältöjä matkailun alueelliseen kehittämiseen. Työ palveli myös kulttuuriperinteen tallentamista. Tutkimuksessa syntyi kokonaiskuva paikallisesta kalastushistoriasta, jolla on ollut suuri merkitys Lumijoella.</p>		

Asiasanat

arvokkaat maisema-alueet, haastattelututkimus, kalastusperinne, kulttuurimatkailu, laadullinen tutkimus, Liminganlahti, Lumijoki, luontomatkailu, maankohoaminen, matkailun kehittäminen, matkailutiet, merilakeus, opaspalvelut, sisällönanalyysi, sisällöntuotanto

KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELY

EAKR	Euroopan aluekehitysrahasto
EKTR	Euroopan kalatalousrahasto
flada	maankohoamisen seurauksena rannikolla lahista kuroutumalla syntyviä järviä, joissa yhteys vielä mereen
full immersion	tila, jossa pääsee kokonaisvaltaisesti uppoutumaan paikalliseen luonto- ja kulttuuriympäristöön ja kokemaan yhteyttä sen kanssa
Hiidenkirnu	syvä ja kapea kuilu eli kuoppa, joka on syntynyt maahan jääkauden väistyessä jään sulamisvesien syöksyessä vesiputouksena jäähän muodostuneeseen railoon
kluuvijärvi	maankohoamisen seurauksena rannikolla lahdesta kuroutumalla syntynyt järvi
MEK	Matkailun edistämiskeskus
merilakeus	tasankoinen rannikko ja merialue, johon kuuluvat Lumijoen, Limingan, Oulunsalon ja Hailuodon kuntien rannikkoalueet ja niiden väliin jäävä Perämeren alue sekä Liminganlahti
METLA	Metsäntutkimuslaitos
Perä-pyynti	Lumijoen kalastajat kalastivat tyypillisesti Liminganlahden peräalueilla, josta nimitys Perä-pyynti
pöhnä eli pöhönä	perinteinen kalanpyydys, joka Lumijoella tarkoittaa runsaan metrin pituista pyydystä, jossa vanteet ja nielu ja jolla pyydettiin lähinnä ahventa
suppa	jääkauden väistyessä jäälohkareen sulamisesta syntynyt kuoppa, josta on tullut suo, järvi tai lampi
Visit Finland	Matkailun edistämiskeskus vuoteen 2015 asti, Finpro Oy:n yksikkö, joka vastaa valtakunnallisena matkailualan asiantuntijana ja toimijana ulkomailta Suomeen suuntautuvan matkailun edistämisestä

Kesämuistoja Varjakasta

Aurinko paistaa korkealta
Lämmössä väreilee ulappa - siristelen silmiä
Keltaisina läiskinä liikkuvat lautat Huikusta Riuttuun ja taas takaisin
Ne kohtaavat Rokon kohdalla

Ohjaajaani ja
tukijoitani kiittäen
Pirkko Kukkohovi

Meri tuoksu kaislikko kahisee
Linnut tepastelevat hiekkarannalla
Polskahdus laiturilta vilpoisaan veteen
Pikkukalat parveilevat aallonmurtajan suojissa
luiskahtavat karkuun sormien välistä
Pääskyselä kirkuvat, lentävät taitavasti
veden pinnassa, välillä taivaankannella
Lokit nauravat satamaan palaavien kalaveneiden ympärillä
Kalastajien ahavoituneet kasvot, kovettuneet kämmenet tervehtivät
Ostajat odottavat jo malttamattomina rannassa
Hopea välkehtii laatikoissa
saaliina jokunen siika
ja ahventa.

LUMIJOEN KALASTUSHISTORIA TALTEEN JA AIHIOITA MATKAILUN ALUEELLISEEN KEHITTÄMISEEN

TIIVISTELMÄ ABSTRACT KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELY ESIPUHE

Sisällys

1 JOHDANTO.....	1
2 TUTKIMUKSEN TIETOPERUSTA.....	4
2.1 Laadullisen tutkimuksen teoriaa	4
2.2 Matkailun tutkimuksista sekä luonto- ja kulttuurimatkailusta	8
2.3 Matkailun kehittämisestä	26
2.3.1 Matkailun kehittämisestä kansallisella ja kansainvälisellä tasolla.....	26
2.3.2 Alueellisista kehittäishankkeita	29
3 LUMIJOKI MATKAILUN KARTALLA	36
3.1 Lumijoki ja sen sijainti merilakeuden alueella.....	36
3.2 Lumijoen Varjakan kalasatama.....	54
4 LUMIJOEN JA MERILAKEUDEN KALASTUSHISTORIAA	72
4.1 Lumijoen kalastusperinne talteen–kirjaprojekti	72
4.1.1 Kirjaprojektin taustaa ja haastatteluaineisto	72
4.1.2 Projektin kulku vaiheittain ja aineiston litteroinnista	75
4.1.3 Projektin keskeiset tulokset ja johtopäätökset	79
4.2 Lumijoen kalastuksen historiaa paikallisten asukkaiden kertomana	84
4.2.1 Lumijoen asukkaat tarinoivat kalastuksesta 1900-luvun alusta nykypäivään.....	85
4.2.2 Tähystäjä alias likka Nieminen kertoo Lumijoen ja Limingan kalastajista.....	98
4.2.3 Matti Korhosen tarinoita kalastuksesta Limingassa	104
4.3 Lumijoen ja kalastuksen varhaisempaa historiaa.....	107
4.3.1 Alueen varhaisista eränkävijöistä sekä asutuksen ja elinkeinojen historiaa	108
4.3.2 Suurvaltapolitiikkaa ja kurimusta, ryöstöretkien ja sotien vuosisatoja.....	112
4.3.3 Merta edemmäs kalaan ja talonpoikaispurjehduksia	116
4.3.4 Oulun kaupungin vetovoima ja 1800-luvun muutokset.....	125

4.4 Kalastusta historian myllerryksessä ja katsaus nykypäivään - yhteenveto	132
5 MATKAILUN TEEMAT: KOHOAVAA MAATA, MERTA JA KULTTUURIMAISEMAA.....	137
5.1 Maankohoamisen ilmiö jääkauden perintönä.....	137
5.2 Arvokkaat maisema-alueet ja kulttuurimaisemat	142
5.2.1 Rannikkoalueen kohteet Limingan lakeudelta Kalajoelle Vanhan Rantatien reitillä.....	144
5.2.1.1 Limingan lakeuden kulttuurimaisema	144
5.2.1.2 Hailuoto ja sen kansallismaisemat	145
5.2.1.3 Raahen saaristo ja perinnemaisemakohteet.....	147
5.2.1.4 Rahjan saaristomaisemat ja Kalajoen hiekkasärkät	149
5.2.2 Kohteet Oulujokilaakson ja matkailutie Tervan tien reitillä	152
5.2.2.1 Yleistä Oulujokilaakson ja tervan historiasta.....	152
5.2.2.2 Oulujokilaakson kulttuurimaisemat, Muhos ja Oulu	153
5.2.2.3 Rokuanvaaran maisemat ja Rokua Geoparkin alueet	155
5.3 Matkailutiet Kuninkaantie, Vanha Rantatie ja Tervan tie	157
5.3.1 Kuninkaantie.....	157
5.3.2 Pohjanlahden Rantatie eli Vanha Rantatie.....	159
5.3.3 Matkailutie Tervan tie	161
6. TYÖN KESKEISET TULOKSET	163
7. POHDINTA JA PÄÄTELMÄT	169
LÄHTEET.....	172
KUVALUETTELO	180
LUETTELO KUVIOISTA	181

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni tavoitteena on tarkastella Perämeren rannalla Liminganlahden kupeessa sijaitsevaa Lumijokea ja sen perinteistä kalastuskulttuuria matkailun ja opastettujen ohjelmapalvelujen näkökulmasta. Paikallisesta kulttuuriperinteestä etsin sisältöjä teemoiksi matkailun alueelliseen kehittämiseen. Tavoitteena on piirtää nousevien teemojen pohjalta alueen matkailullista karttaa.

Lumijokiset ovat kalastaneet ja pyytäneet hylkeitä lähinnä Lumijoen Varjakan, Oulunsalon, Hailuodon ja Siikajoen Karinkannan välisellä merialueella, jota merilakeudeksi myös kutsutaan, sekä Liminganlahdella ja siihen laskevien jokien suilla. Kalastus on kokenut voimakkaita muutoksia historiansa aikana. Nykyään kalastus on lähinnä harrastuskalastusta ja ammattikalastajia on enää harvassa. Tieto kalastuksen perinteistä, vanhoista pyyntimenetelmistä, pyydyksistä ja pyyntipaikoistakin on katoamassa, kun vanhat kalastajat lopettajat työnsä. Työni tarkoitus on tallentaa perimätietoa kalastuksesta ja samalla selvittää, mikä merkitys kalastuksella on ollut Lumijoen kylän historiassa.

Kalastuselinkeinoa pyritään tukemaan ja elvyttämään erilaisin hankkein ja yksi kehittämisen painoalue viime vuosina on ollut kalastuskulttuurin ja matkailun yhdistäminen. Merilakeuden alueella sijaitseva Perämeren suurin saari Hailuoto, jossa kalastuksella on pitkät perinteet, sekä Liminganlahden lintuihin keskittyvä Metsähallituksen ylläpitämä Liminganlahden luontokeskus houkuttelevat matkailijoita alueelle. Liminganlahti kansainvälisesti merkittävänä lintuvetenä on nimetty yhdeksi Oulun seudun eteläosien tärkeimmistä matkailun vetovoimatekijöistä. Alue ei kuitenkaan tavoita matkailijoiden valtavirtoja. Lumijoen alueella matkailu on hyvin pienimuotoista ja kalastus on lähinnä lähiseutujen kalastusharrastajien omatoimimatkailua. Monipuolisempia matkailun palveluja on tarjolla lähinnä Oulun kaupungissa. Matkailullisesti Oulua ympäröivä maaseutu on siis melko tuntematonta ja koskematonta.

Oma mielenkiintoni tutkimusaihetta kohtaan nousee monestakin tekijästä. Olen kotoisin Lumijoelta ja perheessäni on ollut ja on edelleen niin ammatti- kuin harrastuskalastajia. Kalastuksen kehittymistä läheltä seuranneena olen kiinnostunut erityisesti kalastusperinteen mutta laajemminkin paikallisen historian tallentamisesta. Olen aikaisempien opintojeni yhteydessä nimestänyt Lumijoen Varjakan ja Lapinkylän alueita, mikä myös on lisännyt mielenkiintoa tutkia aihetta eteenpäin. Olen toiminut vuodesta 2010 Oulun seudun oppaat ry:ssä, jonka toiminta-alueeseen Lumijoki ja merilakeus kuuluvat,

joten työni tarkoitus on tukea Oulun seudun eteläpuolisten alueiden opaspalvelujen kehittämistä. Paikallishistorian ja kalastushistorian tuntemus on tärkeää matkailuoppaan työssä, mutta on osattava hyödyntää myös laajempia alueellisia ominaispiirteitä ja matkailun sisältöjä opastustyön kehittämiseksi.

Kalastusperinteen tallentamisen ohella työni palvelee kalastuselinkeinon tukemista sekä matkailun sisällöntuotantoa matkailun opas- ja ohjelmapalvelujen tuottamisen näkökulmasta. Sisällöntuottaminen matkailun tarpeisiin on tärkeä tekijä siinä, että alueen omaleimaisuutta saataisiin laajemmin hyödynnettyä ja sen tarjoamia mahdollisuuksia voitaisiin monipuolisemmin tuotteistaa ja tehdä tunnetuksi. On siis tunnettava paikallisia erityispiirteitä, jotta voitaisiin löytää aluetta yhdistäviä ominaispiirteitä.

Luvussa 2 esittelen tämän tutkimuksen tietoperustan. Ensimmäiseksi otan esittelyyn laadullisen tutkimuksen ja sen menetelmät, joita sovellan työssäni. Seuraavaksi käsittelen matkailuun liittyvää teoriaa ja tutkimusta. Koska työni tavoitteena on tuoda sisältöä matkailun kehittämiseen, tarkastelen matkailun tutkimustietoa erityisesti maaseutu-, luonto- ja kulttuuriperinnematkailuun liittyen. Perehdyn matkailun kehittämiseen valtakunnallisella ja alueellisella tasolla. Pysin näin löytämään aluetta matkailullisesti yhdistäviä vetovoimatekijöitä.

Matkailun näkökulman paikallisella tasolla otan tarkasteluun luvussa 3, jossa kuvaan Lumijokea ja sen sijaintia matkailun kentässä. Lumijoki linkittyy tässä lähialueiden matkailun karttaan. Otan tarkempaan käsittelyyn Lumijoen Varjakan kalasatamineen, jossa paikallinen kalastuskulttuuri osoittaa edelleen elinvoimaisuutta. Selvitän paikan erityispiirteitä kenttätutkimuksena eli kartoitan paikan toimintaympäristöä etsien siitä merkittäviä niin luonto- kuin kulttuuripiirteitä. Kirjallista kuvausta kohteista täydennän valokuvamateriaalilla.

Luvussa 4 kuvaan paikallisen kalastuskulttuurin historiaa. Ensin esittelen kalastushistorian ominaispiirteitä suulliseen perimätietoon perustuvista lähteistä, joista piiryy historiankuvaa 1800-luvun lopulta aina nykypäivään. Työni empiirinen osuus perustuu paikalliseen suulliseen perimätietoon, joka ulottuu 1900-luvun alkupuolelta nykypäivään. Tutkimuksen pääaineistona ovat 1980- ja 1990-luvulla tehdyt haastattelut, joissa kalastajat muistelevat menneitä ja kertovat kalastuselinkeinonsa muutoksista vuosikymmenten saatossa. Näiden haastattelujen pohjalta syntyi keväällä 2015 kirjaprojekti, jonka tavoitteena oli kerätä tarinoita kalastuksesta kirjalliseen muotoon. Lumijoen Kalastajainseura ry. sai hanketukea ja toimin heinä-elokuun 2015 projektityöntekijänä tehtävänäni koota jo aikaisemmin tehdyt haastattelut kirjaksi ja tehdä täydentäviä haastatteluja. Kirjan *Lumijoen kalastajien tarinoita* julkistamistilaisuus pidettiin 12.12.2015. Tässä opinnäytetyössä esittelen projektin tulokset. Sen jälkeen

täydennän kalastuksen historiankuvausta muilla ihmisten kertomuksiin perustuvilla läheillä. Lopuksi kuvaan Lumijoen kalastuksen varhaisempaa historiaa eli aikaa ennen 1900-lukua, missä käytän lähteenä alueesta tehtyjä historiantutkimuksia. Tavoitteena on saada kokonaisvaltaisempi kuva kalastuksen historiasta ja sen linkittymisestä paikalliseen ja alueen historiaan aina alkua ajoilta lähtien. Luvussa 4.4 kokoaan yhteen tarkastelun tulokset.

Luvussa 5 linkitän työni laajemmin alueelliseen matkailun kenttään. Pyrin hyödyntämään paikankuvauksesta ja paikallishistoriasta nousseita teemoja alueen kulttuuri- ja luontomatkailun näkökulmasta. Tutkin sitä, miten alueen merellinen kulttuuriperinne ja kalastushistoria sekä muut ominaispiirteet linkittyvät toisiinsa alueellisesti. Matkailun opas- ja ohjelmapalvelujen tuottamisen näkökulmasta olen rajannut tarkasteltavaksi toiminta-alueiksi yhtenä linjana alueen, joka kulkee Perämeren rannikkoalueen merilakeudelta etelään Vanhaa Rantatietä mukaillen aina Kalajoen Hiekkasärkille ja Rahjaan, ja toisena linjana alueen, joka kulkee Hailuodosta Oulujokivartta Tervan tietä myötäillen Oulujärvelle. Pääteemoja katsauksessa ovat maankohoaminen sekä arvokkaat maisema-alueet ja kulttuuriperinnekohteet sekä matkailutiet Pohjanlahden Rantatie ja Tervan tie.

Luvussa 6 kokoaan yhteen tutkimuksen keskeiset tulokset ja lopuksi luvussa 7 esitän työni pohdinnat ja päätelmät alueellisen matkailun sekä opaspalvelujen kehittämisen näkökulmasta.

Tämän opinnäytetyön tärkeimmät tutkimuskysymykset ovat:

- 1) Millaista Lumijoen kalastus on ollut historian saatossa?
- 2) Miten ja millaisissa paikoissa kalastusperinne näkyy nykypäivänä?
- 3) Miten Lumijoki linkittyy laajemmin matkailun kartalle?
- 4) Mitä aluetta yhdistäviä teemoja aineistosta nousee esille matkailun näkökulmasta?
- 5) Mitkä kohteet matkailun kartalla ilmentävät näitä teemoja?
- 6) Millaisia valitut alueet ovat ominaispiirteiltään?

2 TUTKIMUKSEN TIETOPERUSTA

Tässä luvussa esittelen tutkimuksen tietoperustan ja käsitteistön. Käsittelen laadullisen tutkimuksen teorioita ja analyysimenetelmiä ja linkitän ne omaan tutkimukseeni. Toinen tärkeä osa-alue on matkailualan tutkimusten esittely ja sieltä nousevat matkailun ominaispiirteet, jotka liittyvät tämän työn aihepiiriin. Alueellisen matkailun kehittämisen näkökulmasta nostan omiksi luvuikseen matkailun valtakunnalliset linjaukset ja tavoitteet sekä alueelliset kehittämishankkeet. Viimeisenä käsittelen Li-minganlahden alueen kehittämishankkeita, johon Lumijoki ja sen rannikkoalue osin kuuluvat.

2.1 Laadullisen tutkimuksen teoriaa

Laadullisessa tutkimuksessa ei keskitytä niinkään tutkimuskohdetta kuvaaviin määrällisiin indikaattoreihin, vaan keskiössä ovat tarkasteltavien ilmiöiden sisällölliset ominaispiirteet ja erityispiirteet. Laadullisen tutkimuksen kohteena on usein ihminen ja ihmisen sosiaalinen käyttäytyminen. Lähtökohtana on, että todellisuus on subjektiivista. Fenomenologia on oppi ilmiöistä, se on kokemuksen järjestelmällistä tutkimusta. Fenomenologian kiinnostuksen kohteena ovat ihmisten tunteet, uskomukset, näkemykset, arvostukset, kokemukset ja se, millaisia merkityksiä ihmiset antavat niille. Fenomenologiassa ihmisten elämismaailma tarkoittaa merkitysten maailmaa eli sitä, miten ihmiset elävät ja kokevat ilmiöitä. Fenomenologiassa oleellista on tulkita tätä merkitysten maailmaa ja saada siitä syvällisempi ymmärrys. Kertomusten kautta yksilöiden kokemuksista pyritään tekemään tulkintoja, joista muodostuu yleisiä merkitysrakenteita. Kertomus on tietämisen muoto, joka toimii välineenä ymmärtää ajallisuutta ja ihmisen paikkaa maailmassa. Kun yksittäiset ihmiset kertovat kokemuksiaan samasta ilmiöstä, näistä kertomuksista alkaa muodostua tarina, jolloin tarinaan tiivistyy ilmiön kannalta oleellisia ja merkityksellisiä piirteitä. Tarinaan siis tiivistyy kokonaiskuvaa eri kertomuksista. (Miettinen 2010; Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189-194.)

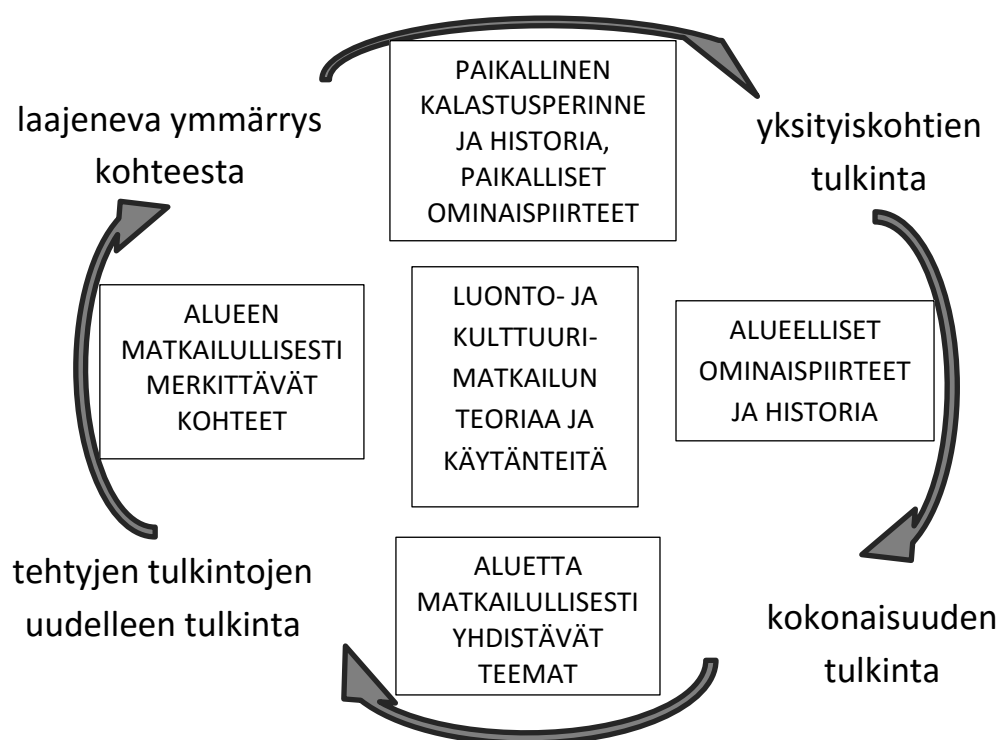
Tämän opinnäytetyön aihepiiriä lähden tarkastelemaan käytännön ilmiöistä eli tutkimus on aineistolähtöinen ja samalla kontekstisidonnainen. Aineiston sisällönanalyysin kautta kuvaan tarkastelun kohteena olevaa ilmiötä ja etsin siitä aineistoa yhdistäviä teemoja. Esille nousevien merkityksien uuteen tulkintaan päästään linkittämällä ne tutkimuksen tavoitteiden näkökulmasta laajempaan kontekstiinsa. Näin syntyvien uusien merkitysten tulkintojen kautta muodostuu uusi ymmärrys itse ilmiöstä ja sen asiayhteyksistä. (Miettinen 2010; Tuomi-Sarajärvi 2002.)

Jo ranskalainen kielitieteilijä Saussure pohti merkitysten kontekstisidonnaisuutta aktuaalisessa kielenkäytössä (Culler 1994). Kielellinen merkitys muodostuu, kun käytämme kieltä tietyssä konkreettisessa tilanteessa ja kontekstissa. Saussure toi esille näkemyksen, että elämme synkronian ja diagronian, nykyhetken ja historian leikkauspisteessä. (Culler 1994, 30-55, 93-108.) Nykyisessä tutkimuksessa voimakas merkitysmaailman kontekstisidonnaisuus ja aineistolähtöisyys näkyvät muun muassa diskurssi-analyysissä, mikä voi olla joko tieteenteoreettinen viitekehys tai myös varsinainen tutkimuksellinen analyysimenetelmä. Diskurssi-analyysi tutkii ihmisen sosiaalista toimintaa eri konteksteissa. Sosiaalisella toiminnalla on diskursiivinen luonne eli analyysissä tarkastellaan ihmisten välisessä kanssakäymisessä syntyviä tekstejä ja kielenkäyttöä, jotka kuvastavat sosiaalisen kanssakäymisen luonnetta sekä sosiaalisia käytänteitä ja niiden merkityksiä. Diskursiivisen tutkimuksen analyysissä on kolme vaihetta: ilmiötä kuvataan, tulkitaan ja selitetään. Tällöin yksittäisten ilmiöiden tulkinnat liitetään laajempiin yhteyksiinsä eli ilmiötä merkityksellistetään eli niille annetaan uusia merkityksiä. (Blommaert 2005, 30-37; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 11-28, 52-63, 117-122.)

Sellaista tutkimusta, jossa pyrkimyksenä on tutkimuskohteen syvälinen inhimillinen ymmärtäminen ja jossa keskeistä on tulkintojen tekeminen, kutsutaan hermeneuttiseksi tutkimukseksi. Hermeneuttinen tutkimus korostaa subjektiivista tulkinnallisuutta tekstin, taiteen, kulttuurin, yhteiskunnallisten ilmiöiden ja ajattelun merkitysten tutkimisessa. Tällainen tutkimus voi sisältää eri tavoin painottuneita tutkimuksen lähestymistapoja ja analyysimenetelmät voivat vaihdella. Tutkimuksen tavoitteena on syvälinen ymmärrys ilmiöistä, mikä saavutetaan tekemällä systemaattisesti tulkintoja. Tällaista systemaattista tulkintojen tekemistä kuvataan tulkintaprosessina, jota nimitetään hermeneuttiseksi kehäksi tai hermeneuttiseksi spiraaliksi. (Siljander 1988, 115-119; Hirsjärvi & Hurme 2001, 143-144; Gadamer 2004; Pietikäinen & Mäntynen 2009.)

Tulkintaprosessissa yksityiskohtien tulkinnan kautta muodostetaan kokonaisuuden tulkintaa ja aiemmin tehtyjä tulkintoja arvioidaan ja tarkennetaan aina uudelleen analyysin edetessä. Näin tuotetaan prosessin aikana jatkuvasti laajenevaa ymmärrystä tutkittavasta kohteesta. Hermeneuttista analyysia yhdistetään usein muihin analyysimenetelmiin, joilla tähdätään tulkintaan, kokemusten ja merkitysten ymmärtämiseen. Analyysia voi kuvata fenomenologis-hermeneuttiseksi, jolloin fenomenologian periaatteita yhdistetään kohteen tulkinnalliseen analyysiin. Näin tutkimuksessa yhdistyvät niin hermeneuttinen kuin fenomenologinen lähestymistapa. Etnografisen tutkimuksesta tekee se lähtökohta, että ihmisen kulttuuria tutkitaan sisältä päin, kun ihmiset kertovat itse kokemuksistaan ja omasta elämästään sekä tapahtumien ja toiminnan merkityksestä. (Miettinen 2010; etnografiasta ks. Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006a.)

Kuvioon 1 alla olen koonnut hermeneuttiseen kehään tämän tutkimuksen osa-alueet ja etenemisen. Tarkastelu lähtee paikallisen kalastusperinteen ja historian kuvauksesta, johon linkittyvät alueelliset ominaispiirteet. Paikallisista ja alueellisista ominaispiirteistä etsin aluetta matkailullisesti yhdistäviä teemoja. Analyysin edetessä peilataan aineiston sisältöä matkailun tutkimuksista ja kehittämishankkeista saatuun tietoon. Sen perusteella tiivistyvät tutkimuksen kannalta alueen matkailullisesti merkittävät kohteet aineiston pohjalta nousseista teemoista.

KUVIO 1. Tutkimuksen hermeneuttinen kehä

Tämän opinnäytetyön kohteena olevien ilmiöiden tarkastelu koostuu eri tasoista. Ensimmäisellä tasolla on tavoitteena kuvata paikallista Lumijoen kalastusperinnettä ja sen historiaa haastattelututkimusta apuna käyttäen, missä aineistopohjana ovat lumijokisten kalastajien haastattelut sekä muut lähteet. Haastattelututkimuksella luodaan tutkimusaineistoa tutkimuksen päämäärien saavuttamiseksi. Paikallisella tasolla tarkastellaan myös Lumijokea ja sen erityispiirteitä matkailun näkökulmasta. Toisella tasolla keskitytään kuvaamaan alueellisia, matkailun kannalta merkittäviä ominaispiirteitä, joilla Lumijoki ja kalastusperinne linkittyvät laajempiin matkailun teemoihin. Tämä tapahtuu alueen merkittävimmien matkailukohteiden ja -toimijoiden sekä kehittämishankkeiden ja strategioiden kartoituksena sekä jalkautumalla kohteisiin. Tutkijan omalla alueen ja matkailun tuntemuksella on tässä merkittävä rooli

(Juhila 2006). Tutkimuksen seuraavalla tasolla, tehdyn kartoituksen ja haastatteluaineistosta esiin nousseiden teemojen pohjalta, piirretään alueellista matkailun karttaa. Paikallisia ja alueellisia erityispiirteitä peilataan matkailun kansallisiin ja globaaleihin teemoihin. Tavoite on koota karttaan aineistosta nousseiden teemojen pohjalta alueen matkailulliset toimijat ja vetovoimatekijät.

Tutkimuksen haastatteluaineiston laadullisessa analyysissä kuvataan paikallisen kalastuskulttuurin perinteitä, ominaispiirteitä ja kehittymistä nykypäivään. Työhön linkittyy myös narratiivinen tutkimus, jossa aineistosta löytyvistä aineksista muotoutuu tiiviimpiä kertomuksia ja merkityksiä, jotka luovat kokonaiskuvaa kalastuksen historiasta ja ominaispiirteistä. Aineiston teema-analyysin kautta muodostuu laajempi ymmärrys tutkittavasta aihepiiristä. Haastatteluaineistoon perustuva osuus on voimakkaasti diakronista eli menneisyyteen luotaavaa. Useamman sukupolven kalastajien kertomukset yltävät kauas historiaan ja niissä käydään läpi tapahtumia ja ajan muutosta aina nykypäivään. Tutkimusaluetta lähestytään myös synkronian näkökulmasta: tehdään nykytilanteen horsisontaalista eli poikkileikkaavaa kuvausta. Tämä tapahtuu erityisesti työn osioissa, joissa kuvataan alueen ominaispiirteitä matkailun näkökulmasta.

Työssä käytettävä laadullinen sisällön teema-analyysi on aineistolähtöinen ja se perustuu haastattelu-tutkimukseen. Sovellan aineiston analyysissä narratiivista sisällönanalyysiä, mikä on laadullinen analyysimenetelmä, jossa pyritään hahmottamaan, millaisia teemallisia kertomuksia eli narratiiveja tutkittavasta ilmiöstä nousee esille. Kuva ilmiöstä syntyy prosessina kertomusten kautta. Kertoessaan kokemuksiaan haastateltavat luovat merkityksiä kokemuksilleen vuorovaikutuksessa haastattelijan kanssa. Samoin kuin kertojalla ilmiön asiantuntijan roolissa myös tutkijalla on merkittävä rooli sisällön merkityksellistäjänä. Tutkija esiymmärryksensä pohjalta rajaa, tekee valintoja, laatii tutkimuskysymykset, lukee ja tulkitsee aineistoa oman reflektoinnin kautta tutkimuskysymysten ohjaamana. Tutkija luo aineistoon pohjautuen uusia merkitysmaailmoja tutkittavasta ilmiöstä linkittäessään sitä laajempiin konteksteihin. Narratiivisessa analyysissä muodostetaan usein ydinkertomuksia tai tyyppikertomuksia, joiden kautta voidaan ymmärtää, millaisia yleisiä ajattelu- ja toimintatapoja, merkityksiä tai asenteita kertomuksen kohteena oleviin asioihin liittyy. (Hirsjärvi & Hurme 1998; Hirsjärvi & Hurme 2001; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006b; Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189-194.)

Temaattisen luennan avulla jäsenyyt haastatteluista selkeitä teemoja. Analyyttisellä lukutavalla aineistoa luetaan teoreettisen viitekehyksen keskeisten käsitteiden viitekehyksen kautta. Tekstin sisältöä peilataan teoriaan ja teoria ja empiria kietoutuvat toisiinsa. Tekstiä jäsennetään ja tekstistä nousee uusia kategorisointeja esiymmärryksestä tulleiden luokittelujen rinnalle. Analyyttisen lukemisen kautta

tetyt pääteemat nousevat esille. Tiheä kerronta muodostuu siten, että haastatteluista kootaan tiiviimpi kertomus eli eri haastatteluiden piirteitä, tiettyjä ilmiöitä yhdistetään samaan kertomukseen. Muodostuneita tarinoita kutsutaan myös moniääniseksi kerronnaksi (Tuomi & Sarajärvi 2002; Eskola & Suoranta 2005.)

Suullinen haastatteluaineisto litteroidaan eli tehdään transkriptio, jonka jälkeen aineistoa koodataan, mikä on aineiston sisällöllistä luokittelua. Aineistosta on tarkoitus nostaa tarkempaan käsittelyyn alueellisen matkailun näkökulmasta merkittäviä teemoja, eli tehdään teema-analyysi, jossa luennan kautta yksittäisistä ominaispiirteistä alkaa hahmottua laajempi kokonaisuus. Sisällön luokitteluun eri teemoihin tarvitaan useita lukuja, jotta kokonaiskuva syntyy ja eri tekstielementit asettuvat teemojen alle. Analyysissä siis toistuu induktiivinen eli yksittäisestä yleiseen suuntautuva luenta. Kun analyysin edessä aineistosta nousee uusia teemoja, uudella luennalla etsitään tekstistä uuteen teemaan liittyviä elementtejä. Samalla tehdään deduktiivista luenta, eli otetaan huomioon teoreettiset lähtökohdat. Analyysia laajennetaan tarkastelemalla aiempaa tietopohjaa, kirjallisuutta ja muita lähteitä, jolloin tulkinta tarkentuu ja laajenee. Teemojen konstruointi on tyypittelyä eli niihin tiivistetään aineiston keskeiset elementit. Aineistoa kuvaillaan, sen sisäisiä piirteitä luokitellaan ja yhdistellään, mutta samalla nousevia teemoja linkitetään aineiston ulkopuoliseen kontekstiin, jolloin aineistoa tulkitaan ja sen sisältöä merkityksellistetään laajemmassa kontekstissaan. (Hirsjärvi & Hurme 1998; Hirsjärvi & Hurme 2001, 135-152; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006; Ruusuvuori & Tiittula toim. 2005.)

2.2 Matkailun tutkimuksista sekä luonto- ja kulttuurimatkailusta

Työssäni tarkastelen paikallista kalastuskulttuuria ja pientä maalaispitäjää Lumijokea matkailun näkökulmasta. Matkailullisesti alue linkittyy luonto-, maaseutu- ja kulttuuriperinnematkailuun. Tässä luvussa otan matkailun käsitteitä ja ilmiöitä tarkempaan tarkasteluun.

Matkailun markkinoinnissa käytettyjen vetovoimatekijöiden listan kärjessä ovat tyypillisesti luonto ja maisema, ilmasto, kulttuuri ja historia. Ulkomaiset matkailijat liittyvät Suomeen positiivisia mielikuvia, kuten rauhallisuus ja hiljaisuus, erämaisuus, matkakohteen epätavallisuus sekä asukkaiden ystävällisyys ja vieraanvaraisuus. (Järviluoma 1994, 39-42). Vetovoimatekijät voidaan luokitella kolmeen pääluokkaan: luonto ja kulttuuri sekä ihmisen aikaansaamat tekemuodot. Matkailun vetovoimat perustuvat paikan imagoon, jossa mukana on luonnosta, kulttuurista ja tarjolla olevista palveluista rakentuva vetovoimaisuus. Esimerkiksi Kuusamon matkailun tärkeimmiksi vetovoimatekijöiksi nousivat

kauniit maisemat, luonnon puhtaus, monipuolinen luonto, hiljaisuus ja rauhallisuus, paikalliskulttuuri (elämäntapa, paikallishistoria ja perinne) sekä vaellus- ja retkeily- ja kalastusmahdollisuudet. (Kauppila 2001b, 127-143.)

Luontomatkailulla tarkoitetaan matkailua, joka perustuu luonnon vetovoimaisuuteen sekä luonnonympäristössä tapahtuviin aktiviteetteihin (Järviluoma 2001). Luontomatkailussa yhdistyy luonnon virkistyskäyttö ja matkailu. Ympäristöministeriön *Ohjelmassa luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun edistämiseksi* (2002) luontomatkailulla tarkoitetaan kaikkea luontoon tukeutuvaa matkailua. Luontomatkailulla voidaan tarkoittaa suppeammin matkailua, jonka yhteydessä virkistäytyään luonnossa. Luonto nähdään vetovoimatekijänä ja matkailun toimintaympäristönä. Suomen matkailusta valtaosa on luontomatkailua. Luontomatkailu tukee maaseudun elinvoimaisuutta ja sen aluetaloudelliset vaikutukset ovat paikoin erittäin huomattavat. Luontomatkailun edistäminen vaatii panostusta. Sille on muun muassa luotava hyvä infrastruktuuri, fyysiset matkailun käyttöön sopivat ympäristöt, kuten virkistysalueet ja ulkoilureitit liitännäispalveluineen, missä valtiolla ja kunnilla on merkittävä rooli. Luonnonsuojelualueet ja kansallispuistot ovat hyvä esimerkki virkistyskäytön kohteista ja palveluista. (Ympäristöministeriö 2002, 7-8.) Alueelliseen ja paikalliseen virkistyskäyttöön tarkoitettujen ympäristöjen tulisi suunnitella myös luontomatkailuun sopiviksi esim. opastettujen ohjelmapalvelujen ja majoitus- ja ravitsemispalveluiden toimivuuden kannalta.

Luontomatkailun tutkimuksen kohteena on tyypillisesti ollut matkailukäytön vaikutus luontoon sekä matkailun kestävä kehitys ja ekologiset näkökulmat. Tutkimuksella on pyritty vahvasti matkailun edistämiseen. Toisaalta on tutkittu matkailun haittoja sosiaalisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta. Matkailu on vahvasti sidoksissa niin talouteen kuin kulttuuriin. Tutkitaan matkailun eri ilmiöitä kuten massaturismia, vaihtoehtomatkailua ja ekomatkailua ja niiden vaikutuksia ympäristöön.

Luontomatkailun tutkimuksessa voidaan tarkastella luontoa matkailun vetovoimatekijänä, luontoon liittyviä arvostuksia, luontoa matkailun resurssina tai matkailijoiden odotuksia luontokohteesta. Luontomatkailussa fyysinen kokemus on olennainen, sillä luontomatkailu on liikkumista ja fyysistä siirtymistä. Luontokokemuksessa myös visuaalisuus painottuu. Kuuloaistumukset sekä luonnon rauha ja hiljaisuus, kauniit maisemat sekä luonto itsessään ovat luontomatkailijalle tärkeitä. Luontokokemuksen voi tuoda laineiden liplatus, kesäisen metsän tuoksu, kekumuuraisten kuhina auringon lämmössä tai pakkasen purevuus iholla. Elämykset voivat syntyä pienistä eri aistein koetuista hetkistä, jos ne saavat aikaan kokijassaan voimakkaita, positiivisia tunnetiloja, jotka jättävät miellyttäviä muistijälkiä. Tunnetasolla koettu elämys voi olla fysiologinen, esteettinen tai henkinen kokemus tai se voi olla myös

kulttuurista perinteiden, historian, taiteiden kokemista. (Järviluoma 2006; Ibid. 2001, 75-76; Tuohino & Pitkänen 2002; Toivonen, Kettunen, Honkanen. & Saarinen 2005; Rantala 2012a, 91-93; Veijola toim. 2013.)

Luontomatkailussa maisema ja sen kokeminen on oleellista. Matkailututkimuksessa hyödynnetään luonnon, maiseman ja perinteen tutkimusta. Tutkitaan esimerkiksi sitä, miten kulttuurihistoria ja perinteet muotoutuvat komplekseissa yhteisöissä tai tutkitaan, miten maisema koetaan matkailullisen maisemasuunnittelun ja virkistäytymisen tarpeisiin. (Järviluoma & Saarinen toim. 2001.) Esimerkiksi Hollannissa maisemasuunnittelussa on suojeltava kulttuuriperinnettä (Vervloet 2008), joten hallitusohjelmassa on linjattu, että ihmiset tarvitsevat korkealaatuisia maisemia ja että luonto, rauha ja hiljaisuus sekä puhdas vesi, maaperä ja ilma ovat tärkeitä arvoja maisemasuunnittelussa. Kulttuurihistoria määriteltiin keskeiseksi maiseman piirteeksi jo 1970-luvulla, sillä uskottiin, että kansallisen kulttuurin ainutlaatuisuus ilmenee historian myötä kehittyneessä maisemassa ja sen kautta kansallinen identiteetti saa ilmauksensa. (Vervloet 2008, 63-69.)

Vervloet (2008, 63-69) kuvaa, miten kansan, virkamiesten ja tiedemiesten näkemykset eivät kuitenkaan kohdanneet inventointeja tehtäessä. Erityisesti maanviljelijät kritisoivat suunnitelmaa eivätkä halunneet alkaa 'puistonpitäjiksi'. Päätösvaltaa maisemointialueista Hollannissa annettiin asukkaille. Tutkijat alkoivat tutkia, miten asukkaat kokevat maiseman historialliset piirteet ja tutkimusta tehdään kulttuuriantropologian, sosiologian ja ympäristöpsykologian näkökulmasta. Enää ei ollut niin merkittävää arvioida teknisesti maisemapiirteiden harvinaisuus tai erilaisuus, vaan tärkeämmäksi nousivat ihmisten kokemukset siitä, onko maisemalla historiallista vetovoimaa. Paikkaan liittyvät tarinat nostavat sen historiallista arvoa. Esineillä tai alueilla on merkitystä vain, jos niihin liittyy historiallinen narratiivi, joka vetoaa mielikuvitukseen. Vervloet (2008, 63-69) käyttää vertauskuvana silmälaseja tyypitellessään sitä, miten ihmiset näkivät historialliset maisema-arvot eri tavalla riippuen katsojan näkökulmasta ja motiiveista. Lomailijat aurinkolaseillaan näkivät asian kulutuksen kannalta, opettajalaseilla katselivat poliitikot, tutkijat syynäsivät kiikareillaan, isoäidin laseilla katselijat halusivat nähdä jotain historiastaan, jotkut halusivat viihdykettä välittämättä ympäristöstä, kullankaivajien laseissa näkyi vain dollareiden kuvia, hyväksikäyttäjät olisivat halunneet vain kaiken hyödyn antamatta mitään vastineeksi. Seurauksena näkökulmien moninaisuudesta on ollut päätöksenteon hidastuminen, mutta Vervloet painottaa, että näkemysten jakaminen poistaa toisaalta ennakkoluuloja ja väärinkäsityksiä. (Vervloet 2008, 63-69.)

Toisessa hollantilaisessa tutkimuksessa (van Marwijk 2008) tutkittiin erilaisten maisemapiirteiden vaikutuksia samoilijoiden halukkuuteen kulkea kansallispuistoissa heille näytettyjen valokuvien perusteella. Tuloksena oli, että samoilijat suosivat vanhoja metsiä enemmän kuin nuoria metsiä ja toisaalta suomaastoa kuivaan havumetsään verrattuna, mutta eniten houkuttelivat sademetsät. Myös korkean arvosanan saivat metsät, joissa oli näkyvissä vesistöjä, verrattuna metsiin, joissa ei ollut vesielementtiä. Myös avoin maisema houkutteli enemmän kuin suljettu. Tämän tutkimuksen perusteella ei voi tehdä kuitenkaan laajempia johtopäätöksiä ihmisten todellisesta käyttäytymistä, koska tutkimusta ei ole tehty aidossa luonnon ympäristössä vaan pelkästään valokuvien luomien mielikuvien pohjalta. On oletettavaa, että samoilijat haluavat kulkea vaihtelevassa ja monipuolisessa maisemassa, jossa on erilaisia luontoelementtejä tarjolla. Merkittäväksi vetovoimatekijäksi nousivat kuitenkin maisemat, joissa on vesi yhtenä elementtinä mukana. (van Marwijk 2008, 113-123.) Tutkimuksen kuvauksen perusteella ihmisiä kiinnostavat erityisesti katoamassa olevat ja harvinaiset kohteet, kuten sademetsät, joihin voidaan yhdistää arvoina alkuperäisyys, aitous ja tavanomaisesta poikkeavuus.

Nykyisin matkailukulttuuriin liittyy elämyksellisyys. Elämykset syntyvät halusta toteuttaa itseä sekä halusta kokea sisäinen muutos, joten matkailutuotteelta odotetaan autenttisuutta sekä luovaa toimintaa ja elämys nähdään tapahtumana. Elämyksen syntyyn liittyviä tekijöitä ovat tapahtumien intensiivisyys, voimakkaat tunteet sekä sosiaalinen vuorovaikutus. Luonto saa aikaan tunnekokemuksia ja luontoelämyksien kokemiseen liittyy usein aktiivinen tekeminen, mutta toisaalta myös maisemien passiivinen ihailu. (Komppula 2002, 46-47; Pine & Gilmore 1999; Saarinen & Järviluoma toim. 2002.)

Evoluutiopsykologian mukaan ympäristö vaikuttaa mielen toimintoihin ja sitä kautta ihmisen kokemusmaailmaan ja käyttäytymiseen. Ihmisen ympäristösuhteeseen liittyy elämyksellisyys, johon vaikuttavat havaintojen tekeminen ja aistiminen sekä ympäristöön liittyvät arvot ja asenteet. Matkailuun liittyvät luontoihanteet muodostuvat sosiaalisesti ja kulttuuristen ihanteiden vaikutuksessa. Tunnettaessa ympäristön ja paikan ominaisuuksien vaikutuksia ihmisen käyttäytymiseen, voidaan rakentaa ympäristöjä, jotka koetaan miellyttäväiksi tai elämyksellisiksi. Ekopsykologian mukaan luonnon myönteistä vaikutusta ihmisen mieleen ja kehoon sekä terveyteen voidaan mitata. Luontomatkailu ja luonnon virkistyskäyttö on saanut lisää merkitystä ja luonto koetaan voimakkaasti hyvinvoinnin lähteenä. (Tyrväinen, Kurttila & Sievänen toim. 2015.)

Metsien käytöllä on aineettomia arvoja ja luontoalueet vaikuttavat ihmisen psyykkiseen hyvinvointiin. Siksi hyvinvointia lisääviä luontopalveluita tulisi kehittää. Rantalan (2011) mukaan talousmetsiä tulisi

käyttää hyödyksi matkailun hyvinvointi- ja elämispalvelujen tarjoamisessa ja metsäympäristöä pitäisi muokata palvelemaan matkailun virkistyskäyttöä vastaamaan paremmin matkailijoiden toiveisiin.

Luontokokemusten terveysvaikutuksista onkin viime vuosien aikana saatu uutta tietoa ja tutkimuksellista näyttöä, joista esittelen tässä uusimpia. Liikkuminen luontoympäristössä pidentää niin työikäisten kuin ikääntyneiden elinikää. Luontokokemukset vähentävät stressiä ja auttavat elpymään eli mieli rauhoittuu, ajatukset selkiytyvät, mieliala paranee ja huolet unohtuvat. Viheralueet lisäävät koettua terveyttä. Japanissa on sertifioituja terveystaiteita ja metsäterapeuttoja ja siellä harrastetaan terapeutista metsäkävelyä eli metsäkylpyä. On luotu myös metsäkylpyohjelmia. Metsässä voi tuntea olonsa hyväksi ja käyttää kaikkia aisteja. Pidemmällä luontoretkillä voi olla vastustuskykyä parantava vaikutus. Ulkoilukokemukseen vaikuttavat koettu esteettisyys, turvallisuus ja kiinnostavuus. Puut suojaavat liialta valolta, tuulelta ja melulta, joten tunnelma metsässä on rauhaa. Luontoympäristö houkuttelee ihmisiä liikkumaan ja keskinäiseen kanssakäymiseen. Luontoympäristön katselu, siellä oleilu tai kävely voi rentouttaa jo parissa minuutissa. Viherympäristöissä kävely parantaa ADHD-lasten tarkkaavaisuutta. Luontoympäristöstä metsät koetaan Suomessa erityisen vaikuttavana luontoelämyksenä sekä hiljaisuuden ja rauhan paikkoina. Maatalousympäristö sekä vesistöjen ranta-alueet, joissa voi ihailla avautuvia maisemia, voivat olla vetovoimaisia ympäristöjä. Siten myös harmoniset ja esteettiset kulttuurimaisemat voivat toimia hyvinvoinnin lähteenä. (Tyrväinen ym. 2015, 49-56; Valli 2012, 51-53.)

Luontoarvot nykypäivänä koetaan tärkeiksi, mikä on kulttuurisesti opittua. Arvostetaan puhdasta luontoa, luonnonmaisemia, alkuperäisyyttä, luonnon koskemattomuutta ja aitoutta, mutta toisaalta ihmisen muovaama perinnemaisema koetaan myös arvokkaaksi ja säilyttämisen arvoiseksi. Luontoelämykseen yhdistetään usein yksinkertaisuus ja hiljentymisen sekä kaikilla aisteilla nauttiminen. Toisaalta luontoelämykseltä odotetaan myös vaihtelua tai jännitystä. Elämyksen tuottamisesta on tullut nykyisen kulutusyhteiskunnan ja kaupallisuuden pääpiirre. Jokaisen tuotteen ympärille kiedotaan uusia merkityksiä, luodaan mielikuvia siitä, miten tuote saa aikaan kuluttajassaan uudenlaisia, haluttuja, elämään lisäarvoa tuovia elämyksiä. Kokemus on elämyksellinen, kun luodun mielikuvan asettamat tavoitteet saavutetaan. (Toivonen ym. 2005, 6; Rantala 2012b, 91-92.)

Omatoimimatkailija voi nauttia luontoelämyksistä yksin liikkua luonnossa, kun taas matkailupalvelujen ostajan elämyksen kokemisen tärkeänä elementtinä on sosiaalinen kanssakäyminen ja yhdessä tekeminen. Halutaan päästä kontaktiin paikalliseen kulttuuriin ja paikallisiin ihmisiin luonnonläheisessä ympäristössä usein perinteiseen, maanläheiseen elämään yhteistoiminnallisesti tutustuen. Nykypäivänä matkailussa osallisuus luontoon ja vuorovaikutus luonnon kanssa ovat nousseet merkittäviksi.

Luonto voidaan myös nähdä matkailun aktiivisena toimijana tarjokkeineen eli luonto antaa mahdollisuudet ja luo rajoitukset. Toisaalta matkailijan luontosuhteeseen liittyy luonnon tapahtumien kokeminen suhteessa omaan ruumiseen, omiin taitoihin ja toimintaan. (Toivonen ym. 2005, 6-7; Rantala 2012b, 92-93.)

Geologia tutkimuksena tarkastelee luontoa ja sen kehityksen lainalaisuuksia. Se tutkii maapallon syntyä ja koostumusta, ympäristöjen kehitystä aikojen saatossa ja kaikkein vanhimman elämän merkkejä. Geologi Veli-Pekka Salonen (2012, 35) kuvailee, kuinka puhdas ja vaikuttava geologinen elämys syntyy, kun ihminen kohtaa luonnon geologisia prosesseja. Ainutlaatuinen elämys voi syntyä, kun näkee tulivuorenpurkauksen, tai jäätikön reuna voi olla elämyksellinen paikka. Esimerkkeinä geologiasta kauneudesta Salonen antaa Käsivarren suurtunturit, Kolin kansallismaiseman ja Merenkurkun saariston. Geologisen elämyksen voi saada myös pienimuotoisemmista kohteista, kuten lähteeltä kuisikon katveessa. (Salonen 2012, 33-36.)

Matkailuelämys voidaan kuvata prosessina, joka on monivaiheinen kehityskulku, mikä alkaa kiinnostuksen heräämisestä ja jatkuu aina kokemuksista ammentamiseen. Prosessi voidaan jakaa kolmeen pääosaan eli esi-, kohde- ja jälkielämyksiin. Prosessin seitsemän vaihetta ovat orientaatio, kiinnittyminen (syntyy päätös matkasta), vierailu, arviointi (vertailu ja johtopäätökset), varastointi, muistelu ja rikastus (suosittelu/kokemuksen uusiminen tai vielä paremman kokemuksen tavoittelu). Elämys on sen vahvempi, mitä paremmin kiinnostavuus pysyy yllä ja mitä enemmän herää positiivisia tunteita prosessin aikana. Elämysten merkittävyys on sitä suurempi, mitä selvemmin viimeinen vaihe toteutuu eli kuinka innokkaasti kokemusta suositellaan ja sitä haluaa kokea uudestaan. (Aho 2001, 32-49.) Matkailuelämys koostuu monista osatekijöistä, joita voivat olla mielihyvä, stimuloituminen ja sen seurauksena koettu virkistäytyminen, sosiaalisen yhteyden kokeminen, yksilöllisyys, henkilökohtaisuus ja mieleen painuminen, onnellisuus, rentoutuminen, vapautuminen, spontaanius, haasteellisuus, ajattomuus, seikkailu, uutuus, tietämyksen kasvu ja älyllinen kehittyminen, moniaistisuus, kerronnallisuus jne. (Lütje & Tarssanen 2013, 61-62.)

Matkailun palvelutuote koostuu ydinpalvelusta sekä muista aineellisista ja aineettomista tekijöistä, joilla asiakkaan kokema virkistäytymisen tai elämyksen tarve saadaan tyydytettyä ja joilla tuotteeseen saadaan luotua lisäarvoa. Palvelutuote on tuotekuvauksen mukainen kokonaisuus, josta asiakas maksaa sovitun hinnan. Laajennetusta tuotteesta puhutaan silloin, kun mukaan kuuluvat yrityksen palveluympäristö, asiakkaan ja yrityksen välisen vuorovaikutus, asiakkaan oma osallistuminen tuotteen syntymiseen sekä saavutettavuuteen liittyvät tekijät. Kompulan (2002, 45-62) mukaan palvelutuotteesta

asiakkaan tulee tietää, mitä palveluja hintaan kuuluu ja mistä palveluista on maksettava lisää. Kun tarjotaan elämyksiä, on luotava mielikuvia elämyksistä ja pystyttävä takaamaan sellaiset palveluprosessit, joilla asiakkaan elämyksen syntyminen voidaan toteuttaa niin, että asiakas haluaa kokea elämyksen aina uudestaan. Tarve uusien tuotteiden kehittämiseen syntyy useimmiten jo vakiintuneiden asiakkaiden tarpeista kokea uusia elämyksiä. (Komppula 2002; Toivonen ym. 2005, 12-13.)

Sotien jälkeiset suuret ikäluokat ovat merkittävä ja kasvava matkailijaryhmä, sillä tähän ikäluokkaan kuuluvat elävät toimintakykyisempinä ja pidempään kuin heitä edeltäneet sukupolvet, joihin nähden he ovat myös varakkaampia, kielitaitoisempia ja kaupunkilaisempia. Nuorempien matkailijoiden suosiossa on seikkailu- ja eloonjäämismatkailu (*dark tourism*). Halutaan kokea jotain *extreme*ä, kokeilla rajoja ja seikkailla erämaassa vaikeissa olosuhteissa. Nykypäivänä yksinasuvien määrä lisääntyy, mikä matkailun kasvavana kohderyhmänä tulisi myös ottaa paremmin huomioon. (Toivonen ym. 2005, 15.)

Turvallisuutta on pidetty Suomen matkailun vahvuutena, samalla kun kansainvälisen matkailun terveysriskit, rikollisuus ja terrorismi ovat kasvaneet. Suomalaiset matkailijat ovat alkaneet suosia kotimaanmatkailua. Suomessa taas ulkomaalaiset matkailijat arvostavat erityisesti turvallisuutta, puhdasta luontoa, rauhaa ja arktisuutta. Ulkomaisia matkailijoita saapuu entistä enemmän EU:n uusista jäsenmaista, erityisesti Baltiassa, ja edelleen tärkeänä matkailijaryhmänä ovat venäläiset. Erityisesti Kiinalaiset ovat uusimmista tulokkaista kasvava matkailijaryhmä. (Toivonen ym. 2005, 15.)

Nykymatkailijat vaativat matkakohteeltaan kauniin näköalan ja maiseman lisäksi myös erilaisia kulttuurisäilyttäjiä. Matkakohteen historia, perinteiset elintavat ja muu kulttuuriperintö kiinnostavat. Menneisyys voi luoda mielikuvaa hyvästä elämästä ja entisaikojen erilaiset elämänmuodot kiehtovat ihmisiä ja historian mystisyys inspiroi mielikuvitusta, halutaan ymmärtää omaa ja laajemmin ihmisen historiaa. (Petrisalo 1994, 73-81.) Mitä kauempaa maantieteellisesti tai kulttuurisesti matkailija tulee, sitä eksoottisemmaksi hän kokee suomalaisen paikallisen kansanperinteen. Toisaalta kaupungistumisen myötä myös monelle suomalaiselle vanha kulttuuriperinne voi tarjota erilaisia ja eksoottisiakin elämyksiä. Lähialueen historia ja perinteet voivat tarjota matkailijalle uusia kokemuksia samalla tavoin kuin matka vieraaseen maahan. Niinpä yhdistämällä paikallista kulttuurihistoriaa ja ympäröivää monimuotoista luonnonympäristöä voidaan saada erinomaisia aineksia alueelliseen kulttuurimatkailun ja virkistyskäytön kehittämiseen. (Jylkkä-Karppinen ym. 2009, 11-12.)

Perinnemaisema tai perinteinen kulttuurimaisema on ihmisen muovaamaa luontoa. Kulttuurimaisema voi tarkoittaa hiekkateitä, peltoaukioita latoineen, idyllisiä vanhoja pihapiirejä puutaloineen, vanhan

kalasataman kalamajoja ja verkkohuoneita, suojaisia venepoukamia laitureineen, kalastajien maamerkkejä suunnistaa apajille, jätinkirkkoja ja jatulintarhoja, nuotiopaikkoja kalastajien apajien lähetyvillä tai paikkoja, joihin liittyy vanhoja uskomuksia tai tarinoita. Kulttuurimaisema on jatkuvassa muutoksessa ja siinä näkyy eri kerrostumia. Vanha kohtaa nykyisyyden. Kaukana kylän laitamilta tuulimyllyjen lapojen liikkeet näkyvät vanhan kirkon kellotapulnin takaa kylän siluettissa. Asfaltti päällystää kalasataman kulkureittejä ohjaten kulkijat vanhoille kalamajoille. Miten paikalliset tai matkailijat nämä ristiriidat kokevat? Onko moderni ja mennyt edes mahdollista sulauttaa yhteen? Itävallassa ja Sveitsissä tuulivoimaloita ei rakenneta matkailualueille, sillä niiden ei koeta sopivan alppimaisemiin (Tyrväinen ym. 2015, 194-195).

Jos halutaan säilyttää vanhaa perinnettä elävänä tuleville sukupolville, haasteeksi suunnittelijoille nousee, miten löytää innovatiivisia tapoja, miten maisemassa ja ympäristössä uusi ja vanha kohtaavat sopusoinnussa, miten entisaikojen muistot ja elämänmuodot voivat säilyä harmoniassa nykypäivän kanssa. Samalla voi kysyä, mitä voimme oppia vanhoista elinympäristöistä, mikä niissä on arvokasta, onko se rauhan ja tilan tuntu, säästeliäs tapa elää, hiljaisuus, vai jotain muuta? Arvoiksi, joita matkailijat yleisesti kokevat ja joita kaikki suomalaiset kulttuurimaisemat voivat kävijöilleen ja asujilleen tarjota, linjaa Teppo-Pärnä (2002b, 84) seuraavia: aitous ja omaleimaisuus, pienimuotoisuus, paikallisuus, luonnonmukaisuus, luonnosta riippuvaisuus, tasapainoisuus, tarkoituksenmukaisuus ja niukkuuden kauneus. (Teppo-Pärnä 2002b, 79-84.)

Teppo-Pärnä (2002b, 85-93) pohtii arvokäsitysten muuttumista rakennuskulttuurin arvostukseen liittyen. 1960-luvulla arvokkaina pidettiin lähinnä arvorakennuksia, kuten hyvin säilyneitä vanhoja kirkkoja ja kartanoita eli valtakunnallisesti arvokkaita kohteita, jotka olivat säilyneet alkuperäisessä muodossaan ja siksi haluttiin museoida. Arkisia rakennuksia ja tavallista ympäristöä ei ennen pidetty suojelun arvoisina. Rakennuksia korjattiin vanhoista perinteistä piittaamatta. Teppo-Pärnän (2002b, 85-93) sanoin harva talovanhus selvisi 1900-luvun lopun ankarista vaiheista. Nykyään myös vaatimattomalla rakennuksella voi olla paikallisesti suurta kulttuurihistoriallista merkitystä ja se pyritään säilyttämään ja siitä pidetään huolta. Niin luotsiasemat, nuottavajat kuin verkkohuoneetkin ovat satamassaan ympäristöönsä ja paikkaansa sidottuja ja sinne kuuluvia aarteita. Vaikkei rakennus palvelisi enää alkuperäistä tarkoitustaan, purkamisen sijasta tulisi löytää sille uutta käyttöä. Samalla tavoin kuin erikokoisuus, myös tyyppillisuus voi tehdä rakennuksesta arvokkaan. Venevaja voi olla arvokas, koska se on paikkakunnan omaa tyyppiä. Erityisen kiintoisa on niin rakennus kuin rakennettu ympäristö laajemminkin, josta sen historia ja vaiheet tai eri aikakaudet näkyvät ja joihin liittyy paikallisten muistoja ja tarinoita. (Teppo-Pärnä 2002b, 85-93.)

Paikallista kulttuurihistoriaa ilmentävät rakennukset tulisi korjata ja säilyttää, ja uudisrakennukset tulisi sovittaa vanhaan miljööseen sopiviksi yhtenäisen ilmeen säilyttämiseksi esimerkiksi uudisrakennuksen pohjamuodon ja koon, katon muodon ja kaltevuuden, materiaalien ja värin sekä menetelmien osalta. Maisema pyritään pitämään mahdollisimman aitona ja samalla elinvoimaisena. (Teppo-Pärnä 2002b, 85-93.)

Merkittävien paikkojen museointi ei siis ole tavoite, vaan niitä voidaan kehittää kestäväällä tavalla toimiviksi ympäristöiksi. Teppo-Pärnän mukaan (2002b, 85-93) uudisrakentamisessa tulisi käyttää säästeliästä ja tarkkaa materiaalin käyttöä, lähialueiden tuotteita ja käsityötaitoa sekä ekologisia ratkaisuja, entisaikojen perinteiseen tapaan. Niin kuin kulttuurimaisemassa myös rakennuskulttuurissa *pienimuotoisuus, paikallisuus, luonnonmukaisuus, tarkoituksenmukaisuus* ja *niukkuus* ovat näkyviä arvoja, joista paikan *kauneuden* ja *esteettisyyden kokemukset* syntyvät. Kokonaisnäkyvästä tulee silloin levollinen, luonteva ja mieltä kiehtova. Niin ajoteiden päällysteiden valinta, tietä suojaavan vieruspuuston raivaus, asfaltoinnin laajuus, pysäköintikenttien koko, opasteet ym. toimenpiteet voi tehdä maisemaa runnovasti tai säästävästi, kysymys on suunnittelijoiden ja toteuttajien asenteista. (Teppo-Pärnä 2002b, 85-93.)

Teppo-Pärnä (2002b, 91-93) havainnollistaa epäonnistunutta kulttuuriperinnemiljöötä kauhukuvalla eräästä fiktiivisestä matkailutilasta ja vertailun vuoksi kuvaa onnistunutta Ihmemaata, joista tässä muutamia otteita:

Kauhukuva: *'Matkailija lähestyy matkailukohdetta. - - Uusi asfalttitie johtaa tieltä pihalle mutta muuttuu talon edessä betoniseksi laatoitukseksi. Tie kiertää kurtturehitysalueen rajaamalle pysäköintipaikalle, jonka pinta on betonikivin huoliteltua sepeliä. Itse rakennus on äskettäin lisäeristetty, ja remontin yhteydessä vaihdettiin myös ikkunat muovipintaisiin puitteisiin. Talo on maalattu punaisella öljymaalilla ja katettu muovipintaisella tiilikuvioisella pellillä. - - luhtiaitta ja varistorakennuksia on purettu, koska ne olivat vinksallaan joka suuntaan. - - Rantaan johtaa hopeapajujen reunustama, valkoiseksi sepelöity huoltotie.*

Ihmemaata: *- - kaiken toiminnan keskipisteenä on vanha perinteinen pihapiiri, jonka pohjana kalliota ja kauniinpunertavaa hiekkaa sekä kuivaa ketoa. Rakennuskanta on vanhaa ja huolellisesti kunnostettua. Rakennuksen käyttötarkoitus on kylläkin muuttunut, mutta sitä ei ulkoa hevin huomaa. Päärakennuksen vanha ilme on säilytetty. - - Pysäköintipaikan pinta on lujaksi tallautunutta tannerta, jolla viihtyvät perinteiset kulutusta kestävätkä kasvilajit. Pihavalaistusta - - hoitavat eri ovien päälle sijoitetut perinteiset maitolasipallot. Uuteen, vähän sivummalla sijaitsevaan puurakenteiseen piharakennukseen on sijoitettu kaikki matkailun vaatimat huoltorakennukset, keittiö ja suihkut.- -.'*

Jylkkä-Karppinen ym. (2009, 12-13) toteavat, että kulttuurimatkailu on keino tuoda menneisyys niin matkailijoiden kuin paikallisten asukkaiden tietoisuuteen. Sitä kautta historiasta tulee saavutettavampi ja demokraattisempi ja matkailu voi lisätä menneisyyden arvostusta ja edistää paikallisen kulttuuri-

perinnön säilymistä. Kun oman kulttuurihistorian tuntemus ja arvostus lisääntyvät, vahvistuu asukkaiden paikallisidentiteetti, mikä on tärkeä voimavara alueelliselle kehittämiselle jatkuvassa muutoksessa.

Kulttuurimatkailu ja siihen liittyvä menneisyyden tuotteistaminen ovatkin tällä hetkellä yksi kasvavimpia matkailun osa-alueita. Erityisesti kansainvälisessä matkailussa on hyödynnetty jo pitkään ja tehokkaasti kulttuuriperintöä, paikallisia perinteitä, tapoja ja historiaa. Niin paikallisesti kuin alueellisesti erilaiset kulttuurin ominaispiirteet ovat vahva kilpailutekijä. Teemapohjainen matkailu ja siinä erityisesti kulttuurimatkailu nostavat merkitystään matkailun vetovoimatekijöinä myös Suomessa, mikä näkyy matkailun kehittämisen tavoitteissa. Muun muassa Matkailun edistämiskeskus painottaa kulttuuriperinteen ja historian voimakkaampaa esille nostamista matkailussa. Tulevaisuuden matkailussa yhdistetään luontoa ja kulttuuria ja niiden kokemista yhdessä monipuolisella tavalla, mikä näkyy jo lisääntyneenä esteettisten elämysten etsintänä ja kiinnostuksena ohjattuihin toimintoihin, kuten lintujen tarkkailuun, kasviretkiin ja luontovalokuvausretkiin. (Jylkkä-Karppinen ym. 2009, 13-16; Vuorinen 2002, 67-77.)

Jylkkä-Karppinen ym. (2009) toteavat, että kun matkailutuotteet rakennetaan kansanperinteen ja paikallisen kulttuurin pohjalta, voidaan matkailua kehittää myös kulttuurisesti kestäväälle pohjalle. Matkailu tukee luonnonmukaisiin elintapoihin perustuneiden perinteiden säilymistä nykyihmisten tietoisuudessa, mikä auttaa kehittämään ekologisesti kestäviä elintapoja. Paikallisiin voimavaroihin perustuva kulttuurimatkailu on nykypäivän trendi, minkä tulisi näkyä matkailun kehittämisessä. Matkailun perustaminen paikalliseen kulttuuriin lisää alueen vetovoimaisuutta ja on merkittävä tekijä erottua kilpailevista alueista. Houkuttelevan historiaan pohjautuvan matkailutuotteen luominen vaatii luovaa ja monipuolista menneisyyden esille tuomista. Lähtökohtana tuotekehityksessä tulee olla tavoite tarjota matkailijalle mahdollisimman aitoja elämyksiä, menneisyyttä vääristelemättä. (Jylkkä-Karppinen ym. 2009, 16-17.)

Luontomatkailua yhteiskunnallisesta näkökulmasta tarkasteltaessa mielenkiinto kohdistuu luontomatkailun ja perinteisten elinkeinojen suhteisiin. Voidaan pohtia riistan ja kalan arvoa ja arvostusta. Tutkitaan paikallista kulttuuria ja perinteitä ja niiden merkitystä matkailussa ja päinvastoin, tai tutkitaan sitä, miten luontoa ja sen tuotteita voidaan hyödyntää matkailussa kulttuurin näkökulmasta. Luontomatkailussa tulee ottaa aina luonnonsuojelulliset näkökulmat huomioon eli matkailun kestävä kehitys ja ekologisuus, ja toisaalta tulee tutkia, millaisia ovat eri interessiryhmien, kuten paikallisten asukkaiden, maanomistajien, yrittäjien ja matkailijoiden väliset suhteet ja dynamiikka, millaisia konflikteja

näiden ryhmien välillä esiintyy ja miten niitä voidaan ehkäistä. Luontomatkailun uskotaan kuitenkin lisäävän paikallista yrittäjyyttä ja parantavan alueiden elinvoimaisuutta ja tunnettuutta. Elinkeinon ja yritystalouden näkökulmasta kehittämisen kohteita ovat tuotteet, markkinointi, verkostot ja yhteistyö sekä markkinat, asiakkaat ja kilpailu. Tutkitaan myös ilmaisuuden ja maksullisuuden välistä ristiriitaa ja lisäarvon tuottamisen ongelmaa. Tyypillinen luontomatkailuyrittäjä on ohjelmapalvelun tuottaja. Luontomatkailuyrittämiselle tyypillistä on työvoimaintensiivisyys, kausiluontoisuus ja tärkeäksi siinä nousevat turvallisuus ja terveystieteelliset näkökulmat. (Luonto- ja elämysmatkailu, esiselvitys 2005, 24-26.)

Elämyksellisyyden lisäksi - ja siihen liittyen - matkailija haluaa oppia jotain uutta ja erilaista matkoiltaan. Opetuksellisten matkailupalveluiden tarjoajat soveltavat työssään elämyspedagogiikkaa, joka perustuu saksalaisen Kurt Hahnin ajatuksiin oppimisesta kokemusten kautta. (Karppinen & Latomaa toim. 2007.) Elämystuottajan käsikirjan (Tarssanen toim. 2005) mukaan matkailuelämykseen liittyy tarinankerronta ja aitous. Matkailukokemus syntyy kokonaisuudesta, jossa yhtenäinen tarina sitoo eri elementit toisiinsa. Tarina luo tuotteen kokemukselle sosiaalisen merkityksen. Tarinat tuovat sisältöä matkailuun ja niillä on mahdollista erottautua muista palveluntarjoajista.

Lapissa kaupallisia opastettuja luontomatkailupalveluja käyttävät lähinnä ulkomaalaiset matkailijat, joiden määrän uskotaan edelleen kasvavan. Ulkomaalaisia matkailijoita Lapissa kiinnostaa erämaisuus, luonnonläheisyys ja tarunomaisuus. (Rantala 2011; MEK 2010). Kaupallisten palvelujen käyttäjät kulkevat luonnossa oppaan kanssa ja etukäteen suunnitellun ja tuotteistetun ohjelman mukaisesti. Luontokokemusten ja -elämysten syntyyn vaikuttavat matkailuyritysten ja oppaiden luomat käytännöt ja tarjolla olevat tuotteet. Ohjattujen aktiviteettien toteutumiseen vaikuttavat myös metsänkäsittely sekä metsäympäristön soveltuvuus matkailullisten kokemusten tuotantoympäristöksi. (Rantala 2011, 14-15.)

Rantalan (2011) *Metsä matkailukäytössä*-tutkimus tutkii metsän käyttöä kaupallisessa luontomatkailussa oppaiden näkökulmasta. Rantala nostaa metsän talouskäytön rinnalle metsän roolin ainutlaatuisien luontokokemusten lähteenä. Metsillä on maisemallista arvoa ja ne antavat elämyksiä. Lapin matkailussa joulusezonkina matkailijat viedään matkailukeskuksista metsiin kokemaan joulun taikaa tai seikkailemaan jokien koskissa. Eksoottisia erämaakokemuksia haetaan myös moottorikelkka-, koira- ja valjakkosafareilla ja poroajeluilla ja niitä tarjoavat myös metsiä halkovien jokien kosket.

Rantalan (2011) tutkimuksessa tarkastellaan kaupallisen luontomatkailun erityispiirteitä sekä ulkomaalaisten matkailijoiden kanssa luonnossa toimivien oppaiden käytäntöjä. Se, miten metsä muuntuu

kaupalliseen luontomatkailuun sopivaksi ympäristöksi, riippuu oppaan toiminnasta, matkailijoiden motiiveista sekä metsän rajoituksista ja mahdollisuuksista ja näiden välisestä dynamiikasta. Toiminta on nähtävä prosessina, johon kuuluu valmistelu- ja ennakointivaihe (luonnon olosuhteiden ja teknisten apuvälineiden tuntemus), käytössä oleva infrastruktuuri sekä oppaan taidot käyttää apuvälineitä muuttuvissa olosuhteissa, minkä lisäksi on otettava huomioon sään vaikutukset olosuhteisiin. Arktinen luonto toimintaympäristönä tarkoittaa, että oppaiden käytännöissä nousevat merkittäviksi sää- ja turvallisuustekijät sekä metsän estetiikka. Näistä eri osatekijöistä muodostuu kollektiivisia toimintamalleja. (Rantala 2011,16.)

Metsien käyttö matkailun tarpeisiin voi edistää luonnon kestäväää käyttöä. (Järviluoma 2006.) Lapissa luontomatkailu keskittyy lähinnä valtion metsäalueille, sillä valtaosa metsistä on valtion omistamia suojelualueita tai talousmetsiä. Kaupallisesta luontomatkailusta kuitenkin merkittävä osa tapahtuu luonnonsuojelualueiden ulkopuolella ja yksityismetsissä, joten yksityisillä omistajilla on tärkeä rooli talousmetsien ja luontomatkailun yhdistämisessä. Lapin tunturikeskuksissa matkailu on muokannut ympäristöä reitistöjen ja laskettelurinteiden lisääntyessä, joten matkailuelinkeinolla on merkittävä rooli luonnon hoidossa. Lapissa merkittävä matkailijaryhmä on kansainvälisten yritysten kannustematkalaiset. Jouluaikaan tehdään 1–4 päivän pakettimatkoja. Charterpäivinä ohjelmassa on muun muassa mäenlaskua, poroajelua, hiihtoa, mönkijäajelua, vierailu joulupukin luona, vierailu metsämökissä tonttuneen. Niin moottorikelkkasafarit kuin koiravaljakkoajelut ovat vakiintunut osa Lapin matkailun imagoa. Erämaan kuvankauniit maisemat herättävät ihastusta, mikä pohjautuu matkakulttuurien perinteisiin ihanteisiin ja käytäntöihin. (Rantala 2011, 17-19.)

Ohjelmalveluihin vaikuttavat matkailijoiden mielikuvat, odotukset ja toimintatavat ja toisaalta oppaiden luonnossa liikkumisen toimintatavat. Oppaalla on oltava elämyksentuottamistaitojen lisäksi vuorovaikutus-, asiakaspalvelu- ja erätaitoja. Eräoppaat ovat suurin matkailun koulutuksen saaneiden ammattiryhmä Lapin ohjelmalveluyrityksissä. Monella on jokin matkailun perustutkinto, korkea-koulututkinto tai kaupallisen alan tutkinto. Tärkeimpänä työnantajat pitävät kuitenkin asiakaspalvelukokemusta ja henkilökohtaisia ominaisuuksia työntekijöitä valittaessa ja yritykset kouluttavat itse oppaita tehtäviin. Oppaan tehtävä on huolehtia matkailijasta, asianmukaisesta vaatetuksesta ja varusteista, asiakkaan hyvinvoinnista ja turvallisuudesta. Opas kertoo palveluun sopivia tarinoita paikoista ja maisemista sekä paikallisesta elämäntavasta. Metsää on muokattu matkailun käyttöön: on retkeilyreittejä, taukopaikkoja, opasteita, luontotauluja, laavupaikkoja, joita on myös ohjelmayrityksillä pelkästään ohjelmalvelun asiakkaiden käyttöön. (Rantala 2011, 20-21.)

Ohjelmapalvelu tuotetaan ja kulutetaan samanaikaisesti toimijoiden välisessä vuorovaikutuksessa luonnossa siihen liittyvine mielikuvoin ja fyysisin resurssein. Palvelu tuotetaan yksilöllisesti ja ainutlaatuisesti, jolloin ammatinharjoittajan rutiineihin kuuluvat emännöinti ja maiseman ihailun toteuttaminen. Luovalla toiminnalla on keskeinen rooli, sillä sääolosuhteet voivat merkittävästi vaikuttaa toimintaan ihmisen ja luonnon välisessä suhteessa. Tulistelu eli tulilla istuskelu tai lämpimän juoman nauttiminen on oleellinen osa lappilaista luontokokemusta. (Rantala 2011, 21-22, 51-52.)

Oppaan työ on monialaosaamista ja opas tarvitsee monipuolisia taitoja ja tietoja. Opas osaa luoda vaikutelmia, kommunikoida, hallita ruumiillisuutta ja kokonaisuuksia sekä aikaa, johtaa ryhmää ja hyödyntää ryhmädynamiikkaa, osaa viihdyttää, toimia luonnossa, huolehtia turvallisuudesta, luoda kiireettömyyden tuntua, osaa improvisoida, hallitsee paikkoihin liittyvää tarinankerrontaa, omaa ajoittamisen taidon, ohjaus- ja opetustaidot, sopeuttaa toiminnan asiakkaiden taitotasoon ja hallitsee stressiä. Luonnossa toimivan oppaan tulisi tuntea lisäksi paikallista kasvistoa ja eläimistöä ja osata hyödyntää vallitsevia sääolosuhteita. Oppaan tulee myös osata soveltaa alueen kulttuuriperintöön liittyviä tarinoita. Tarinat ovat osa matkailuelämystä ja tarinoiden kautta matkailija voi kokea metsän elämyksenä ja seikkailuna. (Rantala 2011, 66-78; Tarssanen toim. 2004.)

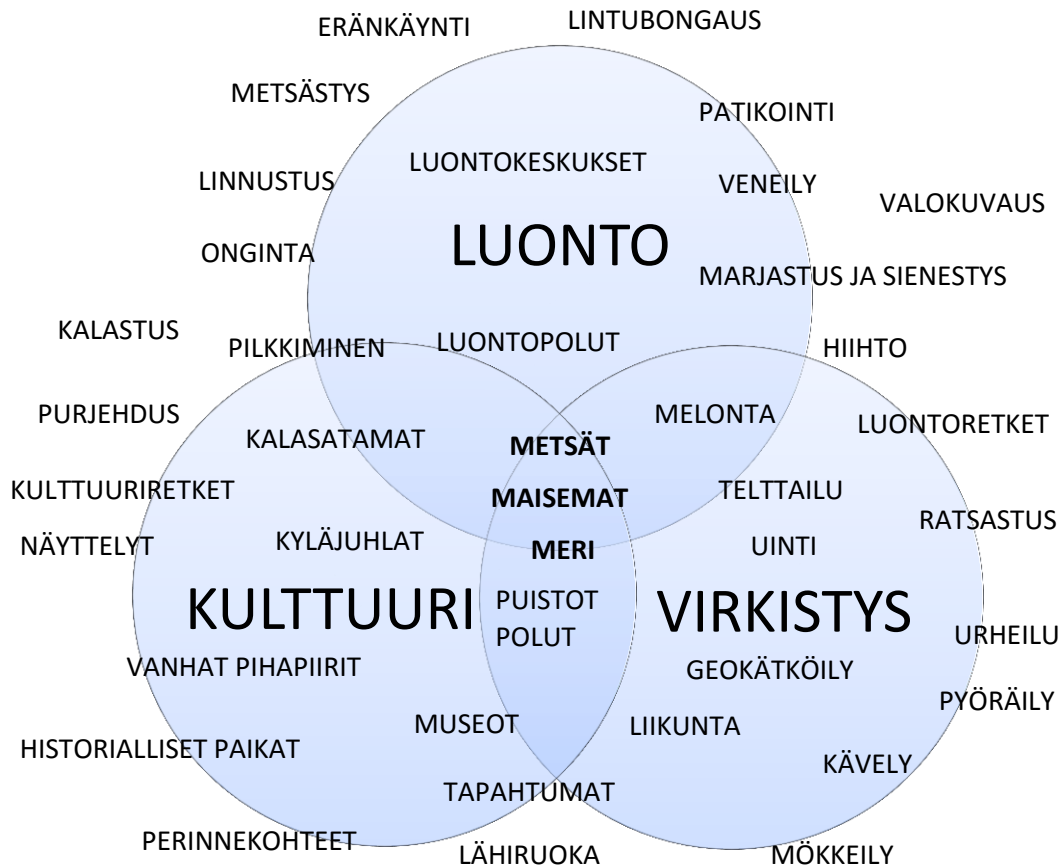
Rantala (2011, 83-91) puhuu metsän toimijuudesta matkailutyössä. Luonto ja metsä ovat ruumiillinen kokemus, ei vain visuaalinen ja esteettinen. Aiemmillä kokemuksilla on merkitystä siinä, mitä metsän tai luonnon tarjokkeita havainnoidaan ja hyödynnetään. Esimerkkinä Rantala nostaa tulistelun, joka on oleellinen piirre metsäretkeä ja ohjelmapalvelutuotetta. Kiireettömyys ja tekemättömyys ovat saaneet uudenlaista arvostusta tehokkuuden tasapainona. Halutaan irtautua arjesta, tehdä jotain ennen kokematon. Tunnelmaan vaikuttavat ympäristön olosuhteet ja ominaispiirteet, mutta ennen kaikkea oppaan toiminta ja käytössä olevat materiaaliset resurssit. Tunnelman luonti on oppaan kykyä luoda esteettisiä vaikutelmia ja kokemuksia. Lapin metsissä tulistelu on esteettisyyttä luova hetki. Asiakkaiden kanssa pysähdytään ja hiljennytään nauttimaan luontoympäristössä olemisesta ja sen hetkisestä tunnelmasta. Pysähtymällä ja hiljentymällä voidaan saavuttaa vaikuttava luontokokemus. Esteettiseen kokemukseen vaikuttavat paikka ja ympäristö, oppaan toiminta, ryhmän ilmapiiri ja tunnelma sekä sääolosuhteet. Tunnelmia voidaan tuottaa säähän liittyvillä tarinoilla ja sanonnoilla tai opas voi ohjata havainnoimaan tiettyjä asioita ympäristössä. Oppaan eläytymisellä ja erilaisilla rooleilla voi vaikuttaa ryhmän tunnelmaan. Samalla negatiivisten tekijöiden vaikutusta pyritään minimoimaan, esimerkiksi kylmän tuntemukset pyritään estämään toiminnalla ja panostamalla asianmukaiseen vaatetukseen. (Rantala 2011, 83-91.)

Nykymatkailun arvoiksi ovat nousseet kiireettömyys, hiljentyminen ja luonnossa oleminen. Erityisesti ulkomaalaisten metsiin liittämät arvot ovat koskemattomuus ja alkuperäisyys. Kiireettömyyden ja hiljaisuuden etsimisellä haetaan vastapainoa arjen hektisyyteen. Matkailuelämysten kokemisessa tärkeää on luoda kiireettömyyden tuntu. Oppaan työssä kiire ei saa näkyä ulospäin. Asiakkaalle tulee varata aikaa luoda yhteys ympärillä olevaan luontoon ja kokea se fyysisesti sekä keskittyä luonnon tarkkailuun eri aistein. Luonto ja erityisesti metsäkokemus voi olla terapeutin ja tuoda sisäisen rauhan kokemuksia. Luonto saa aikaan levollisen tunteen. Tällöin luonto koetaan autenttisena, aitona elämyksenä, siinä on jotain mystistä, aistillista ja aitoa. Metsässä oppaan tehtävänä on tuottaa matkailijalle turvallisuuden, seikkailun ja hyvinvoinnin merkityksiä, kun taas pysähdysten aikana pyritään luodaan tarinallisuuden, vapauden ja luovuuden merkityksiä, jotka kaikki ovat kulttuurisia eli ihmisen toiminnan kautta luotuja. (Rantala 2011, 94.)

Luontomatkailussa on otettava huomioon myös nykypäivän kulutuskulttuurin matkailun käytänteitä, kuten matkailijoiden tarvetta nauttia kauniista maisemista ja ikuistaa niitä valokuvaamalla ja jakaa näitä kokemuksia reaaliajassa sosiaalisessa mediassa. Oppaat tulkitsevat metsää ja takaavat toiminnan turvallisuuden, mutta matkailun turvallisuuden luominen kuuluu myös muun muassa maankäytönsuunnittelijoille. (Rantala 2011, 106.)

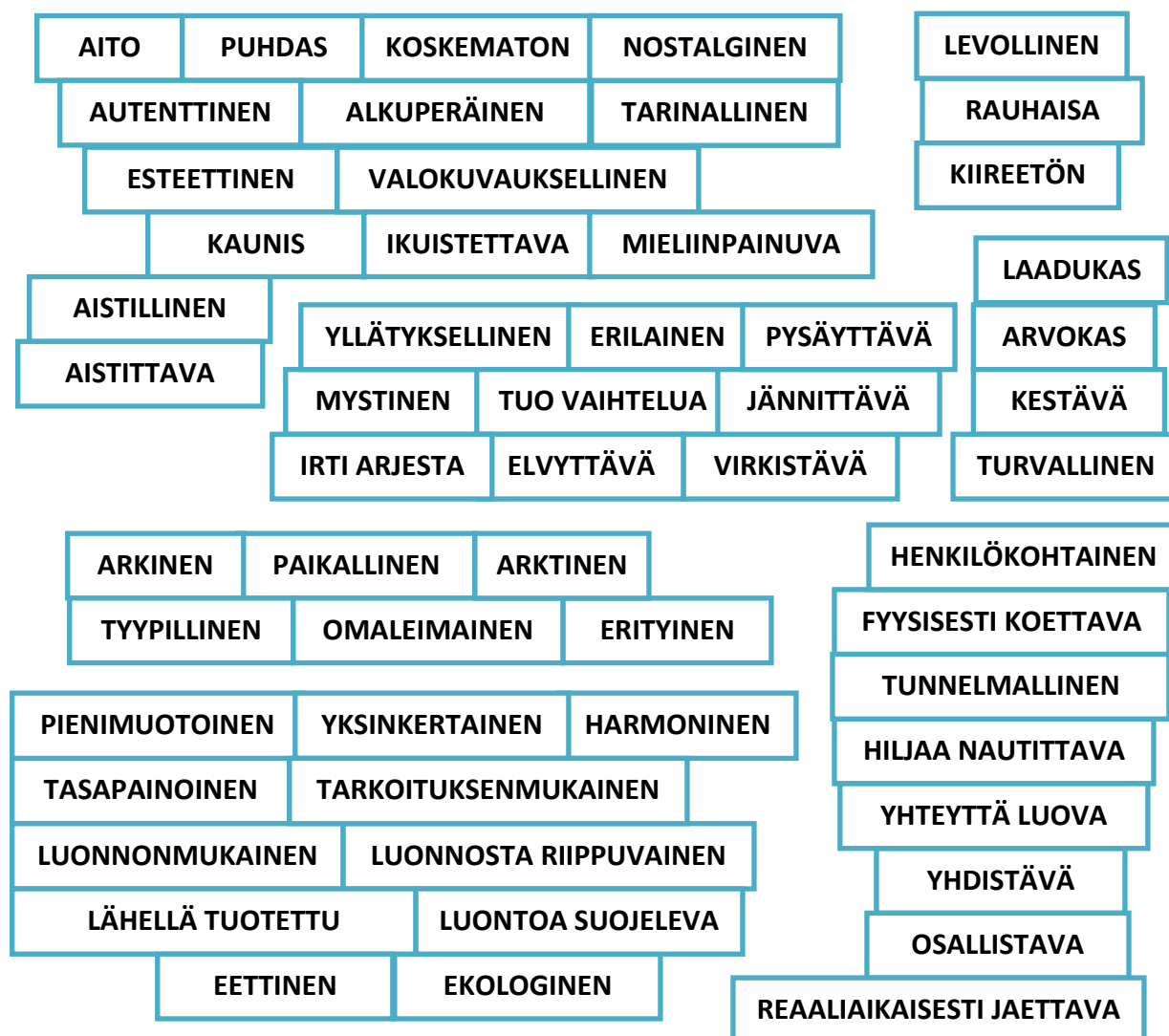
Edellä esitetyistä matkailun teorioista ja tutkimuksista esitän kuviossa 2 mallin, jossa on alueellisen maaseutumatkailun sisällön kolme tukijalkaa ja niihin liittyviä eri toimintoja esimerkin omaisesti. Maaseutu voi tarjota asukkaille ja matkailijoille luontoa, elävää kulttuuria ja virkistystä. Kun matkailulliset tarpeet otetaan huomioon virkistäytymiskohteita suunniteltaessa paikallisille asukkaille, voida olemassa olevia ympäristöjä soveltaa matkailun käyttöön pienemmin investoinnein.

Kuvio 2 kuvaa matkailun toimintaympäristöä, jossa on tarjolla monipuolisesti aktiviteetteja ja mahdollisuuksia tutustua paikalliseen kulttuuriin ja perinteeseen. Toimintaympäristön, matkailullisen miljöö ytimen muodostavat esimerkiksi metsät, maisemat ja meri, jotka luovat ulkoiset puitteet virkistäytymiselle tai matkailuelämysten syntymiselle. Ympäristön elementeissä yhdistyy sekä luonto että kulttuuri, sillä luontokohteet voivat olla hoidettuja ja käyttötarkoitukseensa muunneltuja ja muokattua. Suomalainen hoidettu mäntymetsä ei ole *puhdas* tai *aito* eli täysin koskematon luontoelementti, mutta silti se voi toimia aidon luontoelämyksen näyttämönä.

KUVIO 2. Maaseutumatkailun elämyssisällön kolme tukijalkaa: luonto, kulttuuri ja virkistys

Kuvioon 3 (alla) olen koonnut tutkimuksissa mainittuja matkailun laatusanoja eli millaisia asioita ihmiset odottavat matkakohteilta tai toiminnoilta. Nämä laatusanat kuvaavat myös toimintaympäristön ominaisuuksia, jotka vaikuttavat elämysten syntyyn.

KUVIO 3. Luonto- ja kulttuurimatkailun laatusanoja

Matkailun opas- ja ohjelmapalveluiden toimijoiden kenttä on moninainen ja toimiala on hyvin kirjava. On eräoppaita, luonto-oppaita, lintuoppaita, kohdeoppaita, paikallisoppaita, kaupunkioppaita ja matkailuoppaita ym. erityisoppaita ja heidän yhdistyksiään. Opasyhdistysten tavoitteena on edunvalvonta ja oman toimialan kehittäminen ja edistäminen, yhteistyöverkostojen luominen ja kehittäminen sekä toimijoiden ja toiminnan tunnetuksi tekeminen.

Suomen Opasliitto ry. on perustettu 1974 ja se valtakunnallinen matkaoppaiden, eräoppaiden ja erikoisalojen oppaiden kattojärjestö. Vuonna 1999 perustettiin Suomen Luonto- ja ohjelmapalveluyrittäjät ry ja se liittyi Suomen Opasliiton jäseneksi, jonka alaisuudessa toimi jo entuudestaan luonto- ja

eräopasyhdistyksiä. (Suomen Opasliitto ry. 2016). Vuonna 2005 Luonto- ja ohjelmapalveluyrittäjät ry (Sulo ry) erosi Suomen Opasliitosta ja vuonna 2009 perustettiin erä- ja luonto-opasyhdistysten omaksi kattojärjestöksi Suomen Luontomatkailuliitto ry, johon kuuluvat Sulo ry, Sisä-Suomen luonto- ja eräoppaat ry sekä Merenkurkun Erä- ja luonto-oppaat ry. Liiton tavoite on edistää valtakunnallisesti luonto- ja eräoppaiden yhdistysten yhteistyötä ja yhtenäistää oppaiden toiminnan turvallisuutta ja laatua. (Suomen Luontomatkailuliitto ry 2016.)

Suomen Opasliitolla on jäsenenä 100 opasyhdistystä, joissa toimii kaikkiaan 1450 auktorisoitua matkailuopasta. Suomen Opasliitto edustaa oppaita kansallisella ja kansainvälisellä tasolla, ja se kehittää ja valvoo oppaiden koulutusta ja ammatillista pätevyyttä. Liitto on pohjoismaisen Nordic Guide Clubin (IGC:n) sekä matkailuoppaiden World Federation of Tourist Guide Associations (WFTGA)–maailmanjärjestön jäsen ja yhteistyötä tehdään myös baltianmaiden oppaiden kanssa. EU-maiden matkailuoppaiden kattojärjestö on European Federation of Tourist Guide Associations (FEG), jossa Suomen Opasliitto ry on ollut mukana vuodesta 2015. Suomen Opasliiton hyväksymä auktorisoitu matkailuopas on erikoistunut oman alueensa opastuksiin. Opastuksia voidaan tehdä linja-autossa, ostoskierroksella, luonnossa, kävellen, pyöräillen, museossa, kirkossa tai vaikkapa rooliasuun pukeutuneena. Matkailuopas voi toimia kohdeoppaana, kaupunkioppaana, maaseutuoppaana tai retkioppaana sekä myös luonto-oppaana, kukin oman erikoistumisensa ja suuntautumisensa mukaisesti, ja moni toimii myös matkanjohtajana tai transfer-oppaana hoitaen asiakkaiden kuljetuksia tai incentive-oppaana kannustematkailijoille. Useilla auktorisoiduilla matkaoppailla on matkaoppaan tai ohjelmapalvelutuottajan ammattitutkinto tai jokin muu matkailun koulutus. (Suomen Opasliitto ry. 2016.)

Oulun seudun oppaat ry. on Suomen Opasliiton jäsenyhdistys, joka on erikoistunut Oulun seudun kuntien alueella tehtäviin opastuksiin, johon oma tutkimusalueeni kuuluu. Yhdistyksessä on 30 aktiivista Suomen Opasliiton hyväksymää auktorisoitua matkailuopasta. Suurin osa opastustyöstä tapahtuu Oulun kaupungin alueella, mutta auktorisoiduilla oppailla on vahva koko alueen yleis- sekä paikallistuntemus sekä maaseudun tuntemus kulttuuriperinnekohteinen. Lisäksi oppaat ovat erikoistuneet oman mielenkiintonsa mukaisesti tiettyihin teemoihin ja aihealueisiin. On hautausmaaopastuksia, kummituksia ja kummallisia tarinoita, taidetta ja historiaa. Tarjolla on valmiita teemallisia kiertoajeluita, joista Oulun seudun eteläpuolelle suuntautuvat bussikierrokset *Oulusta etelään* (Oulunsalon, Kempeleen, Kaakkurin ja Maikulan alueille), *Perunalakeus* Tyrnävälle sekä *Kulttuurilakeus* Kempeleeseen ja Liminkaan.

Ohjelmaan on suunniteltu myös *Merilakeus*, johon kuuluvat Oulun seudun rannikkoalueet Oulunsalossa, Limingassa, Lumijoella ja Hailuotossa. Erityisesti merilakeuden opastuksiin tämän opinnäytetyön tavoite on tuottaa sisältöä. Limingan lakeuden alueeseen on erikoistunut tällä hetkellä kolme opasta, mutta valmiudet opastuksiin alueen eri kohteisiin on kaikilla oppailla. Oulun seudulla oppaiden toiminta-alueeseen kuuluvia tärkeitä luontokohteita ovat Liminganlahden luontokeskus, Hailuoto, Kierikki, Koiteli ja Oulujokivarsi aina Rokualle Vaalaan. Opastettuina retkikohteina ja pysähdyspaikkoina voivat toimia seudun virkistys- ja suojelualueet, metsät, järvet, joet, meren rannat, lintutornit ym. luontokohteet.

Hirvenmetsästyksen paikalliset hirviporukat ovat ottaneet mukaan silloin tällöin myös yksittäisiä matkailijoita. Peurakannat ovat kasvaneet viime vuosina ja tienvarsilla ja rantaniityillä voi useinkin nähdä peuroja. Alueella liikkuu ilveksiä ja susiakin on metsissä jonkin verran. Metsälintuja ja jäniksiä pyydetään niiden pyyntikausina. Varsinkin villieläimiin ja lintuihin erikoistuneilla matkailuoppailla on kysyntää. Liminganlahden luontokeskuksen kehittämishankkeiden yhteydessä on koulutettu alueelle uusia lintu- ja luonto-oppaita. Luontokeskuksen yhteydessä toimii luontokuvaukseen erikoistuneita oppaita. Luonto- ja lintukuvaus ovat luontoharrastuksen sisällä saavuttaneet jo vakiintuneen paikkansa ja ovat edelleen nouseva trendi. Erikoistuneet oppaat tuntevat maastot ja tietävät eläinten elinalueista ja reviireistä, joten he voivat hallitusti opastaa matkailijoita kohteisiin. Itä-Suomessa on kohteita erityisesti suurpetojen kuten karhujen tarkkailuun, Liminganlahden alueella luonnollisesti lintujen tarkkailuun, mitä palvelevat myös paikalliset lintutornit. Eläinten ruokinnalla houkuttelevat eläimiä paikkoihin, joista niitä voidaan tarkkailla varta vasten tarkoitukseen rakennetuissa kojuissa.

Ruukin maaseutuopistossa on syksystä 2014 alkaen tarjottu riista-alan koulutusta perinteisten hevos- ja maatalousalan lisäksi, mikä vahvistaa samalla alueen luontomatkailun ammatillista osaamista. Riistapainotteinen luonto-ohjaajan koulutus käsittää riistanhoidon ja kaupallisen metsästyksen sekä alaan liittyvän yritystoiminnan. Tutkinnon suorittaneella on valmiudet toimia eri kulttuureista tulevien metsästysmatkailijoiden oppaana ja riistanhoitajana. Koulutukseen kuuluu asiakasryhmien kanssa toimimista maasto- ja vesistöolosuhteissa ja erikoistumista paikalliseen luontoon ja eräperinteeseen ja opiskelijat saavat kokemusta luonto-ohjelmapalvelujen toteutuspaikkojen rakentamisesta ja purkamisesta. Opiskelija perehtyy koulutuksessa myös erilaisiin luonnossa tapahtuviin ohjelmapalvelu-, virkistys- ja ulkoilumahdollisuuksiin. (Ruukin maaseutuopisto 2016.)

2.3 Matkailun kehittämisestä

Matkailun kehittämishankkeet antavat tärkeää tietoa siitä, mikä on alueen matkailun tilanne ja mihin suuntaan matkailua halutaan kehittää. Aluksi tarkastelen tässä luvussa matkailun laajempia kehittämisen linjauksia. Sen jälkeen esittelen alueen luonto- ja kalastusmatkailun kehittämishankkeita ja viimeiseksi Liminganlahden kehittämishankkeita.

2.3.1 Matkailun kehittämisestä kansallisella ja kansainvälisellä tasolla

Luontomatkailun kehittämishankkeissa pyritään tukemaan yritystoiminta paikallisesti tai alueellisesti. Niillä halutaan tukea yritystoimintaa ja tavoitteena on usein eri toimijoiden välisen yhteistyön kehittäminen. Valtakunnallisissa kehittämishankkeissa luodaan ja kehitetään verkostoja eri alueiden välille. Monet matkailuhankkeet saavat rahoitusta EU:n kehittämisrahastoista. Vastuutahoina hankkeissa voivat olla esimerkiksi eri ministeriöt ja Metsähallitus. Lisäksi kunnat, maakuntien liitot ja ELY-keskukset sekä ympäristökeskukset tukevat luontomatkailua. Matkailun kehittämisen alalla toimivien kenttä on hyvin moninainen ja kehittämistyötä tapahtuu hyvin monella taholla.

Suomessa matkailun ohjelmalveluyrityksistä suurimpia ovat huvipuistot ja hiihtokeskukset. Ohjelmallisista aktiviteeteista määrällisesti eniten tarjotaan moottorikelkkasafareita (Komppula 2002). Kalastuspalveluja tarjoavia majoitusyrityksiä on noin sata ja oheistuotteena kalastus on lähes tuhannelle yrittäjälle. Ohjelmalveluyrittäjistä noin sata on kalastusoppaita ja muita, lähinnä eräoppaita, puolet vähemmän. Teno- ja Tornionjoella on puolen sataa lohensoutajaa. Nämä joet ovatkin kalastusmatkailun tärkeimmät kohteet Suomessa. Varausjärjestelmän piirissä kalastuskohteita on ollut satakunta. (Toivonen ym. 2005, 9-10.)

Maaseudun majoitus-, ravitsemis- ja virkistyspalveluja tarjoavien yritysten koko on 1990-luvun loppupuolella kasvanut, mutta maaseudulla toimialan työpaikoista on vain yksi kymmenestä. Maaseutumatkailuyritysten määrä on kuitenkin ollut kasvussa ja työpaikat ovat lisääntyneet erityisesti majoitus- ja ohjelmalveluyrityksissä. (Toivonen ym. 2005.) Laiho, Herranen, & Kivi (2005) arvioivat, että maaseutumatkailun yrityksistä alle puolet tarjoaa kalastusmatkailupalveluita, joista vain sadalla kalastusmatkailu tuo yli puolet liikevaihdosta. Laihon ym. (2005) mukaan yhteismarkkinointiin ja kärkiyritysten verkostointiin tulisi panostaa. Myllylän & Laamasen (2005) oppaassa *Tuotteistettu kalastusmatkailu* on hyödyllistä ja käytännönläheistä tietoa kalastusmatkailun ja kalastuspalveluiden kehittämisestä ja tuotteistamisesta ja esimerkkejä niin koti- kuin ulkomailta kalastusmatkailun käytänteistä.

Maa- ja metsätalousministeriön alaista Metsähallitusta voidaan pitää Suomessa tärkeimpänä luontomatkailun toimijana varsinkin Pohjois-Suomessa. Sen omistuksessa on valtaosa Pohjois-Suomen metsistä ja se hallinnoi 35 kansallispuistoa, joiden pinta-ala on yhteensä 8170 km². Metsähallitus huolehtii metsiensä alueella metsästys-, kalastus- ja ulkoilupalvelujen tarjoamisesta. Sen sijaan yksityissektorin luontomatkailuyritykset ovat yleisesti pienimuotoisia ja usein osa-aikaisia tai sivutoimisia. Luontomatkailupalvelut ovat keskittyneet suurten matkailukeskusten ja kaupunkien läheisyyteen. Alueellisesti luontomatkailua on etenkin Pohjois- ja Itä-Suomessa sekä saaristoalueilla. Luontomatkailun katsotaan tukevan syrjäseutujen säilymistä elinvoimaisena. (Toivonen ym. 2005, 8-11.)

Kalastusmatkailun osalta pitkäaikaisella hanketoiminnalla arvioidaan olleen liiketaloudellista vaikuttavuutta. Komppula (2002) mukaan maaseutumatkailun kehittäminen on ollut usein pirstaleista, pienimuotoista ja suunnittelematonta. Hankevetäjien matkailullinen ammattitaito on ollut usein puutteellista ja tavoitteet lyhyen aikavälin paikallisia tavoitteita. Uuden toiminnan tukemisessa tulisi kiinnittää huomiota innovatiivisten ja uutta kysyntää luovien matkailupalvelujen kehittämiseen. Ensisijaisesti tulisi tukea erikoistumista ja teema- ja kärkituotteiden rakentamista, sesonkien ulkopuolelle sijoittuvien matkailupalvelujen kehittämistä, veturiyrityksiä ja niitä tukevia yritysverkostoja sekä teemapohjaista kehittämistoimintaa, matkailukeskittymien vahvistamista ja monipuolistamista, sekä ulkomaanmarkkinointiin suunnattujen, suuraluekonseptiin perustuvien tuotteistojen kehittämistä. (Komppula 2002.)

Kansainvälisen matkailun kehittämisessä markkinoinnissa pyritään parantamaan Suomen tunnettuutta ulkomaan markkinoilla, kotimaisten matkailuyritysten yhteistyötä ja etsimään tehokkaammin ulkomaisia yhteistyökumppaneita. Maaseudun matkailuelinkeinon haasteena on, miten onnistua kehittämisessä yli maakuntarajojen. Luokitukset, laatujärjestelmät ja varausjärjestelmät tulee suunnitella valtakunnallisesti kattamaan koko elinkeinoa ja niiden kehittämistä pitäisi tukea valtakunnallisina hankkeina. Aluerahoituksen ongelmaksi nähdään se, ettei varoja saada laajemmin hyödynnettyä yli aluerajojen. (Toivonen ym. 2005, 12.)

Uusin työ- ja elinkeinoministeriön matkailustrategia *Yhdessä enemmän – Suomen matkailun kasvun ja uudistumisen tiekartta* on laadittu vuosille 2015–2025 (Matkailun tiekartta 2015–2025). Sen mukaan matkailuala kasvaa nopeasti ja se on merkittävä työllistäjä. 2000-luvulla kansainvälisten matkailijoiden määrä on kaksinkertaistunut. Matkailualan työllistämistavoitteiksi vuoteen 2025 mennessä on asetettu 180 000 henkilöä ja sillä on merkittäviä kerrannaisvaikutuksia mm. rakennus-, kuljetus- ja kaupan alalle. Yhteistyötä on tiivistettävä kokonaisvaltaisten laadukkaiden matkailuelämysten toteuttamiseksi.

On panostettava korkeakatteisiin lisäarvoa tuottaviin palveluihin niin kotimaisille kuin kansainvälisille matkailijoille. Tavoitteena on lisätä erityisesti kansainvälistä matkailua.

Matkailun kasvua on haettu eri toimijoiden kyvystä yhdessä paketoita ja tarjota asiakkaiden odotukset ylittäviä laadukkaita elämyksiä ja innostavia kokonaisuuksia. Matkailun näkyvyyttä on lisättävä ja tuotteiden ostaminen on tehtävä helpoksi. Näistä tavoitteista syntyi Suomen matkailun kasvun ja uudistumisen tiekartta vuosille 2015–2025 (Matkailun tiekartta 2015–2025). Strategiassa painotetaan matkailun verkostojen teemapohjaista yhteistyötä tuotekehityksen, myynnin ja markkinoinnin osalta. Tiekartan strategisista projekteista vuosille 2015–2018 erityisesti luontomatkailuun liittyviä ovat *Fin-Relax – Suomesta hyvinvointimatkailun kärkimaa* sekä *Merellinen saaristo kansainvälisesti tunnetuksi*.

Matkailun tiekartan 2015–2025 tavoite tehdä Suomesta vuoteen 2025 mennessä Pohjois-Euroopan ykkösmatkailukohde, joka tarjoaa kestävän matkailun pohjalta kilpailukykyisiä, korkealaatuisia ja ikimuistoisia elämyksiä, joiden ostaminen ja löytäminen on helppoa.

Tällä hetkellä matkailullisesti vahvimpia alueita Suomessa ovat Uusimaa, Lappi, Kainuu ja Ahvenanmaa. Tiekartan mukaan matkailu syrjäisemmissä matkailukeskuksissa lisää merkittävästi alueensa elinvoimaisuutta ja panostukset palautuvat yhteiskunnalle moninkertaisesti, mikä on nähtävissä valtion rahoittamilla kansallispuisto- ja retkeilyalueilla. Elinkeinosektorin tehtävä on tuottaa lähialueiden maksulliset matkailupalvelut. Matkailun kehittämisen hyöty on, että se luo palveluita ja infrastruktuuria paikallisille asukkaille ja tukee ja monipuolistaa muuta elinkeinotoimintaa. Matkailu vahvistaa kulttuurista identiteettiä, säilyttää kulttuuriperintöä ja -ympäristöä ja lisää kulttuurin arvostusta, se vahvistaa paikallisia tapoja ja alueen omaa kulttuuri-identiteettiä. (Matkailun tiekartta 2015–2025, 13-16.)

Tiekartan mukaan tulevaisuuden matkailija haluaa ekologisia, stressistä vapaita elämyksiä, mutta myös huvittelua ja viihdettä rakennetuissa ympäristöissä kuten huvipuistoissa. Tuotteita tulee kohdentaa valikoiduille asiakassegmenteille, mutta tarjontaa on kyettävä muokkaamaan joustavasti asiakkaiden yksilöllisten toivomusten mukaisesti. Matkailijan käyttäytymistä muokkaavia trendejä ovat halu kokea uusia elämyksiä, luksus, terveys ja hyvinvointi, kulttuurit ja autenttisuus sekä jatkuva digitaalisen yhteyden tarve. Matkailijat haluavat kokea paikallista arkea ja kulttuuri kiinnostaa entistä enemmän, samoin ruoka ja liikunta. (Matkailun tiekartta 2015–2025, 17.)

Syrjäisten matkailualueiden ongelma on sesonkiluonteisuus, jolloin työvoima tulee alueen ulkopuolelta ja verotulot menevät muualle. Tämä heikentää matkailulle välttämättömän infrastruktuurin rakenta-

mista, johon tarvitaan ulkopuolista rahoitusta. Infrastruktuurin kehittäminen tarkoittaa investoimista liikenneyhteyksiin, vesi- ja viemärijärjestelmään, energiatehokkuuden edistämiseen sekä virkistysalueisiin. Niinpä maakunta- ja aluesuunnitelmissa matkailu tulee ottaa huomioon paremmin. Toimenpiteiksi Matkailun tiekartassa 2015–2025 ehdotetaan seuraavia toimia: kaavoituksessa yhteensovitetaan eri elinkeinoalojen intressit ja muut arvot ja maankäytön suunnittelussa mukana tulisi olla matkailun maankäyttöstrategiat, mihin on kehitettävä käytännön työkaluja. Infrastruktuurin tulee vastata laatuvaatimuksia, mistä vastuussa ovat kunnat, yritykset, yritysten verkostot ja kehittämissyhtiöt. Reitistöjen ja infrastruktuurin tulee olla toimivia ja reitit turvallisia riittävin opastein, mistä vastuu on Metsähallituksella ja kunnilla. (Matkailun tiekartta 2015–2025, 39.)

2.3.2 Alueellisista kehittäishankkeita

Vuoden 2015 matkailun tilastoissa (Tilastokeskus 2015) Uusimaa säilytti kärkisijansa matkailumaakuntana. Matkojen määrät Lappiin vähenivät edellisvuoteen verrattuna. Sen sijaan matkat Pohjois-Pohjanmaalle lisääntyivät 12 prosenttia. Pohjois-Pohjanmaan matkailijamäärien nousua selittää osin Ruka-Kuusamo-alueen vetovoimaisuus hiihtokeskuksena ja luontomatkailukohtena (Aho & Ilola toim. 1995). Oulun seudulla erityisesti Oulun kaupunki ja Hailuoto ovat kuntia, joissa matkailulla on vahva asema niin aluetalouden kuin matkailun kehityksessä näkökulmasta, mutta sen sijaan esimerkiksi Oulun seudun eteläpuolisissa kunnissa matkailun merkitys on pysynyt hyvin alhaisena. Paikallisesti vahva matkailun kehitys ei ole heijastunut riittävästi alueiden kokonaiskehitykseen. (Kauppila 2001a, 18-26.) Tarkastelen tässä luvussa omaan tutkimusalueeseeni liittyviä viimeisimpiä kehittäishankkeita alueen matkailun kehittämiseksi.

Maa- ja metsätalousministeriön *Vapaa-ajan kalatalouden kehittämisstrategiassa* (2002) perehdytään luontomatkailuun elämyksenä ja arvioidaan kalastusmatkailun nykytilaa ja tulevaisuudennäkymiä. Kehittämistyön lähtökohtana on tilanne, jossa kalastuksen, metsästyksen ja poronhoidon alkutuotantotilat ovat menettäneet yhteiskunnallista merkitystään. Matkailupalvelujen kysynnän uskotaan kasvavan näiden ammattialojen sivuelinkeinona eikä luontomatkailun oheispalvelujen tuottamiseen tarvita suuria investointeja. Matkailu tuo alkutuottajan palveluntuottajana lähemmäs kuluttajaa, mikä vahvistaa elinkeinon harjoittamista. Luontomatkailun rinnalla puhutaan maaseutumatkailusta, mikä yhdistetään usein maatilamatkailuun. Maatilamatkailuun kuuluu tyypillisesti majoitus- ja ulkoilma-aktiviteetteja ja muita oheispalveluja. Luontomatkailualalla on nostetta. Strategiassa näkökulmaa on haluttu laajentaa koskemaan koko luonto- ja elämysmatkailun kenttää, johon kuuluvat kalastus-, metsästys-,

erä-, elämys-, virkistys-, hyvinvointi- ja maatilamatkailu. (Vapaa-ajan kalatalouden kehittämisstrategia 2002; Toivonen ym. 2005, 2; Komppula 2001.)

Luontomatkailusta yritystoimintaa—tutkimushankkeen mukaan (Tyrväinen, Silvennoinen & Nousiainen 2002) Oulua eteläisemmissä manner-Suomen maakunnissa luontomatkailun ongelmiksi koettiin markkinoinnin tehottomuus, verkostoitumisen vähäisyys ja julkisen kehittämistyön tuloksettomuus. Yrittäjät tarjoavat harrastusmahdollisuuksia, jotka perustuvat jokamiehenoikeuksiin. Parhaiten yrittäjät pystyvät tarjoamaan luontomatkailijoille rauhallista luontoa omatoimiseen liikkumiseen. Sen sijaan pidemmälle tuotteistettuja palveluita on vähemmän. Kalastus nousi kuitenkin erillismaksun vaativista harrastusmuodoista tärkeimmäksi, vaikka mato-onginta ja pilkkiminen ovatkin jokamiehenoikeuksia. (Toivonen ym. 2005, 13.)

Maa- ja metsätalousministeriön Kokkola–Tornio välisen *Perämeren rannikon kalatalousohjelmassa vuosille 2008–2013* tavoite oli parantaa kalastuksen kannattavuutta ja tukea sivutoimista kalastusta muun muassa kalastusmatkailulla. Perämeren kalastusmatkailun kehittämiseksi alueelle tulisi saada monipuolisia kalastusmatkailutuotteita ja yhteismarkkinointia ja yhteistyötä eri toimijoiden välillä tulisi kehittää. Alueen luontokeskukset, maatilamajoitusyritykset ja aktiiviset kyläyhteisöt voisivat toimia kalastusmatkailun tukena. Selvityksen pohjalta toteutettiin *Kalastus- ja luontomatkailu*–hanke 2014–2015 Kokkola–Tornio välisellä alueella. Kalastusmatkailu nähtiin keinona monipuolistaa kalastajien yritystoimintaa. Hankkeessa kohderyhminä olivat ammattikalastajat sekä paikalliset luonto- ja matkailutoimijat. Pää tavoitteena oli kehittää vetovoimaisia ja laadukkaita kalastusmatkailupalveluita, tiivistää alalla toimivien yhteistyötä sekä vahvistaa Perämeren rannikon kalastusmatkailun tunnettuutta ja imagoa.

Hanke panosti yhteismarkkinointiin ja toteutti yhdessä Oulun Yritystakomon matkailutiimin kanssa Retket.fi-matkailuportaalin alueen luontomatkailupalveluista, jossa hankkeen päätyttyä mukana oli 35 palveluntuottajaa ja noin 85 erilaista luontomatkailupalvelua, kuten kalastuspalveluita, villiyrttiretkiä, ratsastusvaelluksia ja venematkoja ulkosaaristoon sekä melontaretkiä. Sivustolle pyrittiin luomaan yhtenäinen imago teemojen *Perämeren ja Pohjois-Pohjanmaan luontomatkailupalvelut yhdessä osoitteessa* ja *Find Outdoor and Nature Activities in Northern Finland in One Place* alle. Sivusto palvelee yhteismarkkinointikanavana alueen luontomatkailun yrittäjiä. (Kalastus- ja luontomatkailuhanke 2014–2015.)

Kalastus- ja luontomatkailu-hankkeen yhteydessä toteutettiin Limingan Tupoksessa Vihiluodon kalastajapäivät ensimmäistä kertaa vuonna 2014, Kalabaliikki-tapahtuma Oulussa, Oulunsalon nuottata-
pahtuma Riutunkarin kalasatamassa, Iin Lohimarkkinat sekä Rahjan kalajuhlat. Hankkeessa toteutettua *retket.fi*-matkailuportaalia esiteltiin Pohjois-Suomen Erämessuilla 2015 ja muissa tapahtumissa. Hanke oli mukana Matkailuparlamentissa Iso-Syötteellä luomassa Pohjois-Pohjanmaan yhteistä matkailu-
strategiaa. Seminaarissa *Mitä jäi rysään?* esiteltiin Perämeren kalatalousryhmän toiminnan tuloksia ja julkaistiin kalatalousryhmän markkinointivideot. Yhteistyötä tehtiin muun muassa *Matkailusta nos-
tetta* ja *Kalastusmatkailu mahdolliseksi* sekä *Siika tutuksi ja ruokapöytään*-hankkeiden kanssa. Hanke oli mukana myös Visti Finlandin ja Maaseudun Sivistysliiton (MSL) työpajassa *Kulttuurin tuotteis-
taminen matkailussa*. (Kalastus- ja luontomatkailuhanke 2014–2015.)

Uusimman *Perämeren rannikon kalatalousstrategian* (Kalatalousstrategia 2014–2020) tavoite on ke-
hittää paikallisesti elinkeinokalataloutta Perämeren rannikolla. Käsittelen tässä strategian linjauksia kalastusmatkailun osalta, joka on yksi painoalue. Strategiassa todetaan, että Perämeren rannikolla on vähän kalastusmatkailutoimintaa ja se työllistää pääosin sivutoimisesti 20–25 henkilöä. Alueen vah-
vuuksia kalastusmatkailun näkökulmasta ovat puhtaat vedet, jokisuistot, saaristoalueet, kattava sata-
maverkosto sekä omaleimainen kalastusperinne. Perinteisen urheilukalastuksen kannalta kalastusmat-
kailuun soveltuvia alueita on Perämerellä vähän, mutta sen sijaan alueella on hyvät edellytykset am-
mattikalastusperinteen hyödyntämiseen matkailussa sekä muuhun luontomatkailuun. (Kalatalousstra-
tegia 2014–2020, 8.)

Kalatalousohjelmassa 2008–2013 hankkeille asetettiin kolme tavoitetta: Kalastuksen kannattavuus nousuun, kalastusta tukevat elinkeinot ja kestävä kalastus. Hankkeiden myötä kehitettiin alueen kala-
tapahtumia ja selvitettiin kalastuksen ohessa tapahtuvan kalastusmatkailun ja pienimuotoisen jalostuk-
sen kehittämistä sekä vähempiarvoisen kalan hyödyntämistä. Strategiassa 2020 todetaan kuitenkin, että Perämeren rannikon kalatalousohjelman sivuammattimaisen kalastuksen ja kalastusmatkailun edistä-
misen osalta ohjelmakauden säädökset estivät suoran tuen saamisen näihin tärkeiksi koettuihin kohtei-
siin. (Kalatalousstrategia 2014–2020, 9-10.)

Kalastusmatkailun kehittäminen vaatii eri toimijoiden yhteistyötä. Strategiassa 2014–2020 linjataan, että jalostusasteen nosto, markkinoinnin kehittäminen sekä pakastus- ja varastointimahdollisuuksien lisääminen ovat toimia, jotka parantavat kannattavuutta ja vähentävät kalastuksen kausiluonteisuutta. Kalanjalostusta ja vesiviljelyä kehittämällä lisätään paikallisen ruokakalan tarjontaa. Uuden kalata-
lousohjelman 2014–2020 toteutuksen kohderyhmänä ovat ammattikalastajat, sivutoimiset kalastajat,

yrietykset ja yhteisöt, joiden toiminnassa on mukana ammattikalastajia tai sivutoimisia kalastajia sekä kalanjalostus-, kalanviljely- ja kalastusmatkailuyrietykset. (Kalatalousstrategia 2014–2020, 16-17.)

Kehittämisen painopistealueet kaudelle 2014–2020 ovat kalastusmatkailun kehittäminen, lähikalaa ruokapöytiin sekä osaaminen, markkinointi ja verkostoituminen. Keskeistä on taltioida nykyisten kalastajien tietotaito ja siirtää sitä edelleen uusille kalastajille. Tuomalla alueen monipuolista kalastusperinnettä esille lisätään kalastusammatin ja kalan arvostusta. Yhteistyöhön eri toimijoiden ja alueiden välillä tulee panostaa. (Kalatalousstrategia 2014–2020, 24.)

Matkailun kehittäminen on siis nostettu tärkeäksi osa-alueeksi uudessa Perämeren kalastuksen kehittämisessä. Erityistä huomiota tulisi kohdistaa perinteisten kalasatama- ja merialueiden ympäristön kehittämiseen matkailun ja virkistyskäytön toimintaympäristönä niin infrastruktuurin ja monipuolisten palvelujen tarjonnan kuin esteettisyyden ja maisemallisuuden parantamisessa. Kun suunnitellaan aktiivisessa käytössä oleviin satamiin uusia rakennuksia kalanjalostuksen tarpeisiin, voi satamaympäristön rakennuksineen suunnitella niin, että se esteettisesti on sopusoinnussa vanhan perinteisen kalastuksen maiseman kanssa, jolloin se ottaisi huomioon myös satunnaisen kävijän, matkailijan tai virkistäytymistä etsivän kulkijan viihtyvyyden.

Kun ympäristöä voidaan käyttää monimuotoisesti eri toimintoihin, nostaa se kohteen houkuttelevuutta, jolloin se palvelee myös kalastuselinkeinoon harjoittajaa tuoden kalastustuotteiden asiakkaat lähelle alkutuotantoa. Elämysten ja tunnelmien etsijä on kiinnostunut aidosta ja alkuperäisestä, niin maisemasta kuin rakennuskulttuurista. Verkkohuoneet ovat edelleen käyttökelpoisia suojia kalastusvälineille, mutta samalla konkreettisia muistoja menneestä, joissa on esteettistä arvoa. Rakennuksiin sidottu pääoma on kansallisvarallisuutta ja kulttuurimaisema rakennuksineen on seudun omaa matkailupääomaa. Merellisten matkailukohteiden vetovoima perustuu hienoon ja laajaan rakennettuun kokonaisuuteen. Uudisrakentamisessa voi tehdä valintoja, joilla saadaan yhtenäisiä ja sopusuhtaisia miljöökokonaisuuksia. Uusi ja vanha voidaan sovittaa yhteen. Vastuu rakennetun ympäristö ilmeestä kuuluu yltä lailla asukkaille, yhdistyksille, rakentajille, suunnittelijoille, kunnan ja ylempien tahojen viranomaisille sekä poliittisille päättäjille. (Teppo-Pärnä 2002a, 104; Ibid. 2002b, 85-86.)

Koko Perämeren alueen matkailun ja virkistyskäytön kehittämishanke toteutettiin vuosina 2011–2014 Suomen ja Ruotsin yhteisenä *Boundless Bothnian Bay*-projektina (Bothnian Bay 2016). Kolmivuotista hanketta koordinoi Metsähallituksen luontopalvelut tärkeimpänä yhteistyökumppaninaan Skellefteån kaupunki. Projektin tavoitteena oli luoda Perämeren alueesta yhtenäinen matkailualue, jonka matkailun

tarjonta tunnetaan molemmissa maissa. Siinä haluttiin vahvistaa ja edistää Perämeren rannikkoalueen ja saarten tunnettuutta ja arvoa niin, että paikalliset asukkaat, vierailijat sekä päättäjät kokevat alueen tärkeänä ja elinvoimaisena käyntikohteena. (Metsähallitus 2016.)

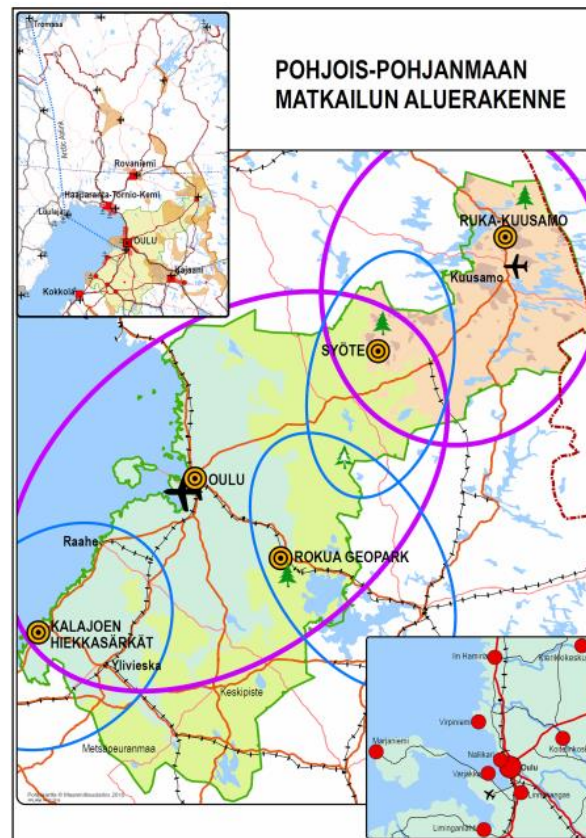
Tavoitteeseen pyrittiin yhtenäistämällä palveluja ja pilotoimalla saarikohteita molemmissa maissa. Saavutettavuutta pyrittiin parantamaan alueen aikataulutetulla vesiliikenteellä. Alueen markkinointia ja tiedon jakelua pyrittiin tehostamaan digitekniikoin ja sosiaalisen median keinoin, opastauluin ja koko alueen kohteita esittelevällä kirjalla ja markkinointituotteiden graafisesta ilmeestä pyrittiin tekemään yhtenäinen. Yhteistyön vakiinnuttamiseksi perustettiin merellinen foorumi ja alueen tunnettuuden lisäämiseksi järjestettiin retkiä eri sidosryhmille ja alueen näkyvyyttä parannettiin käyntikohteissa ja eri tapahtumissa. (Metsähallitus 2016.)

Projektin tuloksena luotiin yhteinen portaali www.visitbothnianbay.com, jonne on koottu linkit alueen tärkeimpiin matkailusivustoihin, sekä aluetta esittelevä kohdekirja, joka on netissä ladattavissa. Kirja esittelee erityisesti veneilijöitä ajatellen Perämeren satamat ja vierailukohteet ja se on ensimmäinen teos, johon on koottu sekä Ruotsin että Suomen Perämeren rannikkokohteet. Lisäksi projektissa luotiin kaksikielinen blogi, joka esittelee sekä Ruotsin että Suomen Perämeren alueen kohteita. Projektissa järjestettiin Perämeren nimi- ja tarinakilpailu. Hankkeessa tehtiin myös paikallisten alueiden yksittäiset kehittämissuunnitelmat Perämeren kansallispuiston, Hailuodon Marjaniemen, Rahjan saariston, Iin Röytän sekä Tankarin virkistys- ja matkailupalveluiden kehittämiseksi. (Metsähallitus 2016.)

Pohjois-Pohjanmaan matkailuelinkeinon kehittämisstrategian 2020 (Pohjois-Pohjanmaa 2020) tavoitteena on panostaa vahvasti nykyisten kärkimatkailukeskusten kehittämiseen vetovoimaisiksi ympärivuotisiksi matkailualueiksi. Kärkimatkailukeskuksia ovat Ruka-Kuusamo, Oulun seutu, Kalajoki, Syöte ja Rokua Geopark (KUVA 1). Tavoitteena on kehittää kansallisia ja kansainvälisiä liikenneyhteyksiä ja matkakeskusten olemassa olevaa infrastruktuuria ja reittejä. Matkailuteitä Tervan tie ja Pohjanlahden Rantatie halutaan tuotteistaa ja pienvenesatamia ja vesireittejä kunnostaa. Matkailualueiden ja -keskusten imagosta halutaan monipuolinen ja alueellisiin vahvuuksiin perustuva ja alueellista yhteistyötä tiivistetään Lapin ja Kainuun kanssa. Matkailukeskusten kärkituotteita ja -palveluja kehitetään ja konseptoidaan. Näitä konsepteja ovat *Green Care/Wellbeing*, *Wild Life* ja *Wild Food*, *paikallisuus*, *lähiruoka* ja *kulttuuri*. Kehittyvien matkailualueiden yhteismarkkinointia myös kehitetään. Kärkihankkeita ovat *Attractive Oulu Region*–kehittämishankekokonaisuus (*Matkailullisesti monipuolinen – Kansainvälistyvä Oulun alue*, 1.9.2015–31.8.2018), *House of Lapland* (Lapin yhteinen markkinointi-

ja viestintätalo) ja *Arctic Image*-kehittämishanke (AV-alan yhteistyöverkosto). (Pohjois-Pohjanmaa 2020.)

Attractive Oulu Region 2018-hankkeessa tavoite on alueen matkailun kansainvälistäminen ja luoda alueen matkailukeskusten yhteinen matkailun paketti ja kuva alueesta monipuolisena ja tasokkaana matkailukohteena. Alue kattaa Syötteen ja Kalajoen matkailukeskukset, Rokua Geoparkin, alueen kansallispuistot ja luontokeskukset sekä Oulun alueen tarjonnan ja palvelut (KUVA 1).

KUVA 1. Pohjois-Pohjanmaan matkailun aluerakenne (Pohjois-Pohjanmaan matkailuelinkeinon kehittämisstrategia 2020, 11)

Liminganlahden luontokeskuksen kehittäminen on ollut kohteena useammassa hankkeessa. *Linnut kansainvälisen luontomatkailun kärkituotteeksi Oulun seudulla*-hankkeen vuosina 2009–2011 (*Linnut-hanke 2009–2011*) toteutti Metsähallituksen Pohjanmaan luontopalvelut yhteistyössä mm. Limingan kunnan, Finavian ja Liminganlahden ystävät ry:n kanssa ja sen tavoitteena oli nostaa Liminganlahden linnut osaksi Oulun seudun matkailullista imagoa. Opastustuotteina syntyivät mm. kosteikkopäivä Liminganlahdella sekä lasten lintupäivä. Lisäksi kehitettiin markkinointia, mm. Oulun lentoasemalle tuotettiin Visit Liminganlahti esittelyvideo.

Linnut-hankkeelle jatkona toteutettiin Limingan kunnan ja metsähallituksen EAKR-hankkeet Liminganlahden luontokeskuksen kehittämiseksi, joissa laajennettiin ja monipuolistettiin luontokeskuksen palveluja. Luontokeskukseen rakennettiin mm. metsähallituksen ylläpitämät opastus- ja näyttelytilat ja luotiin Liminganlahden lintuja esittelevä *Lintujen kahdeksan vuodenaikaa*-näyttely. Vuonna 2012 avattujen uusien tilojen ja toimintojen myötä luontokeskuksen kävijämäärä saatiin kaksinkertaistettua muutamassa vuodessa. Toiminnasta saatiin ympärivuotista ja Metsähallitus työllistää 2,5 henkilötyövuoden verran. (Matturi 2016; Pohjois-Pohjanmaa 2012.)

Vuosina 2012–2014 toteutetun *Limingan luontomatkailun toimintamalli ja kansainvälistyminen*-hankkeen (Korhonen 2015) tavoitteena oli luoda matkailullista imagoa Liminganlahden alueelle, joka yhdistäisi mukana olleita kuntia Liminkaa ja Lumijokea. Alueella ei ole majoituspalveluita suuremmille ryhmille ja ongelmana on myös matkailun sesonkiluonteisuus. Hankkeessa tuotettiin Limingan ja Lumijoen kuntien kanssa yhteistyössä Liminganlahden alueen tapahtumaesite. Vihiluodon kalastajapäivät on järjestetty Tupoksessa nyt muutaman vuoden ajan Vihiluodon kalan, Kainuun ELY-keskuksen ja Euroopan kalatalousrahaston tuella. Hankkeen yhteydessä tehtiin tuotekehitystä uusien matkailutuotteiden ideoimiseksi niin luonto-, kalastus- kuin kulttuurimatkailuun. (Korhonen 2015.)

Hankkeella oli laajempi tavoite nostaa Oulun seudun luontomatkailua näkyvämpään asemaan. Siinä ei kuitenkaan kyetty luomaan tavoitteena ollutta yhteistä toimintamallia alueen matkailutoiminnalle eikä kaavailtua Oulun seudun alueellista luontomatkailun esitettä toteutettu. Hankkeessa päädyttiin valitsemaan *Liminganlahti / Liminka Bay* alueen markkinointinimeksi ja visuaalinen ilme sovitettiin Liminganlahden ystävien graafiseen ohjeistukseen, vaikka yhdistystä ei kaikkien toimijoiden taholta koettu yhteiseksi edustajaksi ja valittu nimi miellettiin pitkälti vain luontokeskuksen ympäristöön ja lintumatkailuun liittyväksi. (Korhonen 2015). Hanke oli jo lähtökohdiltaan paikallinen ja kapeasti Liminganlahteen ja sen luontomatkailun kehittämiseen suuntautunut, joten laajemmat alueelliset hyödyt jäivät ymmärrettävästi saavuttamatta.

3 LUMIJOKI MATKAILUN KARTALLA

Tässä luvussa tarkastelen Lumijokea ja sen matkailun nykytilannetta. Kuvaan Lumijoen erityispiirteitä matkailun näkökulmasta. Aluksi tarkastelen sitä, miten Lumijoki linkittyy matkailun alueellisella kartalla. Sen jälkeen esittelen Lumijoen tärkeimpänä matkailukohteena ja kalastuskulttuurin kehtona Lumijoen Varjakkaa.

3.1 Lumijoki ja sen sijainti merilakeuden alueella

Lumijoki on noin 2000 asukkaan pieni kunta Pohjois-Pohjanmaalla Oulun seudun eteläosissa Perämeren rannalla Liminganlahden kupeessa. Maateitse Oulusta matkaa Lumijoen kylälle on noin 40 km ja naapuripitäjästä Limingasta 11 km. Kirkonkylä on vanhan rantatien varrella ja kylän poikki virtaa Lumijoki laskien Liminganlahteen. Lumijoki jää Suomen matkailun kartalla vielä tuntemattomaksi. Viime vuosina kuitenkin erityisesti Liminganlahden luontokeskuksen matkailun lisääntyessä Lumijoellekin on tullut pienimuotoista majoituspalvelujen tarjontaa. Varjakassa on pienimuotoista mökkivuokrausta ja Lumijoen kirkonkylän läheisyydessä Lumijokivarressa sijaitsevat Majatalo Sippa sekä entinen pappila ovat tarjonneet majoitusta vanhoissa idyllisissä pihapiireissään Kankaanpään raitilla. Kankaanpäässä on Lumijoen vanhinta asutusta ja siellä on nähtävissä vanhaa perineistä rakennustyyliä. Kankaanpään raitilla aukeavat Limingan lakeudelle tyypilliset alavat peltomaisemat.

Tärkeimpiä nähtävyyksiä (KUVA 2 alla) ovat Oulun lääninarkkitehti John Lybeckin suunnittelema kirkko vuodelta 1889, jota paikalliset kutsuvat *Lakkeuven katetraaliksi* sen kokonsa ja näkönsä vuoksi. Tyypiltään se on länsitornillinen pitkäkirkko, ja se edustaa 1800-luvun lopun kertaustyyliä, lähinnä massiivista uusromantiikkaa. Kirkosta tuli niin suuri, että sinne mahtuu melkein koko kylän väki. Kirkon yhteydessä vanhan hautausmaan reunalla on asehuone, jonka katolla on vanhan vuonna 1747 rakennetun kellotapuln viiri. Tapuli oli palanut vuonna 1882 ja samassa salamaniskusta syttyneessä palossa tuhoutui edellinen kirkkokin. (Vahtola 1991, 469-470; Vainikainen 1994, 72-76.)

Lumijoella on ollut kolme kirkkoa. Ensimmäisen tarkkaa rakennusvuotta ei tiedetä. Joidenkin tietojen mukaan kirkko olisi ollut olemassa jo 1620-luvulla tai se rakennettiin 1643, jolloin Lumijoesta olisi tullut oma kappeliseurakunta. Ensimmäinen kirkko oli samanlainen kuin Kempeleen vanha puukirkko ja sitä vuosien varrella korjailtiin ja pidennettiin. (Vahtola 1994, 58.) Kirkko todettiin 1806 huonokuntoiseksi ja liian pieneksi, ja intendentinkonttorin arkkitehti Anton Wilhelm Arppe allekirjoitti pii-

rustukset 26.7.1815. Uusi kirkko oli 32-metrinen ristikirkko, jonka keskipisteenä matala avonainen keskustorni. Kirkko valmistui vuonna 1816 ja kirkon keskustornia korjattiin jo vuonna 1852, johon palkattiin mestariksi Haapajärven kirkkoväärti, kirkonrakennusmestari Taneli Ruona. Kirkko paloi salamaniskusta 1882, jolloin paloi myös kirkon edustalle 1747 rakennettu kolmiosainen Oulun seudulle tyypillinen kellotapuli. (Vahtola 1991, 469-470; piirustukset kirkosta ja tornin korjauksesta, Vahtola 1991, 469; piirros kirkosta vuodelta 1859, *ibid.*, 482.) Lumijoki kuului Limingan seurakuntaan vuoteen 1899, jolloin Lumijoki erotettiin itsenäiseksi seurakunnaksi. Samana vuonna valmistui nykyisen kirkko. Oma kappeli Lumijoella oli tullut 1600-luvulta. Hallinnollisesti Lumijoki itsenäistyi Limingan emäpitäjästä vuonna 1867, kun Lumijoen kunta perustettiin. (Lumijoen kunta 2016.)

Kirkon lisäksi kylän merkittävä rakennus on puufunktionalistista tyyliä edustava kunnantalo (KUVA 2) vuodelta 1938 moninaisine historioineen. Talo rakennettiin suojeluskunnan taloksi ja siinä toimi lottakahvila. Vuosien varrella rakennuksessa on ollut muun muassa pankkitoimintaa ja äitiysneuvola. Lumijoen keskustassa Laurilan vanha talo (KUVA 2) on toiminut aikoinaan kestikievarina ja postitalona, joten se liittyy Pohjanlahden Rantatien historiaan. Talo on yksityisomistuksessa. Nykyarkkitehtuuria edustaa Hiidenkivi-niminen kirjasto vuodelta 2005. Kylän vanha lainajvämakasiini toimii kotiseutumuseona. Lumijoki on kasvava kunta ja lasten lukumäärä on tasaisesti kasvanut, mistä seurauksena kylän koulua on laajennettu viisiluokkaisesta koko peruskoulun kattavaksi kouluksi.

Lumijoella on kaksi kohdetta museoviraston luettelossa Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY): Kankaanpääntien kylämaisema sekä Lapinkylän tuulimyllyt. Kankaanpään raitilla eli Kankaanpääntien varrella tyypillistä pohjoispohjanmaalaista perinteistä asutusrakennetta. Raitti myötäilee Lumijokivartta ja sen rakennuskanta on pohjalaista rakennustapaa edustava ns. nauhakylä. Kankaanpäässä on tiivis keskittymä kirkonkylän vanhoja kantataloja, joiden vanhimmat rakennukset ovat 1700-luvulta. Tärkeimpiä rakennuksia raitilla on kirkkoherranpappila. Jokirannan maisemakuvaan kuuluvat joen itäpuolella kohoava lakeuden alueen suurin, vuonna 1890 valmistunut tiilikirkko ja raitin pohoispuolella avautuvat lakeudelle tyypilliset peltoaukeat. Raitin pihapuusto ja jokivarren kasvillisuus on vehreää ja runsasta. Kankaanpään kylämaisema on osa Limingan lakeuden valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta. (RKY 2016.)

Lumijoen Lapinkylän maamerkkeinä voi pitää neljää vanhaa tuulimyllyä, jotka edustavat lähes kadonnutta 1800-luvun maanviljelymaisemalle tyypillistä jalkamyllyä. Penttilän, Erkkilän, Granlundin ja Kyrön myllyt ovat ns. jalkamyllyjä ja niissä myllyjen koneistot ovat säilyneet. Erkkilän mylly eli entisen Tynin tilan mylly on näistä vanhin. Se on rakennettu 1700-luvun puolivälin jälkeen. 1800-luvulla

alueen rannikkokylissä oli runsaasti tuulimyllyjä, sillä joissa oli vähän koskipaikkoja vesimyllyille. Tuulimyllyt vähenivät nopeasti höyrymyllyjen myötä. (RKY 2016.)

KUVA 2. Lumijokea talvimaisemassa: kirkko, Laurilan talo, kunnantalo ja Hiidenkivi-kirjasto

Lakeuden kulttuuripolku–projektissa (Lakeuden kulttuuripolku 2001–2005) on koottu opas Limingan, Lumijoen, Rantsilan ja Tyrnävän kulttuurikohteisiin. Oppaassa on otettu Lumijoen kulttuuripolulle seuraavat kohteet: 1) Jakkulan mutka, missä on toiminut kestikievari 1600-luvulla; 2) kunnantalo rakennus- ja kulttuurihistoriallisesti merkittävä kohde; 3) kotiseutumuseo, joka rakennettiin alunperin lainajyvämakasiiniksi, esineistö kuvastaa talonpoikaista elämäntapaa; 4) Lumijoen kirkko; 5) entinen nuorisoseurantalotalo vuodelta 1896; 6) Pappila vanhoine pihapiireineen; 7) Kankaanpäätien varren asutus (Jokiparras, Kankaanpään raitti); 8) vanhat kirkonkylän koulurakennukset, joista vanhin ent. Teron tilan päärakennus vuodelta 1884; Energiapoluksi nimetty kokonaisuus, johon kuuluvat kohteet 9) – 12) Lapinkylän neljä vanhaa tuulimyllyä sekä kohde 13) uusi tuulivoimala Sähkäle Varjakan edustalla, ja viimeisenä kohteena 14) Varjakassa sijaitseva Hailuoto-laiva.

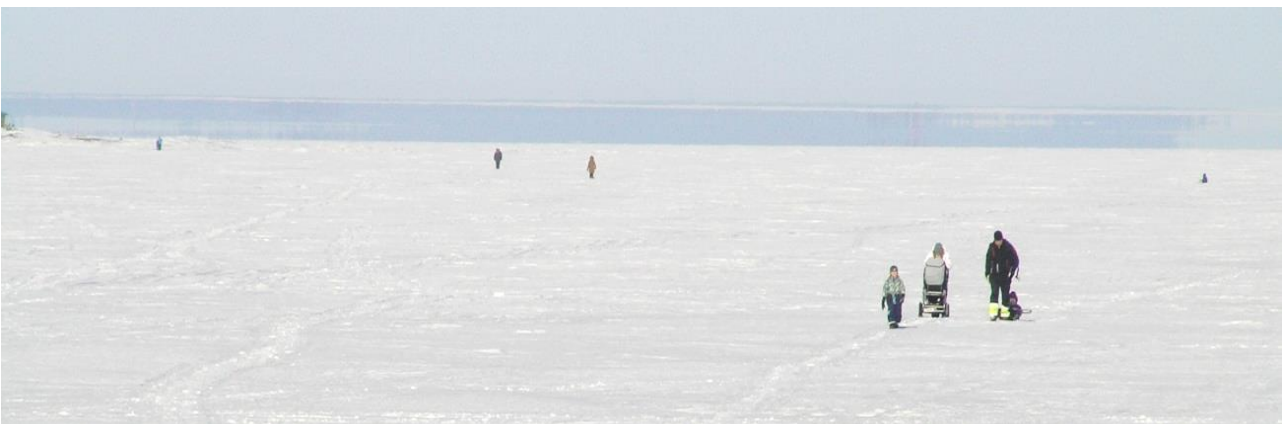
Pohjanlahden Rantatien mahdollisuuksia luonto- ja kulttuurimatkailun näkökulmasta Siikajoen, Lumijoen ja Limingan kuntien alueella ovat tutkineet Isoviita & Hottola (2011). Tutkimuksessa kartoitettiin alueen luonto- ja kulttuurikohteet Rantatien läheisyydestä. Tarkastelusta rajattiin kuitenkin pois Lumijoen ja Siikajoen mahdolliset kohteet niiden vähäisyyden vuoksi ja keskityttiin Limingan matkailuun. Kohteiksi nousivat luonto-kohteena Liminganlahden luontokeskus ja kulttuurikohteena Vanha Liminka Liminkajoen varressa. Lumijoen kohteista mainitaan lyhyesti kulttuuripolun kohteet, Sannanlahden ja Puhkiavan lintutornit sekä Lumijoen Varjakan palveluineen. Tutkimuksessa todetaan Lumijoen lintutornien olevan Virkkulan torniin verrattuna pieninä. (Isoviita & Hottola 2011, 3-4, 12) Kohteen merkitys ei määräydy kuitenkaan niinkään kohteen koon perusteella, vaan sen arvo syntyy kohteen erityispiirteistä sekä matkailijan kokemuksena ja elämyksenä. Puhkiavan torniin mahtuu parikymmentä ihmistä.

Lumijoen kirkonkylältä 11 kilometrin matkan päässä sijaitsee perinteinen kalastajakylä Varjakka. *Varjakka*-nimisiä paikkoja on Perämeren pohjoisosissa muutamia. Oulunsalon¹ Varjakkaan verrattuna Lumijoen Varjakka on vähemmän tunnettu ja Oulun seudulla puhuttaessa Varjakasta tarkoitetaan yleensä Oulunsalon Varjakkaa, vaikka linnuntietä etäisyyttä Lumijoen Varjakasta Oulun keskuspaikoille on vain noin parikymmentä kilometriä ja Oulunsaloon runsaat kymmenisen kilometriä. Oulunsalossa sijaitsee alueen lähin lentokenttä. Alla kuvissa 3–6 on näkymiä Varjakasta kesä- ja talviaikaan.

¹ Kuntaliitoksen myötä 1.1.2013 Oulunsalo yhdistyi Yli-lin, Haukiputaan ja Kiimingin kuntien kanssa Oulun kaupunkiin.

KUVA 3. Näkymä Varjakan vierasvenesatamasta kohti Oulunsaloa

KUVA 4. Näkymä kevättalvella Varjakan mereltä kangastelevaa Hailuotoa vasten

KUVA 5. Pilkkijöitä potkureilla Varjakan jäällä maaliskuun lopussa, taustalla Rokonkari

KUVA 6. Näkymä Varjakan vierasvenesatamasta Hailuoto-laivoineen

Lumijoen Varjakan merinäkyhälle luovat raamit Oulunsalonnokka ja Hailuoto, joiden välissä näkyy Rokko eli Rokonkari 2 km:n päässä rannasta. 3 ja 6 Varjakan vierasvenevalkaman takana näkyy horisontissa Oulunsalon rantaviivaa. KUVA 4 taustalla kangastelee talvimaisemassa Hailuodon saari, jonka lähes 30 km:n pituinen itäinen rantaviiva piirtyy Varjakanmeren vastarannalle. Kuvassa 5 näkyy pilkkijöiden takana Rokko eli Rokonkari.

Varjakan edustalla levittäytyvä Perämeren suurin saari Hailuoto on perinteisesti ollut kalastajien saari, jossa asutus oli mahdollista jo 1100-luvulta lähtien. Hailuodon asutushistoria on alueen vanhinta. Hailuoto on yksi Suomen kansallismaisema. Saarelle pääsee nykyään Oulunsalon nokalta autolautoilla, joiden kulkua voi seurata Lumijoen Varjakan rannasta.

Oulunsalon lauttarannasta 28 km:n ajomatkan jälkeen matkailija saapuu Hailuodon äärimmäiseen päähän Marjaniemeen, mikä on Hailuodon tärkein kalastuskeskus ja matkailukohde (KUVA 7). Marjaniemessä komeilee myös yksi Suomen kauneimmista majakoista. Kesäisin saareen saapuu mökkiläisiä ja matkailijoita, jotka määrältään ylittävät moninkertaisesti vakinaisten asukkaiden määrän.

KUVA 7. Kalastajakylä, majakka ja Luotsi-hotelli Hailuodon Marjaniemessä

Hailuoto on matkailullisesti yksi Oulun seudun vetonaula Liminganlahden luontokeskuksen ohella. Perämeren rannalla sijaitsevat Hailuoto, Lumijoki, Liminka ja Oulunsalo muodostavat merilakeuden alueen, joka eteläpuolella rajautuu Siikajoen Karinkantaan ja alueeseen kuuluu myös Liminganlahti ja sen jokisuistot. Kalastussatamia merilakeudella Lumijoen Varjakan ohella ovat Oulunsalon nokalla sijaitseva Riutunkari eli Riuttu, jossa on oulunsalolaisten kalahalli ja josta lautat lähtevät kohti Hailuotoa. Lautat saapuvat Hailuodon puolella Hailuodon Huikkuun, missä on myös venesatama kalastajille ja matkailijoille.

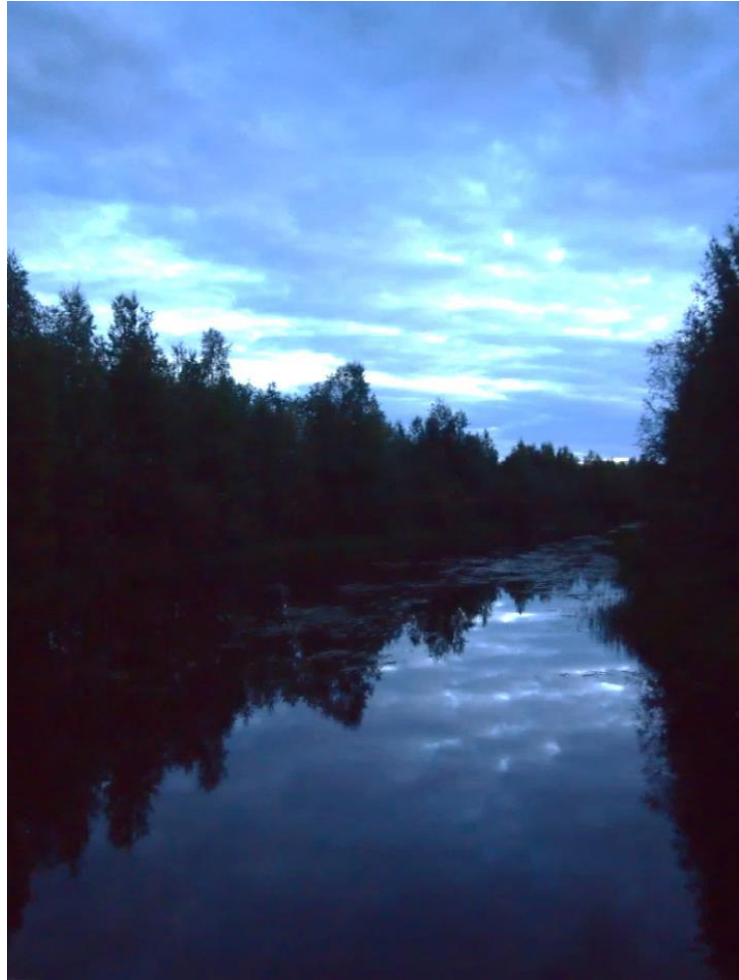
Lumijoella on rantaviivaa noin 38 km, josta 32 km on Liminganlahden puolella ja 6 km Luodonselän puolella. Vesi on syvintä Varjakan kohdalla. Rantaviiva ulottuu Siikajoen Karinkannan Säärenperältä aina Liminganlahden pohjukkaan Lumijokisuulle asti. Maankohoaminen on muovannut voimakkaasti rantaa. Lumijoen edustan merenalaiset karit ovat nousseet aikojen saatossa näkyviin, muuttuneet pieniksi saariksi ja osin liittyneet kiinni merelle päin pakenevaan rantaviivaan. Pieniä saaria on ollut yhdeksän. Myös Selkämatala oli saari vielä 1700-luvulla, mutta nyt se on kiinnittynyt mantereeseen. Lumijoki kasvaa vuodessa noin 12 hehtaaria, kun maata nousee merestä. (Siira 1994, 17-20).

Tyypillistä Lumijoen rantaviivalle on, että muodostuu useista pienistä niemekkeistä ja lahdenpoukamista, joiden suojissa vesilinnut pesivät ja kasvattavat poikasiaan. Varjakannokan läheisyydessä sen länsipuolella sijaitsee Vatunginnokka, jonka takana on pitkäkö hiekkapohjainen ja matalavetinen Karinpäänlahti. Karinpäänlahden jälkeen mereen työntyy Kokonnokka, Siikajoen Karinkannan Säärenperän leveähkö niemeke. Itäpuolella eli Liminganlahdelle päin rantaviivalla on useita pieniä poukamia ja niemekkeet Pitkänokka ja Aurannokka, joiden jälkeen avautuu Karvonlahti. Karvonlahden edustalla on

useampia pieniä saaria, mm. Hytti ja Lakki sekä Etumatala, joka on kiinnittynyt mantereeseen maankohoamisen myötä. Karvonlahden jälkeen mereen työntyy laajempi maa-alue nimeltä Selkämatala. Selkämatalan jälkeen avautuu Sannanlahti. Sen edustalla on Lamunkari, joka on kooltaan kahdeksan hehtaarian. Sen jälkeen Liminganlahteen työntyy Karin ja Leton maa-alueet, jotka rajaavat Lumijoen merialueen Lumijokeen. Maankohoamisen ilmiöt ovat selvästi näkyvissä tällä rannikkoalueella.

Rantaviivalla on aikoinaan sijainnut useampikin venesatamapaikka. Nykyään Varjakan kalasataman lisäksi alueella on jäljellä Sannanlahden venesatama, joka perinteisesti on ollut kalastajien tärkeä yhteys Liminganlahdelta merelle. Veneenlaskupaikkoja Varjakanmereltä Liminganlahdelle päin on ollut Karinpäänlahdessa, Vatunginnokalla, Varjakannokalla (missä Varjakan kalasatama), Aurannokalla, Selkämatalassa Pirttinokalla, Viuhkannokalla, Maijalannokalla, Soinilannokalla, Sannanlahdessa ja Lumijokisuulla. Lisäksi merelle on päästy aikaisemmin myös Lumijokea pitkin syvemmälläkin kalastusveneillä. Kaloja kuljetettiin veneillä kirkonkylälle meijerin torille myytäväksi. Venevalkamia on siis ollut runsaasti, mistä voi jo päätellä, että merellä on kuljettu ahkerasti kalassa ja monet lumijokiset ovat harrastaneet kalastusta.

Lumijoen kirkonkylän läpi virtaava Lumijoki laskee Perämereen aivan Liminganlahden pohjukassa. Jokea pidetään erikoisena siksi, että se on ainoa Suomen joki, joka laskee mereen idästä länteen päin. Jokivesi on ollut aina 1950- ja -60-luvuilta lähtien sen verran rehevöitynyt, ettei siitä enää kalasteta eikä se kelpaa uimavedeksi. Kevättulvien vuoksi jokisuuta on aikoinaan ruopattu, mikä on madaltanut jokiveden pintaa oleellisesti eikä veneillä pysty kulkemaan mereltä kylälle asti. Jääkauden jälkeinen maanpinnan kohoaminen on vaikuttanut nopeasti Lumijoen ja jokisuun madaltumiseen. Ennen varsinkin Lumijokisuulla kalansaaliit olivat runsaita ja Liminganlahden peräalue, jota paikalliset kalastajat ovat Perämereksi ja Peräksi myös kutsuneet, sekä alueen jokisuut olivat alueen tärkeimpiä kalastuspaikkoja. Kuvassa 8 alla näkymä Lumijoelle lähellä Liminganlahtea sillalta, jota pitkin kulkee autotie Puhkiavan lintutornille.

KUVA 8. Reitillä Puhkiavalle näkymä Lumijokisuulta iltahämärässä

KUVA 9. Alkukesän näkymä Temmesjoen lintutornilta

KUVA 10. Puhkiavan lintutorni Lumijoella ja ryvikköinen näkymä Liminganlahdelle

Puhkiavan lintutornille (KUVAT 9 ja 10 yllä) pääsee autolla Lumijoentieltä, josta matkaa on noin 3 kilometriä. Opastuspisteen yhteydessä on hyvin hoidettu nuotiopaikka polttopuineen ja leiriytymismahdollisuus matkailijoille. Pitkospuut vievät tyypillisen, matalalle rannikolle ominaisen korkean ryvikön lävitse täysin luonnon keskelle. Matkan varrella korkeiden rytien ja pajupensaiden välistä voi pilkاهدella näkymiä Liminganlahden suuntaan. Aluskasvillisuudessa on muun muassa mesimarjaa ja polun varrella voi päästä ihailemaan suuria määriä sudenkorentoja parveilemassa. Polulla kulkeminen antaa mahdollisuuden ainutlaatuisen luontokokemukseen uppoutua luontoon (*full immersion*). Ryviköstä voi kuulla alueelle tyypillisiä laululintuja (esim. pajusirkkua ja ruokokerttusta). Aistia voi ranta- maiseman värit, valon ja tuoksut. Luontokokemus voi siis olla aidompi ja syvällisempi Puhkiavan lintutornilla kuin esimerkiksi Virkkulan tornilla Luontokeskuksen välittömässä yhteydessä, missä liikkuu enemmän ihmisiä.

Liminganlahtea vasten Sannanlahden lintutorni (KUVA 11) sijaitsee Lumijoen kirkonkylältä noin viiden kilometrin päässä rantaviivalla Liminganlahden keskivaiheilla. Tie Sannanlahdelle kääntyy Tiironperäntieltä ja rantaviivan suuntaisesti kulkevan tien varrella on rantaniittyjä, joista osa on muokattu pelloiksi, joilla kasvaa perunaa tai viljaa, osin vanhat niittypalstat kasvavat rytiä. Metsiköt ovat nuoria koivikoita, ja rannan puolella kesäisin laidunnetaan nautakarjaa, mikä pitää koivikoiden aluskasvillisuudesta paljaana. Puhkiavalle menevä autotie kulkee Lumijoen yli, jonka törmillä kasvaa runsaasti puita ja pensaita. Infopisteeltä, jossa on myös tilaa auton pysäköintiin, Sannanlahden lintutornille kävelyä on 300 metriä tasaista ja helppokulkuista polkua.

Lintutornilta avautuvat näkymät koko Liminganlahdelle. Alueen alavuus ja lähes täydellinen tasaisuus näkyy tornista erittäin hyvin. Ranta on aivan vedenpinnan tasolla noin kilometrin verran. Torni on aivan Vähäntörmänloukon reunalla, joten sieltä näkyy selvästi, miten lahdella on kuroutumassa irti merestä muodostaen erityisen maankohoamisen ilmiön eli fladan, josta maan edelleen kohotessa voi muodostua kluuvijärvi (maankohoamisen ilmiöistä luvussa 5.1). Fladan lämpimässä rantavedessä viihtyy varsinkin keväisin runsas joukko joutsenia, lokkeja ja muita vesilintuja ruokailemassa ja levähtämässä. Valokuvauspäivänä 12.5.2016 (KUVA 11) järvellä oli tuhansia suokukkoja. Kuvan 11 lintuharrastaja oli saapunut Helsingistä.

KUVA 11. Sannanlahden lintutorni ja näkymä Liminganlahden rantatasangolle

Tornin välittömässä läheisyydessä on vanha veneenlaskupaikka, josta kalastajat ovat suunnanneet pyytämään kalaa merelle ja Perään eli Liminganlahden perukalle, joka oli vielä 1900-luvun alkupuoliskolla erittäin kalaisa paikka ja lumijokisten parhaita apajapaikkoja. Nyt rantaviiva erkaantunut vene-satamasta merelle päin noin puoli kilometriä ja veneillä pääsee kaivettua kanavaa pitkin ulos merelle. Lintutornilta näkymä kohti Liminganlahden perää paljastaa, miten pitkällä maankohoaminen on ja miten koko peräalue varsinkin Lumijoen puolelta tasaisuudessaan muuttuu nopeaa tahtia kuivaksi maaksi. Perä näyttää kasvavan runsaasti kaislaa ja muuta meriruohoa ja kasvillisuutta, joka peittää meriveden näkyvistä. Meriveden korkeus vaihtelee kuitenkin voimakkaasti, vaikka vuorovesi-ilmiötä Perämerellä ei olekaan. Veden korkeuteen vaikuttavat sen sijaan tuulen suunta ja sen voimakkuus sekä ilmanpaine. Kun tuuli painaa mereltä, vesi kasaantuu lahteen. Meriveden korkeuden vaihteluväli on

pari metriä ja erityisesti Perämerellä kokonaisvaihtelu on suurempi eli jopa yli kolme metriä. Muutos voi tapahtua yhdessäkin päivässä. (Ilmatieteen laitos 2016.)

Sannanlahden lintutorni on oivallinen paikka kokea maankohoamisen aiheuttamat suuret muutokset rannikkoseudulle. Sen lähetyvillä on linnuille, niin kahlaajille kun muillekin vesilinnuille suotuisa levähdys- ja ruokailupaikka. BirdLifen valtakunnallisessa Tornien taistossa vuonna 2016 Sannanlahden torni oli seitsemäs ja siellä bongattiin 105 lintulajia, vuonna 2015 sija oli toinen, erikoisuuksina siellä on nähty muuttohaukka, pohjantikka, kiljuhanhi ja arosuohaukka. (BirdLife 2016.)

Lumijoella mielenkiintoisia luontoelementtejä ovat vehreä ja reheväkasvuinen jokivarsi, meri ja rannikkoseutu, rantaniityt, metsät ja suot sekä paikallisena kulttuurimaisemana tyypilliset Lakeuden pelto- maisemat. Lumijoen alueella on nähtävissä selvästi maankohoamisen ilmiöt ja eri kasvuvyöhykkeet. Matalissa rantavesissä ja rantamailla Liminganlahtea vasten kasvaa korkeana ryti. Merialueilta lähdettäessä tuoret, lehtomaiset metsät muuttuvat alaviksi peltoalueiksi, joiden reunoille asutus on keskittynyt, kohti sisämaata siirryttäessä hiekkaisille matalille harjanteille on kasvanut mustikkametsiä ja alueen tunnusperäistä metsätyyppiä edustavat kuivemmat ja laajat puolukkakankaat. Niin marjat kuin sienet ovat Lumijoen metsien antia ja alueen poikki Limingasta kohti Siikajokea merensuuntaisesti kulkee hiekkainen harjanne Rantaharju, jonka läpi vie metsäinen jata-pyöräreitistö. Reitistö seurailee ikivanhoja kulkureittejä. Rantaharjun sisämaan puoleisen reitistön varrella, joka kulkee Haaransuon reunoja Vartin kautta Siikajoelle, on laavut Arhinkankaalla, Takasaarenkankaalla (kartassa Vähäsaarenkangas) ja Lumilammella. Toinen reitistö kulkee Lumijoen kirkonkylän poikki Tiironperän kautta Sannanlahdelle ja sieltä rannikon läheisyydessä Varjakkaan, josta se jatkuu Karinpääntietä Siikajoen Karinkannan Säärenperälle.

Lumijoen alueen maastot osana Pohjanlahden Rantatietä, kuuluen myös länsirannikon pyöräilyreitiin (Sykesport.fi/pyöräily), sopivat siis hyvin matkailijoiden virkistyskäyttöön, mutta alue houkuttelee myös metsästäjiä ja erityisesti linnustajia. Liminganlahdelle ja sen lähirannoille tulee syksyisin sankoin joukoin muuttolintuja levähtämään reitillään kohti etelää johon sijoittuu myös linnustuskausi. Vaikka varsinainen Liminganlahden vesialue on suojeltu, riittää linnustajille pyyntipaikkoja ranta-alueiden läheisyydessä. Harrastuskalastajat voivat hankkia alueen kalastusvesille kalastuslupia, ja erityisesti kevättalvella helmi-maaliskuussa Varjakan kalasatamasta on tullut suosittu talviliikuntakohde lähi-seutujen asukkaille ja merelle suuntaa suuri määrä pilkkijöitä ja muita liikkujia, joita parhaina päivinä voi olla satoja meren jäällä. Helmi-maaliskuussa täydenkuun aikaan järjestetään naapuripitäjien kanssa yhteistyössä kuutamohiihto Oulun eteläpuolisella merialueella jo vuodesta 1994. Etappeja ja huolto-

pisteitä öisellä hiihtoreitillä ovat olleet Lumijoen ja Oulunsalon Varjakka, Riuttu, Peuhu ja Liminganlahden luontokeskus ja Oritkari. Lumijoen sekä Oulunsalon Varjakassa on ollut myös saunomismahdollisuus. Reitillä on latuja 50 km.

Lumijokisuulla Liminganlahden pohjukassa Limingan kunnan puolella lähellä Lumijoen kunnan rajaa sijaitsee Liminganlahden luontokeskus, joka on yksi Oulun seudun tärkeimmistä matkailukohteista. Liminganlahti on yksi Suomen tärkeimmistä lintuvesistä. Se on kansainvälisesti tunnettu niin lintuvaajien kuin luontoharrastajien parissa runsaasta lajistostaan ja erityisesti näyttävästä suurten vesilintujen kevät- ja syysmuutosta lahden matalien rantojen tarjotessa niille ravintorikkaan levähdyspaikan. Liminganlahden luontokeskuksessa on vuodesta 2012 keskuksen laajennuksen myötä Metsähallituksen ylläpitämä *Lintujen kahdeksan vuodenaikaa*-näyttely. Näyttelytiloissa voi kokea myös kalakämpän tunnelmaa. Pieni kämpä on sisustettu alkuperäisen näköiseksi ja ikkunoissa vaihtuu eri vuodenaikojen näkymät ja samalla voi kuunnella luonnon ääniä kesäisistä ukkoskuuroista, keväisestä ja syksyisestä muuttolintujen kuhimasta talviseen jäiden paukkeeseen.

Luontokeskuksesta meren rannasta lähtee *maankohoamispolku* kohti sisämaata nousten Rantaharjulle ja metsämaastoon. Polkua seuraten voi kokea eri kasvuvyöhykkeet ja polun varrella olevat infotaulut kertovat alueen luonnosta ja merenrannan sijainnista eri aikakausina. Taulujen teksteissä ajankohdat linkittyvät laajempiin historian tapahtumiin. Kuvassa 12 on opasteviittoja Rantaharjun poluilla. Kuva 13 kertoo, milloin merenranta sijaitsi kyseisellä kohdalla. Kuvan 14 taulu kertoo siitä, miten nimistöissä on jäänteitä maankohoamisen historiasta. Nykyään meren ranta on harjanteelta useamman kilometrin päässä.

KUVA 12. Lumijoen ja Limingan välisellä Rantaharjulla luonto- ja pyöräreittien opasteita

KUVA 13. Maankohoamispolun infotaulut kertovat merenrannan sijainnista

KUVA 14. Infotaulu maankohoamispolulla hiekkaisella Rantaharjulla

KUVA 15. Limingan virkistysalue, näkymä laavulta

Jata-pyöräreitistö kulkee metsäisen harjualueen läpi Limingan ja Lumijoen välillä, missä sijaitsee myös Limingan virkistysalue (KUVA 15 yllä), jossa on monipuoliset maastot ja palvelut liikkujille. Alueella on uimapaikka ja runsas verkosto metsäpolkuja, joiden varrella on laavuja. Talvisin reitit toimivat hiihtolatuina. Maastossa on frisbeegolfrata. Uimapaikan yhteydessä on myös laavu sekä hiekkainen kenttä pelata rantalentopalloa. Alue on vapaasti matkailijoiden käytössä. Harjanteen Lumijoen puolella Ukuranperällä sijaitsee Lumijoen urheilutalo vastaavanlaisessa maastossa, jonka ympärillä on juoksu- ja hiihtomaastot. Lumijoen urheiluseura Lumijoen Lumiukot vuokraa urheilutalon tiloja majoittumiseen niin ryhmille kuin yksittäisillekin matkailijoille.

Lintuja voi tähystellä ja alavaa rantamaisemaa ihailia Liminganlahden useilla lintutorneilla. Lumijoen puolella sijaitsevat Puhkiavan (KUVAT 9 ja 10 yllä) Sannanlahden (KUVA 11 yllä) lintutornit matkailijoiden käyttöön. Tornien yhteydessä on nuotiopaikka, opastetaulu, ruokailukatos, vessat sekä telttapaikkoja. Limingan puolella on Virkkulan lintutorni luontokeskuksen yhteydessä ja toinen torni Temmesjokisuulla. Liminganlahden luontokeskuksessa toimii matkailualan yritys Finnature, joka on erikoistunut kansainväliseen luontomatkailuun ja erityisesti lintumatkailuun ja lintuvalokuvaukseen.

Vuonna 1988 toimintansa WWF:n alaisena aloittanut luontokeskus saavutti parhaimmillaan 20000–30000 kävijän määrän, mutta Metsähallituksen tultua mukaan ja keskuksen laajennuksen myötä vuonna 2012 matkailijoiden määrä on aikaisempaan verrattuna kaksinkertaistunut. Viimeisten kolmen vuoden aikana matkailijoita luontokeskuksessa on käynyt noin 55000–56000 vuositasolla. Keskuksen kävijämäärää mitataan laskurein, mutta Virkkulan lintutornilla kävijöitä on arviolta huomattavasti enemmän, sillä sinne pääsee ympäri vuorokauden. Lintutornien kävijämääristä ei ole tehty seurantaa, joten tarkkoja määriä ei ole saatavissa. Vaikka matkailu on edelleen sesonkipainotteista, Luontokeskuksen laajennuksen myötä on kuitenkin toimintaa saatu ympärivuotiseksi. Metsähallitus työllistää luontokeskuksessa 2,5 henkilötyövuoden verran ja keskuksessa toimivat ravintola- ja majoituspalvelut työllistävät 2–3 henkilöä. Metsähallituksen asiakasryhmiä ovat lähinnä koululaisryhmät ja se pitää yllä luontokeskuksen näyttelyä. Keskuksen lintuoppailla on oltava ensisijaisesti pohjana vahva lintuharrastus ja -tuntemus työskenneläkseen luontokeskuksessa. (Matturi 2016.)

Liminganlahden luontokeskuksen ympärille on viime vuosina syntynyt pienimuotoista matkailutoimintaa, matkailun retki- ja ohjelmapalveluja, kuten kanoottiretkiä ja lumikenkäilyä. Kävijämäärien lisäys on näkynyt majoituspalvelujen lisääntyneenä kysyntänä myös Lumijoella. Liminganlahden Ystävät ry. on paikallinen yhdistys, jonka tavoitteena on edistää alueen luontomatkailua, ylläpitää Liminganlahti.fi-sivustoa sekä Lamunkarin live-kameraa saaren lintujen tarkkailuun. Yhdistys järjestää vuo-

sittaiset Liminganlahden lintukuvafestivaalit sekä paikallisten koulujen kanssa koululaisille kohdennetun lintujen tunnistuskilpailun nimellä Lintuvisa. (Liminganlahden Ystävät ry. 2016.)

KUVA 16. Hirvinevan tekojärvi Limingassa

Mielenkiintoinen lähiseudun kohde on Hirvinevan tekojärvi (KUVA 16), jonka on Vapo maisemoinut turpeenoton jälkeen virkistyskäyttöön. Järvi houkuttelee vesilintuja ja matkailijoiden käyttöön on taukopiste ja grillikota. Järveen pääsee tutustumaan pitkospuita pitkin ja reitillä on myös luonnosta ja linnuista kertovia opastauluja sekä lintutorni. Liminkajokivarressa sijaitsee puu- ja pensaslajipuisto Alakestilän arboretum (KUVA 17), jossa on kolmen hehtaarin alalle istutettu toistasataa eri puulajia.

KUVA 17. Alakestilän puulajipuisto Liminganjokivarressa

3.2 Lumijoen Varjakan kalasatama

Tärkeimpänä matkailullisena kohteena Lumijoella voidaan pitää Lumijoen Varjakkaa, joka on vanha kalastajakylä. Varjakan kalasatama sijaitsee Varjakannokalla eli merelle työntyvällä niemekkeellä, jossa on ollut suotuisa maihinlaskupaikka jo historiallisesti. Varjakan ranta on ollut jo pitkään paikallisten asukkaiden perinteinen kesänviettopaikka pienine hiekkarantoineen ja juhannusjuhlineen. Varjakassa poltetaan perinteisesti juhannuksena kokko ja siellä järjestetään juhannustanssit ja muuta ohjelmaa aktiivisen kyläyhdistyksen toimesta. Syksyn tärkeimpänä tapahtumana Varjakka tarjoaa Ahvenmarkkinat, jonka järjestävät yhteistyössä Varjakan kyläyhdistys, Lumijoen Kalastajainseura ry sekä Lumijoen kunta. Ulkoilijat ja pilkkijät valtaavat meren jään kevättalven auringon jo lämmittäessä.

Lumijoen Varjakannokalla on nykyäänkin toiminnassa oleva kalasatama sekä vierasvenesatama. Varjakan rannassa on Hailuoto-laiva (KUVA 19), joka aikoinaan kulki reittiä Oulu-Oulunsalo-Hailuoto-Lumijoki. Hailuoto-laivan historiaan liittyy traaginen haaksirikko, kun eräänä myrskyisänä päivänä laiva ei päässyt Varjakan rantaan ja matkustajat yritettiin siirtää pienillä veneillä laivasta satamaan. Tämä epäonnistui kovassa aallokossa ja paikallisia ihmisiä hukkui veneen kaaduttua. Varjakan rannassa on muistolaatta, joka kertoo tapauksesta. Varjakan kyläyhdistyksen hankkima laiva toimii nykyisin kesäkahvilana ja tarjoaa majoitusta laivan muutamassa hytissä laivan vieressä on paikkoja matkailuvaunuille sekä telttailuun. Varjakan kyläyhdistys huolehtii vierasvenesataman palveluista, joihin kuuluvat muun muassa grillikota sekä huoltorakennuksessa keittiö ja taukotilat, WC ja sauna merinäköalalla.

Lumijoen Varjakan kalahalli (KUVA 18) on rakennettu vuonna 1990 ja rannan ympäristöä ja edustaa uudistettiin. Satama-allasta ruopattiin ja tehtiin vierasvenesatama. Myös vanhaa aallonmurtajaa pidentettiin ja ulosajoväylää parannettiin. Lisäksi tehtiin uusia kivisiä suojavalleja väylän meren puolelle suojaamaan aallokolta. Satama-altaan ruoppauksen yhteydessä maa-aineksia käytettiin kalahallin mantereen puoleisen alueen korottamiseen ja tasoittamiseen, ajotie kalahallille ja sen ympärys asfaltoitiin.

Myös Varjakan uimarantaa on ruopattu. Vieressä oleva kenttä on painunutta tannerta, joka toimii parkkipaikkana, ja kentän reunustoilla kalastajat ovat säilyttäneet perinteisesti talvikalastussuojiaan ja veneitään. Tämä alue rajoittuu rannan reunalla oleviin verkkohuoneisiin ja reunustoilla kasvavaan puustoon ja pensaisiin. Varjakannokan edustan tuulivoimala uusittiin ja uusi Sähkö II (toimii 1,65

MW:n teholla) otettiin käyttöön marraskuussa 2014 ja se tuottaa 3000 kerrostalokaksion tarpeen verran sähköä (Lumituuli Oy 2016.).

KUVA 18. Lumijoen Varjakan kalahalli ja vanha kalastusvene

KUVA 19. Varjakan kalasatama: kalastajaveneitä, Hailuoto-laiva ja vierasvenesatama

Kuvassa 19 näkyy kalahallin edustalla oleva laituri, joka on kalastajien käyttöön, ja satama-altaan takana Hailuoto-laiva ja vierasvenesataman sininen huoltorakennus. Huoltorakennuksen edessä näkyy iso kivi, johon on asennettu muistolaatta Hailuoto-laivan onnettomuudessa menehtyneiden muistolle.

KUVA 20. Lumijoen Varjakan hiekkainen uimaranta ja aallonturkaja ilta-aurinkossa

Kuvassa 20 näkyy Varjakan rannan pieni, hiekkainen uimaranta sekä aallonturkaja ja ajoväylän edustalla kivistä tehdyt suojavallit, jotka suojaavat veneilijöitä kovalta aallokelta ja tekevät kulkemisen turvallisemmaksi. Rannassa kasvaa tyypillistä rannikon kasvillisuutta. Kuvassa näkyy hiekkaisessa maassa meren rannoilla hyvin menestyvä rantavehänä.

KUVA 21. Hailuoto-laiva ja grillikota Varjan rannan vihreällä nurmikentällä

Varjakan rannassa Hailuoto-laivan ja huoltorakennuksen vieressä on suurempi vihreä nurmikenttä, jossa on grillikota vapaasti kalasataman vierailijoiden ja kylälaisten käytössä. sen vieressä on lapsille leikkikenttä (KUVA 21). Aukion mantereen puolella reunassa on muutamia asuntovaunupaikkoja ja mahdollisuus teltailla. Alueella on myös muutama frisbeegolfkori. Kuvassa 21 grillikodan takaa näkyy meri ja Oulunsalon ranta häämöttää taustalla. Kuvan etualalla on iso merestä nostettu kivi, josta lähtee vanhan ankkurin kettinki, joka toimii aitana kohti Hailuoto-laivan sisäänkäyntiä.

KUVA 22. Lumijoen Varjakan kalasataman vanhoja puurakennuksia

Varjakan kalasatamassa Hailuoto-laivan viereistä vihreää kenttää reunustaa kolme vanhaa hirsirakennusta, jotka on siirretty paikalle muualta. Kuvassa 22 oikealla koivujen takana on Aukun mökki, vanha kalastaja-asumus, joka nykyään on museona. Aikoinaan, kun mökki on rakennettu, rantaviiva on sijainnut aivan mökin vieressä ja veneet on saatu kiinni mökin viereen. Koivu on tyypillinen meren rannassa kasvava puu, lisäksi rannassa kasvaa pihlajia, tuomia ja leppää.

Kuvassa 22 vasemmalla ensimmäinen rakennus on Meskuksen lato, joka on rakennettu joskus 1800–1900-luvun vaihteessa. Meskuksen talo oli yksi Varjakan vanhoista taloista ja se sijaitsi kuvan rakennusten takana vähän matkan päässä. Ladon omisti alun perin Meskuksen Ahdin ja Kaukon isä. Meskukset olivat kalastajia ja vetivät nuottaa ja pyytivät rysillä. Myöhemmin lato siirtyi Sallisen Jussin ja Jonnen omistukseen, jotka olivat pöhnäpyytäjiä. Ladon on lahjoittanut Varjakan rantaan Anja Väyrynen. Ladon mukana tuli myös vanha puuvene, jota säilytetään edelleen ladossa. Ladon vieressä oleva vanha vene on Marttilan Einon omistama. Eino haki Varjakasta kalat aamulla aina kello kuusi ja vei ne bussilla Ouluun kalankauppiaille myytäväksi. Einon poika Matti ja Matin poika Antti ovat molemmat kalastaneet. (Korkala, Eino 11.5.2016.)

Kuvan 19 toinen hirsirakennus on Säikkälän Einon vanha kala-aitta. Myös Säikkälän Einon isä Yrjö oli kalan kuljettajia ja vei kalaa Ouluun. Kala-aitassa suolattiin silahkoita ja siellä säilytettiin rysiä ja verkkoja. Aitta sijaitsi aikaisemmin jakokunnan maalla, Juolan tontilla eli ihan rakennusten nykyisen paikan takana. Nykyisin aitassa on kesämyymälä, jossa myydään paikallisten tekemiä käsityötuotteita.

Kuvan 22 kolmas rakennus on vanha hirsinen vaja, joka on Varjakan puimayhtiön vaja. Siinä säilytetään edelleen ryskyä (arviolta 1940–50-luvulta) eli puimakonetta ja sen maamoottoria. Kone on vielä käyttökuntoinen ja sillä on puitu rukiita Lumijokipäivillä (traktori voimanlähteenä). Tätä ryskyä ennen varjakkalaiset olivat hankkineet ryskyn Hailuodosta, mutta pian oli tullut tarve hankkia uusi sen tilalle. Aitassa on myös vanha pärehöylä, joka sekin on ostettu Hailuodosta. Pärehöyläkin on edelleen käytössä.

KUVA 23. Aukun mökki Lumijoen Varjakassa, toimii nykyään kalastajamuseona

Aukun Mökin (KUVA 23) vieressä vanhalla rantatörmällä sijaitsi aluperäinen Korvelan suvun kalastajamökki ja erillinen saunarakennus, joita ei ole enää jäljellä. Varjakan rannan vanhimpia asumuksia paikallisen muistitiedon mukaan ovat olleet oletettavasti 1800-luvun puolivälissä rakennetut kaksi pientä hirsimökkiä, jotka olivat maapohjaisia, puoliksi maan alle rakennettuja eli ikkunat olivat maan tasalla. Näistä rakennuksista ei ole enää jälkiä, sillä aallonmurtajaa rakennettaessa ne hävitettiin maansiirtotöiden yhteydessä. Todennäköisesti Varjakassa on ollut vielä aikaisemmin pieniä mökkejä, joita kalastajat ovat käyttäneet kalastuskausina tukikohtinaan. Jaakko Taavittilan kertoman mukaan (Niemi, I., Kaleva 19.5.1956), Varjakka on ollut ikivanha kalastuspaikka ja siellä on vielä hänen aikanaan ollut lukuisia nurmettuneita kalamajojen kiukaita.

KUVA 24. Lepola Lumijoen Varjakassa vuonna 1951 (Elvi Lindqvistin albumi)

KUVA 25. Lepola vuonna 2015 (Kuva: Pirkko Kukkohovi)

Kuvassa 24 yllä varjakkalaiset Hilja Sippa ja Elvi Lindqvist vuonna 1951 istuvat vanhan kalastajämökin Lepolan edustalla, joka sijaitsee aivan Varjakantien vieressä. Lepolan takana näkyy Aukun mökki. Alemmassa kuvassa 25 on Lepola vuonna 2015. Aukun mökin ja Lepolan välissä oli ennen sauna, joka oli kokonaan maahan kaivettu, sen seinät olivat kivistä ja kattona lautoja. Sauna oli kokonaan maan alla ja ulospäin siitä näkyi vain maakumpare. Lepolasta oikealla puolella on aikaisemmin sijainnut

tiettävästi ainakin kaksi vanhempaa mökkiä, jotka oli kaivettu puoliksi maahan ja ikkunat lähtivät maatasosta. Mökkien alapuoli oli maata ja yläosa hirttä, ikkunat ja sisäänkäynti päädyissä. Toinen näistä mökeistä oli Korvelan vanha pirtti, jonka sisäänkäynti oli merelle päin. Korvelan pirtti sijaitsi aivan Lepolan vieressä, sen oikealla puolella. Mökkien välissä oli vain pieni sola, josta mies mahtui juuri ja juuri kulkemaan. Mökissä asuivat Korvelan Matti (s. 1855) ja Selma lapsineen, joita heille siunautui kaikkiaan kahdeksan lasta. Aukun mökki on rakennettu vasta myöhemmin, ja siinä asuivat Selma ja hänen kaksi poikaansa Iikka (Iisakki) ja Auku (Augusti), jonka mukaan mökki on saanut nimensä. Näistä kahdesta vanhemmasta pirtistä eikä saunasta ole enää mitään jäljellä. Saunan kuoppa täytettiin sataman maansiirtotöissä syntyneellä kivimassalla. (Korkala, Eino 11.5.2016).

Lepolan historia on ollut moninainen. Mahdollisesti talon ensimmäisiä asukkaita on ollut Riihi-Vappu, joka asusteli mökissä *palijo ennen sotia*. Riihi-Vappu *kahamotti* eli jäädytti kalastajien kaloja rantajäällä talvisin ja vei kahvet merelle nuottamiehille kalapalkalla. Eino Korkala (11.5.2016) muistaa isänsä Väinön kertoneen, että Väinön olessa ihan poikanen, Riihi-Vappu oli mökissä elelyt. Mökkiä ovat pitäneet omistuksessaan mm. Säikkälän Ilmari, kalastaja Ollakka Antti ja hänen poikansa Erkki, mutta se on ollut aikoinaan myös Vuotin Aalella, siinä on asunut Hinkuloita ja Vuotin Eemelikin jossain vaiheessa. Sota-aikana mökissä asusteli inkeriläinen perhe. Kuvassa 26 on harmaa Aukun mökki rannasta päin kuvattuna ja oikealla takana näkyy Lepolan talon punaista takaseinää. Vanha maasauna sijaitsi Aukun mökin vieressä oikealla ison pihlajan puolella.

KUVA 26. Näkymä Varjakan rannasta harmaa Aukun mökki ja takana näkyy punaista Lepolaa

KUVA 27. Varjakan vanhin, yli 100-vuotias Pietin verkkohuone

Vanhasta kalastuskulttuurista Varjakan rannassa kertovat kalastajien rakentamat verkkohuoneet, joista vanhin ja suurin on Pietin verkkohuone (KUVA 27) on arviolta yli 100 vuotta vanha. Nimen se on saanut Eino Pietin mukaan, joka oli aikansa suurimpia kalastajia ja hylkeenpyytäjiä Lumijoella. Sen rakensi Pietille Korkalan Juho. Verkkohuone oli Pietin käytössä 1900-luvun alkupuoliskolla. Alun perin sitä sanottiin venehuoneeksi ja kooltaan se onkin suurempi kuin tyypilliset verkkohuoneet, ja Pieti säilytti siellä venettänsä talvisin. Pietillä olikin niin iso vene, että sitä olivat monet kylän miehet yhdessä vetämässä rannalle. (Korkala, Eino 11.5.2016.)

Verkkohuoneissa kalastajat säilyttivät pyydyksensä ja muut kalastuskampeet eli tarvikkeet ja työkalut sekä suolausvehkeet. Pieti säilytti venehuoneessaan rysiään ja verkojaan, ja siellä oli ainakin neljä isoa ammetta, joihin hän säilöi suolaan silahkat. Ammeet olivat ainakin metrin korkuisia ja 300–400 litraa tilavuudeltaan. Tyrnävältä asti tuli hevosilla pitkä jono kalanostajia. Heillä oli mukanaan saaveja, tynnyreitä ja suolasäkkejä ja he laittoivat kalansa heti rannassa suolaan. Suolakaloja säilöttiin myös nelikoihin (30 litraa) ja napeksiin (15 litraa). Eino Korkala muistelee (11.5.2016), että poikassa olivat irrottaneet ruuvallista kiven ja menneet syömään Pietin venehuoneeseen suolasilahkoita ammeista, *eihän sitä siitä kalan palijouvesta kukkaan huomannu*. Pietin venehuoneen rakentamisen aikana merenranta Varjakassa ulottui aivan verkkohuoneen edustalle ja kalastajat saivat veneensä kätevästi aivan varaston viereen ruuvallin kiven taa ankkuroitua. Korkalan Ahti (Kotirintama 2011, 129) kertoo, että Pieti oli päivittäinen tuttu Varjakassa. ja toteaa, että *Pietin verkkohuoneen lakutanko oli monen apajapaikan riimityksen maamerkki*. Muistiin painuneitten maamerkkien mukaan isä-Väinökin löysi talvella mereen pudonneen tuuran.

Eino Korkala (11.5.2016) kertoo, että Pieti säilytti myös hylkeitään varastossaan. Hytin saarella Pietillä oli verkkohuone ja rysiä pyynnissä ja sieltä käsin hän pyyti myös hylkeitä. Einokin oli ollut siellä muitten poikien mukana. Kun Pieti oli hylkeitä narraamassa ulkona, niin mökissä piti olla aivan hiljaa, *ei saanu hiiskaustakkaan kuulua*. Verkkohuoneessa oli katossa leipäorret, joissa säilytettiin kuivia ja homeisia leipiä. *Vihreä homekerros oli päällä, se puukolla rapsutettiin pois ja niin sitä syötiin. Sitten oli kaksi piimäpänikkää. Kun kannen aukasi, niin poksahti, niin oli käynyttä. Siellä kalastusaikana asuttiin ja tuppipottuja (kuorineen) keitettiin ja syötiin kallaa.* (Korkala 2016.)

KUVA 28. Eino Korkala esittelee vataa verkkohuoneen edustalla

Korkalan verkkohuoneen on rakentanut Korkalan Juhon poika Väinö 1940-luvun puolivälissä. Se on edelleen kalastuskampeitten varastona ja siellä on hyvin vanhoja kalastusvehkeitä pumpuliverkoista ja pöhnistä lähtien. Korkalan verkkohuoneen sisältöä olen kuvannut Lumijoen kalastajien tarinoita-kirjan kuvasanastossa (Kukkohovi 2015, 137-145). Kuvassa 28 Eino Korkala esittelee vataa, jolla pyydettiin syöttikalaja.

Verkkohuoneet ja rannan muut rakennukset (KUVA 29) ovat kalastajien, yksityisten, kalastajainseuran ja Varjakan kyläyhdistyksen omistamia. Ne on rakennettu merestä nousseelle vesijättömaalle eli niin sanotulle ei kenenkään maalle, jota hallinnoi alueen maanomistajista koostuva jakokunta. Tällä hetkellä jakokunta on vuokrannut Varjakan alueen maat Lumijoen kunnalle. Ranta-alueet ovat siis kunnan hallinnassa, ja kunta on elin, joka valvoo ja päättää ranta-alueen rakentamisesta.

KUVA 29. Varkajan savustus- ja varastomökkejä sekä maihin nostettuja veneitä

Kuvassa 27 on Varjakannokalla kalasataman reunalla kalastajien savustusmökkejä ja asukkaiden varastomökkejä sekä maihin nostettuja veneitä. Taustalla näkyy tyypillistä rannan kasvillisuutta: tuomia, pihlajia, koivuja ja leppiä.

Rannan rakennuksiin liittyy monenlaisia historiallisia tarinoita. Kalastajille myös rannan puilla on merkitystä. Alkukesästä, kun tuomet alkavat kukkia, tiedetään, että silahkan kutuaika on alkanut. Sanotaan, että *kesäkutuset kalat kuttee, ku tuomi kukkii*. Kun kävi niin kova tuuli, että puusta lähti kaarna, niin sen perusteella voitiin ennustaa jättien lähtö: *kaarnatuulesta on yheksän viikkua sullaan vetteen* (Männikkö 1994). Puut meren rannasta antavat suojaa rannan asukkaille ja rakennuksille kovilta tuuilta ja myrskyiltä ja talvella ne estävät lumen tuiskuttamista teille ja pihoihin. Pihlajasta ennustetaan lumen määrä ja sanotaan, että *pihlaja ei kahta kann* eli jos on paljon marjoja, talvesta tulee vähälumiä. Lumijoen kirkonkylältä on sanonta, että jos *Koukkulanveräjältä tuulee, niin se tuulee kylmästi* (Kukkohovi 2015, 33). Niin puilla samoin kuin paikoilla ja rakennuksilla on kulttuurihistoriallista merkitystä ja ne kuuluvat tärkeänä osana kulttuurimiljööseen.

Talvella Varjakka ja sen edustalla oleva meri tarjoavat arktisia elämyksiä. Kuvassa 30 on korkeita jäämassoja, jotka jäiden liikkuaessa kovalla tuulella ovat pakkautuneet rantaan.

KUVA 30. Jääröyssyjä Lumijoen Varjakan rannassa kevättalvella

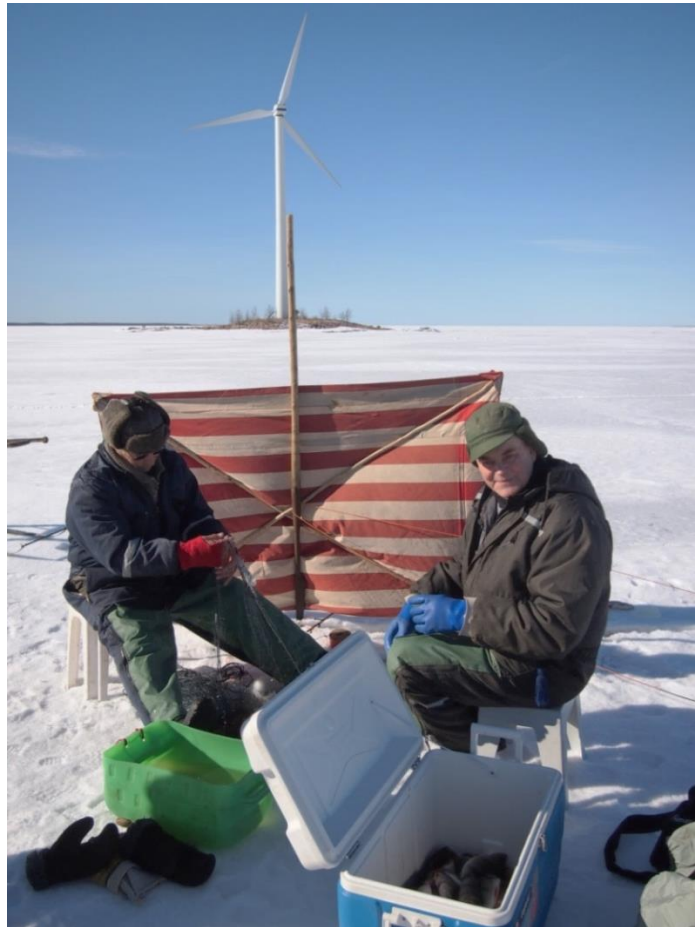
KUVA 31. Lumijoen Varjakan meri on kevättalvisin suosittu ulkoilu- ja talviliikuntakohde

Lumijoen Varjakan meri tuo vapaa-ajan nautintoja muillekin kuin pilkkijöille. Merijää on kevättalvisin suosittu ulkoilu- ja talviliikuntakohde. Kevättalvesta meren jäällä on liikkujia suksilla, autolla, moottorikelkalla, pulkalla, potkurilla, jopa lastenvaunuilla tai vaikka vain jalan (KUVA 31).

KUVA 32. Toiminnallisia matkailuelämyksiä pilkkiretkellä Varjakassa

Pienemmille matkailijaryhmille Varjakan meri voi tarjota ainutlaatuisia ja unohtumattomia kokemuksia. Kalastajan kanssa voi päästä kokeilemaan avannon tekoa tuuralla tai nykyaikaisemmalla välineellä kairalla (KUVA 32). Sen jälkeen pääsee kokeilemaan pilkkimistä kalastajan opastaessa onkimisen saloihin. Kokemuksen voi kruunata ajelu moottorikelkalla tai potkuttelu potkukelkalla eli potkurilla. Valokuvaaminen ja muistojen tallentaminen kuuluu ohjelmaan. Poseerata voi moottorikelkan kyydissä. Merellä voi seurata kalastajien verkon kokua ja saaliita (KUVAT 33 ja 34).

KUVA 33. Kalastajat Urho Korkala ja Seppo Laine kokevat verkkoja Varjakan edustalla

KUVA 34. Tyypillistä kalansaalista niin verkolla kuin pilkillä: hauki, kiiski, särki ja ahven

KUVA 35. Meren avaruus ja kevättalven valo osana arktista elämystä

Meren avaruus, kevättalven kirkas aurinko ja puhtaanvaloisen lumen tuoma valo voivat olla niin paikallisille virkistäytyjille kuin matkailijoillekin elämys. Niille, jotka eivät ole koskaan kokeneet arktista talvea, jo pelkkä meren jäällä kävely nostattaa voimakkaita tunteita. Arktisen ympäristön voi kokea kaikin aistein, joista syntyy elämyksiä, jotka pysyvät mielessä pitkään. Kuva 35 on otettu Lumijoen Varjakan edustalla.

KUVA 36. Lumijoen ahvenmarkkinoilla paikalliset kalastajat möivät saalistaan

KUVA 37. Lumijoen Varjakan ahvenmarkkinoilla 2015

Jo perinteeksi muodostuneet Lumijoen Varjakan ahvenmarkkinat järjestetään syksyllä joko yksi tai kaksipäiväisinä. Kuvat 36 ja 37 ovat vuoden 2015 markkinoilta. Vieraana oli meripelastuslaitos aluksineen (KUVA 37, punainen alus) näytöksineen. Kalahallin edessä sijaitti tuoreen ja savustetun, paikallisten kalastajien pyytämän kalan myyntipisteet. Ohjelmassa on ollut myös fileointinäytöksiä.

4 LUMIJOEN JA MERILAKEUDEN KALASTUSHISTORIAA

Tärkeänä lähtökohtana tässä tutkimuksessa on Lumijoen kalastuksen historian tarkastelu. Tavoitteena on saada kokonaiskuva kalastuksen historiasta ja sen merkityksestä paikallisesti. Samalla paikallisen kalastuskulttuurin historiaa linkitetään laajemmin alueen historiaan. Ensin kuvaan *Lumijoen kalastusperinne talteen*-hanketta ja esittelen siinä syntyneen kirjan *Lumijoen kalastajien tarinoita* (Kukkohovi 2015) sisältöjä. Täydennän haastatteluaineiston kalastuksen historian kuvausta muilla lähteillä, jotka myös perustuvat paikallisten haastatteluihin ja ihmisten omiin kertomuksiin. Syvennän historian tarkastelua ja kuvaan Lumijoen ja sen kalastuksen varhaisempaa historiaa. Paikallishistoria linkittyy tarkastelussa laajempiin historiallisiin yhteyksiinsä. Lopuksi pyrin kokoamaan yhteen kalastuksen historian pääpiirteet ja pohdin kalastuksen merkitystä alueen kehittymiselle.

4.1 Lumijoen kalastusperinne talteen-kirjaprojekti

Tässä luvussa esittelen vuonna 2015 toteutettua *Lumijoen kalastusperinne talteen*-hanketta, jonka tuloksena julkaistiin *Lumijoen kalastajien tarinoita*-kirja. Esittelen ensin luvussa 4.1.1 kirjaprojektin taustaa ja aineistoa, jonka jälkeen luvussa 4.1.2 kuvaan projektin etenemisen eri vaiheita. Käsittelen lyhyesti aineiston sisällöstä nousevia teemoja. Tavoitteena on nostaa aineistosta esille pääteemoja, jotka yhdistävät kalastuskulttuuria laajempiin alueellisiin matkailun teemoihin. Lopuksi luvussa 4.1.3 kuvaan synteessinä aineistosta piirtyvän kalastushistorian pääpiirteittäin ja esitän projektin keskeiset tulokset ja johtopäätökset.

4.1.1 Kirjaprojektin taustaa ja haastatteluaineisto

Lumijoen Kalastajainseura ry. sai rahoitusta Lumijoen kalaperinne talteen-hankkeelleen Euroopan kalatalousrahastosta (EKTR) Suomen elinkeinokalatalouden toimintaohjelman 2007–2013 puitteissa. Tuen on myöntänyt Lapin ELY-keskus. Hanke toteutettiin 1.4.2015–30.8.2015 ja hankkeessa tuotettu kirja julkaistiin 12.12.2016 Lumijoen Hiidenkivi-kirjastossa.

Lumijoki on merenrantapitäjä, jossa kalastus on aina ollut osana asukkaiden jokapäiväistä elämää. Merestä on haettu toimeentuloa ja särvintä ruokapöytään. Kalastus on vuosisatojen saatossa muuttunut valtavasti ja vanha perimätieto on katoamassa. Vanhoja kalastajia on enää vähän, jotka tuntevat kalas-

tusperinteitä ja sen historiaa. Vuoden 2015 lopussa Lumijoella oli neljä ammattikalastajaa ja suuri joukko kotitarvekalastajia, jotka pyrkivät turvaamaan kotimaisen terveellisen kalan tarjonnan paikkakuntalaisille ja ympäröivälle yhteiskunnalle.

Kirjan aineistona ovat paikkakunnalla tehdyt vanhojen kalastajien haastattelut. Esko Sutela on tehnyt haastatteluja vuonna 1980 ja Seppo Lainekallio 1990-luvun alussa. Sutelan haastatteli 1900-luvun vaihteessa ja Lainekallio 1930–40-luvulla syntyneitä lumijokisia kalastajia. Haastattelijoiden tavoitteena on ollut kerätä tietoa kalastusperinteestä ja tallentaa sitä jälkipolville ennen kuin suullinen perimätieto kalastajien mukana katoaa. Kalastajien tarinat linkittyvät koko kyläyhteisön elämään ja niissä sivutaan myös eri aikakausien historiallisia tapahtumia.

Nauhoitteet jäivät pariaksi vuosikymmeneksi Lumijoen kunnan arkistoihin, kunnes kiinnostus niihin jälleen heräsi. C-kaseteille tallennetut haastattelut muunnettiin digiaikaan ja kalastuselinkeino ja matkailun alueellisen kehittämishankkeen turvin Lumijoen kalastajien tarinat päätettiin koota myös kirjaksi. Kirjahankkeen projektityöntekijänä minun tehtäväni oli työstää nauhat tekstiksi, täydentää aikaisemmin kerättyä aineistoa ja koota aineisto kirjaksi.

Kirjaprojektin tavoitteena oli tallentaa paikallista kalastuskulttuuria ja sen historiaa jälkipolville ja samalla lisätä paikalliskulttuurin ja perinteiden arvostusta. Kirjan on tarkoitus myös tallentaa tulevalle kalastuksen ammattia harjoittavalle nuoremmalle polvelle perimätietoa pyyntipaikoista, -menetelmistä ja -välineistä ja yleensäkin tietoa siitä, millaista kalastus oli entisaikoina. Kirja palvelee samalla matkailun sisällöntuotantoa. Kirja tuo sisältöä muun muassa merilakeuden opaspalveluihin ja varsinaiseen kalastusmatkailuun, jolla pyritään tukemaan ja monipuolistamaan kalastusammatin harjoittamista.

Hankkeen aineisto oli siis jo pääpiirteittäin olemassa. Minun tehtäväni oli täydentää aikaisempia haastatteluja ja haastatella vielä muutamia vanhoja kalastajia, jotka eivät vielä olleet mukana aineistossa. Aikaisemmista haastateltavista Mauno Mursulta jolta sain tarkennuksia ja selityksiä epäselviin tai puutteellisiin kohtiin. Aikaisempia haastatteluja voidaan pitää puolistrukturoituina teemahaastatteluina (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47-48). Haastatteluissa ei ole mitään selvää runkoa, vaan haastattelu kulkee haastateltavien kertoessa ja haastattelija tekee tarkentavia kysymyksiä tai ohjaa keskustelua uusiin teemoihin. Käsitellyt teemat olivat hyvin moninaisia ja ne risteilivät ja polveilivat keskustelun edetessä. Asioita käsiteltiin monipuolisesti ja niistä saa kattavan kokonaiskuvan kalastuksen 1900-luvun historiasta ja merkityksestä asukkaille, kalastuspaikoista sekä kalastuksen muutoksesta. Haastattelijat esittivät moninaisia kysymyksiä eri aiheista, joiden pohjalta pääteemoja alkoi hahmottua. Monia uusia

teemoja nousi esille myös kalastajien vapaan kerronnan osuuksissa ja toisaalta eri teemoja yhdistyi keskusteluissa samanaikaisesti. Esimerkiksi samassa keskustelussa käsiteltiin pyydyksiä, niiden materiaaleja ja rakentamista ja sitä, miten niillä pyydettiin, missä paikoissa ja mitä kalaa niillä saatiin ja kuinka paljon, ja liittyikö pyynti jotenkin tiettyyn aikaan. Tämän lisäksi kerrontaan saattoi liittyä asiaa kalankuljettamisesta, työn raskaudesta tai tarinoita vanhoista pyytäjistä tai omista kalareissuista. Seuraavaan listaan olen koonnut tärkeimpiä haastatteluissa esiin tulleita teemoja kysymysten muodossa:

- Miten kalastaminen on alkanut? Onko ammatti periytynyt isältä pojalle?
- Missä on pyydetty, millä paikoilla ja alueilla?
- Millaisia pyyntivälineitä käytettiin ja miten niitä tehtiin ja mitä materiaaleja käytettiin? Rakennettiin veneet itse?
- Millainen oli verkkojen laatu ja miten ne ovat kehittyneet?
- Mitä kalaa saatiin ja millaisilla pyydyksillä ja missä paikoissa?
- Millaista kalastus oli eri vuodenaikoina?
- Millaisia saaliita saatiin? Kuinka suuria saaliita saatiin?
- Millaisia olivat suurimmat saaliit?
- Miten hoidettiin kalan kuljetus ja markkinointi? Miten kala kuljetettiin mereltä, kun teitä ei ollut, ja mihin ja miten kalat vietiin myyntiin? Millaisia muistoja kalankuljetuksesta on muistissa?
- Ketkä olivat kalastajia?
- Millaisia muistoja on vanhemmista kalastajista ja kalastuksesta?
- Kuljettiin ennen kauempana pyynnissä?
- Ketkä ostivat kalaa ja ketkä toimivat välittäjinä? Myytiinkö paikallisille vai vietiinkö kaupunkiin (Ouluun) tai muualle?
- Miten kalaa säilöttiin ja syötiin?
- Millaiset välit olivat muihin kalastajiin? Kuljettiin toisten alueilla kalassa? Kävivätkö varjakkalaiset Perällä tai peräpyytäjät Varjakassa, entä hirvasniemeläiset?
- Millaiset suhteet olivat naapurikylien pyytäjiin? Miten erityisesti Perä-pyynnissä kanssakäyminen toisten kalastajien kanssa toimi? Perällä oli paljon pyytäjiä, niin tuliko riitoja kalastajien välille? Millaiset suhteet olivat liminkalaisiin, oulunsalolaisiin ja hailuotolaisiin?
- Millainen kalastajan päivä oli?
- Kuinka rankkaa kalastus on ollut?
- Miten pitkiä kalastusreissuja tehtiin ja oltiin yökunnissa?
- Millaisissa sääolosuhteissa kalastettiin?
- Millaisia muistoja myrskyistä, talvipakkasista tai jätten lähdeistä?
- Sattuiko kalastajille onnettomuuksia merellä?
- Miten kalastus on muuttunut aikojen saatossa?
- Mikä on vähentänyt kalastusta?
- Millaista kalastus on tänä päivänä? Onko se kannattavaa, miten muuttunut?
- Mitä kokemuksia on hylkeenpyynnistä? Miten pyydettiin, ja miten hyljettä käytettiin?
- Miten kalakämppiä käytettiin, millaista elämä siellä oli, miten kalakämpät rakennettiin?
- Millainen merkitys kalastajayhdistyksellä on ollut kalastajille?
- Miten kalastuksesta riitti toimeentuloa? Oliko kalastus kannattavaa?
- Mitä muita elinkeinoja harjoitettiin?
- Suositteletteko kalastusta ammattina uusille sukupolville?
- Miten sota-aika vaikutti kalastukseen?

4.1.2 Projektin kulku vaiheittain ja aineiston litteroinnista

Lumijoen Kalastajainseura ry:n hallitus kartoitti kevään ja alkukesän 2015 aikana mahdollisia haastateltavia eli vanhempia kalastajia, joita voitaisiin haastatella projektissa aikaisemmin kerätyn haastatteluaineiston täydentämiseksi. Samalla kartoitettiin seuran jäsenten hallussa olevaa kuvamateriaalia ja muuta aineistoa. Projektin puitteissa skannattiin kalastajainseuran historiasta kertovia lehtiartikkeleita sähköiseen muotoon, jotta ne säilyisivät paremmin jälkipolville. Lisäksi kartoitettiin muuta mahdollista Lumijoen kalastajista kertovaa lähdeaineistoa.

Heinäkuussa litteroin aikaisempaa haastatteluaineistoa ja muokkasin tekstiä kirjalliseen muotoon. Samalla alettiin tehdä täydentäviä haastatteluja. Kirjaan koottiin kaikki aikaisemmat Esko Sutelan 80-luvun alussa ja Seppo Lainekallion 90-luvun alussa tekemät haastattelut. Näiden lisäksi heinäkuussa 2015 haastattelin neljää kalastajaa ja myös kalastajien vaimoista Martta Mursu ja Salme Korkala olivat mukana haastatteluissa. Aikaisemmin haastatellulta Mauno Mursulta sain tarkennuksia. Seuraavassa luettelossa on aineiston haastattelijat ja haastateltavat:

Esko Sutela haastattelut vuonna 1980:

- Väinö Korkala s. 1903 ja Antti Ollakka s. 1899
- Tauno Risto s. 1903

Seppo Lainekallion haastattelut 1990-luvun alussa:

- Erkki Seppänen s. 1929 ja Mauno Mursu 1929
- Jaakko Pakaslahti s. 1916
- Jaakko Sippa s. 1930 ja Matti Lehmusahde s. 1938

Pirkko Kukkohovin haastattelut 2015:

- Mauno Mursu ja Martta Mursu s. 1931
- Aarne Lehtonen s. 1934 (mukana haastattelemassa Seppo Pietilä)
- Otto Paavali (Paavo) Kauppi s. 1927 ja Hilikka Kauppi (o.s. Korkala) 1941
- Urho Korkala s. 1938 ja Salme Korkala (os. Kulju) s. 1943
- Eino Korkala s. 1936

Haastattelut ovat kirjassa suurin piirtein aikajärjestyksessä sen mukaan, mitä C-kaseteista saattoi päätellä. Kaikkien haastattelijain yhteydessä ei ole mainittu haastatteluajankohtaa. Ensin kirjassa on Esko Sutelan vuonna 1980 tekemät haastattelut vanhemmista kalastajista, jotka ovat syntyneet 1900-luvun vaihteen molemmin puolin. Esko Sutela haastatteli Varjakan kalastajista Väinö Korkalaa ja Antti Ollakkaa sekä Tiironperältä Perä-pyytäjää Tauno Ristoa. Seppo Lainekallio teki haastatteluja 1990-luvun alussa. Hän haastatteli seuraavan sukupolven eli 1920–1940-luvulla syntyneitä kalastajia Mauno Mursua ja Erkki Seppästä, Jaakko Pakaslahtea sekä Jaakko Sippaa ja Matti Lehmusahdetta. Projektityöntekijänä ja kirjan toimittajana tein heinä-elokuussa 2015 täydentäviä haastatteluja ja haastattelin Mauno Mursua ja hänen vaimoan Marttaa, Urho Korkalaa ja hänen vaimoan Salmea (os. Kulju), Paavali

(Paavo) Kauppia ja hänen vaimoan Hilkkaa (os. Korkala) sekä Eino Korkalaa ja Aarne Lehtosta. Esko Sutelan ja Seppo Lainekallion tekemät haastattelut keskittyvät kalastukseen ammattina, pyyntivälineisiin, kalansaaliisiin, hylkeenpyyntiin, kalan markkinointiin ja kalastajan työhön ja elämään yleensä. Minun tekemäni täydentävät haastattelut noudattavat aikaisempien haastattelujen sisältöjä, mutta mukaan tulee hieman myös naisnäkökulmaa muutamien kalastajien vaimojen ollessa mukana haastatteluissa.

Lisäksi Eino Korkalan kanssa pääsin tutustumaan hänen verkkohuoneensa aarteisiin sekä Aukun mökkiinä tunnettuun kalastajan mökkiin, joka Lumijoki-seura on kunnostanut museoksi (Lumijokiseura ry. 2014). Verkkohuoneen vanhoja pyydyksiä ja esineistöä valokuvattiin ja kuvamateriaalista saatiin koottua kirjaan kuvasanasto havainnollistamaan, millaisia vanhat pyydykset ja kalakamppeet olivat. Kirjan uudemmat kuvat ovat minun ottamia, mutta kirjaan koottiin myös vanhoja valokuvia Lumijoen kalastajista ja jokaisesta haastattelusta pyrittiin saamaan kirjaan valokuva.

Haastatteluissa mainitut ihmisten ja paikannimet keräsin omaksi luetteloksi kirjan loppuun, samoin pyyntivälineitten nimitykset ja kirjan haastatteluissa mainitut kalalajit luuteloitiin. Kirja noudattelee haastattelujen kerrontaa mahdollisimman tarkkaan, joten kirjan loppuun koottiin myös sanasto helpottamaan lukijaa murresanojen ymmärtämiseksi. Lumijokisten kalastusalueesta piirsin kaksi karttaa, joihin on merkitty haastatteluissa mainitut tärkeimmät paikat. Toisessa kartassa on kuvattuna Varjakan merialue ja Perä-alueen merenpuolta ja toisessa Liminganlahden eli paikallisten kalastajien kutsumana Perämeren eli Perän alue.

Tekstin kirjoittaminen puhtaaksi vaati paljon aikaa ja tekstiä on työstetty moneen kertaan kirjalliseen ja julkaistavaan muotoon. Osin vanhat C-kaseteille tehdyt nauhoitteet olivat huonolaatuisia, minkä vuoksi litterointi oli hidasta. Tarvittiin myös paljon tarkistamista ja oikolukua. Suullisen kerronnan muuttaminen luettavaksi tekstiksi vaati myös useita lukukertoja ennen kuin teksti muotoutui lopulliseksi versioksi. Haastatellut henkilöt olivat antaneet suostumuksensa haastattelujen tallentamiseen jälkipolville. Loppuvaiheessa pohdittiin tarkkaan, ettei kirjassa olisi kenenkään henkilön yksityisyyden suojaa rikkovaa tai ketään loukkaavaa. Joitakin kohtia on muunneltu ja muutamissa kohdissa nimiä poistettu. Kirja perustuu täysin haastatteluaineistoon, eikä faktatietojen paikkansapitävyyttä ole muista lähteistä tarkistettu. Tarinat ovat henkilöiden omakohtaisia kertomuksia tapahtumista niin kuin he ne muistavat ja niin kuin he ovat asiat ja tapahtumat kokeneet.

Lopuksi tekstit ja valokuvat koottiin ja taitettiin kirjaksi. Painopaikaksi valittiin A.J. Mattilan Kirjapaino Oy Kempeleestä. Kirjasta muodostui 167-sivuinen ja 45 kuvaa käsittävä teos. Hankkeen puitteissa kirjasta tehtiin 100 kappaleen painos kirjan julkistamistilaisuuteen, johon osallistui noin 50 henkilöä. Tämän jälkeen kirjasta on otettu kaksi uutta 100 kappaleen painosta ja kirjaa ovat hankkineet lähinnä paikalliset asukkaat, mutta kysyntää on ollut myös Oulun seudun alueelta. Kirja ei ole yleisesti myynnissä, mutta sitä voi ostaa Lumijoen Kalastajainseura ry:ltä ja sitä on saatavilla Lumijoen Hiidenkivi-kirjastosta ja se on luettavissa myös sähköisesti.

Haastatteluaineistoa on ääninauhoilla kaikkiaan noin 5 tuntia ja 30 minuuttia. Testasin ensin 20 minuutin otoksen, kuinka kauan litterointiin menee aikaa ja kuinka tarkkaan nauhoituksen pystyy litteroimaan. Suhteellisen hyvälaatuisen otoksen raakalitterointiin meni lähes kolme tuntia. Tämän perusteella aineiston raakaversioiden kirjoittamiseen menee arviolta noin 50 tuntia. Hyvään lopputulokseen voisi päästä 100–150 tunnin työllä. Foneettinen tarkekirjoitus ei kuitenkaan ollut tarkoituksen mukaista, sillä puhuttu paikallismurre haluttiin muotoilla kirjalliseen ja sujuvasti luettavaan muotoon siinä ilmenevät oleelliset murrepiirteet säilyttäen.

Raakaversioiden litterointi vaatii siis keskimäärin kolme kertaa nauhojen kuuntelemisen ja usein nauhoitetta täytyy toistaa kymmeniä kertoja. Tekemästäni kolme tuntia kestäneestä litterointisessiossa syntyneistä testiversioista poistin ylimääräiset toistot ja puhujien tekemät puheensa korjaukset. Litteroinnin nopeuteen vaikuttavat moninaiset tekijät. Ensimmäiset nauhoitukset on tehty 80-luvulla kasettinauhurilla C-kaseteille ja ne ovat nyt yli 35 vuotta vanhoja. Kasettien säilytys on voinut vaikuttaa äänen laatuun heikentävästi. C-kasettien ongelma on myös se, että niitä kuunneltaessa ja toistettaessa, äänen laatu heikkenee. Haastattelut muunnettiin 60 ja 90 minuutin C-kaseteilta sähköiseen muotoon tietokoneelle vuonna 2013.

Nauhoituksissa laatu vaihtelee. Osin äänet on huonosti kuultavissa ja äänen voimakkuuden tasot vaihtelevat nauhoituksen aikana. Lisäksi taustalta saattoi kuulua häiritseviä ääniä, kuten esimerkiksi seinäkellon lyöntejä tai ihmisten liikehdinnästä aiheutuvia ääniä, kun paikalla oli muitakin henkilöitä kuin haastateltavat ja haastattelijat. Kun nauhoitustilanteissa on mukana useampia henkilöitä, tuo se litteroinnin kannalta monia haasteita ymmärtää puhuttua. Ihmiset puhuvat toistensa päälle monissa paikoin, varsinkin jos haastateltavia on enemmän kuin yksi. Myös haastatteliija saattaa keskeyttää haastateltavan halutessaan ohjata keskustelua johonkin tiettyyn suuntaan, joista syntyy vaikeasti ymmärrettäviä kohtia ja toisen päälle puhumista. Myös mikrofonin asettelu vaikuttaa nauhoituksen laatuun. Jos

mikrofoni asetetaan esimerkiksi kovalle pöydälle, voi se helposti ottaa liikehtimisestä tulevat äänet melko voimakkainakin nauhalle.

Mikrofonin etäisyys puhujiin on myös merkittävä tekijä siinä, miten laadukas nauhoite saadaan. Jos on kaksi tai useampi puhuja, niin kuin tämän aineiston ääninauhoissa usein on, toisen ääni jää herkästi heikommalle ja siten vaikeammaksi kuulla. Toisaalta useamman henkilön haastattelussa etuna voi olla se, että haastateltavat voivat täydentää toistensa kertomuksia, jolloin saadaan laajempia kokonaisuuksia talteen. Toisen kertomasta voi muistua mieleen muita yksityiskohtia tai asioita, joita ei olisi tullut esille yksilöhaastattelussa. Toinen haastateltavista voi olla hallitsevampi ja toinen voi vetäytyä kuunteelijaksi, ja hänen kokemuksensa ja tarinansa voivat jäädä siten kertomatta. Useamman henkilön haastattelussa on myös se etu, että ulkopuolisen haastattelijan ja mikrofonin läsnäolo eivät ole niin häiritseviä ja henkilöt kertovat vapautuneemmin, kun mukana on tuttu puhekuumppani, jonka kanssa juttu luistaa ja on yhteisiä kokemuksia. Haastatteluissa, joissa on haastateltu kahta kalastajaa yhtä aikaa, kalastajat ovatkin olleet keskenään kalakavereita eli he ovat pyytäneet yhdessä, mikä on hyvin tavallista arktisissa ja vaikeissa olosuhteissa. Niin verkko-, trooli-, rysä- kuin vatapyynnissäkin tarvitaan tyypillisesti useampi pyytäjää. Nuotanvedossa tarvittiin jopa kuusi pyytäjää sekä kaksi hevosta.

Tekstiksi muunnetut haastattelut noudattavat mahdollisimman tarkkaan käytyjä haastatteluja, mutta kirjallinen versio on muunnettu luettavampaan muotoon. Kirjoitettu teksti on siis kirjoittajan stilisoimaa, puhekieltä muistuttavaa tekstiä. Viimeistellyissä teksteissä lukemisen sujuvuuden saavuttamiseksi tekstistä on pyritty karsimaan keskeneräisiä lauseita tai sanoja ja ilmausten korjailuja, ja myös sanojen ja ilmausten toistoja on karsittu ja tarpeen vaatiessa sanajärjestystä tai lauserakennetta on muotoiltu. Tavoitteena on ollut kuitenkin säilyttää puheen murteellisuus sekä kerronnallinen rakenne omine sanakäänteineen, mikä tulee esille erityisesti haastateltavien alkaessa kertoa tarinaa.

Lisäksi on otettava huomioon, että aineiston haastattelijoiden alkuperäisenä tavoitteena on ollut kerätä perimätietoa kalastuksesta, kalastusvälineistä ja -menetelmistä, kalansaaliista ja -määristä sekä markkinoinnista sekä näiden lisäksi kalastuksen muuttumiseen vaikuttaneista tekijöistä aikojen saatossa. Tästä johtuen haastattelijat ovat ohjanneet keskustelua haluamaansa suuntaan ja paikoin, pitääkseen keskustelun alkuperäisessä aiheessa, haastattelijalla on keskeyttänyt puhujan. Muutama tarina on jäänyt kesken, koska kasetin nauha on loppunut. Kirjassa ovat mukana myös nämä kerronnallisesti kesken jääneet tarinat. Tästä huolimatta varsinaisen kalastuskulttuurin, kuten kalastusvälineiden ja -menetelmien kuvauksen lisäksi aineistossa on mukana paljon tarinoita, paikallis- ja henkilöhistoriaa sekä ajan-

kuvausta. Haastateltavat muistelevat tapahtumia omasta lapsuusajastaan eli 1900-luvun alkupuolelta lähtien ja vanhempiakin tapahtumia on painunut haastateltavien mieleen.

4.1.3 Projektin keskeiset tulokset ja johtopäätökset

Lumijoen kalastusperinne talteen-hankkeessa syntyi *Lumijoen kalastajien tarinoita*-kirja (KUVA 38, kirjan kansilehti), joka on lumijokisten kalastuskulttuuria kokoava teos. Haastatteluaineiston avulla saatiin ensimmäistä kertaa läpileikkaus paikallisen kalastusperinteen historiasta viimeisimmän sadan vuoden ajalta. Kirjassa kalastajien kertomusten välityksellä saadaan ajankuvaa 1800–1900-luvun vaiheesta aina nykypäivään. Tarinat linkittyvät monella tavoin lumijokisten elämään historian saatossa.

KUVA 38. Lumijoen kalastajien tarinoita–kirjan kansilehti

Kirja perustuu 1980- ja 1990-luvulla nauhoitettuihin haastatteluihin, joita täydensin lisähaastatteluilla. Kesällä 2015 haastattelin viittä kalastajaa. Aineisto kattaa kaikkiaan 12 kalastajan haastattelut ja mukana tekemissäni haastatteluissa on myös kolme kalastajan vaimoa. Haastatteluaineistossa kalastajat kertovat kokemuksistaan ja tapahtumista, kuten he asiat muistavat. Kirjan tekstissä kalastajien paikallismurre on säilytetty mahdollisimman aitona aineiston haastattelumateriaalia mukailten.

Varjakan kalastajan Eino Korkalan kanssa hankkeessa pääsin tutustumaan vanhoihin pyydyksiin ja kalakamppeisiin ja valokuvaamaan niitä, joista kokosin kirjaan kuvasanaston. Myös kuvasanasto on

esitetty keskusteluna varsinaisten haastattelujen tapaan. Kirjassa ovat mukana luettelot haastatteluissa mainituista kalalajeista, pyyntivälineistä, henkilöistä ja paikoista sekä sanastoa helpottamaan lukijaa kalastajien paikallismurteen ymmärtämisessä. Kirjan lopussa on piirtämäni kartat Varjakan ja Perämeren alueista, joihin olen merkinnyt kalastajien haastatteluissa esiin tulleita tärkeimpiä paikkoja.

Hankkeen yhteydessä kerättiin kalastajilta ja heidän omaisiltaan valokuva-aineistoa elävöittämään kirjan kertomuksia. Muut kuvat kirjassa ovat minun ottamia. Mauno Mursu auttoi suuresti aikaisemmin tehtyjen nauhoitteiden tarkentamisessa. Eino Korkalan kanssa pääsin tutustumaan verkkohuoneeseen ja kuvaamaan vanhoja pyydyksiä ja hän tutustutti minua Varjakan rannan historiaan ja Aukun mökin sisältöön. Hankkeessa saatiin arkistoitua kalastajainseuralle myös muuta aiemmin julkaistua artikkelimateriaalia sähköiseen muotoon.

Kirjan haastatteluaineiston perusteella kalastus on ollut merkittävä ammatti Lumijoella ja periytyi tavallisesti isältä pojalle. Kalasatamia ja venevalkamia ja -poukamia on ollut Lumijoen rantaviivalla useita. 1900-luvulla kalastuskylä olivat tärkeimpänä Varjakka ja aikaisempina aikoina Karvonkylää Karvonlahden rantamailla voidaan pitää omana pienenä kalastuskylänään, samoin Selkämatalaa. Myös Lapinniemen ja kirkonkylän taloista kuljettiin ahkerasti merelle kalaan. Perä-pyynti eli pyynti Liminganlahden peräalueilla ja jokisuilla oli merkittävää vielä 1900-luvun alkupuoliskolla. Perä-pyyntäjille Sannanlahti oli tärkeä venesatama, jota käyttivät erityisesti tiironperäläiset pyyntäjät. Lumijokea pääsi ennen myös jokisuulle ja Perä-pyyntiin veneillä ja Perälle käveltiin myös maa-alueiden kuten Leton kautta. Ylipääläiset ja kirkonkyläläiset kalastivat myös Lumijoesta ennen vanhaan. Kirkonkylän ja Lapinkylän isoimmat talot ovat kalastaneet ja taloilla on ollut aikoinaan omia nuottakuntia. Hirvasniemessä on ollut oma keskittymä kalastajia, jotka pyytivät jokisuulta, Hirvaslahdesta ja Perältä. Varjakka on aina ollut merkittävä kalastuksen keskus Lumijoella. Varjakan mökeissä kortteerasi lähes joka talossa huonemiehiä, jotka olivat onkireissuille kylältä ja aina Ylipäästä asti tulleita miehiä. Joka ei itse päässyt kalaan, osti sitä paikallisilta kalastajilta. Kalaa syötiin paljon ja sitä oli tarjolla lähes joka päivä ruokapöydässä.

Kalastajan työ oli rankkaa, vehkeet ja veneet omatekoisia ja työpäivät pitkiä. Kalaan lähdettiin aamu-yöstä ja kotiin palattiin myöhään illalla. Usein kalaa pyydettiin myös yöllä. Niinä aikoina, kun kalaa oli paljon, oltiin yökunnissa ja yövyttiin Liminganlahden edustalle rakennetuissa kalakämpissä tai rantatörmillä jokisuiden lähellä. Saaliit vietiin nopeasti rannasta eteenpäin, josta ne kuljetettiin myyntiin lähinnä Ouluun. Lumijoen meijerin kartanolla oli myös tori, jonne vietiin kalat myyntiin ja kalaa kaupattiin myös suoraan asiakkaille ja kalastajat kiersivät myymässä saaliitaan Lumijoen kylissä ja

kauempanakin. Varjakassa kalanostajat tulivat rannasta hakemaan kalansa ja sillä oli kysyntää. Sota-aikana kahlasivat jopa rantaveteen hakemaan kalat suoraan veneestä. Ennen kalaa säilöttiin suolamalla isoihin puiisiin saaveihin eli ammeisiin tai sitä kuivattiin. Suolasilakat ladottiin nelikoihin ja napeksiin eli 30 litran ja 15 litran astioihin säilöön. Venäjälle vietiin kalaa vuosisadan alussa, lähinnä nortta, mutta myös kiiskiä ja särkiä. Kalat kuljetettiin Lumijoelta joka päivä neljällä hevosella ensin Limingan asemalle, josta ne lähtivät eteenpäin.

Hylkeenpyyntiä oli vielä jonkin verran 1900-luvun alkupuoliskolla. Viimeisiä isoja hylkeenpyytäjiä Lumijoella oli Eino Pieti, joka oli iso talollinen kirkonkylältä Lumijokivarresta. Liminganlahden peräalueet ja siihen laskevien jokien suut olivat hyvin kalaisia ja kala nousi Perään runsain määrin varsinkin kutuaikaan. Perästä pyydettiin erityisesti säynäviä, ahvenia ja haukia, joista saatiin suuriakin kertsaaaliita. Pyydyksenä oli muun muassa konttanuotta, jonka vetämiseen tarvittiin kaksi miestä; konttakupku päällä toinen kahlasi matalassa rantavedessä vesi vyötäröön asti ja veti nuottaverkkoa perässään toisen ohjatessa veneestä. Pöhnä eli paikallisten suussa *pöhönä* oli tyypillinen pyydys, jossa oli neljän vanteen ympärillä verkko ja sisään menee nielu. Runsaan metrin mittaisia pönniä laitettiin pitkänkin juonena pyyntiin ja sillä pyydettiin melkein yksinomaan ahventa ja saaliit olivat isoja kutuaikaan ja pyydykset menivät täpötäyteen.

Rysässä on myös vanteita, mutta kooltaan se saattoi olla puolitoista tai kaksi metriä leveä tai vieläkin isompia. Pyydyksenä rysä on monimutkaisempi porstuoinen ja nieluinen. Rysillä pyydettiin erityisesti silahkaa, siikaa ja ahventa. Nuotanveto on ollut perinteinen pyyntimuoto entisaikoina. Siihen tarvittiin kaksi hevosta ja kuusi miestä, joten yleensä nuotissa oli osuuksia useammalla talolla. Kalastajat muistavat nuottakuntia olleen Lumijoella 1900-luvun alkupuoliskolla parhaillaan toistakymmentä. Perästä ja Varjakanmerestä pyydettiin myös verkoilla, mutta varhaisimmat Varjakan kalastajat pyyivät koukuilla ja pitkälläsiimalla, ja koukkuja saattoi olla pyynnissä parhaillaan jopa tuhansia. Pilkkimiseen käytettiin perinteisesti pahla- eli *pahalaonkea* ja ahvensaaliit olivat erityisen suuria.

Kalastajien kertomuksissa sivutaan myös monia muita teemoja ja niissä on yhtymäkohtia moniin historian tapahtumiin. Niissä kuvataan esimerkiksi pirttuaikaa ja viinan salakuljetusta, jota Varjakan meren kautta myös harjoitettiin. Tarinoissa on kuvausta Venäjän vallan ajoista, kuinka sotilaita oleili Lumijoella ja kulkua merialueilla valvottiin. Kalastajat kertovat myös sota-ajan elämästä ja pula-ajasta ja nälkävuosista, jolloin kalastus toi monelle kyläläiselle helpotusta päästä vaikeiden aikojen yli. Kala oli silloin erittäin kysyttyä. Myös inkeriläisiä ja venäläisiä sotavankeja majoitettiin Lumijoelle ja kirjassa on tarinoita kanssakäymisistä ja yhteiselosta myös heidän kanssaan. Vangit olivat osa talon väkeä ja he

osallistuivat talon töihin niin kuin muutkin. Kalastuksella oli myös merkittäviä seurannaisvaikutuksia paikallistalouteen. Moni sai elantoaan hampun kasvattamisesta, veneenrakennuksesta, pyydysten, astioiden ja välineiden valmistamisesta, kalankaupasta ja -kuljetuksesta ja olipa joku erikoistunut kalan jäädyttämiseen talviaikaan, kun kalat *kahamotettiin* ennen myyntiä. Erityisesti Ukuranperä oli kuuluisa korimestareistaan, jotka valmistivat ruumenkoreja kalastuksen tarpeisiin.

1800–1900-luvun vaihteesta kalastus on kokenut valtavia muutoksia, mitä kertomukset kuvastavat. Sotien jälkeen alettiin siirtyä voimakkaasti omavaraistaloudesta teollisuusyhteiskuntaan ja moderniin aikaan. Materiaalit ja pyydykset paranivat, pumpuliverkot vaihtuivat monofiileihin ja nailoniin, purjeiden tilalle tulivat moottorit, tieverkostot paranivat ja kulkeminen helpottui. Tuli troolikalastus, joka on yksi tehokalastuksen muoto, mikä on muuttanut kalansaaliita. Teollisuuden saasteet vähensivät kalaa ja erityisesti sen laatua, mistä seurauksena 1970-luvulla kalan kysyntä loppui lähes kokonaan. Kalastusta on kuitenkin saatu elvytettyä istutuksin sekä vesistöjen ja kalanhoidollisin toimin. Kalastuksen rinnalle alkoivat kuitenkin tulla muut elinkeinot ja ammattikalastajien määrä on vuosisadan aikana vähentynyt dramaattisesti. Vuoden 2015 lopussa ammattikalastajia Lumijoella oli neljä, mutta kotitarvekalastajia on huomattavasti enemmän.

Merkittävä vaikutus kalastukseen on ollut myös maankohoamisella, joka on siirtänyt rantaviivaa ja muuttanut rannikon maisemia voimakkaasti. Kalastaja on saanut kokea rannan muutokset omassa ammatissaan. Niin pyyntipaikat, -apajat kuin saaliit ovat muuttuneet tai hävinneet, ja uusia apajia on täytynyt jatkuvasti etsiä. Maankohoamisen vaikutus on ollut suurinta erityisesti Perä-pyynnille sekä jokikalastukselle. Jokikalastus on melkein kokonaan loppunut, osin myös ruoppausten vuoksi. Maankohoamisen myötä ja jokien tuodessa maa-aineksia suistoalueelle vedet ovat madaltuneet nopeasti tasaisilla ranta-alueilla, ja Perä-pyynti on menettänyt merkitystään erityisesti ammattikalastuksen näkökulmasta.

Lumijoen kalastajien tarinoita–kirja piirtää kuvaa kalastuksen historiasta, jolla on ollut suuri merkitys paikkallisten alueen ihmisten elämässä. Tämän kirja on ainutlaatuinen koonta paikallisten kalastajien ja kalastuksen historiasta ja siksi erittäin merkittävä. Aineistosta saa kokonaiskuvan kalastuksen historiasta 1800- ja 1900-luvun vaihteesta nykypäivään. Vanhat kalastuspaikat, kalastusvälineet ja kalastustavat olivat unohtumassa, joten kirjaan saatiin koottua katoamassa olevaa perinnetietoa. Kalastajat kertovat omia elämäntarinoitaan, kokemuksiaan ja erilaisia sattumuksia. Tarinat yltyvät useamman sukupolven taakse, joten ne valottavat samalla paikallisten asukkaiden ja sukujen historiaa. Tarinat

kertovat koko kyläyhteisöstä ja kalastuksen merkityksestä siinä. Hankkeessa saatiin koottua haastatte-
luja, valokuvia, paikkatietoa sekä kalastukseen liittyvää sanastoa jälkipolville luettavaksi.

Kirjan muodossa vanhoja perinteitä saadaan laajemmin koko yhteisön käyttöön. Paikallishistorian
tuntemus lisää oman kotiseudun arvostamista, millä on merkitystä alueen elinvoimaisuuden säilyttämi-
sessä ja kehittämisesä. Kirja tuo tietoa myös kalastajiksi ryhtyville nuorille ammattilaisille helpotta-
maan uuden ammatin oppimista ja käytänteitä.

Kirjan tarkoitus on palvella kulttuuriperinteen tallentamisen ja kalastusammatin tukemisen lisäksi
myös matkailun kehittämistä ja sisällöntuotantoa. Hankkeen tuotoksena julkaistua kirjaa voi hyödyntää
myös kalatalouden ja kalastusmatkailun kehittämisesä sekä matkailun opastoinnassa. Matkailun
näkökulmasta aineistosta nousee pääteemaksi maankohoamisen ilmiöt ja niiden voimakas vaikutus
rannikkoseutuun ja kalastukseen. Lisäksi nykypäivään säilyneenä perinteisenä kalastuskulttuurin kes-
kuksena Varjakka kalasatamineen nousee paikallisesti merkittäväksi kalastusperinneohteeksi myös
matkailun toimintaympäristönä, jossa kalastusperinteet ja -miljöö ovat säilyneet näihin päiviin asti
elinvoimaisina. Näitä teemoja työstän tässä opinnäytetyössä matkailua tarkastelevissa osuuksissa.

Paikallinen perinteen keruutyö jatkuu varmasti edelleen Lumijoella, sillä vielä on tarinoita, joita jäi
kertomatta. Tätä työtä kirjoittaessa on löytynyt vanhempaa ja aikaisemmin julkaisematonta haastatte-
lumateriaalia Lumijoen kalastajista ja kylän asioista.

Lumijoen kalastajien tarinoita-kirja on jatkoa jo aikaisemmalle kotiseututyölle ja täydentää Lumijoki-
seuran tekemää laajaa perinteen tallentamistyötä. Lumijoki-seura on tehnyt koko kylää koskevan laa-
jan haastattelututkimuksen ja kartoittanut koko kylän asutusta julkaisuissaan *Lumijoki – Vuosisatojen*
saatossa (1994) ja ”*Täytyy sitä yrittää kaikkensa täälläkin... Lumijoen kotirintama muistelee* (Lumi-
joki-seura ry. 2011). Koska *Lumijoen kalastajien tarinoita*-kirja perustuu yksinomaan julkaisematto-
maan haastatteluaineistoon, kirjaprojektin jälkeen seuraava vaihe olikin alkaa työstää Lumijoen kalas-
tushistoriaa laajentamalla alkuperäistä aineistoa muilla kirjallisilla lähteillä, joihin yllä mainitut teokset
kuuluvat. Seuraavissa luvuissa syvennetään historiankuvausta aikaan ennen 1900-lukua eli tavoitteena
on saada kokonaiskuva paikallisesta kalastushistoriasta alueen asutushistorian alkujoilta lähtien.

4.2 Lumijoen kalastuksen historiaa paikallisten asukkaiden kertomana

Tässä luvussa kuvaan Lumijoen kalastuksen historiaa paikallisten asukkaiden kertomana. Mukana on asiaa myös Limingan alueen kalastuksesta. Lumijoen ja myös kalastuksen historia linkittyy tiiviisti Limingan historiaan, sillä Lumijoki kuului vuosisatoja Limingan pitäjään. Kalastus ei tuntenut kunta-rajvoja, vaan oli liikkuvaa ja pyyntiä on harjoitettu yli pitäjärajojen.

Lumijokisten elämästä Lumijoki-seura ry on julkaissut kaksi Lumijoki-aiheista kirjaa: Vuonna 1994 ilmestyi *Lumijoki – aikojen saatossa*, johon on koottu artikkeleita monesta näkökulmasta: mm. Lumijoen historiasta, luonnosta, asutuksesta, elinkeinoista, koululaitoksesta, kunnallispolitiikasta, yhdistystoiminasta, perinteistä sekä sota-ajoista. Kirjassa sivutaan myös kalastusta ja kerrotaan Varjakan laivaliikenteestä. Uusin Lumijoki-seuran kirja ”*Täytyy sitä yrittää kaikkensa täälläkin*” *Lumijoen kotirintama muistelee* (Lumijoki-seura ry. 2011) pohjautuu 125 lumijokisen haastatteluun sota-ajasta. Tarinat ulottuvat keisarinvallan aikaan asti. Paikalliset kertovat, millaista elämä oli sota-aikaan kotirintamalla ja myös kalastuksen merkityksestä ruoan lähteenä. Vanhimmat haastateltavat Lumijoen kotirintama-kirjassa (2011) kuuluvat ikäryhmään vuosina 1915–1922 syntyneet. Kirjassa haastattelut ovat haastateltavien ikäryhmien mukaan vanhimmasta nuorempaan, mutta tässä esittelen haastattelujen sisältöjä alkaen Lumijoen Varjakan asukkaiden haastatteluista, joiden joukossa on myös ammattikalastajia, ja etenen kertomuksiin Liminganlahden ja Hirvasniemen kalastuksesta sekä jokikalastuksesta. Seuraavaksi kuvaan kertomuksia, joissa ihmiset kertovat, miten käyttivät kalaa ravinnokseen ja miten kalaa hankkivat. Lopuksi on kuvausta sota-ajasta ja muista erityisistä kylän tapahtumista.

Luvussa 4.2.2 esittelen tarinoita, joita liminkalainen toimittaja Iikka Niemelä keräsi kierrellen pyörällä lähipitäjissä 1940–50-luvuilla ja joista hän kirjoitti artikkeleita Kalevaan nimimerkillä Tähystäjä. Hän pistäytyi matkoillaan myös Lumijoella haastattelemassa paikallisia ihmisiä, myös kalastajia, ja kirjoitti muutamassa jutussa kalastuksestakin. Mukaan tulevat myös tarinat liminkalaisista Perä-pyytäjistä, joilla oli lumijokisiin monenlaisia yhteyksiä.

Liminkalassyntyinen Matti Korhonen (2009) on kirjoittanut muistelmia Liminganlahden kalastuksesta ja hylkeenpyynnistä, sivuten lumijokistenkin kalastusta kirjassaan *Matti tarinoi: ansapyyntiä, metsästystä, kalastusta, hyljeretki ja keväisiä hanhijahteja*. Liminganlahdella ja jokisuilla eri kyläläiset pyytivät samoilta vesiltä ja Matin tarinat valottavat erityisesti jokien ja järvien merkitystä kalastuksen näkökulmasta.

4.2.1 Lumijoen asukkaat tarinoivat kalastuksesta 1900-luvun alusta nykypäivään

Lumijoen Varjakassa keisarivallan aikaan Varjakka oli mökkikylä. Varjakannokalta Karinkannan Säärälle päin sijaitsee Vatunginnokka, jossa oli Vatungin talo. Juolan törmällä oli asunut Jaakko Meskus ja myöhemmin Väinö Juola perheineen, ja toisella puolella tietä oli Jaakko Taavittilan talo. Varjakan mökkikylässä asui siis parikymmentä ihmistä ja Varjakantien varressa oli kymmenkunta taloa. Ennen kuin Varjakan koulu valmistui, koulua käytiin Lapinkylällä. Lähes joka talossa oli pieni karja, lehmää yksi tai kaksi, lisäksi kanoja, lampaita, sika ja muutamissa mökeissä hevonenkin. Lampaita laidunnettiin kesäisin Varjakan edustan saarissa. Merestä pyydettiin koukuilla, verkoilla, pöhönillä ja nuotalla. Pojat olivat isän mukana jo nuoresta pitäen kalastamassa. Korkalan Juho ja Jaakko Taavittila omistivat nuotan puoliksi eli Korkaloilla oli puoli nuottaa ja perheestä tarvittiin kolme miestä nuotan vetoon talvella. Kalat vietiin talvisin Ouluun tikkatietä Oulunsalon niemen yli tai hyvällä kelillä niemi kierrettiin. Hailuodon laiva poikkosi myös Varjakan möljällä. Hailuotolaivan onnettomuus sattui kovalla myrskyllä, ja siinä oli Korkalan Väinö ollut auttamassa matkustajia veden varasta rantaan. (Lyyli Vuoti, Lumijoen kotirintama 2011, 25-29.)

Linja-auto alkoi kulkea Varjakasta Ouluun 1920-luvun lopulla ja kesäisin siinä menivät marjat ja kalat myyntiin ja rahat tulivat illalla paperipusseissa pyytäjälle ja poimijalle. Marttilan Eino oli ensimmäinen liikennöitsijä ja linja-auto oli tehty kuorma-auton alustalle ja reunoille oli tehty penkit. Kaijalan Eino sen oli rakentanut. Korkalan kalastajasuvun talo sijaitsee meren rannalla Varjakan nokalla. Sen vieressä oleva punaisessa mökissä (Lepola) asui Riihi-Vappu, joka Lyylin mukaan oli Riihi-Vapun rakentama. Mökistä oli tullut kyläläisten yleinen praatipaikka, kun siinä majaili Antti Ollakka ja hänen poikansa Reino. Antti asui Varjakassa kesäisin ja kalasteli. Varjakan rantatörmän kylämaisemaan kuuluvan Aukun mökin vieressä oli aikoinaan ollut puoliksi maan alle rakennettu asumus, jossa alaosa oli luonnonkivistä ja yläosa hirrestä ja ikkunat olivat maan tasalla. Siinä olivat asuneet Aukun vanhemmat Selma ja Matti Korvela, joka oli kalastaja, ja heidän seitsemän lastaan. (Lyyli Vuoti, Lumijoen kotirintama 2011, 25-29.)

Lama-aika oli tosi paha ja Lumijoen kirkolta kulki miehiä viikot onkimassa *pahalaongella* (pahlaongella). Onki oli noin 20 cm:n mittainen ja se laitettiin avannon reunalle lautapalaan tehtyyn syvennykseen. Se alkoi keikkasta, kun kala tuli syönnille. Onkimiehiä asui Varjakan taloissa ja Korkalassakin niitä kortteerasi. Pirtin lattialle levitettiin yösijaksi olkimatrasseja. Onkijoilla oli omat eväät, jotka he söivät meren jäällä. Vuokraksi Korkalan emäntä ei ottanut muuta kuin aamu- ja iltakahvit. Onkijoiden viikon saaliit punnittiin ja vietiin Ouluun myyntiin jäitä pitkin. Kalanostajia ja -välittäjiä Varjakan ran-

nassa olivat Antti Saarela, Väinö Juola ja Yrjö Säikkälä, jotka huolehtivat kalansaaliit eteenpäin. Se oli pula-ajan tienestiä, jolla saatiin perhe pysymään hengissä. Iltaisin onkimiehet paistoivat kiiskejä Korkalan uunissa ruuakseen. Lyylin kotona onkimiehistä olivat majoittuneet Laukan pojat Ransa ja Antti, Ukuran Ransa, Vuotin veljekset Eino ja Kalle. Omia maatilan tuotteita vietiin Ouluun myyntiin. Kun äiti sai munakorinsa täyteen, käveltiin ensin Liminkaan ja sieltä mentiin junalla Ouluun. Talvella oli helpompaa mennä suksilla tai kelkalla tikkatietä Ouluun. Jos kiersi Oulusalon nokan, matkaa tuli 21 km, suoraan Oulunsalon Koppanan ja Akionlahden kautta matka oli paljon lyhempi. (Lyyli Vuoti, Lumijoen kotirintama 2011, 25-29.)

Tikkatiellä oli paljon kulkijoita, kun sääreläisetkin sitä käyttivät Oulun reissuillaan. Tikkatie jatkui Varjakasta Siikajoelle. Pysähdyspaikkana sääreläisillä oli Korkalan talo menen tullen, jossa saatiin kahvit. Heinäpäähän seudulla Taavittilassa oli pysähdyspaikka ja toinen oli Oulunsalossa tien laidassa Borin (Borg) mökki, missä syötettiin ja juotettiin hevoset. Talon emäntä keitti keskellä yötäkin kahvit ohikulkijoille, joiden piti ehtiä aamuvarhaisella torille. Tikkatie oli käytössä 1940-luvulle asti. Tikkatie on joskus kulkenut Tillin talon kohdalta Mustanniemen seudulta Oulunsalon yli. Yksi pysähdyspaikka on ollut Oulunsalossa Hela-niminen paikka, nyk. Helanen. (Lyyli Vuoti, Lumijoen kotirintama 2011, 25-29.)

Sota-aikana Varjakassa elanto saatiin kalastuksesta. Korkalan ja Taavittilan nuottakunnan lisäksi oli Kamulan nuottaporukka. Saaliit olivat melko hyviä ja sitä tuotiin vanha puolen pirttiin korikaupalla lajiteltavaksi torille myyntiin. Koukku- ja verkkomiehet olivat vielä erikseen. Lyyli Vuotin tuleva mies Aale Vuoti asui Lepolassa veljensä kanssa, siinä Riihi-Vapun rakentamassa mökissä, jonka jälkeen siinä oli ollut monet vuokralaiset. Marttilan Eino osti Varjakasta Taavittilan Kotirannan ja Aale ja Lyyli ostivat Kotirannan pellot. Aale ja Lyyli olivat ostaneet Laine-kallion Kallelta mökikseen Rauhalan, jossa viljelivät maata ja pitivät lehmiä, poimivat marjoja ja pyytivät kalaa. (Lyyli Vuoti, Lumijoen kotirintama 2011, 25-29)

Ahti Korkala (s. 1930) ja hänen vaimonsa Eeva, os. Korvela (s. 1929) ovat molemmat syntyneet Lumijoen Varjakassa. Ahti oli kalastaja, kuten hänen isänsä Väinö ja isoisänsä Juho. Väinö oli ollut musikaalinen ja lauleli ulkoa pitkää merimiesviisua. Eevan isä taas soitteli juhannusaaton haitaria, mistä monet hänet muistavat. Pienestä pitäen oltiin mukana niityllä, marjamatkoilla, parkin kiskonnassa ja kalassa, ja isän mukana oltiin kiskomassa kelkkaa Oulun torille. Auto kulki Varjakkaan vain kesäisin, jolloin kyytiin sai 40 kilon puulaatikon kalaa ja illalla sai ruskean tilipussin Taavittilan Esteriltä ja Ransalta. Ahti kertoo, että tärkein pyyntimuoto heillä oli pitkäsiima. Myöhemmin Ahdilla oli oma rysä

Lakinkarin päässä. Muita rysämiehiä olivat Eino Pieti ja Eino Säikkä ja Sipan veljekset. Talvisodan aikaan, kun koneet lensivät aivan Varjakan päältä, merellä mentiin tuulensuojan alle piiloon. Eino Pieti harrasti innokkaasti kalastusta ja hylkeenpyyntiä ja hän oli päivittäinen tuttu Varjakassa. *Pietin verkkoahuoneen lakutanko oli monen apajapaikan riimityksen maamerkki.* Muistiin painuneitten maamerkkien mukaan isä-Väinökin saattoi kesällä löytää talvella mereen pudonneen tuuran ja sumussakin isä osasi kotiin. (Ahti Korkala, Kotirintama 2011, 129.)

Kun Urho Korkalan (s. 1938) isä Väinö oli rintamalla, perheen vanhimmat pojat saivat ansioita kalanyynnistä. Yleisintä oli pyytää talvikouluilla talvisaikaan. Verkkoja ei silloin paljon ollut, syöttiverkkoja kylläkin, että sai koukut pyyntiin. Pitkäsiimaa käytettiin kesäaikaan. Tuhatkin koukkua saattoi olla pyynnissä. Sata koukkua oli yhdessä selässä ja kymmenenkin selkää laskettiin, joskus enemmänkin. Talvella jotkut pyyivät *pahalaongella* myyntiin asti kalaa. Ei tarvinnut lähteä itse kaupalle, kun ostajat tulivat Varjakkaan ostamaan kalat suoraa pyytäjiltä. Oli kolme isompaa ostajaa, jotka välittivät kalaa: Sipalla ostettiin Säikkälän Yrjölle, Korkalassa Saarelan Antille ja Juola osti Ouluun vietäväksi. Pietin sotavangeista yksi kulki pyörällä Varjakassa rysähommissa ja kävi Pietin Einon kanssa merellä. Pietin Eino oli ainut rysämiehistä, joka pyyti syksyllä aina myös hylkeitä. Ne nyljettiin Varjakan rannassa ja rasvat otettiin talteen. Lihoja ei käytetty, mutta Åström osti nahkat ja rasvat. Vanhemmista Varjakan miehistä Korkalan Hermanni oli ollut Pietillä töissä. Varjakan rannassa Korvelan vanhempi mökki oli vielä asumattomana, se oli maan sisään kaivettu ja sen ovi avautui merelle päin. Mökistä oli kolme metriä Lepolan mökkiin. (Urho Korkala, Kotirintama 2011, 291-294.)

Kevätaikana rysäkalaa tultiin Tyrnävää myöten hevosraidoilla rantaan odottamaan. Hevosia oli ihan laumoittain. Kalaa haettiin suolakalaksi. *Paremmiin sitä silakkaa saatiin silloin kuin nyt, joskus meni rysänkoppa niin täyteen, että kalat kuolivat. Ne vietiin pelloille maanparannukseksi.* Kalastus oli vilkkaampaa ja Urhon isä Väinö vei talvella suksilla kelkka perässä saaliita Ouluun, joskus Lapinkylään, *mistä ne sai onnikan perrään lavalle eli Marttilan sekajunnaan.* (Urho Korkala, Kotirintama 2011, 291-294; Varjakan ja Selkämatalan rysäpaikoista on kartta Kotirintama-kirjan liitteenä.)

Teppo Juola on syntynyt 1938 Lumijoen Varjakassa Varjakka-nimisessä talossa. Kun isä oli sodassa, äiti hoiti lehmät ja kotihommat ja merestä saatiin kalaa. Kun isä kävi lomilla, olivat he käyneet Kotirinnan Jaakon kanssa verkoilla Aurannokalla. Juolalla oli Jakkulan Aaron ja Ahdin kanssa porukassa rysät. Pyyntipaikka oli Rokossa (Rokonkari saari Varjakan edustalla), mutta sota-aikana ei ollut pyytäjiä, kun miehet olivat sodassa. Tepon äiti lunasti myöhemmin rysät itselle. Sodan jälkeen talvella vietiin haukia kaupunkiin, ne ladottiin rekeen ja istuttiin kuorman päälle. Ne myytiin suoraan asiakkaille

torilla. Marttila vei autolla myyntiin Daavittilan Esterille ja sitten Pullille. Isä kuoli vuonna 1947. Teppo kävi mielellään Hailuodossa isän kotona, Marjaniemessä Teppo kävi kuuntelemassa vanhojen merenkävijöiden juttuja kaukaisista maista ja meren armottomuudesta. (Teppo Juola, Kotirintama 2011, 299.)

Hilja Vuoti (os. Lämsä) kertoo, että kalastusta Varjakan rannalla oli ollut kaiken aikaa ja että *Varjakassa olivat pöhönillä pyytäneet ja talavella kulukivat ongella*. Lehon isäntä (Lehtonen Arvo) oli päivät tehnyt kylvöjä ja illalla kokenut rysiä. Kalakuorman päälle oli eräänkin kerran nukahtanut. Hevonen kun oli pysähtynyt pihalle niin siihen heräsi. (Hilja Vuoti, Lumijoen kotirintama 2011, 37-38.)

Kalevi Lehtosen (s. 1928) perhe asui Varjakassa ja sai toimeentulon maanviljelystä ja kalastuksesta. Kotoa saatiin ruoka. Kun isä Arvo lähti sotaan, perhe tuli toimeen kalastuksella. Heillä oli yli 30 silakka- ja harvempaa rysää. Rysäpyyntiä oli monessa muussakin paikassa ja oli muutamia kahden pyytäjän porukoita. Kalevi arvioi, että kaikkiaan rysäpyyntiporukoita oli Varjakassa kaksitoista ennen sotia. Mursu ja Risto pyytivät ahventa ja isompaa kalaa kahdeksalla rysällä ja joskus useammallakin Liminganlahdesta ja Sannanlahdesta. Varjakkaan päin mentäessä Selkämatalassa oli jo silakkarysiä, ja niitä oli parraalla ajalla seistämän rysää. Pietin Einollakin oli kahdeksan rysää ja Pietin pyyntiporukassa oli Korkalan miehet, jotka osakalalla pyysivät, ja Pietillä oli kalusto ja oli Pieti ja Pietin miehetkin pyytämässä. Sitten oli Juola ja Jakkulan Jussi eli Pertun Jussi, joilla oli yhteinen pyynti kahdella rysällä. Ollakka Kallella oli kaksi rysää, Äijälän Eetulla oli kaksi ja Sippa Kallella. Nämä olivat jo ennen sotia. Isäukolla Arvolla oli kolme rysää ja *kallaaki saatiin*. Kalevi toteaa, että *ei sitä aivan huvin vuoksi käyty*. (Kalevi Lehtonen, Kotirintama 2011, 126-127.)

Kalevi Lehtonen kertoo, että osa saaliista markkinoitiin Ouluun, maakunnassa oli siihen aikaan hyvät markkinat. Lumijoen meijerin kartanolla oli aamulla kalakauppiat, joita saattoi olla vaikka kuinka monta. Siellä meni paljon kaupaksi. Osa haki pyytäjain kotoa ja rannasta hakivat. Sota-aikana oli kova menekki, ettei tahtonut rantaan saada. Piti tapella, ostajia oli. Asiakaskunta oli laaja: lumijokiset, Limingan isännät kävi hevosilla, ja tyrnäväläiset ja kempeleläiset. Marttilan Einon perävaunuun lastattiin *kauhiat määrät*. Jotkut pyytivät ahventa pöhnäpyyntinä. Se oli isoa pyyntiä. Marttilan Einokin pyyti jonkun verran. Verkko- ja sumppupyynti oli ympärivuotista. Kalevi toteaa, että *kaiken kaikkiaan kyllä sitä kalaa saatiin*. (Kalevi Lehtonen, Kotirintama 2011, 126-127.)

Kalat kuljetettiin hevospelillä ja jostain aina autokin saatiin. Moottoriveneitä ei ollut silloin kuin kolmella. Sota-ajan lopulla ja sen jälkeen mentiin Ouluun, seilattiin suoraan, jos mukavat tuulet oli. Ou-

lussa oli Hätälä ja torikauppiaita, joille lähetettiin, mm. Taavittila. Ennen pelasi markkinointi, mutta ne ajat ovat ohi. Saaliit on pienentyneet. Kalevi oli mukana pyynnissä kymmenvuotiaasta ja kerkesi siihen kyllästyä. Paljon tuli valvomista. Kalevi oli soutuapuna, kun pyydykset olivat viiden kilometrin päässä. Se oli pitkä matka soutaa. Ne kalat, jotka ei menneet kaupaksi, ne suolattiin ja sitten laitettiin astioihin ja myytiin pitkin talvea. Kalevi toteaa, että *talolliset hakivat paljon nelikkoja, kun loppu entiset.* (Kalevi Lehtonen, Kotirintama 2011, 126-127.)

Kalevi Meskus (s. 1930) kertoo, että sota-aikana ammatti- ja omatarvekalastus helpotti huomattavasti elintarvikepulaa. Talvinuottaa ei vedetty sota-aikana sen jälkeen, kun Lepistön nuottakunta oli lopettanut. Rysillä ja verkoilla pyytivät mm. Pietin Eino, Jakkulan Juho, Lehtosen Arvo, Säikän Eino ja Sipan Kalle. Kalevi kalasti isänsä ja isän veljen Aaten kanssa silakoita verkoilla ja ahvenia pöhnillä. Kalalla oli kysyntää ja hakijoita tuli ympäri maakuntaa. Kalevista oli järkyttävää katsella, kun naiset lähes vyötäröään myöten kahlasivat kylmässä vedessä hakemaan veneestä vielä verkoissa olevia silakoita. Kalevi kertoo, miten katiskapyynti sai alkunsa Lumijoella (Kalevi Meskus, Koririntama 2011, 160):

Kerran saimme Hemmin kauppiaalta kaksi metallilangoista tehtyä katiskaa, sillä puheella, että katiskat maksetaan, mikäli niillä saadaan kalaa. Laskimme katiskat jäiden lähdön aikaan rantasulaan ja seuraavana päivänä kokiessa niitä koimme aikamoisen yllätyksen. Katiskoista nousi 47 kiloa isoja ahvenia. Tieto hyvästä kalasaaliista levisi nopeasti ja sen seurauksena miltei jokaisen Varjakan suuntaan menevän polkupyörän tavaratelineessä oli katiska. Tapaus on merkittävä, sillä paikkakunnalla ei aikaisemmin tunnettu katiskaa kalastusvälineenä.

Pentti Prokkola (s. 1929) Mäkikylästä (Lapinniementä) kertoo, että Naapurin Matti pyyti pöhnillä, joita oli kilometrin verran. Pentillä ja Väänäsen Väinöllä oli ollut kaksi katiskaa, joilla he saivat enemmän kalaa kuin Matti pöhnillään, joten Mattikin laittoi katiskan. Pentti pyyti katiskalla Varjakassa useamman kesän ja sai isoja kutuahvenia. Ollakan Anttikin oli katiskalla pyytjä. (Pentti Prokkola, Kotirintama 2011, 134-135.)

Ahti Meskuksen (s. 1933) isänsä oli tullut Varjakasta Varjakka-nimiseltä tilalta Lepistölle Lapinky-
lään vävyksi. Varjakan talo myytiin ja sen rakennukset purettiin ja vanhat ranta-aitat (KUVA 22, s. 59) siirrettiin nykyisin kahvilana toimivan Hailuoto-laivan viereen Varjakan rantaan. Monta sukupolvea lienee asunut Varjakan törmällä ennen Meskuksia eikä venehuoneiden rakentajista ole Ahdilla tietoa. Ahdin isoisä oli mukana pelastamassa Hailuoto-laivan onnettomuudessa veden varaan joutuneita Kor-
kalan ja Kotirannan miesten kanssa. Ahdin mukaan Meskuksen vanhaisä oli pistänyt kapaloissa ran-
taan ajautuneen vauvan poveensa ja vasta sitten huomannut, että lapsi olikin elossa. Ahdin isä samoin kuin Kotirannan Aaro tuotiin sairaina rintamalta ja kuolivat kotonaan. Eivät saaneet sankarikohtelua

eivätkä minkäänlaista hoitoa. Isän kuoltua lasten piti tehdä työtä leipomisesta lähtien. (Ahti Meskus, Kotirintama 2011, 212.)

Erkki Annunen (s. 1938) syntyi ennen talvisotaa Varjakassa, isä oli pienviljelijä ja kalastaja. Asumukset Varjakassa olivat ennen harmaita ja vaatimattomia. Annusen kymmenhenkisellä perheellä oli mökissä vajaat 30 neliötä. Meri oli tärkein tekijä elannon hankkimisessa. Keväällä, kun meri aukesi, alettiin saada kalaa ja ruokatalous koheni. Sodan jälkeen kala meni kaupaksi ja ihmiset tulivat illalla kalaa ostamaan, kun kalastajat tulivat pyynnistä. Jos kalaa oli runsaammin, ne vietiin hevosella kirkolle osuuskaupan seudulle kalakaupalle. Varjakassa Vatungissa, Korkalassa, Rautiolla ja Annusella oli hevonen ja Kaupilla useampikin. Rahaa saatiin marjanpöiminnasta ja isompana lähettiin heinäjätkiksi. Isä lähti sotaan ja sota-aikanakin pärjättiin, oli perunaa ja maitoa, joskus teurastettiin ja viljaa saatiin omilta pelloilta, sen lisäksi meren eväät. Lepolassa asui sota-aikana inkeriläisiä kalastajia. Ansiotyön Erkki aloitti ojankaivuulla eri puolella Lumijokea, sitten Ouluun satamahommiin laivanlastaukseen ja sitten rakennuksille timperinhommiin. Erkin äitin suku on Lumijoelta Maijaloita, isänisä taas oli ollut merimies ja purjelaivamies Ruotsista Torniojokilaakosta, joka oli jäänyt sitten Hailuotoon ja avioitunut Juolan tyttären kanssa. Horde-sukunimi oli muutettu Annuseksi. (Erkki Annunen, Kotirintama 2011, 284-286.)

Eino Ollakka (s. 1919) oli syntynyt Lumijoen Varjakassa Pesosen talossa. Kalastuksen Eino aloitti käyden isän kaverina verkoilla, myöhemmin kalakavereita verkon laskussa olivat Kamulan pojat. Ollakalla oli oma vene ja kalastettiin verkoilla ja ongella. Eino toteaa, että *aina oli suolasärkikuppi pöydässä ja siitä sai leivän päälle suolukkaa*. (Eino Ollakka, Lumijoen kotirintama 2011, 34-35.)

Sota-aikaan elintarvikepula oli huutava. Kalaa sai kuitenkin vielä ilman korttia. Martti Kujala oli rintamalta lomilla ja Jakkulan eli Pertun Arvo oli vapautettu haavoittuneena. He päättivät lähteä käymään silakkarysillä. Arvon isä oli meinannut, että *ei tämmösellä tuulella kalaa ole, mutta kulluuhan se aika siellä*. Ja niin pojat kävi läpi aitajuonteet ja päästyään rysän perille, se kuhisi täynnä silakkaa, mukana joku siika, hauki ja ahvenkin. Kalaa tuli veneen laitoja myöten ja sitten soudettiin Varjakan venesatamaan, jossa oli joukko väkeä odottamassa. Eipä tarvinnut venettä rantaan vetää, kun väki kahlasi vastaan ja kiskaisi veneen korkealle maihin, kiljuen kassiansa kanssa, että *mulle, mulle!* Arvo lappoi kalaa kasseihin ja keräsi rahat pois. Kaikki meni kaupaksi eikä itselle jäänyt mitään. Tämän jälkeen Martin lähti takaisin sotaan. Se oli talvisodan aikaa ennen välirauhaa. (Martti Kujala, Kotirintama muistelee 2011, 49.)

Aino Kurtin (s. 1927), os. Säikkälän isä oli Eino Säikkälä, joka osti Varjakasta kalaa ja vei ne tikka-tietä Ouluun. Kalaa oli kotona, kun sitä kuljetti, mutta isä ei tahtonut raskia antaa sitä lapsille. Kun isä kovalla pakkasella pani jäätynyttä kalaa uunin eteen sulamaan, niin vanhaäiti otti ja paistoi niitä. Vanhaäiti sanoi niitä ralikoiksi, kun ne oli pikkusia ja jäisiä. (Aino Kurtti, Kotirintama 2011, 116.)

Esko Säikkälä (s. 1931) oli päässyt isänsä mukana Varjakkaan, missä isä oli ostanut kalaa ja vienyt sitä Ouluun. Oli käyty kauppahallissa ja kalaa vietiin myös Valkealinnan hotelliin. Marttila kuljetti autol-laan aina siihen kohdalle ja laatikot vedettiin alakertaan, missä ne otettiin vastaan. Isä oli mennyt soti-maan ja Esko pyyti Tillin papan kanssa kalaa pöhnillä ja saivat pieniä ahvenia. Niistä otettiin suolet pois ja pantiin suolaan isoon saaviin. *Niitä suola-ahvenia keitettiin somuineen päivineen tuppiperunain päällä. Kun ne olivat kypsiä, suomut lähti hyvän nahkan matkasa pois.* Pikkuahvenia keitettiin samalla kun perunoita ja ne olivat hyviä. Jotkut tekivät silakasta hapankalaa. (Esko Säikkälä, Kotirin-tama 2011, 187-188)

Timo Tasanto (s. 1937) muistelee olleensa rippikouluuikaan muutaman vuoden Maijalan Villen au-tossa vänkärinä. Edellispäivänä oli otettu kurripänikät meijeriltä autonlavalle ja ne jaettiin Varjakkaan mennessä taloille. Pänikät olivat 40 litran vetoisia.

Tuomo Maijalan (s. 1938) perhe asui talvisodan syttyessä Varjakassa Salakarissa pienellä tilalla. Isä kalasti ja silloin saatiin kaikkia kaloja, mm. siikoja, ahvenia ja säynäviä. Isällä oli *seilipaatti* eli ve-neessä oli purje. Lapsuus oli köyhää, elettiin omavaraistaloudessa ja kaupasta ostettiin lähinnä sokeria ja suolaa. Maijalan vanhan talon kohdalta Karvonojan vierestä oli mennyt tikkatie Oulusaloon, ja siitä kyläläiset kulkivat hevosella Ouluun asioille ja kävivät Maijalassa ohi kulkiessaan kahvilla tai korvik-keella. Autolla ei päässyt Maijalaan asti, vaan auto piti jättää Lehtosen pihaan ja siitä piti kävellä. (Tuomo Maijala, Kotirintama 2011, 297-298.)

Veikko Maijalan (s. 1933) isä Varjakasta Karvonkylästä oli ollut Meskuksen nuottakunnan nuottamie-henä, kun he pyytivät myyntiin. Rahapalkka oli ns. apajapalkka, mutta kalojakin saatiin, ainakin kiis-kiä. Jossain vaiheessa isälläkin oli nuotta yhdessä Äijälän Kallen kanssa, joka asui Koivulassa, mutta lopettivat sitten, sillä nuottaan tarvitsi kuusi miestä ja saalit olivat huonoja. Kaloja vietiin kerran vii-kossa Ouluun. Kalat jäädytettiin, ei aivan umpijäähän, ja ne peiteltiin lumella. Kesällä pyydettiin pöh-nillä ahvenia ja ne suolattiin painon alle ja ne olivat hyviä. Heinäntekoaikana *niitä saatto syyvä use-ammanki yhdellä kertaa.* Sota-aikana isä pyyti pöhnillä ja kalaa sai myös ostaa halvalla. Naapuri Salli-sen Jussikin kalasti. Veikko muistelee, miten ennen kotimökin kohdalta näki merelle, kun Hailuodon

lauta kulkivat. Talon kohdalla Karvonlahden rannalla oli aivan aavaa lahdenpohjukkaa ja paljon mökkejä. Mökkien nimistä oli värssy: *Oja-Karmanen-Rako-Äijä-Mutkassa-Tillittää.* (*Oja* on Karvon lähellä ollut Ojalan mökki, joka on purettu; *Karmanen* = Karvo; *Rako* = Rakola eli myöhemmin Pakaslahden Kallen paikka; *Äijä* = Äijälä eli myöh. Rantoharjun Maurin mökki; *Mutka* = Mutkala oli Kuljusta seuraava mökki Varjakkaan päin, joka on purettu; *Tillittää* = Tillin mökki.) (Veikko Majjala, Kotirintama 2011, 209-212.)

Mauno Mursu (s. 1929, Kotirintama 2011, 135-137) asui Äkkilässä (nyk. Leskelä) Lumijokivarressa lapsena, siitä muuttivat Tiironperälle Sanaheitin (Sandheim) taloon. Maunon isä Jussi oli pyytänyt koko ikänsä kalaa ja oli sanonut, että *on tuuran varresa väkensä elättäny.* Mursun Jussilla ja Riston Jalmarilla oli porukalla kahdeksan rysää, jossa mukana ennen sotia oli ollut myös Kyrön Eino ja rysiä silloin oli ollut kymmenen. He olivat pyytäneet, kuljettaneet ja markkinoineet saaliit kotikylään, naapurikuntiin ja Ouluun vietiin vene- ja jääkuljetuksina. Sodan jälkeen saaliit sulan veden aikana vietiin moottorilla joka aamu. Jos vene ei tullut täyteen, haettiin Varjakasta lisää lastia. Torilla piti olla aikaisin aamulla. Talvikalat myytiin Taavittilan Esterille, ja veneestäkin myytiin yksityisille ja välittäjille. Hätälän Jussi oli kalakauppias ja sodan jälkeen Pullin Väinö ja Olga, jotka olivat hyviä ostajia. Olga meni Väinön kuoltua naimisiin Hätälän Jussin kanssa.

Talvella oli koukkupyynti ja kesällä pitkäsiima. Mauno Mursu (Kotirintama 2011, 137) selittää milaista koukkupyynti on:

”Koukkupyynnissä laitetaan lankaa neljä, viisi metriä, josta suurin osa kääritään vihille (vyyhdille) sormien ympärille, vetosolomulla löysästi vihti kiinni, koukkuun syötti, lanka keppiin kiinni ja pyynti vetteen. Ku kala tarttuu koukkuun ja alakaa vettää siimaa, solomu löysää. Vapa kestää paremmin suurenki hauen tempoilun, jos siimaa on tarpeeksi pitkäksi. Syöttikala piti asettaa uintiasentoon. Suutarin liki (puunaula, jolla pohjat kiinnitettiin kenkiin) oli siihen hyvä apuväline. Tarvittiin kans sinkitty perustinlanka, ettei kala pure siimaa poikki. Jos elävillä kalloilla syötettiin, niin koukku pistettiin selästä päähän päin. Muistan isän selittäneen, että Rommakosta asti käytiin hiihtämällä hakemasa eläviä syöttejä salolaisilta nuottamiehiltä. Se oli pitkä lenkki, mutta särkejä sai paljjo. Kaikki lumijokiset koukkumiehet lähti hakemaan syöttikaloja. Isälläki oli semmonen kelekka, josa oli jos minkälaisia ryysyjä ja sinne vesiastiaan elävät kalat, jotta ne pysyvät elävinä, ku tälle puolelle lahtia hiihtää losuaa. Täällä ne pantiin sumppuun ja sieltä tarpeen mukkaan koukkuihin aikanaan. Sitte vasta oli tienestin paikka, kun sai jystettyä tuuralla avannot, syötettyä koukut ja muutaman päivän päästä kokemaan pyyvykset. Kovvaa hommaa se on ollu! Kyllä sitä kallaaki oli. Muistan, että isä ja hänen kaverisa toivat illalla kahtaki kelkkakuormaa haukia päivän kovulta.”

Sota-aikana vuonna 1942 perustettiin Lumijoen kalastajainseura ry ja sen kautta vain kalastajat saivat ostoluvat verkoille ja purjekankaille. Materiaaleja kun oli vaikea saada mistään hankittua. Ennen kai-

kissa veneissä oli purje. Mursun Mauno kertoo haastattelussa että pääsi ensimmäisen kerran vuonna 1945 *Perrään* (Liminganlahden peräalueelle) pyyntiin, kun isä antoi hänelle kymmenen verkkoa. Laurilan Veikon kanssa olivat saaneet *hirviästi säynäviä*. Veikko pyyti Mikkolan verkoilla. Kun verkko-pyynti loppui, Mauno alkoi pyytämään Riston Viljon kanssa pitkälläsiimalla, 600 koukulla tuli paljon säynäviä. Pumpulilanka-aikana verkot ja siimat piti kuivata hyväksi, ja *pöhönät* piti huolella *rookata*, kun pyynnit vanheni nopeasti. Mauno sanoo, että pumpuliverkon huomaa lahoksi vasta sitten, kun sen kastelee. (Mauno Mursu, Kotirintama 2011, 137)

Kun rysät otettiin merestä pois, verkot vedettiin hevosella Sannanlahdessa pitkin rantoja pensaikojen varaan kuivumaan. Alkuaikoina 1945 lähtien Mauno Mursu pyyti myös katiskoilla ja kaupitteli kaloja meijerin torilla. Kiisketkin menivät siihen aikaan kaupaksi. Nykyään Greuksen Veikko käy kalankaupalla, *'ostetaan ahventa, haukia ja varsinkin norsia, kun ollaan niin persoja paistetuille norsille'*. Mauno sanoo, että heillä syödään kalaa kaksi kertaa päivässä ja hän kertoo miten norret valmistetaan: *Norrelta vedetään se kupsu ja pää pois. Mäti jätetään sisälle. Suolaruisjauhoisa pyöräytetään ja sitte kuivaksi paistetaan. Ja jos ottaa nahkan pois hauesta ja suolaa, niin se on raavina niin hyvää että. Nahkasa on se hauven maku.* (Mauno Mursu, Kotirintama 2011, 137)

Sallisenperältä Pentti Koivulan (s. 1924) kertoo, että *Hirvasniemeläiset kävi Liminganlahesta pyytämässä kallaa ja sitä oli paljjo*. Keväällä oli haukia paljon. Se oli arvokas kala ja siitä sai kaupungissa hyvän hinnan. Pentti kertoo, että *haukia pyyvettiin Hirvasniemesä joka talosa ojistaki*, mutta enemmän jokisuulta. Säynäjääkin tuli venelasteittain, mutta nyt se on hävinnyt kokonaan. Pentti toteaa, että *nyt se on muisto vain Liminganlahesta siitä, mitä se oli ennen. Mesimarjoja poimittiin ja marjat ja kalat pantiin Marttilan autosa Oulun torille. Taavittilan Esteri taisi ne sinne viiä*. Kalastus jatkui sotien jälkeen vielä monet vuodet, mutta *sitte se rupes hilijolleen hiipumaan*. Pentti sanoo, että meren ranta on satoja metrejä painunut. Lumijokisuulta mentiin rantaan, Mikkolanperän kohdilta oli tie venesatamaan. Jokeakin pääsi ylös ja veneitä oli paljon. Siikaa saatiin aivan jokisuulta. *Kun kämppiä ruvettiin tekkeen niin sitte mentiin Letonnokan taka ja kävihän ne Lamulla asti. Niitä oli semmosia, joilla kalastus oli päätoimi: Tervon Eino, Vesan Jussi (vanhempi), Hemmilän Matti. Palijohan niitä oli, mutta harraste-lijoi vielä enemmän eli semmosia, jotka pyyti omiksi tarpeiksi.* (Pentti Koivula, Kotirintama muistellee 2011, 69-71.)

Annikki Kittilä os. Kerola (s. 1931) syntyi Hirvasniemessä ja hänen isällään oli ollut kalakämppä Liminganlahdella. Isä kalasti Hirvasniemestä ja kaloja syötiin paljon. Lehto (Lehtonen) Arvo kävi kalankaupalla. Perheellä oli kaksi lehmää Laurilan laitumella, kun omaa peltoa ei ollut. Lampaista saatiin

viljoja ja lihaa ruuaksi, kaneja myös kasvatettiin syötäväksi. Äiti kasvatti eri kasviksia, erityisesti juureksia, mutta myös tomaatteja ja kurkkuja, joita ei monessa talossa vielä tunnuttakaan. Moni kyläläinen viljeli myös tupakkaa ja sillä sai hyvästikin pikkutienestiä sota-aikana. (Annikki Kittilä, Kotirintama 2011, 162-163.) Taavi Paavolalla (s. 1931) möivät myös tupakan taimia ja *parraillaan oli 5000 tainta kasvamassa*. Tekivät itse tupakkaa ja möivät paperipussissa. Heillä *tienesti oli kessusta melkoinen. Oli aamulla ukkoja jonossa hakemassa tupakkaa*. (Taavi Paavola, Kotirintama 2011, 185-186.) Samaa kertoo Ahti Meskus Lapinkylästä, joka tupakkabisneksestä saamallaan rahoilla osti hevosen, kun *kessulla oli niin hyvä hinta*. (Ahti Meskus, Kotirintama 2011, 216)

Hamppu oli tärkeä raaka-aine myös kalastuksessa. Hilikka Pietin (s. 1929, isä Eino Pieti kalastajia) kotona sodan aikaan viljeltiin hamppua ja se kasvoi kaksimetriseksi sormenpaksuiseksi kasviksi. Hamppu korjattiin ja se vietiin likoamaan jokeen joksikin aikaa, jotta ruoko pehmenisi. Se nostettiin lavoille kuivumaan ja lähetettiin Tampereelle, missä siitä tehtiin kestäviä köysiä maataloustöihin ja kalastukseen. (Hilikka Pieti, Kotirintama 2011, 141-142)

Mursun Maunon vaimo Martta Mursu (s. 1931) on kotoisin Lumijoen Ylipäästä. Martta muistelee, että *ennenhän sitä saatiin joestaki kallaa ja Ylipääsäki saivat pitkin talavia haukia ja matteita koukulla*. Jotka asuivat rannalla, Saukkoset ja Topin Antti, heillä oli talvella vakituiset koukut. *Merroilla pyytivät Suutari ja Reus Kalle, Kustu ja hirvasniemiset. Palijo kulettiin ongella*. Hermanni oli antanut Martalle vanhan ongen, jossa oli hevosen jouhesta kudottu siima. Se oli *pahalaonki* (pahlaonki), joka avannon reunalla laudan päällä keikkasi, alkoi nyökkästä, kun kala söi. Martta Mursu, Kotirintama 2011, 138.) Martta kertoo oman kalareseptinsä:

Uunihauen minä hyvin suomustan, leikkaan pieniksi paloiksi, laitan suolaa ja sipulia ja tilliä. Potut paan sammaan pussiin ja tietenkin voinokareita päälle. Alle pittää laittaa leivinpaperi, ettei se nahka jää vuokaan kiinni. Siis kala teräsvuokaan ja sitten paistipussissa uuniin. Sammaa pussia voi käyttää usiamman kerran.

Liitossa oli ollut [14.8.1942] kirjoitus, jossa *Herastuomari Aappo Pehkonen kertoo muistojaan ja kokemuksiaan* (Lumijoki – Vuosisatojen saatossa 1994, 166-167). Pehkonen oli asunut Lumijoella vuodesta 1900. Hän kertoi haastattelussa, että kalavedet omisti jakokunnat, mutta pyynti oli vapaata. Kalaa saatiin ennen niin paljon, että sitä vietiin kymmeniä hevoskuormia Limingan asemalle, josta ne lähtivät Venäjälle. Kalaa ostivat myös omat kauppiat. Silakka, hauki ja ahven olivat yleisimpiä, lohta oli vain nimeksi. Pehkosen mukaan kirjoituksen aikaan kalastus ei ollut enää tuottavaa.

Sota-aikana maalaistaloissa ostettiin säännöllisesti kalaa. Kirjassa Kotirintama muistelee (2011, 57) on esimerkki vuodelta 1944 maitotilistä, josta näkyy, että kyseiselle tilalle ostettiin tammikuussa silak-kanelikko eli 30 litran astia suolasilakkaa, joka maksoi 500 silloista markkaa (nykyarvo n. 82 euroa) ja lokakuussa 5 kiloa siikoja, jotka maksoivat 200 markkaa (33 euroa).

Aaro Anttila (s.1931) Ylipään Alapäästä kertoo, että 15. kesäkuuta 1941 tuli liikekannallepano ja isä joutui kolmannen kerran sotaan. Eino Pieti oli kuitenkin soittanut Seikkalaan, että tulla illalla hake-maan silakoita Varjakasta. Aaro oli lähtenyt Seikkalan Heikin ja Laurin kanssa heidän hevosellaan ja he olivat tuoneet kalat saaveissa hevoskärryn kyydissä. He olivat palanneet kuitenkin niin myöhään, ettei Aaro ehtinyt nähdä isänsä lähtöä sotaan, vaan sotamiehet olivat jo marssineet Lumijoelta Limin-kaan. (Aaro Anttila, Kotirintama 2011, 170.)

Toini Niemelä (s. 1922) muistelee sota-ajasta, että ruokapuoli oli omavaraista. Kalat ostettiin ja ke-väällä silakat suolattiin nelikoihin. Hän muistaa, että kalastajia oli paljon: Saarelan veljekset Kustu ja Lassi, Jaako Pakaslahti ja Prokkolan veljekset, Pietin miehet ja varjakkalaiset. Lehon Arvo (Arvo Lehto) kulki kalan kaupalla. Toini toteaa, että silakkaa saatiin ja *se kai se ainoa leikkele oli*. Maalla ruokaa riitti omiin tarpeisiin ja kaupunkilaiset kävivät sitä hakemassa. Siellä oli pula ja kallista. Toini muistelee, että *joka paikkaan piti luovuttaa pottuja ja viljaa*. (Toini Niemelä, Kotirintama muistelee 2011, 43.)

Veikko Lahtimaa (s. 1925, kotoisin Karinkannasta) toteaa, että sota-aikana ruoasta oli puute, mutta *kallaa oli usiasti, kun isä sitä pyyti merellä verkolla ja talavella ongella*. Keväällä pyydettiin haukia Möttöojasta tupeksella. Lahtimaat viljelivät maata ja hoitivat karjaa. Sodan jälkeen Veikko muutti Lumijoelle (Sandheimin taloon Tiironperälle) vuonna 1947. (Veikko Lahtimaa, Kotirintama muistelee 2011, 91-93.)

Sota-aikana oli työvoimapula ja maaseudullakin oli melko kansainvälistä meininkiä. Lumijoelle oli muuttanut ihmisiä sodan edeltä vuonna 1936 myös ruotsinkieliseltä Pohjanmaalta, Vaasan läheltä Mustasaaresta. He olivat ostaneet taloja lähinnä Ylipäästä, mutta eivät viipyneet Lumijoella kovin pit-kään. (Aaro Anttila, Kotirintama 2011, 168.) Ruotsalaisten lähdettyä samoihin taloihin majoitettiin evakoita. Oli karjalaisia evakkoja ja oli inkeriläisiä. Suomussalmelta, Petsamosta, Kuusamosta ja myös Sodankylästä tuli ihmisiä asumaan Lumijoelle. Oulun kaupungistakin tuli ihmisiä maalle pakoon sota, mm. Pekurin ja Åströmin sukua. Saksalaisia sotilaita liikkui Lumijoen ohi matkallaan pohjoiseen, mutta niiden kanssa ei niin paljoa oltu tekemisissä. Joitakin muistoja heistäkin kuitenkin on. Laurilaa

vastapäätä asuneessa Kerolan perheessä olivat pelanneet mustaapekkaa saksalaisten sotilaiden kanssa. Kerolan autotallissa olivat pitäneet autoa ja muutama oli yöpynyt lukkarin puustellissa. Olivat näyttelleet lastensa kuvia. Kun tulivat sisälle taloon, sotilaat kätelivät aina kaikki. Luultavasti nämä sotilaat olivat Itävallasta kotoisin. (Annikki Kittilä os. Kerola, Kotirintama 2011, 164.)

Lumijoen maatiloilla oli töissä vuoden 1947 tienoilla parin vuoden ajan noin 20–25 sotavankia, ja joku oli mukana myös kalastuksessa, sillä siinäkin hommassa oli uupelo työmiehistä. Sotavangit tulivat koko kylälle tutuiksi ja heistä on monta tarinaa Kotirintama-kirjassa. Suomessa oli jatkosodan aikana kaikkiaan n. 40000 venäläistä sotavankia. (Kotirintama 2011, 53.) Aaro Anttilan kotona oli ollut sotavanki Ukrainasta. Yhteistä kieltä ei ollut, mutta sen verran toisiaan ymmärsivät, että puutarhatöitä ja mehiläisten viljelyä oli kotimaassaan harjoittanut. Mies nukkui tallin ylisillä niin kuin muutkin heinämiehet, söi samassa pöydässä samanlaista ruokaa kuin kaikki muutkin, oli ahkera ja oppi kaikki maataloustyöt ja oli erityisen hyvä viikatteella niittämään. Poislähtö oli koruton, kättä vain heilautti, kun isä vei hänet kirkolle mennessään. (Aaro Anttila, Kotirintama 2011, 173.)

Tarinoista voi päätellä, miten monikansallinen armeija Venäjällä oli. Sotavankeja pidettiin taloissa hyvin. He tekivät maalaistöitä taloille ja olivat tarpeellista apuvoimaa. Yhdessä talossa oli ollut useampia sotavankeja. *Pirttiinhän niille tehtiin niitä koppeja, mutta ei ne niitä käyttäny. Sai olla ihan vappaasti, ja mihinpä ne olis lähteny.* (Kirsti Jakkula, Kotirintama 2011, 101) Toini Niemelä kertoo, että vangit asuivat samalla tavalla kuin talonväkikin. Vangit saattoivat kulkea vapaasti ja vierailla toistensa luona. Niitä ei vierastettu ollenkaan. Olivat useamman vuoden samassa paikassa ja tykkäsivät kovasti, saivat joka päivä ruoan ja ylläpidon. (Toini Niemelä, Kotirintama 2011, 44-45.)

Olavi Valtola syntyi vuonna 1934 Pauluksella meijerin kohdalla Lumijokivarressa. Kun kala alkoi nousta Lumijokeen keväällä, alkoi merralla pyynti isänsä Jaakon kanssa. Kaloja vietiin Jaanuksen Kaijalle, särkiä, haukia ahventa ja madetta, ja Kaija antoi aina suuren korin munia. Niin hyvin sota-aikaan oli kalaa Lumijoessa. (Olavi Valtola, Kotirintama 2011, 241.) Timo Tasannon kotona (s. 1937) ei kalastettu, mutta sotien jälkeen olivat ostaneet Sanaheitin (Sandheim) ukolta pöhöniä. Pöhönillä ja merroilla kävivät pyytämässä jokisuulta ja *sieltä kyllä sai kalaa.* (Timo Tasanto, Kotirintama 2011, 278.)

Aino Marttila Ylipään Alapäästä kertoo, että heillä oli maanviljelystä ja karjaa. Lihaa suolattiin. Aino toteaa, että *eihän sitä kalaa ollut muuta kuin silakoita.* Täti oli aamulla laittanut niitä kerroksittain ja väliin hyvin hienoksi hienonnettua sipulia ja kun ne oli päivän olleet, niin jo ne olivat hyviä. Puintiai-

kana laitto näin silakoita. Lehto Arvo kulki aina juhannuksen aikaan silakan kaupalla. Ristitietä hevosella tuli. Ostettiin koko laatikollinen silakoita. Ne laitettiin päiväksi suolaveteen, ladottiin kerroksittain nelikkoon ja paino päälle. Niitä riitti koko talveksi. (Aino Marttila, Kotirintama muistelee 2011, 85, 90.) Rauha Säikkälä (s. 1925) oli tullut sota-aikana 1944 Lumijoelle Vihannista meijerille harjoittelijaksi. Rauha muistelee, että Varjakassa on aina kalastettu. Eino Säikältä saatiin kalaa. Suolanelikko oli hyvään tarpeeseen ja iltasella syötiin aina suolasilakoita ynnä muuta ja kalaa myös paistettiin ja halstrattiin. (Rauha Säikkälä, Kotirintama 2011, 94-95.)

Kirsti Jakkulan kotona ei kalastettu, mutta *isä laitto palijo suolasilakoita, osti 30 kilon laatikoita ainaki kolome. Isosa ammeesa piti kolome vuorokautta suolasa olla ja sitte ne lavottiin nelikoihin ja sitte kova paino päälle.* Kirsti ihmettelee, että *'se on sitte kumma, kun ne ei tuntunu suolasille, kun se paino oli ollu. Isä söi niitä joka ikinen kerta. Niin kai joka paikassa, kun ei ollu makkaroita.* Säikkä Einolla oli rysä ja Kirstikin oli ollut Einon mukana pyynnissä. (Kirsi Jakkula, Kotirintama 2011, 102.) Myös Sigrid Pietola, os. Junkkonen (s. 1927) kertoo, että heillä ennen juhannusta ostettiin silakoita, ne suolattiin ja niitä riitti koko kesäksi. Muutoin ruoka saatiin pääosin kotoa: maito ja liha navetasta potut ja vilja pellolta ja marjat metsästä. (Sigrid Pietola, Kotirintama 2011, 114.)

Lumijoen kanttorina toiminut Martti Kujala (s. 1922) muistelee, kuinka Lumijoen kylän ja pitäjän toiminnat rakentuivat suurelta osalta vuonna 1910 rakennetun osuusmeijerin ympärille, joka oli myös merkittävä työllistäjä. Se oli monipuolinen tuotantolaitos, tehtiin voita, juustoa, siinä oli sahalaitos, raamisaha ja kanttaamo sekä pärehöylä, sen yhteydessä oli mylly sekä porsitussikala. Voita lähetettiin Englantiin. Meijerillä oli myös pieni verstaas, jossa Sanheetin pappi (Sandheim) valmisti tammikimmistä pieniä tynnyreitä eli dritteleitä, joihin voi pakattiin. Meijerin pihalla oli toripaikka, jonne kalastajat toivat Varjakasta kalaa myytäväksi ja siellä kävi kiertäviä kauppiaita. Kylällä oli nahkuriverstaas ja suutariverstaas, Lukkarilassa oli eläimiä ja viljeltiin maata ja siinä toimi myös Lumijoen posti. Martti Kujalan mieleen on Lumijoelta painunut tapaus Ukuranperän mökkiperältä. Nuori mies oli rakastunut ja mennyt naimisiin. Kun ei ollut puuta eikä tarvikkeita, niin nepäs rakensivat kotimökin pihalle turpasmajan. Martin mielestä se osoittaa, kuinka *käteviä oltiin eikä jääty ahtauteen asumaan, vaan oman huushollin laitto heti ja siellä hyvin tulivat toimeen. Silloin ennen naapuriapua sai paljon.* (Martti Kujala, Kotirintama muistelee 2011, 47-49; Lumijoen osuusmeijerin historiasta ks. *ibid.*, 58-63)

Eino Raappana (s. 1925) muistelee, että Laurilan Erkin isällä oli vielä kestikievari Lumijoella ja hevosella he sitä hoitivat. Siellä sai olla yötä ja ruokaa saivat ostaa. 1930-luvulla se oli loppusellaan, sillon

oli autokin, se oli autoasema. Jatkosodan alkaessa Eino oli Toppilansalmella lastaamassa laivoja. (Eino Raappana, Kotirintama muistelee 2011, 80.) Laurilassa oli kestiekievari (majatalo eli kyytiasema) 54 vuotta aina vuoteen 1947. Oikeudet myönnettiin kolmeksi vuodeksi kerrallaan ja talossa piti olla kaksi hyvää hevosta, huoneet yöpymistä varten ja mahdollisuus ruokailla. (Lumijoki vuosisatojen saatossa 1994; Eino Raappana, Kotirintama 2011, 153.)

Jylkkä-Karppinen ym. (2009) kartoittivat Kalajoen ja Rahjan rannikon kalastusperinnettä. Siellä kalan säilyttämiseen käytettiin samanlaisia astioita, kuten Oulun rannikkoseudulla. Suolaamiseen käytettiin 200–400 litran vetoisia puisia suolausammeita. Napes oli 15 litran puinen astia. Napeksilla silakat kaadettiin pärekoppiin. Pärekkoreissa valutettiin liika suola takaisin ammeisiin. Silakat ladottiin päät samansuuntaisesti kerroksiin, jokainen kerros edelliseen nähden poikittain. Päälle laitettiin painoksi kivi. Astioiden tuli olla tarkastettuja ja kruunattuja, kruunarin polttomerkissä oli kruunun kuva ja astian vetoisuus merkitty. Tynnyri oli 120 litraa, neljännes eli 30 litran astia oli nelikko, napes 15 litraa (saattoi olla myös 30 litraa), kepes 7,5 litraa ja pienin astia penikka oli nelisen kiloa. Materiaali oli uittamaton kuusipuu ja vanne oli kuusenkarhakasta. Kalastajat valmistivat itse astiansa. (Jylkkä-Karppinen ym. 2009, 58-60, 93-95 [Haapasaari 1997, 30-33].)

4.2.2 Tähystäjä alias Iikka Nieminen kertoo Lumijoen ja Limingan kalastajista

Iikka Niemelä (s. 1888) oli toimittaja Limingan Virkkulasta, aivan Liminganlahden pohjukasta, joka kulki Oulua ympäröivän maaseudun kylissä haastattelemassa ihmisiä ja kirjoitti 1930–50-luvuilla artikkeleita paikallisesta elämänmenosta Kalevaan nimimerkillä Tähystäjä. Tässä luvussa kokoaan yhteen, mitä hän on kirjoittanut merilakeuden kalastuksesta.

Artikkelissaan Virkkulan ja Varjakan vanhat kalastajat kertovat (Niemelä, I., Kaleva 19.5.1956), Niemelä kirjoittaa, kuinka hänen lapsuudessaan Virkkulan mökkiperä, jota kutsuttiin *Puuteperäksi* ja *Turpaskaupungiksi*, oli kuuluisia kalastajistaan ja poppamiehistään. Tunnettuja Virkkulan vesien kalastajia olivat Ranta-Antti eli Ruonakosken Antti, hänen poikansa Juho Ruonakoski eli mökkinsä mukaan Mylly-Juho, sekä Hällin Mikko, Iso-Heikki Saarikoski, Rito-Pekka, Mylly-Heikki, Nahkalan Heikki (josta myös Lumijoen kalastajien nauhoituksissa puhutaan), Hyny-Jaakko eli Koltana tai Rieskaper-tana ja Krankka-Aappo Värminkoskelta. Niemelä haastattelee artikkeleissaan Kukkolaista alias Antti Ruonakoskea, Antti Eskuria, Lumijoen Varjakasta Kotirannan isäntää Jaakko Taavittilaa sekä Ranta-

kylän Junttilan talon isäntää Aaro Härmää. Myös Aaron pojat Tuomas ja Martti olivat perineet kalastuksen ja erämiestaitojen harjoittamisen. (Niemelä, I., Kaleva 19.5.1956.)

Jaakko Taavittila asui Lumijoen Varjakan Kotiranta-nimisessä talossa, mutta oli kotoisin Limingasta. Hän edusti vanhaa maanviljelijä- ja kalastajasukua. Isä Samuli Taavittila oli Limingan Ketunmaan Ison Tuorilan poika. Samuli joutui lähtemään kotoaan vaikeina nälkävuosina. Hän asui Lumijoen Lapinkylässä Taavittilan talossa, josta sai mukaansa sukunimen Taavittila. Lapinkylästä Samuli muutti Lumijoen Varjakkaan, missä poika Jaakko syntyi 9.6.1885. Jaakko peri isältään kalastajan ammatin. Pertun talossa Mäkikylässä kudottiin nuottalankaa, kun kaupoista sitä ei saanut. Kutoja oli Pertun emäntä, jota sanottiin Pertun akaksi. Hänen kutomansa nuottalanka oli paljon paksumpaa kuin 1950-luvun nuottalangat. Lumijoen Varjakasta Jaakko Taavittila sanoo Niemelän haastattelussa (Tähystäjä 19.5.1956.), että Varjakka on ollut ikivanha kalastuspaikka, mistä todisteena vielä hänen aikanaan nähtävillä olivat olleet lukuisat nurmettuneet kalamajojen kiukaat.

Jaakko Taavittilalle kalastus oli *sievänä sivuelinkeinona* yli 50 vuotta. Jaakko aloitti kalastuksen 14–15-vuotiaana onkikalastuksella avannoista. Syöttinä käytettiin motukoita eli syksyllä muurahaismättäistä kaivettuja valkoisia toukkia sekä lantakasoista suolinkaisia eli lieroja. Liminkalaiset olivat haukkuneet lumijokisia *motukkaposkiksi*, kun luulivat, että kalastajat pitivät kalareissuilla talviaikaan motukoita suussaan, jotta ne pysyisivät sulina. Lumijokisten mielestä liminkalaiset olivat *norsimahoja*, (samoin kuin oulunsalolaiset), tyrnäväläisten mielestä liminkalaiset olivat *norssihousuja* (Matinoli & Asunmaa 2005, 130). Liminkalaisilta kyseltiin kiusallaan, että *montako norrennahkaa mennee kaputturkkiin?* Tyrnäväläiset taas olivat *tupenkääntäjiä*, niin saitoja, että käänsivät vanhat tuppensakin, kun eivät raskineet uutta ostaa. Tyrnäväläisillä kun oli tapa kääntää varulta vyössä roikkunut puukko housujen etupuolelle (tai edestä takapuolelle, ettei tulisi kiusausta siihen tarttua), kun liminkalaisia tuli metsätiellä vastaan. (Matinoli & Asunmaa 2005, 130). Kempeleläiset taas olivat *laihoja kampaselkiä*. Vanhan sanonnan mukaan *jos kellolaiset kuinka kehoja, niin salolaiset samanlaisia*. Jaakon mielestä nämä nimitykset eivät olleet enää käytössä. (Niemelä, I., Kaleva 19.5.1956.) Juho Vuotila Lumijoelta muisteli Niemelälle kaksi vanhaa sanontaa. Oulunsalossa sanottiin, että *Koura otti Kurikan ja löi sillä Maksaa, jolta keuhkot lenti kentälle*. Koura, Kurikka ja Maksa ovat Oulunsalon taloja. Toinen sanonta Oulun *porstuasta* kuuluu näin: *Schröderi se vankka talo, elää omistansa. Laitasaaren rannalla ei oo kuin Kontua ja Laukkaa, eikä ne jaksu lorulaista leipäpalalla auttaa*. (Niemelä, I., Kaleva 24.3.1954.)

Jään alla vedettävä talvinuotta oli ennen hyvinkin yleistä ja Jaakonkin aikana sitä harrastettiin varsinaisilla kalastusseuduilla. Nuotan vetoon tarvitaan kuusi miestä ja kaksi hevosta. Talvinuotat ovat 200

syltää pitkiä, konttanuotat taas paljon pienempiä, kokonuotat vain 50 syllän pituisia. Verkoillakin Jaakko on pyytänyt, silakkaakin. Jaakon aikana silakan pyyntiin käytettiin kuitenkin lähinnä rysiä. Verkkosaaliit olivat jopa 200–300 kiloa, ja nuotalla sai vielä isompia saaliita. Jaakon elinaikana 1900-luvun alkupuoliskolla kalastus oli huomattavasti vähentynyt Lumijoen ja Limingan merialueilta. Haastattelun aikaan 1956 Jaakko oli 70-vuotias. (Niemelä, I., Kaleva 19.5.1956.)

Iikka Niemelästä (Niemelä, I., 19.5.1956) Antti Eskuri (joka mainitaan myös Lumijoen kalastajien haastatteluissa) oli virkkulalainen monitaituri, venemestari, suutari ja paljon muuta. Eskurien suku on vanha talonpoikaissuku Virkkulassa, Antin isä oli Juho Eskuri. Eskurin talo oli ennen Virkkulan mäellä ja muita taloja siellä olivat Annala, Anttila ja Pietilä (Iikka Niemelän oma kotitalo). Antin vanhemmat olivat muuttaneet Lumijoen Hirvasniemeen Salliselle ja Antti oli syntynyt 8.8.1889. Äiti Sofia oli omaa sukua Pakonen Hirvasniemestä. (Niemelä, I., Kaleva 19.5.1956.)

Pöhnäpyynnin Antti Eskuri alkoi 1912 ja sai tekemäänsä venettä vastaan hyny-Jaakon kutoman uuden nuotan. Nuotta oli yhteinen Toivo Niemelän kanssa ja sillä sai monenlaista kalaa, pöhnillä sai ahventa. Antti toteaa haastattelussa, että nuottapyynnin loputtua Liminganlahdella on erityisesti ahven ja särki lisääntynyt. Veneenteon Eskuri oli aloittanut omin oppeinensa vuonna 1911, mutta lumjokinen Varjakan Jussi eli Juho Ollakka oli oikein kirjeellä kutsunut Antin oppilaakseen ja he olivat yhdessä kevään aikana tehneet suuria veneitä haukiputaalaisille. Antti kertoo viimeistelleensä Varjakan Jussin viimeiseksi jääneen veneen, kun tämä ei enää itse ollut jaksanut. Veneitä Eskuri on tehnyt kaikkiaan satakunta, ja kenkiä vielä paljon enemmän. Antin paras kalansaalis oli noin 500 lehtisäynävää, jotka hän oli saanut verkoilla Martti Maturin kanssa. Eskuri oli myös kova tekemään kalanpyydyksiä. Haastatteluhetkellä hänellä oli 30 valmista pöhnää tehtynä. (Niemelä, I., Kaleva 19.5.1956.)

Aktiivikalastaja Jaakko Greus Nurkkalan pientilalta (ent. Niemelän torppa) Niemelän Niemenkanalta oli syntynyt vuonna 1900 Lumijoen Hirvasniemessä Mikkolanperällä Savelan mökissä. Jaakko oli jo poikassa isänsä Greus (Savela) Heikin kanssa kalastusmatkoilla ja kalasti edelleen muiden töiden ohella. Hän oli kalastanut enimmäkseen verkoilla sekä pöhnillä ja koukuilla, mutta alussa isän ja veljien kanssa myös nuotalla, ennen kuin nuottapyynti avovesillä kiellettiin. Muutamana talvena hän oli ollut Lumijoen Varjakassa onkimiehenäkin. Jaakko kertoo, että hauki oli huomattavasti vähentynyt hänen aikanaan, mutta muuta kalaa oli entiseen malliin. Paras saalis hänellä on Liminganlahdesta 1940-luvulla, kun yhtenä yönä saalis oli yli 250 kiloa eli vankka hevoskuorma säynäviä. (Niemelä, I. Kaleva 19.5.1956.)

Kukkolan taloa isännöivää Ruonakosken Anttia (s. 1876) toimittaja Niemelä kehuu mieheksi, *joka tekee mitä tahtoo, kun toiset tekevät mitä osaavat*. Myös Antin isän nimi oli Antti. Isän aikana kalastus oli ollut lähinnä nuottapyyntiä ja Antti-poika oli ollut mukana nuotan vedossa. Isän pyynti enimmäkseen Antin vanhemman veljen Juhon ja Mylly-Heikin kanssa. Kalastus ei mennyt Antilla veriin ja vasta vanhempana Antti on pyytänyt pöhnillä. Työkseen Antti oli käynyt suutaroimassa taloissa asuen niissä täysihoidossa, mutta maanviljelys on ollut tärkein elannon lähde. (Niemelä, I., Kaleva 19.5.1956.)

Haastateltava 75-vuotias lumijokinen Heikki Greus eli Savelan vaari selittää Hirvasniemen nimen alkuperää, ettei nimi tule Hirvas-nimisestä lappalaisesta, niin kuin taru kertoo, vaan nimi tulee Hirvonennimisestä suomalaisesta miehestä, joka rakensi talonsa niemen korkeimmalle paikalle. Ensimmäisiä taloja Hirvasniemessä ovat olleet Mikkola, Seikkala ja Kuokkala. Savelan Heikki oli innokas kalastaja. Kaloja Lumijoen- ja Hirvaslahdessa oli ennen paljon runsaammin. Heikki harmittelee, että jos ennen olisi ollut samanlaisia hienolankaisia pellava- ja pumpuliverkkoja, niin olisi saatu *Pietarin kalansaa-liita*. Äiti oli tehnyt kehräämällä pöhnä- ja verkkolangat hampusta, mutta hyvin oli niilläkin pyydyksillä kaloja saatu, parempia saaliita kuin nykyään. (Niemelä, I., Kaleva 1.3.1946.)

Meri on paennut Heikki Greuksen aikana ainakin kilometrin, ja ennen vesi oli noussut isona ollessaan maantielle asti. Junnon ukko oli nykyisellä Kerola pellolla saanut verkolla kunnon saalista ja oli tuuminut kalakonttia kantaessaan, että *onpa nyt lapsella kallaa!* Heikin mukaan 1900-luvun alku oli kalastuksen loistoaikaa. Isoja nuottia oli kolme, ja onkimiehiä parisataa. Saaliiksi saatiin talvella etupäässä norssia, mutta myös maivoja ja siikoja. Kaloja osti kauppias Herman Haglund ja Koukkulan isäntä Matti Lipponen. Kymmenkunta miestä teki Ukuranperällä talvisin kalakoreja. Joka päivä Limingan asemalle meni vähintään puolikymmentä kalakuormaa. Sieltä menivät etupäässä Venäjälle. (Niemelä, I., Kaleva 1.3.1946.)

Eräänä talvena Åhlberg rakensi Virkkulan rantaan Niemelän talon kohdalle norssiuuneja ja norret kuivattiin kapakaloiksi ja lähetettiin paastoaikaan Venäjälle syötäväksi. Norret kuivattiin rautalankaristikkojen päällä ja *oli akkaa ja ukkua ja tyttöä ja poikaa latomassa norsseja*, joista sai kymmenen penniä ristikolta. Talvipakkasilla jäiset norret nosteltiin ja ladottiin koreihin, mikä oli kylmää hommaa, ja moni sairastui vakavastikin. Työtä jatkui pari talvea, talvi Åhlbergin ja toinen Koukkulaisen vetämänä. Rahtimiehiä olivat Karin eli Riston Iikka ja Röksän Iikka, joilla pysähdyspaikkana oli Raution Matin mökki Virkkulassa, missä Raution Riina poltteli piippua ja keitti väkevät kahvit. Hirvasniemistä Raution Mattia sanottiin isoksi Matiksi ja iso oli Matin veli Heikkikin, ja Greuksen Heikin mielestä niiden täytyi olla jättiläisten jälkeläisiä. (Niemelä, I. Kaleva 1.3.1946.)

Greuksen Heikki kertoo, että Greuksia Lumijoella oli puoli pitäjää. Jo pienenä hän joutui ruotipojaksi Kuukkalaan. Nälkävuosien aikana, Heikin ollessa kymmenvuotias, leipä oli mustaa ja kovaa. Kuukkalaan saatiin kulijauhoja Venäjältä, josta tehtiin valkoista leipää, jota ruotipoika saattoi vain kuolaten katsella. Kulijauhot olivat niinimatoissa ja kuli painoi 18 vanhaa leiviskää. Heikin Hedvig-emäntä oli tullut Nivalasta 18-vuotiaana Puuska- eli Parta-Mikkolaan piiaksi. (Niemelä, I., Kaleva 1.3.1946.)

Nälkävuosista pitää kertoa tähän väliin naapuripitäjästä Revonlahdelta Niemelän kirjoittama tarina (Niemelä, I. Kaleva 1.2.1947), josta ymmärtää, kuinka kovaa aikaa se oli. Revonlahden Tervolla oli köyhien sijoituspaikka, jota nälkämeijeriksi kutsuttiin. Niin oli nälkä asukeilla, että kerrankin Pehkos-Riita ja Hiltu-Vappu tappelivat halkojen kanssa kupillisesta perunan kuoria. Vappu voitti ja söi perunankuoret. Yhtenä päivänä haudattiin jopa 15 nälkään ja tauteihin kuollutta. Silloin kappalainen Emil August oli kuulemma itkenyt ruumiita siunatessaan.

Niemelän Iikka kävi kyläreissuillaan myös Lumijoen Koukkulan talossa kylässä. Siellä 83-vuotias Koukkulan Kustu, hänen poikansa Ollakan Antti (haastattelu kirjassa Lumijoen kalastajien tarinoita, Kukkohovi 2015) ja tämän poika Reino tekivät puusta astioita; erityisesti kirnuilla oli tuohon aikaan kysyntää. Lumijoen meijeri oli lopettanut vuonna 1946 syksyllä toimintansa, joten voi oli pakko kirnuta kotona. Antti oli myös taitava ja itseoppinut länkien tekijä. Kustu oli asunut ensin Koukkulan lähellä mökissä, mutta silloinen Koukkulan isäntä Heikki antoi talonsa Kustulle sillä ehdoin, että Heikki saisi jäädä piikansa kanssa taloon asumaan. Näin Kustu peri Koukkulan talon. (Niemelä, I. Kaleva 16.2.1947.)

Ennen pyydettiin Lumijoellakin paljon hylkeitä. Hylkeenraatoja, jotka ajautuivat rantaan, sanottiin tuuliajoiksi. Koukkulan Kustu kertoo, että Varjakan kalastaja Korvelan Matti eli pikku-Matin isä, oli myös kylän poppamies. Matti kokosi tuuliajoja, vei niitä ylimaihin ja myi hyvästä hinnasta. Kerran Matille ei annettu yösjaa, jolloin Matti keksi hangata lehmien periä tuuliajolla ja lehmät rupesivat mölisemään. Mattia pyydettiin avuksi. Hän siveli lehmänperiä, nyiskeli niitä ja lehmät heittivät mölinän. Niin Matti pääsi yöksi ja häntä pidettiin hyvänä. (Niemelä, I., Kaleva 16.2.1947.)

Koukkulan Kustukin oli ollut kalamies, ja Lumijoella kalastettiin ennen kovasti. Kauppiaat Haglund, joka eli vielä tuolloin Kokkolassa ja lähetti Kustulle joka jouluksi joulukortin, ja Matti Lipponen, joka oli toisen Koukkulan isäntä, ostivat kilpaa kaloja lumijokisilta ja Siikajoen Säären kalastajiltakin. Kaloja pyydettiin talvisin talvinuotilla, joita oli Lumijoellakin kymmenkunta, ja joka nuotassa oli use-

ampia osakkaita. Haastattelun hetkellä Lumijoella ei ollut enää yhtään talvinuotaa. Talvinuotilla saatiin kaikenlaista kalaa, kuten siikaa, maivaa, nortta, särkiä ja kiiskiä, mutta Pietariin vietiin lähinnä nortta ja maivaa. Kalat jäädytettiin ja vakinaiset rahtimiehet vetivät niitä Limingan asemalle. Heitä olivat Koukkulan Kustun lisäksi Iikka Raappana eli Röpsän Iikka sekä Riston Iikka ja hänen poikansa Heikki Risto. (Niemelä, I. 16.2.1947.)

Kaloja kuljettiin vaununlastillinen kerrallaan Liminkaan. Vakinaisten rahtimiesten lisäksi monet talollisetkin kuljettivat kalakuormia, joista kertyi pitkä jono, aivan toistakymmentä hevosta. Pysähdyspaikassa Virkkulassa Raution Riitta keitti kahvit, ja se *oli mustaa kuin terva, mutta maistui mainiosti*. Riitta kaateli *pyykkärin kuppeja*, mutta hinta oli vain 5 penniä kupilta. Raution Matti oli Hirvasniemen Rautioita. Matti kutoi talvisin kahilamattoja. Koukkulan Kustukin kertoo, että Matin uskottiin olevan *jättiläissukua*. Lumijoella on kylien lisäksi *periä*, joista Kustu luettelee seuraavat: Sallisen-, Ukuran-, Tiiron-, Hoijakka- eli Olkipera, Keinäperä, Vallinkaara ja Vartinperä eli Vartti. (Niemelä, I., Kaleva 16.2.1947.)

Iikka Niemelän mukaan (Niemelä, I., Kaleva 7.2.1954) harmajassa Mattilassa asui *Puuteperän iloisin ilmestys, Kalttana* eli *Hornatti Lättänöineen* alias *Jaako Hynynen*, aina sanavalmis kalastaja, joka tunnettiin sutkauksistaan, kuten *hornatti, tuo meri se on koko pankki, sieltä saa keittää, paistaa, syyvä miten lystää, vieläpä myyväkin* sekä *hornatti, tuo rieska pertana se on voin ja lämpimän maijon kansa makiaa*. Kalttana oli eräänä kylmänä syysyönä nuottaa vetämässä Mylly-Heikin kanssa. Jaako lankesi ja kastui läpimäräksi. Kun oli kylmä syysyö, Jaakolle tuli kovasti kylmä ja hän alkoi tahtoa kotia, mutta Mylly-Heikki oli sanonut, että aamulla vasta. Jaako siitä suuttui ja sanoi Heikille, että *kastele vain sinäkin itsesi kaulaa myöten ja ollaan sitten aamuun asti*. Heikki lähti tovin päästä soutamaan kotia, mutta rantaan päästyä Kalttana tokaisi, että *sinä oot tyhmin mies, joka vaimosta syntynyt on*. (Niemelä, I., Kaleva 7.2.1954.)

Iikka Niemelä (Niemelä, I., Kaleva 19.5.1956) haastatteli Aaro Härmää (60 v.), Rantakylän Junttilan talon isäntää, joka oli kalastaja ja erämies sekä kalojen ja lintujen tuntija. Aaron isä, herastuomari Samuli Härmä, oli kalastellut vielä lähes 90-vuotiaana. Aaron pojat Martti ja Tuomas olivat perineet isältään kala- ja erämiehen innostuksen.

Artikkelissa *Muistellemme Virkkulan edesmenneitä kalastajia* (Niemelä, I., Kaleva 8.6.1958) Iikka Niemelä tuumaa, että jos heidän lapsuusaikaan olisi jo ollut nykyinen yliskamari, olisi sieltä nähnyt Limingan lahdella lukuisasti kalastajain veneitä, illoin laskemassa kalanpyydyksiä veteen ja aamuisin

niitä kokemassa. Nuotalla pyynti oli silloin luvallista ja nuottaa vedettiin päivällä, illalla tai yöllä, riip-puen säästä. Kalaa pyydettiin myös verkoilla, rysillä ja pöhnillä sekä Niemelän Iikan tapaiset poikaset ongella. Virkkula oli ollut ennen vilkas kalastajakylä, jonka edesmenneitä kalastajia Niemelä muistelee. Lähin naapuri, isäntä Mikko Hälli, oli ahkera kalastaja, yksinomaan nuottamies. Talvi-iltoina Mikko istui usein Niemelän pirtissä tarinoiden. Lumitalvista Mikko sanoi, että *Silloin se oli lumitalvi, kun tuo Jutilan Matti meni Paavolan Aholle, Rantapappilaan hirsiiä vedettiin ja tuo tämän talon Iikka tehtiin*. Hällin Mikon nuotanvetokaveri oli Heikki Saarikoski eli iso-Heikki, joka oli Iikan isän aikana Niemelässä kesät heinätoissa. Kerran iso-Heikki, kova työmies ja kova syömämies, oli niin sairas, että itku kurkussa oli vaikeroinut: *Minä olin niin kipiä, etten jaksanut kuin pari kolme leipää väkisellä vät-kyttää ja ryystää kupillisen lihavelliä päälle*. Heikillä ja hänen perheellään ei ollut omaa asuntoa, vaan he asuivat huonemiehenä milloin missäkin, usein Hällillä. Hällin Mikko veti nuottaa myös Rito-Pekan kanssa. Virkkulan edesmennyttä kalastajaa Antti Ruonakoskea sanottiin Ranta-Antiksi meren rannalla olevan Rantala-nimisen talonsa mukaan. Kaikki hänen poikansa Juho, Antti, Joonas ja Iikka olivat myös kalastajia. Virkkulan entisiä kalastajia olivat myös veljekset Aappo ja Heikki Keinänen. (Niemelä, I., Kaleva 8.6.1958.)

4.2.3 Matti Korhosen tarinoita kalastuksesta Limingassa

Liminkalainen intohimoinen kotitarvekalastaja Matti Korhonen (2009) muistelee kirjassaan alueen kalastuksen historiaa. Limingan järvien olleen kalaisia ja hän oli saanut hyviäkin haukisaaliita muun muassa Kilojärvestä ja Lautuanojasta, joissa oli ollut vakiintunut kalakanta. Niemelän Iikka (Niemelä, I., Kaleva 30.9.1955) kertoo Liminganjärven olleen varsin kalainen ennen viimeistä kuivausta. Siinä oli haukea, ahventa, madetta ja särkeä. Samoin oli kalarikas Limingan ja Heinijärven yhdistävä Ylioja, eli on ylin osa Liminganjokea, ja siellä oli samoja kalalajeja kuin Liminganjärvessä.

Korhonen harmittelee, että 1950-luvulla järviä alettiin kuivattaa ja niistä lähteviä luonnonojia ja vesiuomia ruopata, mistä seurauksena kalansaanti on lähes kokonaan loppunut. Ennen 50-lukua vedet olivat puhtaita, kun ei käytetty apulantoja ja maatilojen lantavedet levitettiin pelloille eikä taloistakaan likavesiä mennyt jokiin eikä ojiin niin kuin sitten myöhemmin. Kuivatuksen ja ruoppauksen jo alettua Korhonen oli käynyt tyhjentämässä Luotuanojan kaloista ja saanut 49 haukea ja yhden mateen. Haukien lisäksi vesissä on täytynyt olla niille ruokaa eli kiiskiä ja särkiä. Kalaa on ollut Nuoluan-, Limingan-, Rosin-, Pihlaja- ja Kivijärvessä, mutta lähinnä kuivatusten seurauksena niissä ei ole enää paljoa vettä eikä kalaakaan saaliiksi asti. (Korhonen 2009, 94-101.)

Hirvinevalla on Vapon turpeennostoalueille maisemointityönä tehty tekojärvi, jossa on kalaa ruuaksi ainakin siellä kesiä viettävälle linnustolle. Jokien ja ojien varsilla oli ennen ollut paljonkin kyläläisiä lippoamassa. Varsinkin keväällä Liminganjoella oli lippoajia rannat täynnä. Lipottomat miehet eli ajajat räiskivät vettä ylempänä vavoilla ja ajoivat kaloja siten lippoihin. Ja särkiähän sitä saatiin. Temmesjoelta pyydettiin myös ahkerasti. Ennen sotia Temmes- ja Liminkajokeen nousi siikaakin. Temmesjoki ruopattiin 70-luvulla, jonka jälkeen siika loppui ja siihen nousi norssi, joka ei saasteista piitannut. Hauki oli toivottu saalis, lisäksi saatiin seipiä, särkiä ja kiiskejä sekä norssia ja ahvenia, joskus jopa säynäviäkin. Katiskalla pyydettiin, ongittiin mato-ongella ja uisteltiin. Muurahaismättäistä kerättiin motutoukkia. Onkiennätys Korhosen Matilla oli 70 seipiä ja kerran särkiäkin oli saatu säkeittäin kotia vietäväksi. (Korhonen 2009, 47-85.)

Korhonen kalasti myös Liminganlahdella. Veneellä mentiin kalakämpille, joita oli Temmesjokisuulla Härmän Kalervolla, Sangin Reinolla ja Kanniston Hanneksella kullakin omansa. Pitkäkosken Arvi ja Koskelan veljekset rakensivat omansa 1950-luvulla. Arvin kuoltua hänen kalakämppänsä osti Korhosen Matti, mutta Mauri-myrsky 22.9.1982 tuhosi mökin ja Sanna-myrsky 11.8.1985 sen paikalle rakennetun uuden mökin. Kalakämpillä asuttiin erityisesti kevät- ja syyspyynnin aikaan. Keväällä saatiin haukea ja ahventa, syksyllä siikaa ja muuta kalaa kuten norssia. Syksyllä siellä olivat myös linnustajat ja kämpät olivat täpötäynnä. Temmesjokisuulla virvelillä sai lyhyen hetken tosissaan ahkeroida, kun ahven söi iltasella seitsemän aikaan. Jokisuulta uisteltiin myös haukea. Kottaraiset parveilivat ennen rantojen laajoissa pajupensaikoissa. Liminganlahden rantavedet olivat matalia ja veneillä kuljettiin sauvomalla kauemmas kalavesille. Sauvoimen käyttö oli taitolaji. Verkoilla ja katiskoilla saattoi saada joskus ruutanoitakin, jotka olivat lähes kilon painavia särjen näköisiä kaloja. Ruutana eli kouri on suolattoman veden kala, mutta viihtyy ilmeisesti vähäsuolaisessa vedessä jokusuulla. (2009, 105, 124, 133-134, 140-146.)

Korhonen (2009, 107-108) kuvaa osuvasti kokeneen luontoharrastajan, kalastajan ja linnustajan silmin kesiä Liminganlahdella ennen lintutornien aikaa, kun kalastajat ja metsästäjät vielä olivat ainoita varsinaisia luonnonystäviä, ja sitä muutosta, kun 'munankääntäjät', uusi luontoharrastajien ja -suojelijoiden sukupolvi ja muut saapuivat lahdele häiritsemään vallitsevaa luonnon tasapainoa. Uuden ja vanhan polven yhteiselo oli alussa vaikeaa, jopa vihamielistä, mistä aiheutui mielipahaa ja närästystä molemmien puolin.

Kesällä oli hiljaista. Tuskin kukan kiskoi venettä kuivikkopaikkojen ylitse lahdele. Linnut piileksivät kaislikossa. Suokukkojen värikäs soidintanssi oli päättynyt. Vesilinnut löysivät pa-

rinsa ja hiljentyivät pesintäpuuhiin. Lokkikanta valmisteli räjähdysmäistä lisääntymistään, mutta ei vielä valkoisina, rääkyvinä parvina täyttänyt ryvikkörantamia ja kaislasaarekkeita. Hanhet pesivät kauempana kareilla ja rantamilla. Joutsenet oppivat laskeutumaan lahdelle. Joku uskaltautui pesimäänkin. Haikarapari koikkaili kaislikossa. Hauet ja piisamit molskivat rantakortteikossa.

Kaksijalkainen harvoin häiritsi lahdenkesärauhaa. Jos häiritsi, hän makoili kämpällään ja sauvoi venettä avovedessä. Luonnonsuojelijat, lintutornintekijät, luvattomat katiskankokijat, munankääntäjät, lintututkijat, ryteikössä bongaaajat, nämä ja monta muuta ihmislajia, ovat myöhempien vuosien lahdelle tuomia. - -

Orastava luonnonsuojelu haukkui kalastajat ja tuijotti vihamielisesti kalakämppeä. Silloinen lahdenkävijä, jos kuka oli luonnonsuojelija. Hän ei kolunnut pensaikoita, rytipuskia, ei kiskonut venettä ahtaisiin kaislasaarekkeisiin. Hän sauvoi hiljaa, miltei ääntä päästämättä avopaikoissa. Asetti katiskan kaislasaarekkeen laitaan tai laskei verkon avopaikkaan. Katiskalle hän haki syvännepaikan niin, ettei vesilintu uinut veden päällä olevasta nielusta pyydykseen.

Liminganlahden maatumisesta Korhonen (2009, 111-113) kirjoittaa, että venettä sai sauvoa 1960-luvulla kilometrikaupalla, jotta pääsi verkon laskuun. Kesän alussa saatiin kutuaikana lahnaa, saali saattoi olla satoja lahnoja päivässä. Kutuaika oli lyhyt, pari päivää, ensin saapuivat tiedustelijat ja sitten varsinainen pääjoukko kutemaan mataliin, rauhallisiin vesiin. Harvoin kalastajalla oli onni osua paikalle parhaaseen aikaan.

Liminkalaisia kävi talvisin 1960-luvulla autolla Lumijoen Varjakan ja Hailuodon välisellä alueella pilkkimässä. Pilkkijöitä oli tuolloin paljon. Pilkkiä saattoi vaikka auton ikkunasta tuulelta suojassa, kun kairasi avannon aivan auton viereen. Illalla sai paistaa ahvenen mätiä ja syödä sitä leivän päällä. Saunanpesässä paistettiin hauki. Korhonen kertoo myös syksyn runsaista norssisaaliista. Niitä keitettiin kalakämpässä pikkukattilassa, voionokare ja suolaa höyستöksi, kansi päälle ja kaasuhellalle. Sitten syötiin kilpaa suoraan lusikalla kattilasta. Saatettiin keittää toinenkin satsi, jos nälkä ei lähtenyt. Tyrnäväläiset kuulemma haukkuivat liminkalaisia norsimahoiksi. (Korhonen 2009, 125-126.)

Limingan jakokunta alkoi vuokrata Limingan kalastusseuralle kalastusoikeuksia omistamilleen alueille Liminganlahdesta sekä metsästysoikeuksia Limingan-Temmeksen metsästysyhdistykselle. Siitä tahtoi tulla kinaa varsinkin tuposlaisten kanssa, kun asia ei mennyt kaikkien mielestä oikein. Lumijoen metsästysseurat möivät lupia Lumijoen alueella. Runsaiden lintuvesien maine kiiri kauas ja lahdelle alkoi tulla entistä enemmän linnustajia, ensin satoja, nykyään jopa tuhansia. Lintuja ei riitä kaikille ampujille ja siirtyvät rauhallisimmille paikoille. Heti sodan jälkeen pyytäjiä oli ollut vähän ja saaliit suuria, jopa satoja lintuja aamulennolta oli saatu muutamaan pekkaan, joita sitten myytiin Oulussa asti. 1960-luvun jälkeen alkoivat määrät selvästi vähetä. (Korhonen 2009, 122-124.)

Tyrnävänjoen kalansaaliit tutki Urho Holopainen vuosina 1989–1999, jolloin joesta sai tuolloin etupäässä särkiä, mutta myös haukia, harreja, ahvenia, seipiä, kiiskejä, mateita ja satunnaisesti myös taimenia, oli sinne noussut myös norssi, jopa harjus ja säynekin. Särkeä on pidetty pitkään roskakalana, mutta nykyään se nähdään hyvänä ruokakalana vähärasvaisuutensa vuoksi. Temmesjoki ja Tyrnävänjoki ovat olleet myös rapujokia aina 1990-luvun rapuruttoon asti. (Matinolli & Asunmaa 2005, 25-28.) Korhosen (2009, 127) mukaan rapuja sai myös Liminganjoesta. Niitä oli aikoinaan istuttaneet agronomi Pentzin ja Limingan apteekkarikin. Korhonen (2009, 127-128) muistelee, ettei ennen sotia rapuja joissa esiintynyt, mutta 1960-luvulla niitä pyydettiin, ja kertoo rapusaaliista, josta osa käytiin Oulussa myymässä ja osasta yhdet rapukestit pidettiin.

Hylkeenpyynnissä Korhonen (2009, 199-209) oli ollut vuonna 1965. *Vedenpyöriäiset eli viiksiturvat* köllöttelivät usein kevätauringossa jäälautoilla ja jäällä sulan veden vieressä. Oikeat hylkeenpyytäjät suuntaavat merelle viikkokausiksi, joskus vene viedään hevosella tai traktorilla merenselälle ja oli odotettava rantaveden vapautumista. Lumijoen Varjakasta laskettiin vene rantasulaan ja railoa pitkin Hailuotoon päin. Veteen hyljettä ei kannata ampua, sillä se painuu pohjaan. Merellä yövyttiin ahtojään reunalla, avomerren puolella. Useampia öitä meni. Hylkeitä oli, lumipuku päälle ja jäälle, mutta hylkeet jäivät railojen taakse, joten takaisin oli palattava. Tuuli painoin jäälauttoja venettä vasten. Olosuhteet eivät olleet otolliset, oli palattava Hailuodon Marjaniemeen, mutta tuuli yltyi navakaksi ja veneen nokka oli käännettävä kohti Raahea. Aallonharjalla naureskeli viiksiturpa, kävi hyvästelemässä pyytäjät. Ranta oli vaikea navigoida ja vene jysähti hiekkaan, oltiin menty Siikajoen kohdalla liian läheltä rantaa. Vene oli pukattava pois ja siinä mies kastui yltä päältä. Aamuvorhain hylkeenpyytäjät pääsivät määränpäähän. Varjakan kalastajat olivat lähdössä verkolle ja totesivat: Ovat pojat käyneet merellä. Hyljejahdissa olivat olleet Korhosen kanssa Hugo Kangas ja Matti Harjapää. Se jäi poikien ainoaksi. (Korhonen 2009, 199-209.)

4.3 Lumijoen ja kalastuksen varhaisempaa historiaa

Edellä esitellyt haastatteluaineistot valottavat kalastuksen historiaa aina 1800-luvun lopulta lähtien. Työni tavoite on kuitenkin saada kokonaiskuva Lumijoen kalastuksen historiasta. Matkailun opaspalvelujen sisältöjen kannalta pelkkä kalastushistoria muodostaa vasta ruodot, joten tarvitaan *lihaa luitten päälle*. Siksi teen katsauksen pidemmälle alueen varhaisempaan historiaan ja kuvaan myös asutuksen ja elinkeinoelämän historiaa kalastuksen historian rinnalla. Kalastus ja maatalous ovat kulkeneet maa-seudun elämässä käsi kädessä. Myös Oulun kaupungin kehityksellä on ollut suuri vaikutus ympäröivän

maaseudun kehitykseen eikä pois voi jättää pitkällisiä ja piinallisia sotien ja levottomuuksien aikoja, jotka suurvaltapolitiikan seurauksena ravisuttivat voimakkaasti rannikon maalaiskylien elämää.

4.3.1 Alueen varhaisista eränkävijöistä sekä asutuksen ja elinkeinojen historiaa

Jääkauden väistyttyä hyvät pyyntimaat ja -vedet toivat ihmisiä Perämeren rannoille. Meren rannat antoivat suojaisan paikan leirytyä lähelle. Alueella alettiin liikkua ja asua vakiintuneilla paikoilla pyyntikausien mukaisesti ja viljelyäkin alettiin harjoittaa pienimuotoisesti. Hylkeenpyynnillä oli suuri merkitys. Varhaisessa luontaistaloudessa meri, järvet ja joet antoivat runsaasti saalista ja niitä pitkin oli helpointa kulkea. (Huurre 1991, 56-57).

Kampakeraamisen kaudella noin 3300 eKr. tienoilla merenranta sijaitsi 60 metrin korkeuskäyrän kohdalla Muhoksen kirkonkylän itäpuolella. Maanviljelys- ja karjanhoitokulttuuri on levinnyt rautakauden alussa eli esiroomalaiseen aikaan noin 100 eKr. Etelä- ja Länsi-Suomeen, mikä oletettavasti levisi sieltä Pohjois-Suomeen tulleiden eränkävijöiden mukana. Tulijat eivät siis olleet mitään luolamiehiä. Tuolloin rantaviiva oli jo siirtynyt 20 metrin korkeuskäyrän kohdalle, jolloin erityisesti nykyisen Limingan Rantakylän korkeimmilla kohdilla on voinut olla kuivaa, leirytykseen sopivaa maastoa. Viikinkiaikana noin 900 jKr. rantaviiva sijaitsi 10 metrin korkeuskäyrän kohdalla (Paavola 1987, 17-27, ks. kartat rantaviivan sijainnista Paavola 1987, 14 ja 19). Tällöin Pohjanlahden itäisen rantaviivan ja Perämeren rannikon alueet aina nykyisen Ruotsin Bygden tienoille ovat kuuluneet Muinais-Kainuuseen, kiinteä asutus on ollut rannikolla harvahko ja sisämaa saamelaisten asuttamaa Lappia. Oulujoki oli pääkulkuväylä ulottuen yli 100 kilometriä itään ja koilliseen ja sieltä vesiväyliä pitkin aina Laatokalle. Karjalaisekspansio idästä Pohjanmaalle pääreitteinään Oulujoki saapui noin 1000–1100-luvuilla, ja 1200-luvulla Pohjanranta oli karjalaisten valtapiirissä, jonka jälkeen Pohjanrannan omistuksesta taisteltiin vuosisatoja Ruotsin ja Novgorodin, myöh. Venäjän välillä. (Julku 1987, 29-37.)

Lumijoki kuuluu alavaan Limingan lakeuden alueeseen ja merilakeudeksi kutsutaan Limingan lakeuden Perämeren rannikkoalueita Hailuoto mukaan lukien. Merilakeuden aluetta on asutettu pääasiassa keskiajan tienoilla. Alueen rannikkoseuduista Hailuodossa asutus on alueen vanhinta ja siellä jo vuoden 1050 jälkeen asusteli kalastajia, jotka harrastivat myös jonkin verran viljelyä. Oletettavasti nämä kalastajat olivat joko karjalaisia tai ruotsalaisperäisiä helsinkejä. Lumijoen varhaisin kiinteä asutus keskittyi Lumijokivarteen. Varhaisimmat asuinpaikat syntyivät yleensä veden äärelle, suojaisiin lah-

delmiin, jokien niskoille ja suille, ja parhaita paikkoja olivat rantahietikot. (Huurre 1991, 56-62; Vahtola 1994, 46-47.)

Limingan ja Lumijoen välille, nykyisen Lumijoentien mantereen puolelle on meren suuntaisesti muodostunut kohoama nimeltään Rantaharju, johon merivesi on pakannut hiekkaa historian saatossa. Kuten tästä paikannimestä voi olettaa, harju on sijainnut aikoinaan meren rantaviivalla ja sitä ennen se on ollut meren pinnan alapuolella. Alueelta tiedetään hyvin vähän esihistoriallisia muinaisjäännöksiä. Lumijoen ja Rantaharjun alueelta on löydetty muutamia varhaisia asuinpaikkoja ja pyyntikuoppia, joita ei kuitenkaan ole tarkemmin ajoitettu. Pyyntikuoppia on Lumijoen alueelta löytynyt viisi, ja ne sijaitsevat vajaan kilometrin päässä nykyisestä kylän keskustasta. Lumijoen ja Limingan välisen rantatien eteläpuolella Virkkulan törmillä asutus on voinut olla mahdollista jo hieman aikaisemmin kuin Liminganlahden kylien muilla ranta-alueilla. (Sarkkinen & Torvinen 2000.)

Jääkauden jälkeinen maanpinnan kohoaminen Liminganlahden alueella on vielä nykyisinkin keskimäärin 0,83 cm/vuosi, mutta ranta-alueiden tasaisuudesta johtuen meren alta maata voi nousta näkyviin jopa kymmenien metrien verran vuositasolla. Lisää maa-aineista ranta-alueelle on tullut jokien kantamana. Alueella virtaavat Lumijoen lisäksi Liminganjoki, Temmesjoki, Ängeslevänjoki, joka yhtyy Temmesjokeen, sekä Tyrnävänjoki, joka yhtyy Temmes- ja Ängeslevänjokeen. Lumijoen eteläpuolella virtaa Siikajoki Perämereen. Maan noustessa merestä Oulun rannikkoseudulla liikuttiin ja asuttiin vakiintuneilla paikoilla pyyntikausien mukaisesti ja viljelyä alettiin harjoittaa pienimuotoisesti. Vakinaisen asutuksen alkuaikoina 1300-luvulla Limingan alueella rantaviiva kulki Limingan nykyisen keskustan tietämillä. Lumijoella kiinteää ympärivuotista asutusta on ollut ainakin 1300–1400-luvulta lähtien, ehkä jonkin verran jo 1200-luvulla. Varhaisimmista eränkävijöistä on alueelta hyvin vähän tietoa, mutta voidaan olettaa, että he käyttivät silloisia rantoja leiriytymisalueinaan kausiluontoisesti. (Huurre 1991, 56-62; Vahtola 1994, 46-47.) Lumijoen Varjakka on voinut hyvinkin olla alueelle mereltä päin pyrkineiden mairinnousu- ja pysähdyspaikka sekä pyyntipaikka.

Asutushistoriasta tiedetään paikallisten sukunimien perusteella, että aluetta ovat asuttaneet 1500-luvulla lähinnä lappalaiset, etelä- ja keskipohjanmaalaiset sekä alasatakuntalaiset. Lappalainen on alun perin tarkoittanut syrjässä asuvaa peuranpyytäjää. Kainuusta lappalaiset ovat siirtyneet kohti pohjoista viimeistään 1600-luvulla etelämpää tulleen asutuksen paineessa. Oulun seudulla lappalaisia tiedetään olleen vielä 1700-luvulla. Alueella on paljon *Lapin*-alkuisia nimiä. Lumijoen *Lapinniemi* eli *Lapinkylä* rajoittui aikoinaan meren rannalle ja voitaisiin olettaa, että nimi on lappalaisen asutuksen ajoilta. Lappalaiset vielä harjoittivat liikkuvaa pyyntielinkeinoa syrjäisemmällä reunamailla ja rannoilla, kun taas

muualta tullut asutus valtasi asuinpaikat keskeisimmiltä paikoita, missä karjanhoito ja viljelys olivat helpompaa. (Vahtola 1991, 82-86.)

Lumijoen Varjakannokalta Siikajoelle päin sijaitsee *Vatunginnokka*, jonka mukaan sen lähellä sijaitseva asuintalo on saanut nimen *Vatunki*. *Vatunki* nimenä viittaa ruotsalaiseen alkuperään. *Vatunki*-niminen paikka on esim. myös Rahjan saariston lähetyvillä Himangan rannikolla oleva niemeke. *Letto*-niminen maa-alue Lumijoen Liminganlahtea vasten osoittaa, että siinä on ollut aikoinaan saari. Sana *letto*, samoin kuin sana *kalla*, Perämeren alueella on tarkoittanut pienehköä saarta (Skifstesvik 2011). *Letto* tarkoittaa yleisemmin suota, mikä sekin viittaa märkään alueeseen, sillä aikoina, jolloin maa nousi merestä jääkauden jälkeisen maankohoamisen vuoksi, nämä merilakeuden matalat ranta-alueet ovat olleet luonnollisesti hyvin vetisiä alueita.

Varjakka-nimen katsotaan olevan peräisin viikinkien aikakaudelta, jolloin alueella on liikkunut skandinaaveja, joista ruotsalaisten kalastajien tiedetään tehneen retkiään Perämerelle. *Varjakka*-nimen Vahtola (1991, 89-90) epäilee kuitenkin tulleen pohjoisnorjalaisten Pohjan risteilijöistä. Nimitys *Varjakka* juontuisi alun perin Laatokan alueen asukkaiden antamasta nimityksestä viikingeille, jonka pohjana olisi slaavilainen *varjagi*-nimi. Meinander (2014, 18) toteaa, että viikingeistä on käytetty nimitystä *Varjagit*, ja he ovat viikinkiretkien aikana (800–1025 jKr.) käyttäneet Suomenlahden luonnonsatamia ja kauppapaikkoja väliaseminaan. *Varjagit* kävivät kauppaa, asuttivat ja hallitsivat aiemmin asumattomia seutuja. Heidän läsnäolostaan Perämeren rannikolla olisi siis merkinä *Varjakka*-nimiset paikat. *Varjakka*-nimeä esiintyy kirjallisissa lähteissä 1600-luvulla. Tällaisia ovat Lumijoelta *Wariakan mätzänranda* (1658) sekä *Wariaka Wägen* (1665) ja Oulunsalosta *Lille Wariaka* (1667). Muutama *Varjakka*-niminen paikka tunnetaan myös Hämeestä. (Huurre 1991, 62; Vahtola 1991, 89-90.) Toppilan ja Oulunsalon Varjakanniemen välistä merialuetta, samoin kuin Lumijoella Varjakannokan ja Hailuodon rajaamaa merialuetta, paikalliset ovat sanoneet Varjakanmereksi. Perämerta taas on kutsuttu asiakirjoissa ruotsalaisen Hälsinglandin mukaan *Helsinkien mereksi*, mikä viittaa siihen, että keskiajalla ruotsalaiset kalastajat Hälsinglandista ovat kulkeneet Perämeren perukoilla kalastusmatkoillaan. (Huurre 1991, 62; Vahtola 1980, 404-406; Vahtola 1991, 89-90.)

Kirjallisissa lähteissä ensimmäisiä mainintoja Lumijoesta on venäläisissä kronikoissa paikkana, joissa venäläiset sotajoukot olivat vuonna 1496 käyneet verisillä tuho- ja ryöstöretkillään. Lumijoen naapuripiitäjistä Limingasta on ensimmäisiä tietoja vuodesta 1477, jolloin Limingan seurakunta perustettiin. Lumijoki on mainittu Kustaa Vaasan verouudistuksen tuloksena laaditussa vuoden 1546 veroluettelossa, jonka mukaan Lumijoella oli 43 kruununveroa maksavaa taloa eli väkeä kaikkiaan noin 300–400

henkeä. (Huurre 1991, 56-62; Vahtola 1994, 46-47.) Vanhassa maakirjakartassa (Maakirjakartta 1732) Lapinniemestä vuodelta 1732 *Geometrisk Afritning: Uhleåborg, Limingå Socken och Lapaniemi By* on myös Varjankanmereen vastaavat, talollisten käytössä olleet maa-alueet esitettyinä. Karinpäänlahtea vasten maita tuolloin omistivat Daavittila, Anteroinen, Präck, Räinen sekä Pietilä Siikajoelta. Lisäksi karttaan on merkitty maita kuuluvan taloille Kamulainen, Laurila, Kyrö, Granlund ja Lithovius. Näissä karttaosioissa ei ole merkintöjä asuinrakennuksista. Kartassa on viittaus Lumijoen kappeliin ja vuoteen 1692.

Käräjät oli ennen tuomioistuin ja hoiti paikallishallintoa. Lautamiehiä arvostettiin ja he olivatkin varakkaita ihmisiä. Lumijoki kuului ennen vuotta 1560 Salon kärjäpitäjään, sen jälkeen Liminkaan. Lumijoen rötökset olivat lähinnä tappeluita, herjaamisia, huoruustapauksia. Käräjille saattoi joutua myös selvittämään erimielisyyksiä pyyntipaikkojen rajoista tai kalastuspaikoista. (Vahtola 1991, 152-155, 162.)

Limingan seudun asutus vahvistui nopeasti 1500-luvulle tultaessa ja se vakiintui paljon ennen Oulun kaupungin perustamista Oulujokisuulle. Vasta 1500-luvun lopulla Oulunsuulla, tulevan Oulun kaupungin paikoilla, uudempi asutus alkaa saavuttaa Limingan emäkylän talolukuja. Limingan lakeuden joet olivat olivat merkittävässä asemassa maatalouden syntyiselle rannikolle jokisuistoihin kertyneen, merestä nousevan, helposti viljeltävän ja ravinnerikkaan tasankomaan ansiosta. Meren lisäksi joista sekä alueen järvistä saatiin hyvin kalaa ravinnoksi. (Vahtola 1987a, 59-67.)

Maan kohotessa Limingan lakeuden jokiuomat ovat syventyneet jokisuistoon kertyneen maa-aineksen ja maankohoamisen myötä. Nykyään alueen joet ovat tyypiltään kanjonijokia, mikä tarkoittaa sitä, että joen reunat muodostuvat jyrkistä törmistä ja vesi virtaa suhteellisen alhaalla uomassaan. Ennen näiden jokien ollessa huomattavasti vuolaampia ja vetisempiä erityisesti kevättulvat vaikeuttivat vakinaisen asutuksen syntymistä jokivarsiin. Maankohoaminen ja jokisuistojen erityispiirteet ovatkin muuttaneet nopeasti merilakeuden ympäristöä. Maankohoamisen sekä meren ja jokien tuoman aineksen aikaansaama ympäristön muutos on edelleenkin yhden sukupolven aikana silmin havaittava ilmiö. Haastatteluaineiston perusteella (Kukkohovi 2015) 1900-luvuun kalastajat ovat saaneet kokea Liminganlahden alueen merenpohjan nousun vaikutuksen kalastuspaikoikkoihin ja kalansaaliiseen tuntuvina muutoksina. Maankohoamisen aiheuttama ympäristön muutos on ollut asutuksen alkuaikoina nykyistä nopeampaa. Tarkempaa tietoa maankohoamisen ilmiöstä on tämän työn luvussa 5.1.

4.3.2 Suurvaltopolitiikkaa ja kurimusta, ryöstöretkien ja sotien vuosisatoja

Antimiltaan pohjoisen alueen runsaat metsät ja kalaisat vedet olivat tärkeitä nautintamaita. Meri ja joet olivat entisaikojen pääkulkuväyliä. Strategisesti Perämeri ja Oulujokiseutu kiinnosti niin itää kuin länttä. Venäjällä varjagipäälliköt olivat ottaneet vallan Novgorodissa vuonna 862 ja Kiovassa vuonna 882 ja loivat perustan mahtavalle Venäjän valtakunnalle. Ennen 1000-lukua länsisuomalaiset ja viikingit olivat jo risteilleet Perämerellä, jonne 1000-luvulta tulijoita oli myös Laatokan karjalaisseuduilta Oulujärven ja Oulujoen kautta. Karjalaiset hamusivat turkiksia Novgorodin markkinoille. Länsisuomalaiset kiistelivät alueista karjalaisten kanssa, mistä nousi lopulta valtioiden välinen taisto. Suurvallat Ruotsi ja Novgorodittelivät Oulujokiväylästä ja Oulun seutujen omistuksesta 1400-luvulta, ja valloitusretkiä kesti vuosisatoja. Ensimmäisinä alueella liikkuneet lappalaiset joutuivat siirtymään pohjoisemmaksi tai he sulautuivat uudisasukkaisiin. Olot olivat rauhattomat, mikä vaikeutti rannikon asuttamista. (Huurre 1991, 61-62.)

Suomessa ajanjakson 1100–1200 aikana tapahtunut valtiollinen yhdentyminen Ruotsin kuningaskuntaan oli jatkoa viikinkien aloittamalle taloudelliselle ja kulttuuriselle yhdentymiselle. Meinanderin (2014, 18-19) mukaan Kalevala ilmentää viikinkiaikaista yhteiskuntaa kyläseppineen, kalastusvälineineen, verisine heimosotineen ja mytologioineen. Viikinkien myötä myös kristinusko alkoi levitä Suomeen. Tavoite oli vahvistaa Ruotsin kruunun valtaa Novgorodia vastaan. Pohjanmaan harvaanasutulle rannikkoseudulle alkoi muuttua 1300-luvulla ruotsalaisia talonpoikia. Ruotsin vallattua Viipurin Pähkinäsaaren rauhassa vuonna 1323 piirrettiin raja Novgorodin ja Ruotsin välille sadaksi vuodeksi, ainakin paperilla. Suomen pohjoisosia käyttivät edelleen niin Ruotsi kuin Venäjä kalastus- ja metsästysalueinaan eli nautintamainaan. Vuonna 1477 Moskovan suuriruhtinaskunta valtasi Novgorodin ja syntyi Venäjä. Kun 1500-luvulla savolaisasutus levisi itään entisille karjalaisten alueille, seurasi siitä lukemattomia aseellisia selkkauksia. Sen seurauksena Kustaa Vaasa pyrki vahvistamaan Ruotsin valtaa Suomessa. Vuonna 1557 Ruotsi ja Venäjä solmivat Novgorodissa rauhan, mutta tuhoisat ryöstöretket jatkuivat molemmin puolin. Sotaa käytiin jälleen vuodesta 1570, kunnes raja vedettiin Täyssinän rauhassa 1595 savolaisasutuksen itäosien kautta aina Jäämereen. (Meinander 2014, 21-31, 39-49; Julku 1987, 29-57; Vahtola 1987a: 59-77.)

Ensimmäisistä selkkauksista tiedetään, että Iin ollessa hallintopitäjä Novgorodilaiset hyökkäsivät Oulunsuun markkinapaikalle vuonna 1415, ja erityisen tuhoisa hyökkäys tapahtui vuonna 1560 Liminka. Erityisesti 1500-luvulla Oulujokiseudulla elämä oli rauhatonta idästä ja kaakosta tulleiden ja alueelta vastavuoroisesti sinne suuntautuneiden hyökkäysten ja ryöstöretkien seurauksena. Oulujär-

vellä vuonna 1555 vienankarjalaiset hyökkäsivät kaksi kertaa kalastajien kimppuun surmaten useita satoja ihmisiä. Kustaa Vaasa vahvisti Oulunsuun puolustusta turvatakseen sinne syntyneen kauppakeskuksen ja aloitti vastahyökkäykset Karjalaan, mistä tuhoisa koston kierre vain kiihtyi. Oulunsuun ja Oulun seudun rannikon kylistä Limingasta, Oulunsalosta ja Lumijoeltakin kuljettiin keskiajalla ja vielä 1560-luvulla Oulujärvellä asti pyytämässä erityisesti haukea. Useiden talojen kalamiehet muodostivat isompia porukoita näillä matkoilla suojautuakseen venäjänkarjalaisia hyökkääjiltä. Vesistöissä oli paljon kalaa ja siten myös kalastajia oli paljon liikkeellä. Kun vuonna 1570 alkoi sota, loppui kalastus sodan ajaks Oulujärvessä kokonaan. (Vahtola 1991, 134-136; Vahtola 1987a, 59-71.)

Vuonna 1585 venäläiset hyökkäsivät Oulujärven seudulle ja asutus tuhottiin täydellisesti. Hävitys eteni Oulujokea rannikkoa kohti. Kesällä 1588 tapettiin jälleen lähes sata Oulujärvelle rannikkokylistä tulleita hauenpyytäjää. Joukossa on voinut olla lumijokisiakin pyytäjiä. Seuraavana vuonna Vesaisen joukot tekivät kostoiskun Vienaan. Vastaisku oli hirvittävä, sillä 1300 miehen venäläinen sotajoukko hyökkäsi Oulujokisuulle ja Liminkaan tuhoten lähes täysin alueen talot ja karjan. Vuonna 1592 tapahtui seuraava suuri kostohyökkäys, joka kohdistui erityisesti Liminkaan, missä 225 taloa tuhottiin. Ihmisuhrien osalta hyökkäykset verottivat asutusta erittäin rankasti. Meno jatkui rauhattomana, kunnes solmittiin Täyssinän rauha 18.5.1595, mikä oli taitekohta alueen historian kannalta ja alkoi rauhallisempi ajanjakso. Hävityksistä huolimatta 1500-luvulla Liminka ja Tornio olivat Pohjois-Pohjanmaan taloutensa puolesta vahvimmat pitäjät. Limingan talojen määrä kaksinkertaistui ja asukasmäärä nousi lähes 4000:een vuosisadan aikana. (Vahtola 1987a, 59-71.)

Täyssinän rauhan jälkeen alkoivat pian jo levottomuudet Ruotsin valtaa vastaan, jotka koskettivat Oulun maaseutua. Vuonna 1594 Sigismundista tuli Ruotsin kuningas, joka pian joutui taistelemaan vallasta Kaarle-herttuaa vastaan. Suomea hallitsi tuolloin Sigismundin mies marski ja amiraali Klaus Fleming. Ruotsin sisäiset valtataistelut siirtyivät Suomen maaperälle 1596–1599, kun Kaarle-herttuaa tukeneet talonpojat nousivat kapinaan heitä riistänyttä Flemingiä vastaan. Kapina kukistettiin verisesti, kun nuijamiesten sodassa 3000 talonpoikaa sai surmansa. Talonpoikaiskapinaa johti liminkalainen Hannu Krankka ja seudun talonpoikia oli sankoin joukoin mukana taisteluissa. Ruotsissa Kaarle-herttua sai kuitenkin otteen vallasta, kun vuonna 1599 Turun linna vallattiin ja Sigismundille uskollisia miehiä teloitettiin. Liminkalaiset talonpojat olivat pysyneet uskollisina Kaarle Herttualle, joten käänne loi uskoa alueen turvallisuuden parantumiseen. Kaarle-herttuasta tuli vuonna 1604 Ruotsin kuningas nimeltä Kaarle IX, joka perusti vuonna 1605 Oulun kaupungin ja pyrki vahvistamaan Ruotsin valtaa Pohjois-Suomessa. Kaarle IX:llä oli siis vahvat historialliset suhteet Limingan talonpoikiin. Oulusta

tuli Ruotsin kruunun sotapoliittinen tukikohta. Limingan pitäjässä toivottiin sen tuovan turvaa myös ympäröivälle maaseudulle. (Meinander 2014, 35-58, 70-75, 61, 85-86; Vahtola 1987b, 79-80.)

Kun Ruotsin kuningas Kaarle IX perusti Oulun kaupungin vuonna 1605, Oulun hamina oli jo tärkeä ja vilkas liikekeskus ja Ruotsin kruunun laillistama kauppapaikka. Tapulioikeudet ulkomaankaupan harjoittamiseen Oulu sai vasta 1765, mutta sen jälkeen kauppa nousi uuteen kukoistukseen. Oulu nousi nopeasti ja 1700-luvulla Oulusta tuli yksi Suomen tärkeimmistä ulkomaankaupan keskuksista terva-kaupalla. Muita vientituotteita olivat lohi ja voi. Venäjä vahvisti kuitenkin valtaansa 1700-luvulla Pietari Suuren toimesta ja vuonna 1721 siitä tuli Itämeren ja Pohjois-Euroopan hallitseva voima. Tämä tiesi pohjoisen asukkaille jälleen levottomia aikoja, venäläisten ryöstelyitä ja laajoja tuhotöitä. (Meinander 2014, 35-58, 70-75, 61, 85-86; Vahtola 1987b, 79-80.)

Terva- ja pikikauppa oli 2/3 koko Suomen viennistä ja Suomen terva kattoi 3/4 Ruotsin tervaviennistä. Tervaa tuotettiin 1700-luvulla jopa 200000 tynnyriä. Ennen tapulioikeuksia 1765 Pohjanmaan terva vietiin ulkomaille pääkaupungin eli Tukholman kautta. Sen jälkeen kaupunki vaurastui saavuttaen kukoistuksensa 1860-luvulla. Lumijoen metsistä tervaa saatiin juuri ja juuri omiin tarpeisiin ja monina aikoina rakennuspuutakin täytyi ostaa muualta, mikä koski kaikkia Limingan alueen rannikkokyläiä. Mökkien lämmitys vei paljon puuta. Liminkalaisilla oli sanonta, että lapsetkin täytyy piiskata turppailla, kun puusta ei edes vitsoja saanut. Koivun tuhkasta kylläkin tehtiin potaskaa eli kalilipeää lasinvalmistukseen. (Vahtola 1991, 404-406; Meinander 2014, 73-76.)

Lumijoelle asutusta olivat vetäneet maanviljelyn vahvistuttua helposti viljeltävät rantaniityt ja pelloiksi sovelias hiekkainen ja savipohjainen maa. Lumijoella 1500-luvun puolivälissä Savolainen omisti Pohjois-Pohjanmaan suurimpiin kuuluneen lehmikarjan, joten ravinnerikkailta ja rehevillä rantaniityillä voidaan katsoa olleen suuri merkitys karjankasvatukselle. Lumijoelle vakiintuneen asutuksen täytyi olla hyvin sitkeää ja sisukasta eikä kotiseutua hevin jätetty. Siitä todisteena ovat tiedot venäläisten aiheuttamista tuhoista, joista toivuttiin suhteellisen nopeasti. Suuren venäläisvihan 1495–96 vainot ja hävitys kohdistuivat myös Lumijoelle (Julku 1987, 53-54), samoin kuin monet venäläisten sotaretket aina 1300-luvulta lähtien. Levotonta oli vuosina 1555–56 sekä 1570–95. Vuonna 1589 venäläiset polttivat kaikki Lumijoen talot yhtä lukuun ottamatta. Kylän 32 talosta säästyivät vain Olli Tuomaanpojan talo. Yhtä kauhea oli tuho vuonna 1592. Silti Lumijoen tilat ilmestyivät pian takaisin veroluetteloon muutamia autiotaloja lukuun ottamatta. (Vahtola 1994, 46-59.)

Veroluetteloissa esiintyivät Lumijoen kylistä kirkonkylä, Lapinkylä ja Hirvasniemi. Lapinniemi, joka sijaitsee Lumijoen kirkonkylältä pohjoiseen eli merelle päin, tuli veroluetteloihin vuonna 1546. (Vahtola 1994, 46-59.) Ajan karttojen perusteella Varjakan alueet kuuluivat Lapinniemeen, mutta asutus Lapinniemessä oli keskittynyt lähemmäs nykyistä Lumijoen keskustaa. Lapinniemen talojen käytössä ollutta merenrantaa oli mahdollisesti Selkämatalan alue, joka on Karvolahden vieressä. Siinä on ollut suotuisa veneenlaskupaikka ja siitä on myöhemmin mennyt tikkatie talvisin Oulunsaloon ja Ouluun.

Myös Lapinniemi poltettiin vuosina 1590 ja 1592, mutta talot nousivat pian pystyyn. Vuonna 1556 nokkaveroa maksettiin Lumijoella 312 hengestä, minkä perusteella asukkaita olisi ollut arviolta 350 henkeä. Täyssinän rauhassa 1595 Lumijoki siirtyi muun Pohjanmaan myötä Ruotsin vallan alle. Pian Hannu Krankka kokosi talonpojista jo joukkojaan nuijasotaan vuonna 1597, siihen päälle kaikki halla- ja nälkävuodet 1600-luvulla rasittivat rankasti asutusta. Isonvihan julmissa hävityksissä 1714–1721 ryöstettiin ja poltettiin taloja, asukkaita surmattiin tai vietiin vangeiksi. Lumijoella puolet taloista autioitui ja koko Limingan pitäjän asukkaista jopa 4/5 menehtyi. (Vahtola 1994, 46-59.)

Verotusta on historian saatossa ollut moninaista. Oli nokkaveroa voina ja haukina joka asukkaasta, verorahaa maksettiin talosta ja peltoalasta, lehmivero voilla, lukkarista vakka ohria ja joka talosta vielä ruokalisävoita. Järvi- ja merikalastuksesta sekä hylkeenpyynnistä ja lohenpyynnistä maksettiin veroa erikseen saaliin ja pyyntimäärien mukaan. Veroa maksettiin pyyntiveneistä ja -verkoista. Lisäksi oli ylimääräisiä veroja, joita perittiin sotimiskuluja kattamaan. Sotaväelle perittiin muonaveroa, oli tervaveroa, hamppu-, vaate- ja jalkineveroa. Sotilaita täytyi vielä majoittaa ja ruokkia. (Vahtola 1991, 156-158.)

1570–1795 Venäjän sodan vuoksi moni tilansa kruunulle. Vuonna 1594 liminkalaiset valittivat kohtaan mistään rasituksista, jotka koituivat Oulun linnan rakentamisesta ja sotilaiden elättämisestä. Pohjanmaalta vaadittiin sotamiehiä ja laivamiehiä ja kannettiin vero joka panninmaasta puoli leiviskää leipää, puoli lihaa ja kaksi naulaa voita ja puoli leiviskää kalaa. Lumijokinen Matti Eilevinpoika Rahtu tuomittiin talvikäräjillä peräti 100 markan sakkoon, kun oli väkensä kanssa niskoitellut ja yllyttänyt toisia, ettei kenenkään pitäisi astua kuninkaan palvelukseen. Armahduksen jälkeen maksu tippui 33 markkaan. Talonpojat kieltäytyivät myös antamasta keskitystä kruununpalvelijalle, joka oli heitä viemässä sotamiehiksi. Niskurointi osoitti asennemuutosta, josta seurasi nuijasota. (Vahtola 1991, 156-158.)

Nokkaveroa piti maksaa kaikista asukaista, myös lapsista ja rengeistä ja piioista, jotka asuivat talonpojan tilalla. Limingassa maksettiin vuonna 1556 veroa puoli leiviskää haukia talolta ja naula voita nokkaa kohti jokaisesta talosta. Renkejä oli taloissa olla useampiakin ja heistä vuonna 1577 maksettiin renkiveroa Limingassa 15 rengistä. Renkejä ja piikoja oli rannikkoseudun taloissa paljon. Lisäksi oli huonemiehiä eli sittemmin mäkitupalaisia, joilla oli oma mökki yhteisellä maalla, pieni tilkku viljelymaata ja lehmä tai pari. Hekin maksoivat kykyjensä mukaan veroa. Tilastoinnin aloitettua vuonna 1749 Limingassa oli noin 3500 asukasta, jossa mukana ovat myös lumijoen asukkaat. Oulussa oli runsaat 1000 asukasta ja Hailuodossa runsaat 700. (Vahtola 1991, 125-128.)

4.3.3 Merta edemmäs kalaan ja talonpoikaispurjehduksia

Pyyntielinkeinolla oli ratkaiseva merkitys ihmisten elannon lähteenä asutuksen alkuaikoina. Pyynnin ohella karjanhoidosta tuli rannikolla hyvin tärkeä elinkeino. Lumijoenkin meren alta nousseet ravinne-rikkaat, niityiksi sopivat ranta-alueet vaikuttivat suurehkojen karjatilojen syntyyn. Maanviljely käynnistyi sen sijaan hitaammin. Alueen meristä, joista ja järvistä pyydettiin kalaa, metsistä saatiin riistaa. Lihariistaa olivat turkiseläimet, karhut, hirvet ja peurat. Pyyntielinkeinoja olivat lihariistan ja turkiseläinten pyynti sekä hylkeenpyynti ja kalastus. Hirvi ja peura olivat tärkeimmät lihaeläimet. Vesi- ja metsälintuja pyydettiin lihan vuoksi, mutta myös höyheniä ja untuviakin niistä käytettiin. Kullakin metsämiehellä ja talolla oli omat yksityiset metsästys- ja lintumaansa eli sadin- ja ansamaansa. Orava, kärppä, kettu ja näätä olivat tärkeimmät pyydetyt turkiseläimet. Myös saukkoja ja susia pyydettiin. Alueella oli runsaasti ketun pesiä. Lehmän arvo oli 10 markkaa, mikä vastasi kolmea hyvää ketunnahkaa tai sataa oravannahkaa. (Vahtola 1991, 128-131.)

Liminganselällä pyydettiin vuonna 1558 kaikkiaan 83 nuotalla, joista lumijokisilla oli 22 nuotta. Verottajalla oli tiedossa 97 nuotta, mutta oma lukunsa ovat nuotat, joista ei maksettu veroa. Yhteenvedon voidaan todeta, että 1500-luvulla Lakeuden merialueella paljon kalaa ja sitä kalastettiin myös erittäin runsaasti. 1600-luvulle tultaessa saalismäärät melkein pä romahtivat, joten lähdettiin kauemmas kalaan. (Vahtola 1991, 128-134.)

Lohta pyydettiin lähinnä Oulujokisuulta ja haukea Oulujärveltä. Lisäksi pyydettiin nahkiaisia joita oli runsaasti esimerkiksi Liminganjoessa. Vuoden 1554 haapioveroluettelosta selviää, että haapioita eli haavasta tehtyjä pyyntiveneitä liminkalaisilla oli 104. Luvussa ovat mukana myös lumijoen pyytäjät. Lumijoen Paavali Savolaisella oli sekä haapioita että verkkoja, ja hän otti osaa sekä järvi- että merika-

lastukseen. Omat lähijärvet eivät olleet kalastuksen kannalta niin merkittäviä kuin Oulujoki, joten kalastusretket ulottuivat huomattavasti kauemmas, aina Oulujärvelle asti. Lähialueen pienemmät järvet ovat ajan myötä soistuneet ja kuivuneet, mihin metsien ja soiden ojituksella on ollut suuri vaikutus. (Vahtola 1991, 128-131.)

Hylkeenpyyntiä harjoitti Lumijoella useita seurueita. Varhaisia hylkeenpyytäjiä olivat muun muassa Sipo Kamunen, Olli Rahtu ja Knuut Erkinpoika. Tärkeimmät kalalajit joki- ja järvikalastuksessa olivat lohi ja hauki ja merisaaliina merkittäviä olivat norssi, silakka ja säynävä. Sekä meri- että järvikalastusta harjoittivat lumijokisista muun muassa Matti Eilevinpoika Rahtu sekä Paavali Savolainen. Matti Rahtu oli myös kauppias ja harjoitti kauppapurjehdusta tavaroillaan. (Vahtola 1994, 49-52.)

Hylkeitä pyydettiin merestä lähinnä talvikautena. Oli norppaa ja harmaaahyljettä. Parhaina vuosina Limingasta oli yli sata hylkeenpyytäjää. Syksyllä lokakuusta hylkeitä pyydettiin verkoilla, sydäntalvella helmi-maaliskuussa merelle suunnattiin kelkoilla ja pyydettiin suuremmissa seurueissa. Kevättalvella mentiin pyyntiin hyljeveneillä ja hylkeet tapettiin harppuunakeihäillä hengitysreikiin. Vuonna 1551 Lumijoelta hyljekymmenyksiä maksaneita olivat Knuut Erkinpojan ja Sipo Kamusen 15 miehen veneseurue sekä Olli Rahtu, joka oli pyytänyt yksin. Vuonna 1558 kuusi seuruetta oli Lumijoelta maksanut kymmenyksiä. Liminganlahden puolella olivat saaneet 156 hyljettä, hailuotolaiset pysyivät avomereltä kaksinkertaisia määriä. Vuonna 1568 Limingan rantakylästä Oulunsalosta Lumijoelle hylkeenpyynnissä oli ollut neljä porukkaa ja yhteensä 63 miestä, joiden saalis oli runsaat sata hyljettä. Veneseurueet saivat suurempia määriä ja niinpä pelkästään Lumijokinen Sipo Ollinpoika yhdeksän miehen veneseurueineen oli saanut 60 hyljettä. Yleensä suurten tilojen isännät olivat hylkeenpyynnin päälliköitä ja veivät suurimmat osuudet saaliista. (Vahtola 1991, 128-133.)

Suuret talolliset olivat melkeinpä kaikessa mukana. Merikalastuksen ja hylkeenpyynnin lisäksi talonpojat harjoittivat järvikalastusta, joka uskottiin lähinnä reingeille. Limingan lakeuden joetkin antoivat melkoisia saaliita, sillä vuonna 1558 nahkiaispyynnistä Liminganjoella maksettiin 3000 nahkiaista verona. Temmesjoen kalastuksesta oli sopimusvero vakiintunut 15 leiviskään säynäviä. Liminkalaisten lohenekalastuksesta Oulujoella Vahtolan (1991) mukaan osoittaa se, että veroa maksettiin lohena kruunulle, samoin peltovuokraa oli maksettu lohella. Lohenpyyntiosuudet vielä 1500-luvulla ovat tuottaneet sievoisia saaliita liminkalaisillekin. (Vahtola 1991, 128-133.)

Jo 1500-luvulla vesilintuja pyydettiin loppukesän sulkasadon aikaan ja rannikolla myös lintuverkoilla. Myös linnunmunia kerättiin. Oravan, kärpän, näädän ja ketun pyynti rajoittui tiettyihin aikoihin, mutta

turkiseläinten pyynnillä oli suurempi merkitys sisämailla kuin rannikkoseudulla. Yksi lumijokinen oli vuoden 1558 talvikäräjillä tuomittu, kun oli mennyt oravimetsille ennen pyhäinpäivää. Limingassa oli lähin turkishuutokauppa. Kärppiä eli valkonahkoja liminkalaiset pyydystivät ahkerasti aina Oulujärvenkin alueilla siellä kalareissuillaan kulkiessaan. (Vahtola 1991, 128-131.)

Maanviljely oli alussa pelto-, kaski- ja niittyjen viljelyä, mistä saatiin viljaa ja heinää. Talojen omistaman peltomaan mittana käytettiin peltopannia ja yksi punnan maa vastasi 10 panninmaata, mikä on suuruudeltaan noin 1,04 hehtaaria. Vuonna 1557 Lumijoella oli taloa kohden keskimäärin 13,5 panninmaata eli 1,35 hehtaaria, mikä oli enemmän kuin Limingan pitäjässä keskimäärin. Lehmiäkin oli taloa kohti enemmän kuin liminkalaisilla. Tämä johtui siitä, että alueella oli sopiva maaperä ja laajat rantaniityt karjan hoidolle, josta taas peltoviljely sai lantaa. Venäläisten tuhot tuhoivat rankasti myös viljelyä. (Vahtola 1994, 50-51; 1991, 137-138.)

Lumijoen alueella suurimmat tilalliset olivat Matti Rahtu, Paavo Savolainen, Markus Ollinpoika Lapinniementä ja Hemminki Suninpoika Hirvasniementä. Lumijokinen Matti Eilevinpoika Rahtu omisti koko Pohjois-Pohjanmaan suurimman talon peltomäärän mukaan, mikä oli 5,9 hehtaaria peltoa. Määrä veti vertoja eteläpohjalaisillekin. 1600-luvun alussa Matti Ollinpoika Rahtu omisti peltoa 18,5 tynnyrinalaa eli noin 9,1 hehtaaria, eli talo oli edelleen peltoalaltaan suurin koko Pohjois-Pohjanmaalla. Vilja jauhettiin vesi- ja tuulimyllyillä, jotka olivat yleensä yhteisomistuksessa. Jauhoista tehtiin leipää, puuroa ja olutta. Turkkiset matkasivat Arkangeliin ja sieltä englantilaisten välittämänä Länsi-Eurooppaan. Arkangeli oli tuolloin Pohjoisen suurin ulkomaankaupan keskus. Myllyvero tuli käyttöön vuonna 1586. Vesi- ja tuulimyllyjä oli silloin paljon lakeudella. Limingan pitäjässä oli kaikkiaan 99 myllyä. Kalaa varastoitettiin yleensä kuivaamalla ja suolaamalla. (Vahtola 1991, 137-141, 218-219.)

Merkittävin karjaeläin oli lehmä verokirjojen mukaan. 1560-luvulla Limingan pitäjässä oli jopa parituhatta lehmää. Suurimmat lehmätilalliset Lumijoella olivat Paavo Savolainen (25 lehmää) ja Matti Rahtu (20 lehmää). Lehmä tuotti noin 21 kiloa voita vuodessa. Lehmien lisäksi oli härkiä, hevosia, sikoja ja lampaista. Hevoset ja härät olivat apuna pellon raivauksessa. Harjoitettiin myös kesannointia. 1600-luvulla viljeltiin lähinnä ohraa ja ruista, jonkin verran myös kauraa, mutta viljaa oli myös tuotava muualta, kun oli ankaria katovuosia. Jyvät jauhettiin myllyssä ja pienet erät käsin kiviä apuna käyttäen. Nauris oli tärkeää ravintoa, viljeltiin myös kaalta, hernettä ja humalaa. Maan noustessa merestä vesijättömaita eli vesijättöjä käytettiin niittyinä. Rannikon kylissä oli yleensä enemmän lehmiä sisämaahan verrattuna hyvien rantaniittyjen vuoksi, jopa kaksinkertainen määrä sisämaahan verrattuna. Märkyys oli peltoviljelyn ongelma rannikon kylissä. Peltoihin kaivettiin talojen yhteisiä laskuojia, ja jokainen

talonpoika vastasi omasta ojaosuudestaan. Vuonna 1670 Kaarle Kaarlenpoika Rahtu Lumijoella oli tukkinut sontakuormallaan yhteisen laskuojan ja toisten pellot täyttyivät vedellä, josta Kaarle sai nuhetelut kesäkäräjillä. (Vahtola 1991, 141-144, 220-221, 225.)

Limingan pitäjässä oli 1600-luvulla suurimpia karjamääriä koko Suomen mittakaavassa. Karjan avulla seudulla selvittiin vaikeiden kato- ja nälkävuosien aikana, kun karjaa voitiin teurastaa ruuaksi. Erityisesti voita riitti hyvinä aikoina myytäväksi asti. Rantaniityt eivät vaatineet isommin hoitoa suoniittyihin verrattuna, joten lehmien pito oli rannikolla helpompaa. Rantaniittyjen omistus- ja nautintaoikeuden määräytyminen oli kuitenkin sekavaa. Liminganlahden laajan Selkämaannenän vesijätön sekä Lumijoen ja Hirvasniemen edustalla Hirvaskarin vesijätöt jaettiin tilallisille osin veroluvun mukaan, mutta pääosin heinät korjattiin yhteisvoimin ja työ ja heinät jaettiin talojen manttaaliluvun mukaan. Hevosia oli rannikkokylissä useampi taloa kohti, ainakin varakkaimmissa taloissa, ja niitä tarvittiin myös merikalastuksessa niin pyydysten kuin saaliiden kuljettamiseen. (Vahtola 1991, 224-231.)

Metsät olivat yhteisiä ja niistä sai kukin hakea puuta omiin tarpeisiin ja myytäväksikin. 1600-luvulla tulivat ensimmäiset sahat, mutta niiden purut saastuttivat vesiä haitaten lohenpyyntiä Oulujoella. Limingan pitäjän ylämaassa eli Temmeksellä, Ängeslevällä ja Tyrnävällä valmistettiin ja myytiin tervaa oululaisille porvareille. 1600-luvulla tervakaupalle asetettiin katto metsien suojelemiseksi, joka kumottiin vasta vuonna 1717. Lumijoellakin poltettiin tervaa 1500–1600-luvulla satunnaisesti omaan tarpeeseen. Esimerkiksi Junno on polttanut Lumijoella tervaa vielä 1900-luvun alussa ja tiedetään, että paikalla on ollut suomussalmelainen hautamestari Moilanen. Taloissa tarvittiin tervaa myös kalastuksen tarpeisiin eli veneiden ja pyydysten suojaamiseen. (Vahtola 1991, 224-231.)

Kalastus oli 1600-luvulla kaikki kaikessa, kuten Vahtola (1991, 231) toteaa. Rannikolla pyydettiin sorsa- ja kanalintuja sekä kettuja, mutta tärkein pyyntilaji oli rannikkokylissä hylkeenpyynti. Lumijokisella Paavo Markunpoika Ollikkalalla oli pyssykin jo 1630-luvulla. Kala oli jokapäiväinen ravinto ja joka talo pyrki olemaan omavarainen kalan suhteen. 1600-luvun alkupuolelta liminkalaiset eivät enää päässeet lohenpyyntiin Oulujoelle, eivätkä Oulun pitäjän talonpojat saaneet enää kalastaa järvissä vanhaan tapaan, kun kruunu sen kielsi. Kaikissa rannikon kylissä merikalastus oli tärkeä elinkeino, mutta erityisen tärkeä se oli Hailuodossa ja Oulunsalossa, joissa viljelymaita oli rajoitetusti. Vakiintuneiden nuottapaikkojen katsottiin kuuluvan talolle tai nuottakunnalle, jotka saattoivat myydä tai vaihtaa niitä. Silakka oli tärkein saaliskala merikalastajille ja sitä pyydettiin lähimatalikoista, mutta kalastusmatkat kohdistuivat kauemmaksi. (Vahtola 1991, 231-234.)

Liminkalaiset kävivät linkrunnin eli nykyisen Maakrunnin vesillä, missä oli runsaasti silakkaa. Hailuotolaiset kävivät 1600-luvun alusta heinäkuussa Malurilla Tornion edustalla silakan pyynnissä, mistä he maksoivat vanhan tavan mukaan veroa Alatornion kirkolle hopeamarkka veneeltä. Tiedetään, että ainakin 1700-luvulla kalamatkat suuntautuivat Hailuodosta Ruotsin puolelle Luulajan edustalle Sanskeeriin ja Rödkallaan. Kutusilakkaa pyydettiin syyskesällä ja talvella nuotalla, paikoin myös verkolla. Lohta ei liiemmin saanut Oulun eikä Limingan edustan merialueilla, joten liminkalaiset olivat suunnanneet jo keskiajalta lohenpyyntiin Perämeren pohjukkaan Tornion, Kemin, Simon, Kuivaniemen ja Iin saaristoihin, ja 1600-luvulla tätä pyyntiä laajennettiin ostamalla uusia verkkopaikkoja. Kaukaisetkin kalapaikat periytyivät suvussa eteenpäin isältä pojalle ja niiden ostamiseen on voitu ottaa lainaa Oulun porvareilta. Kalapaikkoja saatettiin myydä eteenpäin. Verotuksen perusteella Limingasta oli 17 verotaloa lohenpyynnissä pohjoisessa, mutta taloja on ollut varmasti enemmän. Kirkkoherra ja kappalainenkin ovat olleet lohenpyynnissä pohjoisessa. Lumijoella suurtilallinen Rahtula harjoitti kaiken muun elinkeinotoiminnan lisäksi kalastusta. Kaukomatkoilla käytiin myös maakauppaa. (Vahtola 1991, 231-234.)

Maluriin rakensivat kirkon alatorniolaiset ja hailuotolaiset 1769–1773, ja 1800-luvun alkupuolelle asti näistä seurakunnista papit kävivät pitämässä jumalanpalveluksia saarella vuorokesin palvelemissa Malurin kalastajia. Kalastajat maksoivat joka venekunnalta puoli tynnyriä silakkaa palkkioksi papeille. (Vahtola 1991, 497.)

Ennen 1600-lukua kalastuksesta kruunulle maksettu vero perustui sääntöloheen ja kymmenysloheen, jonka perimisen huolehti lohivouti, mutta 1602 alkaen näiden sijaan kruunulle meni verona kalansaalis joka toiselta päivältä. Vuonna 1618 tehtiin uusi sopimus verotuksesta (Schedingin sopimus, joka solmittiin Oulussa 18.3.1618), jolla määrättiin Pohjanmaan eli Kemijoen, Iijoen ja Oulujoen talonpojille kiinteä lohivero (135 tynnyriä), josta kukin maksoi oman osuutensa. Sen lisäksi maksettiin kymmenyslohi ja yhden Merikosken padon saalis (kruununpadon lohi) meni kokonaan kruunulle. Lohen säilömiseen kruunu toimitti suolan, mutta tarvittavat tynnyrit huolehtivat talonpojat itse. Oulun maksoi verona 4165 kiloa lohta, mitä Vahtola (1991, 234) pitää hyvinkin edullisena. Oulujoella verotussysteemi oli voimassa jokseenkin yhtäjaksoisesti aina vuoteen 1919 asti. (Vahtola 1991.)

Turkanpato oli Oulujoen tärkein lohenpyyntipaikka, ja liminkalaisillakin oli siellä keskiajoilta asti pyyntiosuuksia ja he olivat saaneet niitä myös velallisiltaan panttina. 1600-luvun alussa liminkalaisten pyynti Oulujoella loppui kuningas Kaarle IX:n käskystä, kun liminkalaisilla oli meripyntiäkin ja paremmat peltomaat. Pyyntiosuuksien panttaaminenkin kiellettiin 1666. Turkanpadon pyyntiväline oli

kulle, joka saattoi olla 8-9 metriä korkea ja lähes 100 metriä pitkä. Kulteet olivat suuria povettomia nuottia, jotka kierrettiin kahdella veneellä joelle, soudettiin kummastakin päästä maihin ja vedettiin rannalle. Taloilla oli kolme kullekuntaa, jotka kalastivat vuoropäivinä ja saalis jaettiin talojen veroluvun mukaan. Lohipadot purettiin Jaakonpäivänä ja alkoi siian kalastus lippoamalla. Papisto osallistui kalastukseen ja Oulun kirkkoherrallakin oli oma lohipato Oulunkoskessa. Pyhäkoskessa pyydettiin itse pyytävällä lohimerralla. (Vahtola 1991, 231-235.)

Myös Liminganlahteen laskevissa joissa pyydettiin ahkerasti ja välillä jokien suut tukittiin rysillä ja kalapadoilla niin, ettei veneellä päässyt kulkemaan eikä kala päässyt nousemaan. Ruotsinoja oli kapalaisen kalavesi. Oulujärvestä saatiin erityisesti haukea, muikkua ja siikaa lähinnä kutuaikaan; haukea keväällä, muikkua ja siikaa syksyllä. Muikkuja pyydettiin nuotalla, muuta kalaa verkoilla, rysillä ja liistekatiskoilla. Kalaa syötiin tuoreena, suolattiin, kuivattiin tai hapatettiin. Erityisesti rantakyltien järvikalastus oli ollut merkittävää 1500-luvulla, mutta loppui 1600-luvun alkuun mennessä. Järvikalastusta jatkettiin oman alueen järvissä ja niissä nautinta oli sovittu tarkkaan talojen kesken. (Vahtola 1991, 236-237; *ibid.* 1994, 49.)

Talonpoikaisväestö valmisti kaiken tarvittavan itse: astiat, työkalut, kulkupelit, veneet, pyydykset. Hamppua viljeltiin jonkin verran tai sitä ostettiin. Siitä tehtiin köysiä ja kalanpyydyksiä. Harvoin tarvittiin ammattimiehiä kuten seppiä eli rautioita, suutareita tai räätäleitä. Talonnimen perusteella Lumijoella on toiminut nahkamestari eli Skinnari ja myös suutari Matti Matinpoika 1600-luvulla. Oulun kaupungissa tarvittiin työmiehiä rakentamaan, tekemään tynnyreitä ja valmistamaan tiiliä. Erityisesti kaupunkilaisten rakennusurakat työllistivät maaseudun talollisia. Oulun porvarit teettivät laivojaan myös maaseudun jokien suilla sijaitsevilla veistämöissä. Niitä joko teetettiin palkkatyönä tai niitä tilattiin urakkakaupalla. Lumijoen suulla oli varsin vilkas laivanrakennuspaikka ja Lapinniemessä myös oli oma veistämö. Hailuotolaiset tekivät laivoja niin itselleen kuin myyntiin. (Vahtola 1991, 237-241.)

Liminkalaiset valmistivat tynnyreitä talviaikaan Kemijoen lohenpyytäjille. Tynnyritöitä tekivät erityisesti lumijokiset ja temmesläiset. Tynnyrintekijät purjehtivat juhannuksen alla Kemijoelle myyden ja vaihtaen tynnyreitä lähinnä loheen tai niistä saatiin rahaa, mm. veroihin. Mukana oli leipää ja ruokatarvikkeita, olutta ja viinaa vaihdettavaksi kalaan. Elintarvikkeita sai vaihtaa omaan tarpeeseen, mutta kauppaa käytiin kuitenkin siinä määrin, että Oulun porvarit nostivat syytteitä maakaupasta liminkalaisia vastaan. Niinpä 1664 määrättiin, että tynnyrikauppaa sai tehdä vain Kemin markkinakaupalla ja muut tuotteet sai vaihtaa vain kalaan. Useiden vuosikymmenien ajan temmesläisellä Heikki Iikanpoika

Marttilalla oli yksinoikeus valmistaa tynnyrit Kemijoen kruunun verolohen säilömiseen. (Vahtola 1991, 237-241.)

Talonpojat olivat hyvin liikkuvia ja he kulkivat pitkiäkin työmatkoja hankkimaan elantoaan muille seuduille tehden erilaisia käsitöitä. Liminkalaiset kävivät kauppamatkoillaan Tallinnassa, jonne jäätiin joskus talvikausiksi. Myös eri puolilla Ruotsissa käytiin talvella mm. rakennustöissä ja erityisesti Keski-Ruotsin rautaruukeilla ja kaivoksilla. Rannikon kylissä pyyntielinkeinojen tuotto väheni ja kalaa, erityisesti lohta jouduttiin ostamaan. Hailuodossa tärkein myyntituote oli kuitenkin edelleen 1600-luvullakin kala ja erityisesti silakka, Limingassa maataloustuotteet nousivat tärkeimmiksi. Oulun, Hailuodon ja Limingan pitäjät kuuluivat Oulun kauppa-alueeseen, ja vuoden 1617 kauppasäännön mukaan kauppa tuli käydä kaupungeissa. Kauppapaikaksi vakiintui Oulun tori ja talonpojille syntyi kiinteät liikesuhteet tietyn porvarin kanssa, jolta sai luottoa sekä majoituksen ja kestityksen kaupunkireisujen ajaksi. Omia kauppiaita kutsuttiinkin majamiehiksi. Melkein kaikilla Limingan talollisilla olikin majamiessuhde johonkin oululaiseen porvariin 1600-luvun loppupuolella. Jenderjanit olivat tuolloin Oulun rikkain ja mahtavin suku ja he olivat monen liminkalaisen ja hailuotolaisen majamiehiä, samoin kuin Juho Matilainen ja Taneli Vuoppola. (Vahtola 1991, 237-241.)

Talonpojille vakiintuneet kauppasuhteet Oulun porvareihin eivät aina olleet edullisia. Porvarit maksoivat huonosti talonpoikien tuotteista ja möivät omiaan liian kalliiseen hintaan. Talonpojat alkoivat tehdä omia kauppamatkojaan eli alkoi talonpoikaispurjehdus, jota harjoittivat erityisesti Limingan pitäjän rantakylä ja Hailuodon talonpojat. Vuodesta 1641 talonpojat saivat luvan käydä kauppaa ja purjehtia Tallinnaan, Tukholmaan ja Turkuun sekä Liivinmaalle tullimaksua vastaan. Tällaisia kauppataloja olivat ainakin Limingan Haara, Temmeksen Teppola ja Kempeleen Monkka. Myös Lumijoelta on ollut talonpoikia viemässä tuotteitaan Ruotsiin, jonne vietiin leipää, voita, lihaa, silakkaa, lohta, haukia ja vuotia. Lumijokiset veivät myös lapinkenkiä ja lapinkintaita, joita olivat luultavasti hankkineet Kemin markkinoilta tai Kuusamon lappalaisilta Oulusta. (Vahtola 1991, 242-244; Vahtola 1987b, 94-96.)

Talonpojat menivät myös maateitse Savoan ja Nevanlinnaan kauppamatkoille. Matkoilta tuotiin erityisesti tupakkaa, jonka välityskauppaa talonpojat harjoittivat. Tupakka oli tullut tutuksi 30-vuotisesta sodasta sotatuliaisena. Poltettiin lähinnä piippua ja käytettiin purutupakkaa. 1600-luvulla tupakan myynti oli tupakkakomppanian yksinoikeus, joten salakauppa kukoisti ja varsinkin liminkalaiset talonpoikaispurjehtijat salakuljettivat sitä Tallinnasta ja Tukholmasta. Merenkulku oli vilkasta ja kilpailua syntyi rantakaupunkien, kuten Raahan ja Oulun välille, kun tunkeuduttiin toisten kauppapaikoille. Myös etelästä päin tehtiin kauppamatkoja aina Perämeren perukoille. Olihan perinteisesti niin Turun,

Rauman kuin Tukholman ja Mälärin rantakaupungeista kuljettu laivoilla kaupantekoon pohjoiseen. Kaupan esteenä kruunun säätelyn lisäksi olivat suola- ja tervakaupan monopolit. (Vahtola 1991, 242-244; Vahtola 1987b, 94-96.)

Pohjanmaan kauppamatkat tehtiin lähinnä pienemmillä jahdeilla, joilla talonpojat purjehtivat jopa Tallinnaan. Suuret laivat olivat kolmimastoisia ja parikymmentä metriä pitkiä kuutteja ja niillä purjehdittiin pitempiä matkoja lähinnä Tukholmaan ja Liivinmaalle. Tukholmaan reitti kulki Hailuodon kautta Ruotsiin ja Ruotsin vesiä etelään. Merenkulun olosuhteet olivat vaikeat ja haaksirikkoja sattui, joissa menehtyi miehistöä. Liminkalaisten reitti Ouluun meni Oulunsalon ja Kempeleen välistä Sokeansalmea pitkin. Myös Siikajokea käytettiin kulkuun rannikolta Oulujärvelle päin. Liminganlahteen laskevien lakeuden jokien suilla oli satamapaikkoja ja joet olivat paikallisille tärkeitä tavarankuljetusväyliä. Jokia saattoi kulkea ainakin jahdeilla, mutta kalastukseen käytetyt padot vaikeuttivat kulkua. Vanhaa rantamaantietä käytettiin myös kulkuväylänä tavarantoimituksissa. 1600-luvulla rakennettiin maantie Oulujoen eteläpuolta, jota pääsi aina Viipuriin. Limingasta kulki talvella jäätie suoraan Ouluun. Lumijoella rantatien kestiekivarina toimi 1640-luvulta Paavo Markuksenpoika Jakku ja postitalona oli Rahtula. (Vahtola 1991, 246-249.)

Vuonna 1599 perustettiin Oulujärven pitäjä, johon kuuluivat Oulujärven länsipää. Siitä tuli myöhemmin Kajaanin pitäjä. Vuonna 1606 Oulu erotettiin Limingasta omaksi pitäjäkseen ja Oulunsalo liitettiin Ouluun. Kempele kuului Liminkaan, vaikka siitä kiisteltiin pitkään. Temmes, Lumijoki ja Tyrnävä kuuluivat Limingan pitäjään. Tulipa Limingan, Oulun ja Hailuodon pitäjistä kuningatar Kristiinan aikana vapaaherrakuntiakin. Soopin suku hallitsi Liminkaa 1651–1675. Vuonna 1675 vapaaherrakunnat peruttiin, jonka jälkeen Liminka, Hailuoto ja Oulu siirtyivät takaisin kruunulle. Limingan vapaaherrakuntaa johti vouti, joka oli 1653–1656 Kaarle Olavinpoika, vuosina 1657–1674 Lauri Pietarinpoika (omisti Foudilan). Limingan vapaaherra Gustav Soop osti Johan Bockmölleriltä Pietilän ja Tornion talot, joista suunnitteli kartanoaan, mutta möi sitten tilat 1663 kirkkoherra Lithoviukselle. (Vahtola 1991, 250-258.) Alla on lista muutamista valtiopäivämiehistä ja yhteyksistä Ruotsiin 1600-luvulla. (Vahtola 1991, 259):

- valtiopäivämiehinä Linköpingissä v. 1600 Hannu Krankka ja Tapani Nikunpoika
- vuonna 1617 Kustaa Aadolfin kruunajaisvaltiopäivillä Hannu Krankka
- vuonna 1643 Iisak Riikola
- vuonna 1647 Kristian Ollinpoika Tulkki Lumijoelta
- Oulun kaupunkia edusti valtiopäivillä yleensä pormestari
- Vuonna 1695 kauppatalon Niku Nikunpoika Haara Limingasta purjehti Ruotsiin kuninkaan luokse valittamaan papin palkkaudesta
- Kaarle-herttua ja Kustaa II Aadolf kävivät Oulunseudulla vuosina 1602 ja 1614

Oulun, Hailuodon ja Limingan miehistä koottu sotilasjoukko tuli osaksi Pohjanmaan rykmenttiä, joka taisteli Kustaa Aadolfin armeijassa monissa taisteluissa, mm. Preussissa, ja kovin moni miehistä ei sotien päätyttyä palannut kotiin. Sotaväenottoja oli 1600-luvun alkupuolelta niin runsaasti, että jopa joka viides mies vietiin sotaan. (Vahtola 1991, 262.) Mieskato on vaikeuttanut myös kalastusta.

Verotuksesta todettakoon, että maavero perustui mantaaliin eli tilakokoon. Verotus muodostui moninaisista pikkuveroista, joiden joukossa manttaalia kohti maksettiin 10 naulaa kuivattuja kaloja, tämä Limingassa 1800-luvun alussa. (Vahtola 1991, 459.) Kirkkoherran palkka maksettiin kymmenyksinä ja kalakymmenykset eli lohikymmenykset Oulu alueen pitäjissä olivat kaikkein arvokkaimmat. Limingassa verot tulivat merikalastuksesta ja kirkkoherra itsekin osallistui lohenpyyntiin Perämeren pohjassa. Limingan kappalainen rakensi talonsa Ruotsinojan varteen ja sai seurakunnalta kalastusoikeuden Ruotsinojasta. Kirkolla oli sanomista myös kalastusajoista. Sunnuntaina ei saanut kukaan mennä nuotantvetoon ennen kuin kello oli lyönyt illalla kuusi. Kirkonmiehet pitivät erityisesti Hailuodon kalastajien elämäntyylää levottomana, koska se oli liikkuvampaa kalastuksen ja kauppapurjehduksen vuoksi. (Vahtola 1991, 283-287.)

Isoviha ja sen järjestyttävä tuho pyyhkäisi Pohjanmaan yli vuosina 1714–1721. Kato kävi, miehet vietiin sotaan ja kylät melkein tuhoutuivat ja talot autioituivat. Lehmien määrä romahti keskimäärin kymmenestä yhteen taloa kohti. Oulujoen kalastus pysähtyi täysin vuonna 1710 ja liminkalaisten lohenkalastus Perämeren pohjassa loppui isonvihan aikana. Kalastus oli kuitenkin pelastus alueelle tuhon vuosien jälkeen. (Vahtola 296-297.) Isoviha oli autioittanut Lumijoella noin puolet tiloista. Tilojen määrä palautui hiljalleen ja 1780-luvulla verotaloja oli 124. Tämän jälkeen talojen määrä pysyi suhteellisen vakiona. Uusita taloja saatiin lähinnä jakamalla kantatiloja. Alettiin perustaa myös torppia, sotilastorppia ja mäkitupia eli itsellisten mökkejä. Nämä olivat vuokratilallisia tai maaseudun työväestön asumuksia. Vuokratilallisilla oli työvelvoite talolliselle, jonka maalle heidän mökkinsä oli rakennettu. Osin mökit rakennettiin kylän yhteiselle maalle. Torppia ja mäkitupia tuli lisää erityisesti 1800-luvun alkupuolella, ja 1800-luvun puolivälin jälkeen niitä oli enemmän kuin verotiloja. Torppien ja mäkitupien asukkaat olivat yleensä talojen omia lapsia, renkejä tai piikoja, ja he olivat edelleen taloille tarpeellista työvoimaa myös kalastukseen. (Vahtola 1991, 302-308.)

Sotilastorpat perustettiin vuoden 1734 ruotujaon perusteella, kun kruunu määräsi perustettavaksi 1200 miehen Pohjanmaan rykmentin ja talollisten ruodun hankkimaan sotilalleen torpan, peltoa ja niittyä. Ruotujakoa täydennettiin 1800-luvun alussa eli torppia tuli lisää. Asutuksen kasvaessa sotilastorppien

määrä vielä vain lisääntyi, kunnes ruotuväki hajotettiin vuonna 1867. Armeijan päällystölle perustettiin virkatalot eli puustellit vanhoista asumattomista kruununtaloista, jotka kunnostettiin kartanoiksi, joita sitten viljeltiin tehokkaasti. Lumijoelle Jaanuksen talosta tehtiin Everstiluutnantin komppanian lippumiehen puustelli. Kaiken kaikkiaan 1700- ja 1800-luvulla asutus voimistui ja monipuolistui. (Vahtola 1991, 308-314.)

1500-luvulla erityisesti Venäjän-sota ja hävitysretket Pohjanmaan alueella, samoin kuin 1700-luvun isoviha vaikeuttivat suuresti elinkeinoelämää. Ihmisuhrien lisäksi karja joutui myös hävityksen kohteeksi. Kalastien pyydyksiä tuhottiin, samoin kulkuvälineet. Kalastuksen määrä heti hävitysten jälkeen romahti, kun siihen ei ollut miehiä eikä kampeita ja viljely vaati paljon työvoimaa. Kalaa oli kyllä meressä ja sitä tarvittiin ruuaksi kipeästi. Rannikkoseudulla pyyntielinkeinojen rinnalla maanviljelyn ja karjanhoidon merkitys kasvaa 1600-luvulla. Kalastus toi kuitenkin helpotusta päästä yli 1600-luvun ja 1700-luvun alun vaikeista hallavuosista ja katovuosista. Lisärasituksena olivat raskaat verot, ja sotaväenotot veivät työvoimaa myös kalastuksesta. Rutto riehui 1700-luvun alkupuolella. (Vahtola 1991, 216-224.)

4.3.4 Oulun kaupungin vetovoima ja 1800-luvun muutokset

Limingan pitäjän eteläpuolella naapurina 1600-luvulla oli Salon pitäjä ja Lumijoen kylät kuuluivat Liminkaan. Ennen Oulun kaupungin perustamista vuonna 1605 Limingan raja oli idässä Oulujärven ja pohjoisessa Iin pitäjää vasten. (Vahtola 1991, 218) Oulun kaupungissa oli asukkaita 1700-luvun puolivälissä parituhatt. Limingassa 1850-luvulla oli 10000 asukasta. Lumijoen osuus luvusta oli runsaat 2000, mikä vastaa nykyistä asukasmäärä. Maaseudulta muutettiin kaupunkiin 1700-luvun puolivälistä lähtien, mitä ei hyvällä katsottu maaseudulla, sillä talojen työt vaativat paljon työvoimaa, niin maatalous kuin kalastuskin. Työvoimapula oli krooninen isonvihan jälkeen. Talollisten määrä oli suhteellisen vakio rannikkokylissä, mutta tilattoman väestö määrä kasvoi nopeasti 1800-luvulla. (Vahtola 1991, 355-357, 366, 369-370.)

Oulun laivaliikenteen vilkastuttua ja varsinkin kaukopurjehduksen lisääntyttyä merimiehiä ja päällystöstä tarvittiin laivoihin jatkuvasti 1760-luvun lopulta lähtien. Merimiehiksi lähti moni lähipitäjienkin miehistä, eikä moni meriltä koskaan palannut. Kaupungissa työmiehiä tarvittiin lastaamassa ja purkamassa tavaraa satamassa, sahoilla, laivaveistämöillä ja 1800-luvulla teollisuudessakin. Oulussa tarvittiin maalarimestareita maalaamaan kaupungin taloja valkoiseksi. Kaupunkilaiset pitivät maalaisia

yleensä rehellisinä, vilpittöminä, ahkerina, kekseliäinä ja heissä oli alkuperäistä luonnollisuutta. Matkailua alettiin harrastaa 1800-luvun alusta, josta lähtien kaupunkilaiset suuntasivat Oulujokivartta Muhokselle ihailemaan maisemia erityisesti Pyhäkoskelle retkieväineen, ja näillä matkoilla ostettiin maalaistuotteita kesätorilta, viljeltiinpä kaupunkilaisille jopa mansikoita. (Vahtola 1991, 374-391.) Muhoksella koskenlaskussa käytiin Lumijoeltakin vielä ennen sota-aikaa 1930–40-luvuilla. Lumijoen kotirintama muistelee-kirjassa (Lumijoki-seura ry. 2011) on lumijokisten kertomuksia näistä retkistä.

1800-luvulla maanviljely ja karjatalous vahvistui ja erityisesti lohen kalastus väheni. Järviseudulla ja Hailuodossa kalastus oli edelleen merkittävässä asemassa. Oulun tapulioikeudet 1765 toivat myös maalaistuotteille paremmat hinnat. Viljanviljely olikin pääelinkeino Limingan, Tyrnävän ja Lumijoen kaikissa kylissä ja viljaa myytiin jauhoina, jyvänä ja leipänä, ja sitä vaihdettiin kalaan ja poltettiin viinaksi. Limingassa keitettiin viinaa 1734 jopa 196 pannulla, kun Oulun pitäjässä luku oli 133. Vuonna 1860 Limingassa valmistettiin viinaa jopa 52000 litraa, mistä aika suuri määrä käytettiin omassa pitäjässä. Kun viinanpoltoaikaa rajoitettiin, erityisesti Lumijoella viinaa poltettiin salaa ja sitä myytiin Oulussa. Viinaa myös salakuljetettiin Virosta ja Ruotsista. Hailuodossa kalastuksen tuotto väheni 1700-luvun lopulla. Hampua viljeltiin 1800-luvulla runsaasti rannikon kylissä. Sitä tarvittiin kalastusvälineiden raaka-aineeksi ja Oulun laivateollisuus tarvitsi sitä valtavasti köysien tekoon, joten hampua myös tuotiin Venäjältä ja Itämeren maista. (Vahtola 1991, 374-391.)

Vahtola (1991, 393-394) toteaa, että Limingan isoniitty oli edelleen 1800-luvulla niittyjen kuningas. Siellä oli niittyjä kaikilla rannikon kylillä. Järviä kuivattiin niityiksi voimallisesti 1700- ja 1800-luvuilla. Limingassa laskettiin Heini-, Limingan-, Kiiskilän-, Lautuan-, Rosin- ja Kilonjärviä ja Lumijoella tehtiin Lumijärven lasku. Tämän seurauksena järvikalastuksen merkitys väheni.

Kalatuksen merkitys vähenee Oulujokilaakson pitäjissä 1700-luvun lopulla ja 1800-luvulle tultaessa. Hailuodossa merikalastus oli edelleen pääelinkeino, siellä kaikki talonpojat harjoittivat kalastusta ja kalaa riitti myyntiin asti. Kalastus oli ympärivuotista ja kaikenlaista kalaa pyydettiin, muun muassa silakkaa, maivaa, siikaa sekä haukea ja ahventa. Pyydettiin nuotilla, talvinuotalla ja rysillä, laskettiin verkkoja ja pitkäsiimaa. Kalastettiin luodon rantavesillä ja lähivesillä. Maankohoamisen saalispaikat muuttuivat alinomaa. (Vahtola 1991.)

Silakan syyspyynti oli tärkein pyyntikausi. Silakan kutu alkoi heinäkuun lopulla ja sitä pyydettiin saariston ulkoreunoilla ja ulkomeren matalikoilla. Jaakonpäivän aikoihin 25.7. lähdettiin syysilakan pyyntiin kymmenin venein kauemmas ulkomatalille, Sanskerille ja Malurille. Siellä kalastettiin yh-

dessä ruotsalaisten ja torniolaisten kanssa. Kalat tuotiin syysmarkkinoille ja Tukholman laivoille syyskuun alkupuolella. Joskus kalamatkojen suuntana oli Kalajoen Kalla, Letto, Sarvenkari sekä Rödkalla. Suomen siirryttyä Venäjän alaiseksi 1800-luvun alussa Ruotsin ja Perämeren peräalueiden sijaan suunnattiin Kallaan, mutta kun passit saatiin, niin Ruotsin runsaskalaiset vedet taas houkuttelivat. Vuonna 1846 Malurin reissulla oli kalastettu ilman passia ja luotolaisilta takavarikoitiin 15 venettä, jotka sai lunastaa suolaisella sakkomaksulla. Malurin kalastus kesti vuoteen 1903 asti. (Vahtola 1991, 410-411)

Huonoina kalavuosina lähdettiin kauaskin ulkomerelle kalaan myös Kalajoen rannikolta. Rahjasta vietiin kalaa 1800-luvulla Pietariin ja Oulun syyssilakkamarkkinoille, jossa kalanäyttelyssä palkittiin parhaat kalaerät menivät hyvin kaupaksi. Silakkatynnyrit kuljetettiin Ouluun kaljaaseilla ja kalastajaveineillä. Sata napesta mahtui laivaan. Luottokalastajat möivät muidenkin kalastajien kaloja. Kalajoen rannikollakin joka talossa kalastettiin. Lokakuun puolivälissä oli siian kutupyyntiä, jolloin pyynnissä saatettiin viipyä viikkokin, lohenpyynnissä Maakallassa meni pari päivää. (Jylkkä-Karppinen ym. 2009, 58-60, 93-95 [Haapasaari 1997, 30-33].)

Kalajoenkin rannikon kalastajat ovat harjoittaneet kaukopyyntiä vielä 1900-luvulla. He purjehtivat isoveneellä eli silakkaveneellä ja 1930-luvulta fälpaatilla, joka oli erityinen hylkivene, aina Haaparantaan Malurin edustalle hylkeenpyyntiin. Kaukaisessa Malurissa asti käyneitä pidettiin kunnan hylkeenpyytäjinä. Pyyntireissut saattoivat kestää jopa kuukauden. Tavallisimmin mentiin Raahen, mutta myös Hailuodon korkeudelle, Ruotsin puolelle sekä Kemiin. Kalastusmatkoja tehtiin tavallisesti kolmen miehen pyyntiporukoissa. (Jylkkä-Karppinen ym. 2009, 32-33.)

Kalajokiseudun hylkimiesten varusteita olivat fälpaatti, pieni apuvene julla, telttatarvikkeet, ajopuut, vekari eli rautakärkinen sauva, hyljepyssyt, kiikarit tai kaukoputki, jääkengät, trooppisen kapokkipuun kuidusta valmistetut kapokkiliivit eli pelastusliivit sekä lämmintä vaatetta ja lammasnahkavällyjä. Ruokaa eli muonaa, kuten leipää, ryynejä, voita, sokeria ja kahvia, oli mukana useiksi viikoiksi. Ruoka valmistettiin priimuskeittimellä. Lauri Tanska kertoo isänsä ostaneen priimuskeittimen Ruotsista hylki-reissulla ja esitelleen sitä Raahen markkinoilla. Siitä lähti priimuskeittimen voittokulku tälläkin puolella Pohjanlahtea. Kalajokiset hylkeenpyytäjät kehittivät kulkuvälineenä käytetystä ajopuusta myös apuneuvon, joka korvasi kelkan. Ajopuulla pystyi kuljettamaan kaksi traaninahkaa ja kiväärin. 1930-luvulla otettiin käyttöön uusi jullatyyppi, ns. pirunkenkä, joka oli kelkan ja jullan välimuoto. Näin kertoo kalastaja Esa Pirkola Kalajoelta. Kalajoen seudulla nuottakaloja olivat siika, ahven, lahna, säynävä, särki ja norssi. (Jylkkä-Karppinen ym. 2009, 29-39.)

Oulunsalossa 1800-luvulla oli 10–20 päätoimista kalastajaperhettä ja kalastus oli tärkeä elinkeino, sillä kaikki talonpojat olivat osallisena nuotan vedossa. Oulunsalolaiset kalastivat lähivesiltä silakkaa ja lohta sai Oulunsalossa Papinniemen ja Salonpään edustalla. Siianpyyntipaikkoja oli lukuisia Oulun edustalla. Oululaisilla syntyi lumijokisten kanssa kiistaa pyyntipaikoista 1800-luvun puolivälissä, kun vesialueet jaettiin isossajaossa jakokunnille ja talot saivat karit ja luodot omistukseensa apajapaikkojen läheltä. Apajapaikkoja oli lähivesillä satamäärin, ja vanhojen jäädessä pois käytöstä uusia etsittiin, raivattiin ja puhdistettiin. Talvella hyllättiin apajia eli paikoille vedettiin hiekkaa. (Vahtola 1991, 411-413.)

Oulunsalolaisilla apaja oli pari vuotta löytäjänsä käytössä ja siirtyi sitten yhteiseen käyttöön. Apajilla oli oma nimensä ja Salonpäässä vanha hyvä apaja oli *Ehätys*, koska lumijokisten kanssa kilpailtiin, kuka sinne ensin ehättää. Muita oulunsalolaisten apajia olivat Koppana, Marketta, Hevosenkenkä, Hiljankiusaus, Kaira ja Kairanreisi, Karsikko, Matti, Mokkonen ja Mokkaosenreisi, Napit, Pirkot, Märy, Röpsät, jonka osia olivat Itä-Röpsä, Kakkos-Röpsä, Kolmos-Röpsä, Louna-Röpsä, Peili-Röpsä ja Perä-Röpsä. Oulunsalolaiset uskoivat, että samana vuonna ei voi olla hyvä vilja- ja kalavuosi ja että hallavuotta ennen on hyvä kalansaalis. Näin kävi ainakin vuosina 1856 ja 1857. Kalansaaliit vaihtelivat eri vuosien välillä hyvinkin tuntuvasti. Köyhiä naisia kävi hakemassa nuottakaloja meren jäältä Ouluun myyntiin, ja takaisin tullessaan maksoivat kalastajien osuudet ja pitivät voiton itsellään. (Vahtola 1991, 411-413.)

Limingan merenrantakylissä kalastettiin ahkerasti vielä 1800-luvulla, mutta vain Lumijoella oli nuottamiehiä. Lumijoella lähinnä Lapinniemen talot olivat kalastustaloja ja heillä oli nuottakuntia, jotka saivat saalista myös myyntiin. 1840-luvulla Lumijoella oli parikymmentä venekuntaa ja vuosina 1856–1860 silakkasaalis oli vaihdellen 85–140 tynnyriä eli 10000–16600 kiloa. Limingassa oli 1800-luvun alussa tapana tuoda Tornioista ja Ruotsin länsipohjan rannikkopitäjistä venelasteittain silakkaa, joka vaihdettiin viljaan. 1800-luvun puolivälissä tuli uutuutena talvionginta ja kalansaaliit olivatkin yllättävän hyviä. Onkipaikkoja oli Selällä Salon ja Lumijoen välillä ja sieltä saatiin runsaasti ahvenia. (Vahtola 1991, 411-413.)

Liminganlahteen laskevissa pikkujouissa kalastettiin varsinkin kutuaikana rysillä ja verkolla. Temmesjokea sanottiin 1800-luvun alussa kalaisimmaksi. Oulujoella isonvihan jälkeen pyynti romahti ja niinpä talonpoikien lohenkalastusoikeudet Merikosken pyyntiin menivät Oulun porvareille ja talonpoikien pyyntiä rajoitettiin kevääseen ja myöhäissyksyyn. Talonpojat pyytivät lähinnä siikaa ja taimenta. Saa-

liit niukkenivat 1800-luvun puoliväliin tultaessa ja kalastusta alettiin rajoittaa kutuaikana 1860-luvulla. Lohenkalastus oli niin tehokasta Oulujokisuulla ja pyydykset olivat tihentyneet niin, ettei lohen lisäksi muukaan kala, ei siika eikä pienempi kala, päässyt nousemaan jokea. 1860-luvulla Oulujoen lohipaadoista saalis oli 70000–90000 kiloa ja salapyynti arviolta kolmannes tästä määrästä. Vuosikymmenen lopulla saalis oli enää 30000 kiloa. Kalastus niin meressä kuin joissa oli liian tehokasta. Rajoituksilla saatiin pyyntiä nostettua hetkellisesti 1880-luvulla, mutta 1890-luvun lopulla ryöstökalastus romahdutti saaliin 10000 kiloon eikä lohenkalastusta ei enää pidetty kannattavana. Myös alueen järvistä tehokalastus vähensi saaliita. Säräisniemeläiset pyytivät Oulujärvestä noin sadalla nuotalla lähinnä muikkua, siikaa ja haukea ja kalakantojen säilymisen kannalta kalastus oli sielläkin liian voimallista ja liikaa kalastusta pyrittiin rajoittamaan. (Vahtola 1991, 413-420.)

Oulujoella oli käytössä lohen pyydyksenä kulle, mutta myös pöhnä. Joella tehtiin padot lyömällä vaajat pohjaan, joiden varaan rakennettiin patoseinät vitsoista, myöhemmin verkoista. Muhospadossa oli kuusi aukkoa, joihin asetettiin pyydykset eli pöhnät, jotka olivat noin kolme metriä korkeita verkkoseinäisiä häkkejä, ja lohet uivat sisälle häkkiin nieluista, joita oli kaksi päällekkäin. Tällaisten pyyntipatojen rakentamiseen tarvittiin 50–60 miestä ja rakentamiseen meni parikin viikkoa kesäkuun puolenvälin jälkeen. (Vahtola 1991, 415-416). Muhoksenpadolla käytetty pöhnä eroaa täysin Lumijoella käytetystä pöhnästä, jolla pyydettiin lähes yksinomaan ahvenia (vrt. Kukkohovi 2015, 138).

Hylkeenpyynti, joka oli 1700-luvulla vielä kannattavin ja tärkein metsästyksen muoto rannikolla, keskittyi 1800-luvulla lähinnä Hailuotoon ja Oulunsaloon. 1810-luvulla tehtiin pitkiä hylkeenpyyntiretkiä seurueina huhtikuun lopulta juhannukseen ja pisimmillään kuljettiin Vaasan korkeudelle. Hylkeenpyytäjät kulkivat veneillä jäiden reunoja ja jäälauttojen seassa pyssy aseenaan. Pyytäjät leiriytyivät meren jälle ja virittivät veneen päälle katoksen suojaksi. Hyljeretken saalis saattoi olla satakin hyljettä, mutta huonoimmillakin reissuilla 10–20 hyljettä. Hylkeestä saatu tärkein tuote oli traani eli rasva, joka sulatettiin traaniöljyksi. Nahkasta suurin osa myytiin Ouluun. Hylkeenlihaa savustettiin ja suolattiin ja myös veri käytettiin ravinnoksi. Hylkeenpyynti alkoi vähentyä, koska pyynti sattui kevätkylvöjen kanssa samaan aikaan. Pyynnissä käytiin enää vain kotoa käsin lähivesistä. Kevätjäillä pyydettiin ampumalla ja syksyllä räjäyverkoilla. (Vahtola 1991, 420-426.)

1800-luvulla maaseudulla elettiin vielä omavaraistaloudessa, viljeltiin maata, hoidettiin karjaa, jolle saatiin niityiltä heinää, metsästettiin, linnustettiin, kalastettiin ja käsityötaidot olivat tallessa. Materiaalit saatiin luonnosta ja niin kelkat, pyyntiveneet ja -kampeet kuin verkot ja nuotatkin tehtiin itse. Lu-

mijokisiakin 1600-luvulla työllistänyt tynnyrinteko hiipui 1700-luvulla raaka-aineen puutteen vuoksi ja se siirtyi Oulun pohjoispuolelle. (Vahtola 1991, 420-426.)

Oulussa riitti työtä laivojen rakentajille ja kunnostajille sekä maalareille. Jo 1600-luvulla alkanut laivanrakennus oli erittäin tärkeä teollisuuden ala aina 1800-luvulle, mutta se ei ollut keskittynyttä, vaan veistämöitä oli monessa eri paikassa ja rakennuttajia oli useita. Laivat olivat 1700-luvun jälkipuoliskolla Suomen toiseksi tärkein vientitavara tervan jälkeen. Oulusta myytiin Tukholmaan 130 laivaa vuosien 1765 ja 1809 aikana, ja saman verran muualle Eurooppaan. Oulu oli viimeiset vuosikymmenet Ruotsin kruunun alla Suomen suurin laivojen viejä. Suomen siirryttyä Venäjän vallan aikana 1809–1865 laivoja rakennettiin Oulussa lähes kaksisataa, pääosin Oulun kauppiaiden omaan käyttöön. Laivanrakennus työllisti koko maakuntaa. Porvarit rakennuttivat laivoja muun muassa Haukiputaan ja Iin rannikolla. Lumijokisuun vilkkaasta laivanrakennuksesta ei ole tietoja enää 1700-luvulta, oletettavasti paikallinen rakennuspuu oli siellä loppunut. Oulussa laivanrakennus kukoisti vielä 1850-luvulla, kun rakennettiin Pateniemen ja Oulunsalon Varjakan uudet telakat. Nyt rakennettiin entistä suurempia laivoja rahtiliikenteelle. 1860-luvulla purjelaivakausi hiipui ja telakat muutettiin sahoiksi. (Vahtola 1991, 420-426.)

Oulun ja Limingan pitäjäien talonpoikaispurjehdus loppui 1750-luvulle tultaessa kannattamattomana, mutta hailuotolaiset veivät vielä tavaroitaan myyntiin muun muassa Tukholmaan. Kauppa keskittyi Ouluun ja vasta vuodesta 1879 sai alkaa perustaa kauppoja maalle. (Vahtola 1991, 431-432.) Kauppiaita alueelle oli tullut aikaisemmin etelästä kauppaamaan kangasta, rautaa, suolaa, hamppua ja niiniä. Karjalaiset möivät hamppua ja pellavaa sekä käsityötuotteita. Rautakauppiaina Lumijoella toimi Rahtu. Hamppu oli tärkeä kalastajille, sillä hampusta tehtiin lankaa, josta kudottiin verkkoja ja nuottia. Kylissä viljeltiin myös hamppua, mutta se ei riittänyt omiin tarpeisiin ja sitä täytyi ostaa. (Vahtola 1991, 221.)

Vuoden 1765 Oulun kaupankäynti vilkastui ulkomaankaupan ansiosta ja Oulusta tuli yksi Suomen tärkeimmistä kauppa- ja merenkulkukaupungeista. Ulkomaankauppa kukoisti aina 1860-luvulle asti. Oulussa oli rikkaita suurkauppiaita, kauppahuoneita ja laivanvarustajia. Suuret valtameriläivät rakennettiin itse, ja kapteenit ja merimiehet koulutettiin omassa merikoulussa. Kuten Vahtola (1991, 430) toteaa, raha haisi Oulussa tervalta. Terva oli tärkein vientituote ja sitä vietiin 1700-luvun lopulla yli 30000 tynnyriä ja 1800-luvulla parhaimmillaan jopa yli 80000 tynnyriä vuodessa. Oulujokea matkasi jopa 3000 tervavenettä kesäkautena Oulun tervahoviin. Oulu ja Kokkola kilpailivat Suomen suurim-

man tervanviejän tittelistä, jonka voitti Oulu 1800-luvulla. Oulun tervanvienti kattoi kolmasosan koko Suomen viennistä. Muita vientituotteita olivat puutavara sekä lohi ja voi. (Vahtola 1991, 433-439.)

Limingan pitäjän voi oli tunnetusti hyvälaatuista ja sitä vietiin ulkomaille. Maalta vietiin myös kalaa, mm. lohta, silakkaa, siikaa, ahventa ja kuivattua haukea. Lohitynnyri vastasi kolmea lehmää. Torilla myytiin kalaa tynnyreissä, joiden vetoisuus oli n. 146,5 litraa. Maaseutukin vaurastui kaupungin mukana. Maalaiset alkoivat hankkia kankaita, kahvia, rommia, viinejä, sokeria, astioita ym. tuotteita. 1800-luvulla tuotiin lähinnä suolaa, kahvia ja sokeria. Talonpojat myivät tuotteensa kaupungeissa Oulun kauppiaille. Talonpojan ja kauppiaan välille syntyi velka- ja luottosuhde. Vuonna 1749 selvitettiin, tulisiko talonpojille antaa oikeuksia talonpoikaispurjehdukseen, mutta liminkalaiset ja oululaiset eivät kokeneet siihen olevan tarvetta, mutta hailuotolaiset saivat oikeuden tavaroidensa vientiin. Kun talonpoikaispurjehduksesta tuli kannattamatonta, niin kauppa keskittyi 1800-luvun alusta kaupunkiin. Liminkalaiset veivät kuitenkin viljaa Tornioon ja saivat kalaa vastineeksi. Oulussa pidettiin tärkeät syys- ja 1800-luvulla myös talvimarkkinat. Oulun markkinoilta ostettiin mm. suolaa ja hevosia. 1700-luvulla Oulu oli koko Pohjois-Suomen tärkein kauppapaikka ja kauppaa käytiin myös Pohjois-Karjalan ja -Savon talonpoikien kanssa. (Vahtola 1991, 430-436, 438-439.)

Merenkulku oli Oulun seudulle tärkeä elinkeino ja kauppa- ja rahtilaivojen miehistössä oli runsaasti lähipitäjien miehiä. Vuoden 1847 merikapteeneista kolme ja merimiehistä jopa 95 oli Limingan pitäjistä kun oululaisia heistä oli 383. (Vahtola 1991, 440-442.) Merivesi oli monelle rannikon talonpojalle perinteinen ja monipuolinen elannon lähde. 1800-luvun alussa Oulun laivasto oli Suomen toiseksi suurin. Vuonna 1849 oli merenkulun huippuvuosi, jolloin oululaiset omistivat peräti 39 laivaa. Vuosina 1856–65 Oulussa kävi 130–160 laivaa vuosittain. Rannikkovesillä paikallisiin tavarankuljetuksiin oli satamia Hailuodossa Potinsatama ja Santahamina eli Pöllänsatama, Oulunsalossa Varjakan satama sekä satamat Liminganjoki-, Lumijoki- ja Temmesjokisuulla. (Vahtola 1991, 440-443.)

Sodilta ei ole säästyty 1800-luvullakaan. Suomen sota käytiin 1808–1809 ja Venäjän keisari Aleksanteri julisti Suomen kuuluvan Venäjän keisarikuntaan sen autonomiseksi suurruhtinaskunnaksi. Oulun maakunta liitettiin 4.12.1808 virallisesti keisarikuntaan. Ruotsi ei vielä hyväksynyt Suomen menetystä, joten Venäjä hyökkäsi Vaasasta ja Tornion Ruotsiin. Kuningas Kustaa IV Adolf syöstiin vallasta ja Venäläiset vetäytyivät takaisin Suomen puolelle. Venäläisten tärkeä tukikohta oli nyt Oulu. Kun Haminassa tehtiin rauhansopimus 17.9.1809, Pohjanmaan kenttäpataljoona oli vielä Ruotsissa Sandelsin joukoissa. Korvauksia uhrauksista saatiin sodan jälkeen niin Ruotsilta kuin Venäjältä. Krimin sodan aikana vuonna 1853 englantilaiset tuhosivat Oulussa 13 laivaa, kaikki laivavarvit, Toppilan

rantamakasiinit ja 16000 tynnyriä tervaa. Meri- ja työmiehet jäivät työttömiksi. Vuonna 1855 edelleen englantilaiset saartoivat rannikkoa, häiritsivät vene- ja laivaliikennettä, nousivat maihin Hailuodossa, polttivat veneitä ja kalastajain omaisuutta. Rauha saatiin 6.4.1856.

4.4 Kalastusta historian myllerryksessä ja katsaus nykypäivään - yhteenveto

Lumijoen kalaperinne talteen-kirjaprojektin haastatteluaineiston ja muiden tähän tutkimukseen kootujen historianlähteiden avulla piiryy kokonaiskuva Lumijoen paikallisesta kalastuskulttuurin kehittymisestä ja muutoksesta alueen asutushistorian alkuajoilta aina nykypäivään asti. Lumijokisille kalastus on aina ollut merkittävä elinkeino ja kala on kuulunut jokaisen talon päivittäiseen ruokapöytään. Lumijoen kalastajat ovat harjoittaneet niin meri-, järvi- kuin jokikalastusta. Pääosin on kalastettu Lumijoen edustalla Liminganlahdella ja Varjakanmerellä eli omilla vesialueilla, jotka rajautuvat Liminganlahdelta Oulunsaloon, Hailuotoon ja Siikajokeen. Myös Limingan lakeuden jokisuilla pyydettiin ahkerasti. Erityisen tunnusomaista on ollut Perä-pyynti eli lumijokiset kalastivat Liminganlahden perällä ja Liminganlahteen laskevien jokien suilla, josta saatiin siikaa, säynäviä ja ahvenia ja myös muuta kalaa. Nahkiasia pyydettiin myös jokisuilta.

Lumijokisia on ollut perinteisesti mukana rannikkoseudun kylistä Oulujoella ja Oulujärjellä lohen ja hauen pyynnissä mahdollisesti jo 1400-luvulta ja 1500-luvulla, ja 1600-luvulla on tehty kalastusmatkoja Raahan ja jopa Kalajoen korkeudelle sekä Perämen pohjoisimpaan perukkaan ja Ruotsin puolelle. Lumijoelta kalastajia on osallistunut todennäköisesti myös talonpoikaispurjehdukseen matkaten jahdeillaan kaupantekoon markkinapaikoille rannikkoseutua pitkin ja myös ulkomaille, lähinnä Ruotsiin sekä Tallinnaan. Moninaisten kaupan rajoitusten aikana saatettiin ryhtyä salakuljetukseenkin ja pimeään kauppaan, varsinkin viinan ja tupakan suhteen.

Kalaa on ollut erittäin runsaasti alkuajoilta aina 1600-luvun alkuun, jolloin saaliit lähivesiltä vähenivät ja kalastusmatkoja alettiin tehdä kauemminkin. Todennäköisesti kalastus oli ollut liian voimallista, erityisesti Oulujoella ja jokisuilla ja rannikkovesillä, missä suurimmillaan esimerkiksi nuottakuntien määrä lähenteli sataa pelkästään Liminganlahden alueella. Toisaalta jo ennen vakinaisen asutuksen syntyä ja asutuksen alkuaikoina kalastajan ammatti oli ollut hyvin liikkuva ja tehtiin pitkiäkin kalastusmatkoja, joilla viivytettiin viikkoja ja jopa kuukausia. Jo ennen vakinaista asutusta meriteitse purjehdettien Perämeren itärannikolle tulleet kalastajat olivat todellisia kaukomatkailijoita, norjalaisia tai ruotsalaisia viikinkejiä. Myös 1600-luvun kalastusmatkojen aikaan Kalajoen seudulta aina Perämeren peru-

koille ja Ruotsin puolelle koko rannikon pituudelta rannikkokylien kalastajat saattoivat liikkua toistensa kalavesillä etsimässä parempia saaliita pitkiäkin matkoja. 1900-luvun alkupuolelta kalastus alkoi rajoittua lähinnä lähiseutujen apajille, kun muut elinkeinot alkoivat vallata alaa ja väkeä muutti kaupunkiin. Maatalous ja karjanhoito kulkivat kuitenkin symbioosissa kalastuksen kanssa aina alkuajoilta lähtien ja luontaiselinkeinoja harjoitettiin monipuolisesti. Lumijoella oli Lakeuden alueen suurimpia tilallisia, jotka harjoittivat monipuolisesti myös kaikkia kalastuksen ja pyynnin muotoja, niin meri-, joki- kuin järvikalastustakin.

Merikalastuksen tärkeimmät saaliit olivat lähinnä silakka ja säynävä sekä norssi, mutta kaikkia muitakin kaloja saatiin, kuten ahventa, kiiskiä ja särkiä paikallisten ravinnoksi. Hylkeenpyynti on ollut merkittävä elinkeino asutuksen alkuajoilta aina 1900-luvun alkupuolelle asti. Nuotan veto on ollut erittäin merkittävä ammattikalastajien pyyntitavoista ja kylän jokaisella talolla on ollut osuuksia nuotakunnissa. Kalastukseen käytettiin myös rysiä, koukkuja, verkkoja, pöhniä, mertoja eli pyydyksiä oli moninaisia. Pahalaongella käytiin talvipilkillä ja suhteellisen uusi pyydys on katista. Kalastus on poikkinut myös muuta elinkeinotoimintaa, kuten veneenrakennusta, hampunviljelyä, verkkolangan tekoa, verkonkudontaa ja pyydysten rakennusta, kalojen jäädyttämistä sekä korien ja tynnyrien tekoa. Lumijoella tehtiin veneitä ja isompiakin jahteja oululaisille ja muille ulkopaikkakuntalaisille. Tavarat, astiat ja kalastuskampeet tehtiin itse. Myös kalankuljetukseen tarvittiin hevosia ja työmiehiä ja myöhemmin autoja.

Historian saatossa Oulujokilaakson sekä Limingan pitäjän ja merilakeuden kylien asukkaat ovat joutuneet kokemaan suuria vastoinkäymisiä. Monet monituiset ryöstöretket ja sodat verottivat asutusta rankasti, ihmisiä tapettiin tai vietiin vangeiksi, kylät poltettiin useampaan kertaan melkein täysin maantasalle. Miehiä vietiin sotaan, nälkä ja taudit tappoivat. Levottomuuksia kesti vuosisatoja ja elämä oli taistelua, rankkaa puurtamista ja työntekoa. Kalastuksella on ollut suuri merkitys rannikkoseudulla vaikeiden aikojen yli pääsemisessä ja kansan ruokkimisessa.

1900-luku toi uudenlaisia haasteita. Vaikka materiaalit kehittyivät ja siirryttiin pumpuliverkkokaudesta nailoneihin ja monofiileihin, joilla sai huomattavasti enemmän kalaa, ja saatiin moottorit ja kaikin puolin paremmat välineet, mutta kalansaaliit kuitenkin vähenivät. Nykyiset moottorit tarvitsevat polttoainetta, seilipaattit eivät. Ennen tehtiin veneet ja pyydykset itse, nyt ne täytyy ostaa. 1900-luvun edetessä kalastus alkoi muuttua kannattamattomaksi, sillä kustannukset ovat jatkuvasti nousseet, mutta kalan hinta on laahannut jäljessä. Troolikalastuksen myötä puhuttiin ryöstökalastuksesta ja saalismäärät nopeasti pienenivät. Jokikalastuskin oli vaatimatonta niissä joissa, joihin rakennettiin voimalaitok-

sia. Uuden ongelman aiheuttivat teollistuminen ja saasteet, jotka vaikuttivat myös vesialueisiin sekä kalojen määrään ja laatuun. 1970-luvulla oli pahin aika, jolloin kalan osto loppui lähes täysin, kun saasteet vaikuttivat kalan makuun niin voimakkaasti. Velvoiteistutuksilla ja muilla hoitotoimenpiteillä on elvytetty kalastusta. Ammattikalastajien määrä Perämeren rannikolla on pudonnut entisajoista kuitenkin hyvin pieneksi. Nykyään Lumijoella on enää muutama ammattikalastaja, joka saa merkittäviä sivutulota kalastuksesta. Omatarvekalastusta sen sijaan harrastetaan edelleen runsaasti.

Yksi merkittävä muutostekijä, joka on vaikuttanut kalastukseen koko historian aikana, on ollut maankohoamisen ilmiö. Viimeisen jääkauden jälkeen alkanut maankohoaminen on muokannut voimakkaasti rannikkoseutua ja sen luontoa ja muovaa sitä edelleen vielä vuosituhansia. Maan noustessa merestä laajat merenlahdet ovat alkeneet kuroutua ja runsasvetiset joet madaltua ja saaret muuttua niemiksi tai yhdistyä toisiinsa. Kalastuspaikat muuttuvat ja kalastajien on täytynyt jatkuvasti etsiä uusia apajia ja pyyntipaikkoja. Liminganlahdella muutos on ollut huomattava. Lähes sadan nuottaporukan pyyntiä, jota harjoitettiin Liminganlahdella 1500-luvulla, on vaikea edes kuvitella siellä nykypäivänä. 1900-luvun vaihteessa syntyneiden kalastajien elinaikana merkittävä Perä-pyynti menetti merkityksensä ja on loppunut melkein kokonaan ammattikalastuksen osalta. Nykypäivänä lumijokisen kalastuskulttuurin kehto on Varjakka kalasatamineen, jonka ympärillä sijaitsee myös tärkeitä vanhoja kalastushistoriasta kertovia rakennuksia.

Perämeren kalastuksen nykytilaa kuvataan uusimmassa *Perämeren rannikon kalatalousstrategiassa* (Kalatalousstrategia 2014–2020). Sen mukaan Perämeren rannikon ammattikalastajien määrä on laskenut jyrkästi. Vuonna 1986 alueella oli ammattikalastajia noin 220, nykyisin niitä on enää noin 80. Päätoiminen kalastus on vähentynyt ja ammattikalastus on lähinnä sivutoimista, ja entisistä sivutoimisista kalastajista osa harjoittaa kotitarvekalastusta ja osa on lopettanut kalastuksen kokonaan. Kalastuksen kannattavuus on heikentynyt kalastuksen säätelystä, hylkeiden määrän kasvusta rannikolla, alhaisesta tuottajahinnasta ja kustannusten noususta johtuen. Päätoimisesti kalastuksesta toimeentulonsa saavia alueella on noin kolmasosa kalastajista, sillä kalastus on voimakkaasti sesonkiluonteista. Nuoret eivät enää jatka kalastusammattia, joka on perinteisesti siirtynyt isältä pojalle. Perinteisen kalastuksen harjoittajien mukana katoaa ammattitaito, kalastusperinteet. Kalastusammattia harjoittavat täydentävät toimeentuloaan tarjoamalla kalastusmatkailutuotteita tai harjoittavat kalanjalostusta, veneenrakennusta ja pyydysrakennusta tai toimivat muilla aloilla. (Kalatalousstrategia 2014–2020, 4.)

Perämeren nykyinen kalasatamaverkko on rakennettu pääosin 1970–1980-luvuilla. Tällä hetkellä alueella on toiminnassa 18 kalasatamaa. Varsinaisten kalasatamien lisäksi alueella on lukuisia muita sa-

tamia ja venevalkamia, joita kalastajat käyttävät, joten kalasatamaverkko on tiheä. Strategiassa todetaan, että tulevaisuudessa ammattikalastuksen vähentyessä kaikkia käytössä olevia kalasatamia ei voitane pitää julkisina kalasatamina, vaan niitä muutetaan huvivenesatamiksi tai rakenteet otetaan muuhun käyttöön. Jatkossa tulee huolehtia siitä, että kalasatamaverkko säilyy riittävän tiheänä ja niiden varustus ajanmukaisena ammattikalastuksen tarpeisiin. (Kalatalousstrategia 2014–2020, 6.)

Alueen vahvuutena strategiassa nähdään, että kalastuksella on Perämerellä pitkät perinteet ja kalastusalan osaaminen on hyvin monipuolista. Kalastusta ammattina on aina arvostettu ja pyydetyllä kalalla on ollut kysyntää. Kattava kalasatamaverkosto on tuonut kalastukselle hyvät ulkoiset puitteet ja kala voidaan käsitellä asianmukaisesti. Alueen vaelluskala- ja nahkiaiskantojen tila on heikentynyt, mitä on ehkäisty kalatalousvelvoittein sekä vapaaehtoisin kalanhoitotoimin. Istutuksilla tuotetaan kalastajille saalista, joka voidaan hyödyntää ravinnoksi. Kalavesien tila kalastuksen ja kalakantojen elinolojen suhteen on hyvä. (Kalatalousstrategia 2014–2020, 11.)

Perämeren ammattikalastus perustuu pääosin vaelluskalakantoihin. Luonnossa kasvanut ja pyyntipaikalleen palannut kala on terveellistä lähiruokaa. Paikalliset kalakannat, kuten ahven- muikku- ja karisiikakannat ovat hyvin vahvoja ja tukevat osaltaan elinkeinokalastuksen harjoittamista. Perämeren alueella edellytykset kalastamiseen ovat yhtenäisten kalastusalueiden ansiosta selkeät. Kalastus on alueen eteläosissa pääsääntöisesti kalastajaseurojen hallinnassa ja pohjoisempana osakaskunnat järjestävät kalastuksen alueillaan. Yksityisillä vesialueilla on hyvä kalastuslupatilanne ja valtion yleisvedet ovat lähellä, joten kalastuslupien saatavuus ei rajoita Perämeren elinkeinokalastusta. (Kalatalousstrategia 2014–2020, 12.)

Hylje nähdään suurimpana häirtana kalastukselle. Rauhoituksen seurauksena hylkeenpyyntikulttuuri on alkanut unohtua. Keskikesä ja pitkä talviaika on ammattikalastukselle vaikea, ja rannikolla täysiaikainen ammattikalastus on täysin mahdotonta hankalien jääolojen vuoksi. Vaellussiikasaaliis pyydetään suurelta osin keskenkasvuisena Merenkurkusta ja Selkämeren pohjoisosista, sillä sitä kalastetaan liian tiheillä verkoilla. Vaikkakin Itämeren tilanne on parantunut, strategiassa vaaditaan pikaisia toimenpiteitä vaellussiian kalastuksen elvyttämiseksi. (Kalatalousstrategia 2014–2020.)

Tulevaisuudessa lähiruuan arvostuksen uskotaan edelleen kasvavan ja kotimaisen kalan kysynnän pysyvän hyvänä. Kala mielletään terveelliseksi ruoaksi ja kalan kulutusta on mahdollista kasvattaa. Vähempiarvoisen kalan käyttöä pyritään tehostamaan ja kalastuksen kannattavuutta parantamaan panostamalla kalankäsittelyn laatuun ja nostamalla jalostusastetta. Lähiruuan arvostuksen pohjalta kalan

suoramyyntiä voidaan kehittää kannattavasti. Kalan suoramyynti tuo kalastajille merkittäviä lisätuloja, lisää kalastuselinkeinon paikallista tunnettavuutta ja nostaa elinkeinon arvostusta. Kunnassa satamainvestoinneista päättävälle kalan paikallinen saatavuus on merkittävimpiä kriteereitä investointipäätöksiä tehtäessä. (Kalatalousstrategia 2014–2020.)

Alueen vanhoja pyyntitapoja halutaan elvyttää ja uusia pyyntitapoja kehittää, esim. kokeilla pohjarysiä. Hyvien muikkukantojen myötä nuottaukseen on edellytyksiä, ja talvinuottauksen yhteyteen voi kehittää matkailukalastukseen liittyviä toimia. Kalastus voidaan kohdistaa kantakohtaisesti ja pyynti tapahtuu lähellä rannikkoa pienin kustannuksin. Luonnonkantoja voidaan suojella kalastuksen rinnalla ja istutustoimintaa tulee kehittää edelleen. Luonnonmukainen kalavedenhoito kalataloudellisin kunnostuksin ja istutuksin takaa kalastettavat kalakannat. (Kalatalousstrategia 2014–2020, 13-14.)

Hyljettä on vuosituhansien ajan käytetty ravintona ja siitä on valmistettu erilaisia tuotteita. Hylkeenpyynti on ollut tärkeä elinkeino sen rauhoittamiseen asti. Hyljettä voisi hyödyntää hyljetuotteina sekä osana metsästys- ja luontomatkailua, mutta sen esteenä on hyljetuotteiden myyntikielto EU-tasolla. Strategian 2020 mukaan Suomen hyljepolitiikka on esimerkki epäonnistuneesta suojelusta, koska hyljekannat ovat vahvistuneet hallitsemattomasti ja metsästyksen puuttuessa arka eläin on menettänyt pelkonsa ihmistä kohtaan. Uudeksi kalastuselinkeinon uhkaksi on noussut merimetso, joka on alkanut runsastua Perämerellä. (Kalatalousstrategia 2014–2020, 14-15.)

Italialainen opaskollegani Paolo Maniglio aloitti opastuksensa oululaisryhmälle, hän kertoi Euroopan ja Afrikan mannerlaattojen liikkeistä ja siitä, kuinka Alpit syntyivät, kuinka Apulian maakunnan laajoilla tasangoilla kerran käyskentelivät valtavat mammutit jättäen jalanjälkensä paikalliseen maaperään. Siitä alkoi ikimuistoinen tutkimusmatka Salenton ihmeisiin, sen historiaan, kulttuuriin ja nykypäivään.

Miksen siis minäkin etsisi omia juuriani alkaen aikojen alusta, viimeisestä jääkaudesta, veikeästä Veikselistä, joka antoi muotonsa arvokkaan kotiseutuni maisemille ja muokkaa niitä edelleen.

5 MATKAILUN TEEMAT: KOHOAVAA MAATA, MERTA JA KULTTUURIMAISEMAA

Esittelen tässä luvussa tutkimusaluetta matkailullisesti yhdistäviä teemoja, jotka nousivat empiirisen tutkimusaineiston sekä matkailun tutkimusten ja kehittämishankkeiden tarkastelussa esille. Luvussa 5.1 käsittelen *maankohoamisen* teemaa, joka nousi niin alueen varhaisemman historian kuin haastattelaineiston kalastuksen historian tarkastelussa merkittäväksi yhdistäväksi teemaksi. Maankohoaminen nousi myös luonto- ja maaseutumatkailun näkökulmasta aiheeksi, joka yhdistää koko Suomea ja tekee siitä erityisen.

Matkailututkimusten luonto- ja maaseutumatkailuun liittyvien vetovoimatekijöiden tarkastelusta nousivat *paikan esteettisyys* ja *arvokkaat maisemat* sekä *toimintaympäristön aitous* tekijöiksi, jotka vaikuttavat merkittävästi matkailuelämyksen syntyyn. Toimintaympäristössä yhdistyvät niin luonto- kuin kulttuuripiirteet. Tämän pohjalta luvussa 5.2 käsittelen alueella sijaitsevia valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita ja alueellisesti merkittäviä kulttuuriperinnekohteita. Tarkasteltava alue on rajattu matkailun opas- ja ohjelmanpalvelujen toiminta-alueen mukaan Oulun eteläpuolisiin alueisiin Limingan lakeudelta Kalajoelle ja Rahjaan sekä Hailuodosta Oulujärvelle. Näitä alueita yhdistää myös kalastushistoria. Lisäksi luvussa 5.3 käsittelyyn tulevat matkailutiet Pohjanlahden Rantatie eli Vanha Rantatie ja Tervan tie, joiden varrella ja lähiympäristössä kohdealueet ovat.

5.1 Maankohoamisen ilmiö jääkauden perintönä

Suomalainen maisema on muotoutunut viimeisen jääkauden aikana. Veiksel-niminen pohjoiseurooppalainen jääkausi vallitsi 116 000–11 500 vuotta sitten peittäen laajimmillaan koko Fennoskandian ja levittäytyen aina Keski-Eurooppaan asti. Tuona pitkänä ajanjaksona vaihtelivat kylmemmät ja lämpimämmät kaudet, joiden myötä myös jäätikön laajuus vaihteli. Lämpimimpinä aikoina jäätä oli vain

pohjoisimmista osista. Tietyn osan jääkaudesta koko Suomi on ollut paksun jääkerroksen peitossa, joka on ollut enimmillään 3,5 kilometriä paksua. Jääkauden aikana valtavat jäämassat painoivat maata noin 800–1000 metrin syvyyteen. Ikijään sulettua ja kadottua noin 10 000 vuotta sitten maa on noussut tasaista vauhtia ylöspäin. Alussa nousu oli nopeampaa, mutta edelleen maa nousee noin 0,8 cm vuodessa ja sen uskotaan nousevan vielä 150–200 metriä. Maan kohoaminen on arvioitu kestävän vielä noin 20000 vuotta. (Jääkausi-ilta 23.3.2016; Hakala 2016; Merenkurkku 2016.)

Kohoamisen seurauksena Perämerestä tulisi järvi noin 2000 vuoden kuluttua ja se erkaantuisi Pohjanlahdesta Merenkurkussa Vaasan korkeudella. Merenpinnannousu on kuitenkin vastakkainen ilmiö maankohoamiselle. Etelä-Suomessa se on jo kumonnut maankohoamisen vaikutukset ja rantaviiva on vakiintunut nykyiselleen. Pohjois-Suomessa sen sijaan meriveden korkeus alenee, meri mataloituu ja rantaviiva etäännyy kauemmas merelle päin, kun maata nousee merestä. Maankohoaminen on koko Suomea kattava ilmiö, mutta jokaisella pitäjällä on oma maankohoamishistoriansa. (Jääkausi-ilta 23.3.2016.)

Limingan lakeuden alueella maankohoaminen on edelleen näkyvä ilmiö, mikä muuttaa ja muovaa jatkuvasti maisemaa. Maan kohotessa vajaan sentin vuosivauhtia laakeilla ja tasaisilla ranta-alueilla maata voi paljastua metreittäin meren alta vuodessa. Tämä tarkoittaa, että ajan myötä Liminganlahden peräalueet nousevat merestä ja lahti pienenee huomattavasti ja mahdollisesti Oulunsalon ja Lumijoen rannat yhtyisivät jo parintuhannen vuoden aikana.

Veiksel muutti maisemat ja tuhosi todisteet sitä edeltäneestä elämästä, niin ihmisistä, kasvillisuudesta kuin eläimistä. Nykyiset asukkaat sekä kasvit ja eläimet ovat siis viimeisen jääkauden jälkeen siirtyneet alueelle. Jäätikön aikana jäättömillä alueilla oli aroja, joilla on elänyt muun muassa mammutteja, kauriita, ilveksiä, ahmoja, vuohia, majavia, sopuleita, villisikoja, naaleja, susia ja mahdollisesti jopa villasarvikuonoja ja sapelihammaskissoja. Mammutit kuolivat alueella sukupuuttoon jääkauden loppuvaiheessa noin 10 000 vuotta sitten. Suomesta on löytynyt muutamia mammutin hampaita. Lähinnä vain poltetut luut säilyvät, joten tietoa jääkauteista eläimistä on säilynyt nykypäivään hyvin vähän. Käytännössä tietoa on eläimistä, joita ihmiset ovat jääkauden aikana syöneet. Tiedetään, että esim. koira on ollut ihmisen seurassa rannikkoseudulla, koska se on syönyt samaa kalaravintoa kuin ihminen. Erityisesti suot ovat säilyttäneet hyvin vanhaa historiaa ja niistä on löydetty hyvin säilyneitä kasvien ja eläinten fossiileita. Jään vallatessa elinalueita eläimet joko kuolivat sukupuuttoon tai vetäytyivät Suomen alueelta lähinnä Balkanille. Jäiden reunamilla oli paljon elämää, oli luolakarhuja ja luolaleijonia sekä aron pitkäjalkaisia eläimiä. On tehty esim. sapelihammaskissasta löytö, joka osteologien

eli luutukijoiden tutkimusten perusteella olisi elänyt alueella 20 000 vuotta sitten. (Jääkausi-ilta 23.3.2016; Huurre 1991, 57-61.)

Pitkä jääkausi oli dynaaminen ilmastovaihe eli ilmaston vaihdellessa jäämassat kasvoivat tai sulivat. Viimeisin jääkauden laajenemiskausi oli noin 26 000–18 000 vuotta sitten. Ajanjaksoa kutsutaan myöhäis-Veikseliksi. Paksun mannerjään keskusalueet olivat jäätyneet maahan asti ja siten muodostivat kiinteän jäämassan. Etelä-Suomessa alueille, joissa jää on pysynyt pitkään paikoillaan, on syntynyt *salpausselkä*, joka on siis jääkauden muokkaama. Keskuksesta reunoille päin mentäessä jäämassat saattoivat olla plastisia eli ne liikkuvat eteenpäin ja takaisinpäin lämpimien ja kylmien ajanjaksojen vaihdellessa. Jää muuttuu plastiseksi oman painonsa ansiosta saavuttaessaan 150 metrin paksuuden. (Jääkausi-ilta 23.3.2016.)

Liikkuva, plastinen jää ja sen alla virtaavat vedet muovasivat voimakkaasti maisemaa. Jää siirsi mukanaan maamassoja ja kiviainesta ja samalla veden virtaamat muovasivat alla olevaa maata jäätikön vetäytyessä. Ilmiö synnytti *siirtolohkareita*, jotka ovat jopa 12 metrin korkuisia kiviä maastossa. Siirtolohkareita on ympäri Suomea ja suurimman tittelistä on epäselvyyttä. Ruissalossa on 12 metriä korkea lohkar, joka on yksi Suomen suurimmista. (Jääkausi-ilta 23.3.2016.) Siikajoen kunnan alueella Luohuan kylässä metsän keskellä on myös suuri siirtolohkar.

Kiinteän jään alueella jää sulii paikoilleen, mikä tapahtui lähinnä jäätikön keskusalueilla. Suomessa kiinteää jäätä oli lähinnä Lapissa ja Pohjois-Suomessa. Sulamisvedet ovat tehneet pitkiä uomia jään reunoilla, mikä näkyy erityisesti Lapin maisemissa. *Hiidenkirnut* ovat myös peräisin jääkaudelta. Hiidenkirnu voi olla useita metriä syvä ja halkaisijaltaan noin metrin levyinen kuoppa, jonka on kairannut veden virtauksessa, kun sulamisvedet syöksyvät vesiputouksena jäähän muodostuneeseen railoon. Hiidenkirnut ovat tällaisen ns. jäätikkömyllyn synnyttämiä. (Jääkausi-ilta 23.3.2016.)

Salpausselän lisäksi jääkauden jättämiä näkyviä ilmiöitä on runsaasti maastossa. Tällaisia jääkauden merkkejä ovat *supat*, joita esiintyy kaikkialla Suomessa. Suppa on syntynyt, kun jäästä on lohjennut iso lohkar ja se on peittynyt hiekalla ja muulla maa-aineksella, ja jään sulaessa sen reunukset ovat romahtaneet ja synnyttäneet maahan pyöreän kuopan. Suppia on eri kokoisia ja supan ilmentymä nykymaastossa voi olla *suo*, *järvi* tai *lampi*. Pohjois-Pohjanmaalla suppia on nähtävissä erityisesti Rokuan kansallispuiston alueella. Rokuan Geoparkin opastus- ja varauskeskus on nimeltään Suppa tämän jääkauden ilmentymän mukaan. Ominaista supalle on, että sen reunus on noin 32 astetta kalteva. Suot

ja järvet ovat muodostuneet jääkauden jättämiin maan painaumiin. Jää painoi maata ja poisti kummut ja syvensi laaksot, ja näin jää synnytti uuden maiseman. (Jääkausi-ilta 23.3.2016.)

Rannikkoseuduilla omaleimaisia maankohoamisen ilmiöitä syntyy, kun saarien tai niemiä väliset lahdet kuroutuvat merestä ja aikaa myöten eristäytyvät täysin irti merestä. Jäljelle voi jäädä nousseeseen maahan lampia tai rämeitä. Irti kuroutumisessa on eri vaiheita. *Fladassa* on selvä vedenalainen kynnys tai reunus, joka estää merivettä pääsemästä sen sisäpuolelle lahdelmaan, mutta sillä on vielä yhteys mereen vesiväylän kautta. Meriveden pinnan noustessa murtovettä pääsee sekoittumaan altaaseen. *Kluuvi* eli *kluuvijärvi* ei ole enää suoraan yhteydessä mereen eli vedenalainen kynnys on kasvanut merenpinnan yläpuolelle, mutta aallokko ja nousuvesi voivat tuoda merivettä kluuviin. Lopulta maa nousee niin paljon, että lahdella kasvaa täysin umpeen. Vesi on fladoissa ja kluuveissa murtovettä ja se on matalaa ja ravinteikasta. Siksi ne ovat suotuisia paikkoja linnuille. Syntyneissä järvissä vesi on merivettä makeampaa, joten pohjakasvillisuus on niissä yleensä runsasta. Ne ovat myös tärkeitä hauen, ahvenen ja särjen kutualueita. (Hakala 2016; Merenkurkku 2016.)

Nykyisen merenrannan läheisyydessä rantaviivan siirtyminen on yksi maisemaa voimakkaasti muuttava ilmiö, mikä näkyy selvästi Pohjois-Pohjanmaan rannikolla ja myös Limingan lakeuden rantaviivalla. Vielä 5000 eaa. Suomi oli lähes kokonaan Litorinameren peitossa ja meren syvyys oli Liminganlahden tienoilla noin sata metriä. Litorinameren ajoilta (n. 5800–1000 eKr.) alueen maaperään on jäänyt suolaa. Suolan vaikutuksesta paikoin maa on alunomaata eli maan painuneissa kohdissa voi olla laikkuja, jotka ovat paljaita kasvillisuudesta ja suolapitoisuuden vuoksi vaikeita viljellä. Noin 4000 vuotta sitten eli 2000 eaa. Pohjanlahden rantaviiva oli Muhoksen Pyhäkosken tienoilla, missä Oulujoki laski mereen. Tuolloiselta Muhoksen lahdelta rannikkoviiva kulki Temmeksen kautta Limingan eteläosan halki. Rautakauden lopulla eli parhaaseen viikinkiaikaan runsaat tuhat vuotta sitten merivesi oli kymmenisen metriä nykyistä korkeammalla ja Hailuodossa alkoi olla mahdollista asua. (Huurre 1991, 19-21.) Nykyisen Limingan ja Lumijoen välisen rannikkotien kohdalta maa oli vielä meriveden alla. Maan kohotessa Limingan lakeuden tasankoalue oli aluksi muinaisen Oulujoen deltaa eli suistoa, jonne ikijään sulamisvedet toivat mukanaan paljon maa-ainesta tasaiseksi paksuksi kerrokseksi. Tälle tasankomaalle muodostuivat Limingan lakeuden tyypilliset rantaniityt.

Limingan lakeuden halki Liminganlahteen virtaavat nykyään Ängeslevänjoki ja Tyrnävänjoki, jotka yhtyvät Temmesjokeen, sekä Liminganjoki ja Lumijoki. Oulujoen väylän siirryttyä pohjoisemmaksi nykyiselle uomalleen Limingan lakeuden alueet alkoivat kuivua. Vielä parisataa vuotta eaa. meren lahti ulottui lakeuden alueella Tyrnävän kirkonkylän tienoille, sillä Limingan ja Tyrnävän välinen alue

on siellä matalinta ja tasaisinta. Paksun jään painamana kallioperä on lakeuden alueella syvemmällä kuin missään muualla Suomessa. Peruskallion päälle kerrostui maa-ainesta jopa kilometrin paksuisesti. Tätä punaruskeaa kerrostumaa kutsutaan Muhoksen muodostumaksi, joka ulottuu Muhokselta Hai-
luotoon kattaen Limingan lakeuden alueet. Muodostuma yltää Liminganlahden kohdalla Lumijokisuun tienoille eli se rajautuu lahden tuntumassa Lumijokeen. Lumijoen varren ja sen merenrannan alueella hiekkamaat ovat vallitsevia, mikä on ollut suotuisaa viljelylle. Lakeuden alueella liikkui kausiluontoisesti jo ajanlaskumme alun tienoilla hylkeenpyytäjiä, kalastajia ja linnustajia, sillä laajalla lahtialueella on oletettavasti ollut runsaasti ravintoa niin kaloille kuin linnuille. (Huurre 1991; Sarkkinen & Torvini-
nen 2000.)

Jätinkirkot ovat nykypäivään säilyneitä varhaisimpia jäännöksiä ihmisen oleskelusta alueella. Näitä kivikautisia kivisiä kehävalleja ei ole muualta tavattu kuin Pohjanmaan rannikon saarilta ja niemiltä, eli ne ovat alueen oma muinaisjäännöstyyppi. Tyrnävän koilliskulmalla on jäännökset neljästä jätinkir-
kosta, joilla ihmiset ovat leiriytyneet. Myös Limingan Linnakankaalla sekä Virkkulan Mustosenkan-
kaalla on jätinkirkko. Lumijoen Sallisen Metelinkankaalla on kiviröykkiöitä ja Hirvasniemen Linna-
kankaallakin on voinut röykkiöitä olla. Nimet viittaavat vanhoihin asuinalueisiin. Kaikkiaan Oulujoen
seudulta jätinkirkkoja 1990-lukuun mennessä oli löydetty seitsemän (Huurre 1991, 34-35, 63). Ne ovat
arviolta ajalta noin runsaat 2000 eKr., jolloin meriveden korkeus on ollut n. 50 m nykyistä korkeam-
malla. Jätinkirkkoihin liittyy tarinoita jättiläisistä ja metelinväestä. Ne ovat todennäköisesti olleet kau-
siluonteisia muinaisten erämiesten, hylkeenpyytäjien, metsästäjien ja linnustajien leiriytymis- ja tuki-
kohtia pyyntipaikkojen lähellä. (Sarkkinen & Torvini-
nen 2000, 7-8, 15-16.; Huurre 1991, 34-36; Okko-
nen 2003.)

Teoksessa Pohjois-Pohjanmaan kiinteät muinaisjäännökset 3 (Sarkkinen & Torvini-
nen 2000) on päivi-
tetyt tiedot Limingan lakeuden muinaisjäännöksistä. Sen mukaan Lumijoella on 12 paikkaa, joissa on
muinaisjäännöksiä: 8 asuinpaikkaa, 2 röykkiökohdetta ja 6 maakuoppakohdetta. Lumijoen, Limingan
ja Tyrnävän alueet olivat tasaisuutensa vuoksi pisimpään meriveden peittämiä, muinaisjäännöksiä on
löydetty yhteensä n. 50 kohteessa. Limingan Alatemmekseltä on löydetty kaksi rautakaudelta peräisin
olevaa suksea. Pohjois-Suomen rannikkoalueilla siellä, missä maa on jo paljastunut merestä, väestöä
on oletettavasti ollut jo kivikaudella (loppui n. 1500 eKr.), varhaismetallikaudella (vuoteen 300 jKr.) ja
erityisesti rautakaudella (300–1300 jKr.). Ihmiset saivat elantonsa pyynnistä ja metsästyksestä ja
maanviljelyäkin harjoitettiin. Pohjois-Pohjanmaan rannikkoseudulla kiinteistä muinaisjäännöksistä
harvat ovat yleisölle nähtävillä. Ainostaan Pattijoella Kastellin jätinkirkko, joka sijaitsee Lumijoelta

noin 50 km päässä, on merkitty nähtävyytenä infotauluin ja se on mukana mm. autoilijan tiekartassa. (Sarkkinen & Torvinen 2000, 5-20.)

Tähän tutkimukseen valikoituneilla alueilla voi tehdä maankohoamisen ilmiöön niin pitkittäis- kuin poikittaissuuntaisen historiallisen tutkimusmatkan. Nykyhetkeä poikkileikkaavasti, rannikkoseudun rantaviivaa seuraten Hailuodosta ja Oulujoelta etelään aina Kalajoelle, voi kokea, miten nykyhetkessä rannikkoseudun ominaispiirteissä näkyvät selvästi maankohoamisen ilmiöt ja erityispiirteet. Samalla reitin eri paikoissa kohtaavat perinteisen kalastuskulttuurin historia ja nykypäivä. Maankohoamisen aiheuttaman meren rantaviivan siirtymisen historiaa, sen pitkittäistä poikkileikkausta, voi seurata reitillä, joka kulkee Hailuodon saaresta Oulujokivartta itään aina Oulujoelle.

Reittien varrella kiteytyy alueen jääkauden jälkeinen geologinen historia, maankohoamisen vaiheet ja merenrannan kulloisetkin sijainnit. Geologinen historia kietoutuu samalla ihmisen historiaan eli alueen asutus- ja kulttuuriperinteen historiaan. Maan muovautumisen historia yhdistyy kalastushistoriaan ja maatalouden sekä muiden elinkeinojen kehittymiseen. Merestä paljastuneet tasangoksi muodostuneet runsasravinteiset maakerrokset vaikuttivat alueen taloudelliseen vaurastumiseen. Toisaalta jäämassojen muovaamat joet valtavyölinä muuhun maailmaan toivat mukanaan myös touhoa ja hävitystä, jatkuvia taisteluja alueiden omistusoikeuksista. Alueen historia kietoutuu näin myös kansainväliseen valtapoliittikkaan.

5.2 Arvokkaat maisema-alueet ja kulttuurimaisemat

Matkailun tutkimuksissa korostetaan maiseman ja paikan merkitystä sekä niiden esteettisyyttä matkailuelämysten syntymisessä. Erityisesti luonto- ja maaseutumatkailussa matkailijat haluavat kokea henkeäsalpaavia maisemia ja nauttia komeista näköaloista. Siksi etsin alueelta paikkoja, joiden miljö ja ympäristö ovat matkailuun soveliaita ja joista infrastruktuuria ja saavutettavuutta parantamalla voidaan muovata toimintaympäristöjä, joissa esteettisiä elämyksiä voidaan kokea ja tuottaa muun muassa matkailun ohjelmopalveluina. Lähden siis etsimään tutkimukseen rajatulta alueelta ominaisuuksia, jotka esteettisyyden kriteerit voisivat toteutua. Tässä luvussa keskityn kuvaamaan alueen arvokkaita maisema-alueita, jotka on kansallisella tasolla määritelty. Maisemien arvioinnissa on otettu huomioon myös kulttuurihistorialliset piirteet.

Tämän työn kirjoittamisen hetkellä keväällä 2016 ympäristöministeriö (Ympäristöministeriö 2016) on päivittämässä valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita ja perinnemaisemia. Uudella ohjelmalla pyritään suojelemaan perinteisiä luonto- ja kulttuurimaisemia ja niiden elinvoimaisuutta. Päivitysinventoinnilla punnitaan vuonna 1995 ensimmäisen kerran arvokkaiksi luokiteltujen maisema-alueiden tarkentamista, laajentamista sekä uusien alueiden perustamista. Vuoden 1995 päätöksen mukaan (Ympäristöministeriö 1995) Suomessa on kaikkiaan 156 valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta. Perusteluissa todetaan, että ne ovat edustavimpia maaseudun kulttuurimaisemia, joiden arvo perustuu monimuotoiseen kulttuurivaikutteiseen luontoon, hoidettuun viljelymaisemaan ja perinteiseen rakennuskantaan. Tämän perusteella näistä alueista löytyvät myös Suomen matkailullisesti vahvat kohteet luonto-, maaseutu- ja kulttuurimatkailuun. (Ympäristöministeriö 2016; Ibid. 1992; Ibid. 1995.)

Arvioinnin inventointivaiheessa tietojen keräämisessä hyödynnettiin Suomen ympäristökeskuksen MAPA-paikkatietopakettia, joka on laadittu maisema-alueiden päivitysinventointia varten. Sen lisäksi apuna on käytetty aikaisempia luontoa ja kulttuuriympäristöä koskevia inventointeja, kyläsuunnitelmia sekä paikallishistorian kirjoituksia. Inventointiin on liittynyt maastokäyntejä, joissa arvioitiin visuaalista maisemakuvaa. Lopullisessa arvioinnissa tarkasteltiin maiseman historiaa, kulttuuripiirteiden edustavuutta, harvinaisuutta, säilyneisyyttä ja alkuperäisyyttä. Siinä otettiin huomioon alueen väestön kokemia merkittäviä identiteettiarvoja, jotka liittyvät paikkaan ja sen historiaan, ja arvioitiin alueen elinvoimaisuutta ja nykyistä toimivuutta. Arvioinnissa olivat mukana myös maisemakuvan erityispiirteet sekä sen yhtenäisyys, eheys ja vaikuttavuus ja toisaalta siihen liittyvät mahdolliset maisemahäiriöt, jotka alentavat luonnonarvoja. Huomioon otettiin myös itse luonto, luonnonarvot ja luonnon monimuotoisuus. (Ympäristöministeriö 2015.)

Uuden arvioinnin perusteella ympäristöministeriö ehdottaa 183 kohdetta valtakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi. Pohjois-Pohjanmaalle on ehdolla kaikkiaan 16 maisema-aluetta, joista neljä on uusia kohteita. Omaan työhöni rajatulla alueella uusia maisemakohteita ovat Rahjan saaristomaisemat ja Kalajoen Hiekkasärkät (Kalajoki), sekä Rokuanvaaran maisemat (Muhos, Utajärvi, Vaala). (Ympäristöministeriö 2016.)

Tähän työhön käsiteltäväksi nostan Pohjois-Pohjanmaalta ympäristöministeriön uudesta ehdotuksesta omaan tutkimusalueeseeni kuuluvat kohteet ja kuvaan lyhyesti niiden ominaispiirteet ja arvioinnin. Ensimmäisenä esittelen Limingan lakeuden alueen, johon Lumijoki kuuluu, sen jälkeen Lumijoelta etelään Vanhan rantatien varrelta Perämeren rannikkoseudun kohteet, jotka ovat Hailuoto, Raahan alue sekä eteläisimpänä Kalajoen hiekkasärkät ja Rahjan alue. Tutkimukseen mukaan tulevat Oulusta itään

Tervan tien varrella sijaitsevat kohteet eli Oulujokilaakson kulttuurimaisemat, Rokuan Geoparkin alue ja Rokuanvaara.

Valitut kohteet ovat alueellisesti ja maisemallisesti niin luonto- kuin kulttuurimatkailun kannalta merkittäviä ja soveltuvat matkailun opastettujen ohjelmapalvelujen päiväretkikohteiksi. Rannikkoseudun kohteita yhdistää merellisyys ja perinteinen kalastuskulttuuri ja -historia, joka ulottaa lonkeronsa Oulujoen ja sitä kautta Oulujärvelle, joka on nykyäänkin kalaisa järvi. Valittuja kohteita yhdistää lisäksi alueellinen maankohoamisen historia sekä alueellinen perinteinen maaseutukulttuuri ja sen historia. Maisema-alueiden kuvauksessa käytän lähteenä ympäristöministeriön *Ehdotukset valtakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi maakunnittain, Pohjois-Pohjanmaa* (Ympäristöministeriö 2016).

5.2.1 Rannikkoalueen kohteet Limingan lakeudelta Kalajoelle Vanhan Rantatien reitillä

Tässä luvussa keskityn kuvaamaan arvokkaita maisema-alueita (Ympäristöministeriö 2016) Perämeren rannikkoseutua pitkin Liminganlakeudelta Kalajoelle. Aloitan kuvauksen Limingan lakeuden kulttuurimaisemista, joihin Lumijoki alueena kuuluu. Seuraavaksi esittelen Hailuoton, jonka on yksi Suomen kansallismaisemista. Hailuoto kuuluu Lumijoen kanssa merilakeuden alueeseen ja se on mukana tarkastelussa myös merkittävän kalastuskulttuurinsa vuoksi. Etelään päin Vanhaa Rantatietä mentäessä esittelyyn tulee Raahe saaristoinen ja viimeiseksi tutkimusalueen eteläisin kohde eli Rahjan saaristomaisemat ja Kalajoen hiekkasärkät. Myös vahva kalastuskulttuuri on näille alueille omaleimaista.

5.2.1.1 Limingan lakeuden kulttuurimaisema

Limingan lakeus, johon kuuluvat Liminka, Lumijoki, Tyrnävä, Kempele ja Oulunsalo (nykyistä Oulua), on 25 000 hehtaarin laajuinen alue. Limingan lakeuden aluetta on täsmennetty monin paikoin uudessa maisema-alesuunnitelmassa. Sen arviointikohdassa (Ympäristöministeriö 2016) todetaan seuraavaa:

Limingan lakeuden kulttuurimaisema on poikkeuksellisen laaja, omaleimainen ja yhtenäisenä säilynyt elinkeinomaisemakokonaisuus, jonka maisema-arvot perustuvat ennen kaikkea avoimiin, yhtenäisiin ja elinvoimaisiin peltonäkymiin sekä Liminganlahden luonnonympäristöön ja rantaniittyihin. Alueella on useita valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaita rakennetun kulttuuriympäristön kohteita ja kokonaisuuksia, jotka edustavat monipuolisesti vauraaseen lakeusmaisemaan kuuluvaa rakennusperintöä talonpoikaisine pihapiireineen, kirkkoympäristöineen ja vanhoine meijereineen.

Limingan lakeuden erityispiirteitä ovat sen äärevyys ja tasaisuus, jota kuvataan yhdeksi Suomen laajimmista viljelytasangoista ja jolle historiallisesti tyypillisiä ovat olleet latomaiset. Kansainvälisesti arvokasta alueella on sen kosteikkoluonto. Ojissa kasvaa pensaikoita ja puustoa ja paikoin peltoaukiolla on silmänkantamattomat näkymät. Alueen arvokasta maisemaa ovat sen rantaniityt ja ruovikot. Erityisesti Limingan ja Tyrnävän välillä oleva alue on yksi Suomen suurimmista tasangoista. Tasanko määritellään alueeksi, jossa 15 km merestä saavutetaan maksimissaan 10 m korkeus. Savimaata alueella on jopa 50 m:n paksuisesti ja joet ovat poikkeuksellisen syvässä kanjonissa. Liminganlahti on Suomen arvokkaimpia lintulahtia. Alue kuuluu valtakunnalliseen lintuvesien suojeluohjelmaan ja on kansainvälinen luonnonsuojelukohde. (Ympäristöministeriö 2016.)

Kulttuuripiirteiltään Limingan lakeudelle on ominaista, että kylät ovat sijoittuneet jokien tuntumaan, joiden varsilla asutus on tiheää. Alue on perinteistä maatalousuetua. Maatalous on pitkälti perustunut karjanhoitoon. Lumijoen vanhin asutus on keskittynyt taajaman läpi kulkevan tien sekä joen varsille. Itäpuolella Liminganlahden rannalla Lumijoen viljelymaisema yhtyy Limingan viljelyksiin. Vanhaa asutusta on tien eteläpuolen rinteessä. Limingan kirkonkylä Liminganjoen törmillä on alueelle tyypillistä kylää. Erityistä on kirkko ja sen lähellä Puodinmäen, Ranta-Hirvelän ja Mäki-Hirvelän tilat lakeudesta kohoavilla kumpareilla. Haaransillan Isoniitty edustaa tyypillisintä ääretöntä Limingan lakeutta. (Ympäristöministeriö 2016.)

Parhaat maisemat avautuvat Tyrnävän Ängeslevän tienoilla, joissa jokivarsilla on runsaasti vanhaa ja perinteistä rakennuskantaa avoimessa maisemassa. Tyrnävän kirkonkylä on Tyrnäväjoen törmillä tiiviinä asutuksena. Alatemmeksellä kulttuurimaisemassa rakennuskulttuuri on poikkeuksellisen komeaa ja niityt ovat laajoja. Lakeuden alueella on lisäksi muinaisjäännöskohteita, arvokkaita perinneisotooppeja sekä yksityismaiden suojelualueita sekä erityisesti Liminganlahden luonnonsuojelualue ja lintuvesiensuojeluohjelmaan kuuluvana alueet Liminganlahdelta Lumijoenselälle. Liminganlahti kuuluu FI Natura 2000-verkoston, Ramsar-alueisiin ja kansainvälisesti arvokkaihin lintualueisiin (IBA). Valtakunnallisesti merkittävä rakennettua ympäristöä (RKY) Lumijoella edustavat Kankaanpääntien kulttuurimaisema ja Lapinkylän myllyt. (Ympäristöministeriö 2016.)

5.2.1.2 Hailuoto ja sen kansallismaisemat

Hailuodon maisema-alue pysyy pääpiirteittäin ennallaan uudessa ehdotuksessa, jossa Hailuotoa kuvataan ainutlaatuisiksi kokonaisuudeksi. Hailuodossa yhdistyvät maankohoamisen jäljet, kalastajakult-

tuuri, merenkulun perintö sekä omaleimainen rakennettu kulttuuriympäristö. Ehdotuksessa (Ympäristöministeriö 2016) Hailuodon maisemaa arvioidaan seuraavasti:

Perämerellä sijaitseva Hailuoto on yksi Suomen 27 kansallismaisemasta. Se on luonnon- ja kulttuuripiirteiltään ainutlaatuinen saari, jossa yhdistyvät maankohoamisrannikon luontotyypit sekä omaleimainen kalastuksen, karjatalouden ja maanviljelyn leimaama kulttuurihistoria. Saaren nauhamainen asutusrakenne on säilynyt perinteisessä muodossaan ja alueella on runsaasti vanhaa talonpoikaista rakennusperintöä pihapiireineen. Alueen maaseutumaisemaan kuuluvat lajistollisesti huomattavat laidun- ja niittyalueet sekä vanhan kalastajakulttuurin jäljet ja merenkulun perintö.

Luonnonpiirteiltään Hailuoto on noin 200 neliökilometrin laajuinen Perämeren suurin saari. Se on syntynyt maankohoamisen tuloksena runsaan 2000 vuoden kuluessa. Saaren pohjoisosan hiekkaharjanteet nousivat ensimmäisenä merestä ja viimeisten parinsadan vuoden aikana alueen saaret Luoto, Hanhinen ja Santonen ovat yhdistyneet. Saari laajenee edelleen maankohoamisen myötä. Hailuodon kallioperän useita satoja metrejä paksun kiviaineskerrostuman päällä on jäätiköiden ja jäätikköjokien kasaamia maa-aineksia, joita merivesi ja tuuli ovat siirrelleet. Hailuodon pohjoisosissa on korkeita merenpinnan yläpuolelle nousevia sora- ja hiekkamuodostumia. Saaren geomorfologisia erityispiirteitä ovat lentohiekkadyynit ja rantavallit sekä lentohiekkavallien salpaamat kluuvijärvet. Dyynien ja rantavallien välissä on soistuneita painanteita. (Ympäristöministeriö 2016.)

Hailuodon luonnonolot ovat ainutlaatuisia ja niitä ovat muovanneet meriveden korkeusvaihtelut sekä maankohoaminen. Maankohoamisen vaiheet kasvillisuudessa näkyvät selvästi ranta-alueilta aina saaren korkeimpiin osiin. Saaressa on kuivia, jäkäläpohjaisia, hiekalla kasvavia männiköitä sekä lehtimetsiä ja laajoja niittyjä. Saaressa on hieskoivikkoja, haavikkoja ja tuomi- ja pihlajalehtoja. Erikoisuuksia ovat Hanhisjärvensuon–Härkinnevan suolakeus, vanhat keidassuot, nuoret lampisoistumat sekä Hannuksen rehevä tervaleppäluhta. Saari ympäröivine merialueineen on linnustollisesti poikkeuksellisen runsas: alueella on tavattu yli 280 lintulajia. (Ympäristöministeriö 2016.)

Kulttuuripiirteiltään Hailuoto on nuori saari, jonka muinaisjäännökset ajoittuvat historialliselle ajalle. Muinaisjäännöksiä ovat muun muassa keskiaikainen kirkon paikka, Ojakylänlahden laituri, Hyypänmäen hakkaukset sekä useat alusten hylt. Maatalous on alkanut 1200-luvulla, mutta pysyvä asutus on noin 150 vuotta vanhempaa. Jo ennen sitä alueen saaret ovat olleet levähdyspaikka ja tukikohta Perämeren rannikon kalastajille. Maatalouselinkeinojen ohella on harjoitettu kalastusta, hylkeenpyyntiä ja merenkulkua. Hailuodon asutus keskittyy saaren läpi kulkevan tien varrelle nauhamaisesti, kyliä ovat Ojakylä, Keskikylä ja Kirkonkylä. Viljelymaisemassa on monimuotoisia peltokuvioita, kenttiä, ketoja, kujanteita, puuryhmiä ja pieniä metsiköitä. Hailuodossa on säilynyt valtakunnallisesti arvokkaita perinnebiotooppeja (Kaaranselkä, Tömpänniitty ja Pökönnokka) sekä maakunnallisesti arvokkaita niit-

tyjä ja nummia. Hailuodon vanha talonpoikainen rakennuskanta on säilynyt yhtenäisenä. Pihapiirit sijaitsevat tiiviisti tien varressa tai peltojen keskellä, ja rakennukset ovat avoimissa nelikulmaisissa ryhmissä. Talot ovat tyypillisesti parin talon ryhminä, joilla on yhteinen pihamaa. (Ympäristöministeriö 2016.)

Koko Hailuoto on valtakunnallisesti merkittävä rakennus- ja kulttuuriympäristö, johon kuuluvat muun muassa kirkonkylän raitti ja viljelykset, Ojakylä, Pajuperän kalastuskylä ja Marjaniemen kalastaja- ja luotsikylä, ja merellisyydestä kertovat merimerkit ja majakat. Vanhin merimerkki on Keskiniemen tunnusmajakka eli Karvon pooki. Marjaniemen majakka ja kalastaja- ja luotsiyhdyskunnan vanhimmat rakennukset ovat 1800-luvun jälkipuoliskolta. Luototalossa on saarta esittelevä Metsähallituksen näyttely. Saarella on retkeilyreittejä ja lintutorneja. Hailuotossa on runsaasti kesäasutusta ja Marjaniemen hiekkarannat, luotsihotelli, luontokeskus ja vierasvenesatama tuovat saareen matkailijoita. Hailuodosta on lauttayhteys mantereelle ja talvisin saarelle kuljetaan myös jäätietä pitkin. (Ympäristöministeriö 2016.)

Hailuodon maisemakuvassa näkyy maankohoaminen, meriveden korkeusvaihtelut ja maankerrostuminen. Ominaista maisemalle ovat kuivat hiekkaharjanteet ja jäkäläpohjaiset männiköt, toisaalta saarella on kosteikkoja, rantaniittyjä ja soistuvia merenlahtia. Viljelyalueet ja asutus on nauhamaista mutta pirstaleista ja saarella on lajistollisesti arvokkaita laidun-, niitty- ja kosteikkoalueita. Saarella on säilynyt vanhaa talonpoikaista rakennusperinnettä sekä kalastusmökkikyliä ja luotsitoimintaan ja merenkulkuhistoriaan liittyviä rakennuksia. Marjaniemi avomeren edustalla on monipuolinen merellinen maisemakohte. (Ympäristöministeriö 2016.)

5.2.1.3 Raahen saaristo ja perinnemaisemakohteet

Raahelaiset ovat perinteisesti kalastelleet Raahen edustan saaristossa ja tiedetään, että vielä 1890-luvulla paikallisilla kalastajilla oli kolmisenkymmentä pauhavenettä. Raahen edustalla sijaitseva Taskun saari on aina ollut kalastajien tukikohtansa. Tasku on ollut tärkeä saari myös muille merenkulkijoille. Siellä on sijainnut pooki eli tunnusmajakka. Pookeja ennen laivaväylien merkeiksi rakennettiin kivikkoja eli kummeleita. Ensimmäinen pooki rakennettiin Taskuun todennäköisesti Raahen kaupungin perustamisen aikoihin vuoden 1649 tienoilla purjelaivoja opastamaan ja vuonna 1853 vanhan pookin tilalle rakennettiin uusi. (Vähäkangas 2008; Raven 2004.)

Raahen saaristo voitti Suomen messusäätiön järjestämän valtakunnallisen Vuoden retkikohde 2016-palkinnon. Kilpailun teemana olivat retkeilyvesistöt. Tavoitteena oli löytää sopivia vesistöjä, joissa on retkeilypalveluita ympärivuotisesti. Palkinnolla pyritään lisäämään matkailijoiden kiinnostusta rannikon merialueita kohtaan matkailun virkistyskäytön kannalta, mikä edistää alueiden matkailullista tarjontaa ja tuo kohteille näkyvyyttä. Raahen kaupungin markkinointisihteeri Annekristiina Tuovinen (Raahen kaupunki 2016) kertoo Merenkurkun ja Pohjanlahden rannikoiden muodostavan kansainvälisesti ainutlaatuisen maankohoamisen alueen, missä elinolot muuttuvat jatkuvasti. Niin myös Raahen saaristoa on muokannut maankohoaminen. Saaret suurenevät ja uusia saaria syntyy, ja matalikossa saaret voivat kasvaa kiinni toisiinsa tai mantereeseen. Myös kalastajat ja merenkulkijat ovat jättäneet sinne jälkensä ja saaret ovat toimineet myös eläinten laitumina. Raahen saaristo on laajuudeltaan 24 neliökilometriä ja se on virkistyskäytössä niin kesäisin kuin talvisin ja siellä on autiotupia ja laavuja retkeilijöiden käyttöön. Saaristo on veneily- ja melontakohde ja sinne on tarjolla myös ohjelmapalveluja. Iso-Kraaselin saaren vanhassa luotsituvassa on majoitus-, kokous- ja ruokailupalveluita. Muun muassa Raahen matkailuoppaat antavat tietoa saaristosta, niiden palveluista ja saavutettavuudesta ja tarjoavat retkiohjelmia saaristoon niin kesäisin kuin talvisin. (Raahen kaupunki 2016.)

Raahen alueen perinnemaisemiin kuuluvat Iso-Kraaselin niityt, joka on saari (480 hehtaaria) Raahen kaupungin edustalla. Sen luonto on monimuotoista ja aikoinaan siellä laidunnettiin lampaita. Iso-Kraaselin saarella on vanha luotsitupa ja pooki ja pari kesämökkiä. Raahen kaupungin omistama saari kuuluu valtakunnalliseen rantojensuojeluohjelmaan. Raahen perinnemaisemia ovat myös Raahen laajimpiin merenrantaniittyihin kuuluvat Juholanrannan rantaniityt (50 hehtaaria), joilla kasvaa ruijanesikkoa ja suolalaikuilla harvinaista suolayrttiä. (Ympäristöministeriö 2016.)

Pattijoen Kastelli (30 hehtaaria) on jätinkirkko eli kivikautinen hylkeenpyyntipaikka soiden reunustamalla mäntykankaalla, joka kivikaudella on ollut kivikkoista merenrantaa. Se on Pohjanmaan kivivalituksista suurin ja arvokkain. Vastaavia jätinkirkkoja on vain Pohjanlahden rannikolla. Kivivalli on suorakaiteen muotoinen, 36 metriä leveän ja 62 metriä pitkä ja 2 m korkea, ja valleissa on kuusi aukkoa. Jätinkirkon lähellä on rakkakuoppia, saalishylkeiden säilytyspaikkojen jäänteitä, ansakuoppia ja kivikautinen asuinpaikka. Jätinkirkko osoittaa, että kivikautinen yhdyskunta oli sosiaalisesti järjestäytyneet. Kastellin muinaisjäänös on säilynyt lähes alkuperäisessä muodossaan. Kastellin jätinkirkolle on opasteet 8-tieltä. (Ympäristöministeriö 2016.)

5.2.1.4 Rahjan saaristomaisemat ja Kalajoen hiekkasärkät

Arvokkaiden maisema-alueiden ehdotuksessa (Ympäristöministeriö 2016) uutena alueena on Rahjan saaristomaisemat ja Kalajoen hiekkasärkät. Rahjan saaristomaisemat ja Kalajoen kuuluisat hiekkasärkät sijaitsevat Kalajokisuun etelä- ja länsipuolella. Rahjan saaristo on Pohjois-Pohjanmaan harvoja saaristoalueita. Sitä ympäröivään maisemaan kuuluvat Kallankarit avomerellä ja Kalajoen Hiekkasärkät. Alue on maakunnallisesti arvokas maisema-alue.

Alueen erityisistä luonnonpiirteistä ehdotuksessa (Ympäristöministeriö 2016) todetaan, että Rahjan saaristossa kallioperä on huuhtoutunut paikoitellen esille. Kalajoen hiekkasärkät on noin kolme kilometriä pitkä dyynien poimuttama rantahietikko. Alueen pinnanmuodot ovat syntyneet maankohoamisen, aallokon ja tuulieroosion yhteisvaikutuksesta. Dyynialue jatkuu pitkälle sisämaahan männiköksi metsittyneenä. Kalajoen rantamuodostumat ovat tyypillisesti eroosiotörmä, rantavalleja sekä vedenalaisia särkkiä. Maan kohoamisen seurauksena Kalajoen rannikolla esiintyy kaikkia maankohoamisrannikolle tunnusomaisia luontotyyppisiä. Meriluontoon kuuluvat niin avomeren karut Kallankarit kuin Rahjan saariston kluuvijärvet ja fladat sekä lähes luonnontilaiset ranta-alueet. Maisemallisesti merkittävimpiä kohteita ovat rantojen kallioalueet, korkeat lohkareikkorannat, suojaiset jyrkkärantaiset poukammat, saaristokoivikot sekä laajat rantaniityt perinnebiotooppeineen. Rahjan saarten kallioilla kasvaa kitukasvuista mäntyä ja männiköitä reunustavat laajat pirunpellot ja avosuot. Ranta- ja vesilinnustoon kuuluu matalakasvuisilla rantaniityillä viihtyviä uhanalaisia lajeja sekä avointa hietikkoa vaativia lintuja. Rannikko on tärkeä muuttolintujen levähdys- ja ruokailualue. (Ympäristöministeriö 2016.)

Esityksen mukaan (Ympäristöministeriö 2016) kulttuuripiirteiltään tyypillistä Rahjan saaristolle ovat paljaat luodot ja pienet saaret. Saaristoon syntyi 1200-luvulla pysyviä kalastustukikohtia, saarilla on ollut pieniä torppia ja lahtia viljeltiin, laidunnettiin lampaita ja hevosia. Rahja oli 1900-luvulle asti tärkeä kalastus- ja hylkeenpyyntialue, mistä jäänteinä on muinaisia kalastustukikohtia eli *tomtningeja*. Alueella on kuoppia, kivirakenteita, röykkiöitä, puolustusvarustuksia ja aluksen hylky. Saaristossa on ollut myös maa- ja karjataloutta ja nykyään Rahjassa on maatilamatkailupalveluita. Saaristolaiskulttuuria edustavissa kalastajakylissä on yli 100-vuotiaita rakennuksia. Rahja on historiallinen satamapaikka, mistä kertovat vanhat kivi- ja hirsirakenteiset laiturit eli möljjät. Kalajoensuulla on pieni kalasatama ja siellä on ollut telakka vuodesta 1873. Rahjan nykyinen satama on Pohjois-Suomen tärkein ja Suomen kuudenneksi suurin puutavaran vientisatama.

Jylkkä-Karppinen ym. (2009, 116-117) mukaan kulttuuriperinnöltään arvokkaita perinteisiä kylämaisia kalastajatukikohtia Rahjan saaristossa on säilynyt neljä. Hevoskarissa on jatulintarha 1700-luvulta sekä historiallisen ajan asumusten ja merimerkkien jäänteitä. (Jylkkä-Karppinen ym. 2009, 116-117.)

Rahjan saaristossa pyydettiin lähinnä silakkaa, siikaa ja lohta. Pääsaalis oli siika. Alueella oli paljon rysä-, verkko-, siikaverkko- ja nuottapaikkoja. Kalakareilla oli kalatupia, joissa kolmen kalastajan kalaporukat yöpyivät ja lepäsivät. Kalapuodeissa kalat suolattiin ja säilytettiin, veneille oli hamina ja verkoille kuivaustelineet. Kalastajat omistivat usein osuuden kalatupaan eri kareilla. Kalastajilla oli ikimuistoinen nautintaoikeus ja rantaoikeus osaan kareista ja kruunu vuokrasi myös kareja kalastajille. (Jylkkä-Karppinen ym. 2009, 41-42.)

Maakalla ja Ulkokalla ovat tärkeä osa rannikon kalastus- ja saaristolaiskulttuuria. Ne sijaitsevat hiekkasärkkien edustalla noin 19 kilometrin päässä rannikolta. Kallankarit nousivat merestä 1400-luvulla ja nykyisin Maakalla on noin 20 hehtaaria ja Ulkokalla nelisen hehtaaria. Saaret olivat jo 1500-luvulla silakan- ja hylkeenpyyntipaikkoja pienine kalamajoineen. Saaret omistaa Suomen valtio, mutta paikallisesti päätöksiä tehdään karikokouksissa, mikä on Ruotsin vallan peruja. Maakallan maamerkki on punainen puukirkko vuodelta 1779 ja sen ympärillä on kalastajamajoja. Ulkokallassa on majakkatorni vuodelta 1871 ja sen yhteydessä asuinrakennus vuodesta 1958. (Ympäristöministeriö 2016.)

Maisema-alueen tunnetuin nähtävyys ja suosittu lomakohde on Kalajoen Hiekkasärkät, jossa Tuomipakoiksi nimitettyllä alueella on matkailua ollut jo 1800-luvun lopulla. Se oli tunnettu erityisesti juhannusjuhlista. Hiekkasärkät houkuttelivat matkailijoita 1920-luvulla *'Pohjanmaan Rivierana'*. Ensimmäinen hotelli avattiin 1930-luvulla ja matkailijamäärät nousivat erityisesti 1960-luvun alussa ja alueelle saatiin leirintäalue. Lomamökkejä alueella on rakennettu 1970-luvulta lähtien. Seillä on hotelleja, mökkikyliä ja palveluina muum muassa golfkenttä ja ravirata. (Ympäristöministeriö 2016.)

Maisemakvaltaan Rahjan saaristo on yksi Pohjois-Pohjanmaan harvoista laajahkoista saaristoalueista. Yhdessä Kallankarien kanssa se muodostaa arvokkaan kalastus- ja saaristokulttuurin kokonaisuutta, jonka maisemia leimaavat maankohoamisen synnyttävät luontotyypit. Perinteistä saaristolaiskulttuuria edustavat Rahjan saaristossa perinnebiotoopit ja vanhat kalastajakylät. Kallankarit ovat ainutlaatuinen avomeren saaristo tiiviine kalamökkikylineen, vanhoine kirkkoineen ja majakkayhteisöineen. Kalajoen rannikon maisemalle on ominaista laajat hiekkakentät ja dyynit sekä sisämaan mäntykankaat. Maisema on laakeaa ja alavaa, mutta rantavallit ja hiekkatörmät ovat paikoin korkeita, joilta avautuu merelle

laajat avoimet näkymät. Rahjan saaristo on kasvillisuudeltaan monipuolinen, vyöhykkeinen maisemakokonaisuus kumpuilevine kalliosaarineen ja umpeen kasvavine lahdelmineen. Kalajoen Hiekkasärkät ja sen laajat hiekkarannat dyyneineen ovat nähtävyyksiä. Alueella on runsaasti majoitus-, ravintola- ja vapaa-ajanviettopalveluita sekä retkeily- ja luontoreittejä. Matkailurakentamisesta ehdotuksessa todetaan, että se on muuttanut voimakkaasti alueen maisemakuvaa. (Ympäristöministeriö 2016.)

Ehdotuksessa arvokkaaksi maisema-alueeksi (Ympäristöministeriö 2016) arvioitiin Kalajoen kohteita seuraavasti:

Rahjan saaristo ja Kallankarit avomerellä ovat yhdessä edustava ja monipuolinen maankohoamisrannikon saaristokohde. Saaristoluonto on monipuolista ja vyöhykkeistä ja saaristo edustaa maakunnan perinteistä saaristolaiskulttuuria, mitä ilmentävät vanhat kalastussatamat, kalastajakylät ja perinnebiotoopit. Maisema-alueella on myös arvokkaita dyynimuodostumia, joista kuuluisimpia ovat Kalajoen Hiekkasärkät. Hiekkasärkkien alue on tunnettu maisemanähtävyys, jossa yhdistyvät arvokkaat luonnonpiirteet ja pitkä matkailuhistoria eri-ikäisine rakennuskerrostumineen.

Kalajoen Kallankari on määritelty myös tärkeäksi perinnemaisemaksi, koska sen vanha kalastajayhdyskunta Perämerellä on omintakeinen ja kulttuurihistoriallisesti arvokas kokonaisuus. Kallankarit olivat 1600-luvun alussa koko suomalaisen Pohjanmaan tärkein silakanpyyntialue. Maakallan kalastajakylä alkoi kehittyä 1600-luvulla ja 1700-luvun loppupuolella siellä oli yli sata rakennusta. Tyypillisesti vanhassa kalastajamajassa oli pieni tupa ja kala-aitta. Maakallassa on nykyisin asuinmajoja ja latoja. Saaren kahdeksankulmainen kirkko on 1700-luvun lopulta. Myös vanha pappila ovat edelleen käytössä. Ulkokallassa on majakan ja majakanvartijoiden asuinrakennusten lisäksi kuusi kalamajaa ja latoja. Kallassa paikallishallintoa toteuttaa karikokous, karineuvosto ja haminamestari. Haminalaki on vuodelta 1771. Kalamajoihin käyttöoikeus periytyy suvuttain. Kallassa pyydetään perinteisesti lohta sekä siikaa verkoilla, mutta silakanpyynti on vähenemässä. Kymmenisen venekuntaa kalastaa edelleen. Suurin uhka saaren luonnolle on turismi, ja liikkujiin varten on tekeillä ohjesääntö. (Ympäristöministeriö 2016.)

Jylkkä-Karppinen ym. (2009) pitävät Rahjan saaristoa yhtenä Suomen merellisen luonnon ainutlaatuisimmista alueista, sillä siellä näkyvät kaikki saaristoluonnon vyöhykkeet: suojainen rannikkoseutu, sisä- ja ulkosaaristo sekä avomeri. Maisemaan ja luontoon on vaikuttanut perinteinen saaristolaiskulttuuri elinkeinoineen. Jylkkä-Karppisen ym. (2009, 1-10) mukaan alue on ainutlaatuinen luonnonpiirteiltään jopa Euroopan mittakaavassa maankohoamisen vuoksi. Siiponjoen mereen kuljettama maaines ja maankohoaminen ovat muuttaneet saaristoalueen maisemaa. Alavalla rannikolla ranta siirtyy vuosisadassa yli kilometrin lännemmäksi, mikä on vaikuttanut elinkeinojen harjoittamiseen. Kalastus- ja satamapaikkoja on jouduttu etsimään uusia, mutta toisaalta maatalous on saanut uutta ravinteikasta

maata käyttöönsä. Vesistöt ovat luoneet perustan alueen pysyväälle asuttamiselle ja monipuoliselle elinkeinorakenteelle. Ensimmäiset asukkaat olivat kalastajia, hylkeenpyytäjiä ja metsästäjiä. Rahjan kylän vanhin kalastussatama on Puojinniemi, jossa on vanhoja hirsirakenteisia kala- ja verkkolatoja. Maa- ja karjatalous sekä kalastus olivat alueen tärkeimpiä elinkeinoja 1900-luvun puolelle.

5.2.2 Kohteet Oulujokilaakson ja matkailutie Tervan tien reitillä

Tässä luvussa esittelen matkailutie Tervan tien reitillä olevat Oulujokilaakson arvokkaat maisema-alueet ja merkittävät kulttuuriperinnekohdet (Ympäristöministeriö 2016). Aluksi esittelen Oulujokilaakson ja tervan historiaa, onka jälkeen käyn läpi arvokkaat maisema-alueet aloittaen Oulujokilaakson kulttuurimaisemista Oulun ja Muhoksen alueella ja sen jälkeen käsittelen Rokuanvaaran maisemat ja Rokua Geoparkin alueen.

5.2.2.1 Yleistä Oulujokilaakson ja tervan historiasta

Oulujoki on yli sata kilometriä pitkä joki, joka saa alkunsa Oulujärvestä ja laskee Oulun kohdalla Perämereen. Oulujoki virtaa Vaalan, Utajärven, Muhoksen kuntien sekä Oulun kaupungin läpi. Aikoinaan Oulujoki toimi kulkureittinä Pohjanlahdelta aina Laatokalle asti. Kajaanista Ouluun kulkeva reitti oli myös ensimmäisiä matkailureittejä 1800-luvun loppupuolella. Oulujoki tunnetaan historiansa puolesta erityisesti tervan kuljetusreittinä ja Oulun kaupunkia kutsuttiin tervakaupungiksi. Oululaiset porvarit rikastuivat tervakaupalla ja Oulujokea pitkin terva kuljetettiin tervaveneissä eli paltamoissa Kainuusta ja sen takamailta Oulun Toppilan vanhaan satamaan, tervahoviin, josta sitä vietiin Ruotsiin ja ympäri maailmaa. Tervakauppa kukoisti 1700-luvulta saavuttaen huippunsa 1860-luvulla, jolloin tervaa vietiin kymmeniätuhansia tynnyreitä vuodessa. Tervanvientiä riitti aina 1900-luvun alkuun, jolloin purjelaivakausi alkoi hiipua eikä tervaa enää tarvittu entiseen tapaan. Toppilan tervahovin palo vuonna 1901 ja sen jälkeen 1910-luvulla tervakauppa loppui Oulussa lähes kokonaan. Sen sijaan tervantuottajille ja soutajille ei uurastus ollut aina niin tuottoisaa, sillä tervakaupan hinnan määräsi ostaja, joka myös huolehti, ettei hänelle itselleen tullut kaupoissa tappioita. (Vahtola 1991.)

Tervakuljetukset Oulujokea alkoivat 1600-luvulla ja 1700-luvulla niitä tehtiin erittäin runsaasti. Veneseen mahtui 12–15 tynnyriä, lisäksi vietiin kalaa, voita ja muuta kauppatavaraa, takaisinpäin tuotiin mm. viljaa ja suolaa. Oulujärven reittiä kulki talonpoikia myös Savosta ja Pohjois-Karjalasta ja Viennasta ja oululaisia taas itään. 1700-luvulla tynnyrimäärät nousivat jopa 24 tynnyriin, kun jokirantoja

kunnostettiin ja joenlasku helpottui. 1830-luvulla rakennettiin veneitä, joihin mahtui jopa 26–30 tynnyriä. 1800-luvun lopulla alkoivat sahojen ja ruukkien tavaran kuljetukset Oulujoella. Tervareitillä oli pysähdyspaikkoina kestikievareita erityisesti vuolaasti virtaavissa koskipaikoissa, muun muassa Muhoksella Syväyksen kestikievari. Suurimmat kosket eli Niskakosken, Pyhäkosken ja Merikosken laskivat erityiset laskumiehet, joilla oli siihen valtakirja maaherralta. Pyhäkoskella laskumiehiä oli parhailaan 18, Niskakoskella 12, Ahmaskoskella 6 ja Merikoskella 4. Tervanviejät odottivat laskua Niskakoskella Vaalan haminassa, Ahmaskoskella Taululan talossa. Pyhäkosken luotsiasema oli Merilän kartano ja Merikoskella oli Nokkalan talo. Oulujoen luonnon kauneutta alettiin arvostaa, ja kaupungista tehtiin veneretkiä pitkin Oulujokea. Erityisesti 1800-luvulla Pyhäkoski ja Leppiniemi olivat säätyläisten suosittuja matkakohteita. (Vahtola 1991, 443-446.)

Oulujoen varrella on nykyään 12 vesivoimalaitosta. Ennen voimalaitosten rakentamista Oulujoki oli myös erittäin kalaisa ja erityisesti suurista lohisaaliistaan tunnettu. Oulujokisuulla kalastettiin lohta Merikosken lohipadoilla ja lippoamalla valtavat määrät ja lohta kalastettiin koko joen leveydeltä. Nykyään joessa on kalaa virkistyskalastuksen tarpeisiin lähinnä kalanistutusten ansiosta. Lohi oli niin arkena kuin pyhänä paikallisten ruokapöydän herkkua. Sitä syötiin niin paljon, että palvelusväki Oulujokivarren taloissa alkoi jo kadehtia hailuotolaisten kalavalikoiman runsautta.

5.2.2.2 Oulujokilaakson kulttuurimaisemat, Muhos ja Oulu

Oulujokilaakson alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Ympäristöministeriö 1995), jonka rajausta on uudessa ehdotuksessa (Ympäristöministeriö 2016) laajennettu jokilaaksoa ympäröivien seelänteiden lakialueilla. Oulujokilaakson kulttuurimaisemat edustavat Oulujokivarren elinvoimaista maaseutua, jonka maisemia on muokannut maaseutuelinkeinojen ohella Oulujoen voimalaitoskäyttö.

Luonnonpiirteiltään uuden ehdotuksen mukaan Oulujoen kulttuurimaisemat ovat edustavia Pohjois-Pohjanmaan jokilaaksomaisemia, johon kuuluvat laajahkot yhtenäiset viljelytasangot sekä laakeasti kumpuilevat suopainanteiset metsäalueet. Alueen kallioperä on pääasiassa graniittia. Muhoksen lähellä on Muhos-muodostuma, jossa graniittinen kallioperä on vajonnut (hautavajoama) 1200 miljoonaa vuotta sitten ja sen päälle on syntynyt paksu sedimenttikivialue. Ajanlaskun alussa Perämeren rantaviiva oli 20 metrin korkeuskäyrällä ja jokilaakso oli suurilta osin veden peitossa. Rantaviiva oli Pyhäkosken tienoilla noin 1500 vuotta ja nykyisen Muhoksen taajaman kohdalla oli laaja suistoalue. (Ympäristöministeriö 2016.)

Oulujokilaakson reunat ovat matalia moreeni- ja kallioselännteitä. Oulujoki on jyrkkärantainen ja rehevä joki ja sen vesistöalueeseen kuuluu lähes koko Kainuu. Oulujoen varrella on kahdeksan voimalaa ja se virtaa leveässä uomassa viljelymaiden läpi. Pyhäjoen voimalan kohdalla joki levenee Montanlammeksi ja Muhoslammeksi. Muhoksen taajaman kohdalla Muhosjoki laskee Oulujokeen. Pyhäkosken vanhaa suistoaluetta halkovat pienet purot. Oulujokivarressa on monipuolinen kasvillisuus, on karuja mäntykankaita ja reheviä lehtoja ja alueella kasvaa sekä eteläisiä että pohjoisia kasveja. Muhoslammen ja Montanlammen alueet ovat geomorfologialtaan, kasvistoltaan, eläimistöltään ja maisemakuvaltaan arvokkaita alueita. Muhoksen eteläpuolella laajoilla peltoaloilla on muuttolintujen levähdys- ja kerääntymispaikkoja. Eriyisesti Montan ja Pyhäkosken voimalaitosten välimaastossa kasvaa vanhaa metsää. (Ympäristöministeriö 2016.)

Kulttuuripiirteiltään Oulujoki on ollut merkittävä lohijoki, jonka ympäristöä on asuttu jo esihistoriallisella ajalla. Pyhäkosken lähetyviltä on muinaislöydöksiä ja alueelta on löydetty eri historiallisilta ajoilta asuinpaikkoja sekä erä- ja metsätaloudesta jäänteenä pyyntikuoppia, kiviröykkiöitä ja hiilimii- luja. Jokivarren pysyvä asutus alkoi muodostua 1300-luvulla, erityisesti Laitasaaren alueella. Pääelinkeinot olivat tervanpoltto ja kalastus. Peltoalat alkoivat laajentua asutuksen lisääntyessä. 1900-luvun alussa Oulujokivarren maatalouteen tukeutuva asutus oli vakiintunut, peltoja ja niittyjä viljeltiin tehokkaasti ja jokivarressa oli varakkaita tiloja. Talot olivat tyypillisesti kuivilla ja lämpimillä rantatöyräillä harvahkona nauhamaisena asutuksena ja osin viljelylaakson ja metsäselännten reunamilla oli hajanaista asutusta. Muhoksen eteläpuolen laajimmilla peltoaukeilla maisemat ovat avarat. Oulujokilaakson rakennusperintö on talonpoikaisi yksikerroksisia pohjalaistaloja, joista on säilynyt edustavia pihapiirejä. Oulu- ja Muhosjokien yhtymäkohdassa Muhoksella arvokasta rakennusperintöä ovat mm. Turkansaa- ren ulkomuseo ja vuonna 1643 rakennettu kirkko. Oulujoen kulttuurimaiseman voimalaitoksiin kuulu- vat Aarne Ervin 1950-luvulla suunnittelemat Montan ja Pyhäkosken voimalat, ja tärkeä kohde on myös Pyhäkosken lähellä Leppiniemen asuntoalue. Ennen voimalakäyttöä Oulujoki oli merkittävä vesiväylä ja yksi Suomen tärkeimmistä tervankuljetusreiteistä. Joella järjestetään vuosittain Tervasoutu ja Terva- reitistön patikkareitti kulkee maisema-alueen halki. (Ympäristöministeriö 2016.)

Maisemakuvaltaan Oulujokilaakso on pohjoispohjalaista jokilaakson kulttuurimaisemaa. Maisema kumpuilee voimakkaasti, mikä suo vaihtelevia näkymiä joelle ja vastarantojen viljelymaisemiin. Joen eteläpuolella peltomaisema on avointa ja Muhoksen lähellä on laajoja, alavia viljelytasankoja, joilta avautuu pitkät ja laajat näkymät. Oulujokilaaksolle tyypillistä on matala vedenjakajaselänne. Viljely- maisema on elinvoimaista. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaita maamerkkejä ovat vanhat pihapiirit puukujineen. Asutusta on joen partaalla paikoin nauhamaisesti sekä jokea reunustavien kumpareiden ja

selänteiden joenpuolisilla rinteillä. Paikoin asutus kehystää jokea yhtenäisenä nauhana. Oulujokilaakson kulttuurimaisemiin kuuluvat Oulujoen voimalaitokset, Montta ja Pyhäkoski, ja säännöstely on vaikuttanut jokilaakson elinkeinomaisemaan. Arvioinnissa (Ympäristöministeriö 2016) arvokkaaksi maisema-alueeksi todetaan seuraavaa:

Oulujokilaakson kulttuurimaisemissa yhdistyvät edustava maatalousmaisema, Muhoksen keskustaajaman monipuolinen rakennuskanta sekä vesitalouden jäljet. Oulujokilaakson kulttuurimaiseman arvokkaita erityispiirteitä ovat kumpuilevat avoimet viljelyalueet, maisemassa maamerkkeinä erottuvat vanhat rakennukset ja pihapiirit sekä viljelyalueille ja jokimaisemaan avautuvat näkyvät. Montan ja Pyhäkosken voimalaitokset ja Pyhäkosken lähistöllä sijaitseva Leppiniemen asuinalue ovat rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti arvokkaita vesivoimalakokonaisuuksia.

5.2.2.3 Rokuanvaaran maisemat ja Rokua Geoparkin alueet

Rokuanvaaraa esitetään uutena alueena valtakunnallisesti arvokkaaksi maisemanähtävyydeksi (Ympäristöministeriö 2016). Rokuanvaara on ainutlaatuinen harju- ja dyynimuodostuma, jossa on esillä harjuluonnon piirteitä poikkeuksellisen laajoina ja selvinä. Luonnonpiirteiltään Rokuanvaaran harjut ja dyynit kohoavat soiden keskeltä ja alueena se on 20 kilometriä pitkä ja viisi kilometriä leveä. Sen maaperä on paikoitellen kymmenien metrien paksuinen. Muodostuma on osa harjujaksoa, joka kulkee Hailuodosta Sotkamon ja Lieksan kautta Toiselle Salpausselälle. Rokuanvaaran hiekkamaat ovat kerrostuneet syvään veteen jäätikön edustalle noin 10000 vuotta sitten. Tuuli ja aallot ovat muovanneet alueen nykyiset pinnanmuodot. Rokuanvaaralla on 500–9000 vuotta vanhoja dyynejä. Rinteiden ympärillä kiertää rantavalleja, merkkinä Itämeren rantojen kehityksestä. Jäälohkareiden sulamispaikkoihin on syntynyt suppakuoppia, joista monet ovat kirkasvetisiä järviä tai lampia ja jopa 15 metriä syviä. Syvyydenkaivo on pinta-alaltaan Suomen suurin suppa. Ruovikkorantainen Rokuanjärvi on alueen suurin järvi. Alueella on useita lähteitä ja kaivoja. Harjuluonnolle tyypillisiä ovat eri-ikäiset kangasmetsät ja huomattavan laajat jäkäläköt ja alueen reunamilla on reheviä suoalueita ja kosteikoita. Suppien ja dyynien rinteillä kasvaa eteläisiä lajeja ainutlaatuisissa kasvilajiyhdistelmissä. Metsäpalot ovat muuttaneet alueen maastoa ja ojitus on vähentänyt suoluonnon monipuolisuutta. Alueen arvioinnissa (Ympäristöministeriö 2016) arvokkaaksi maisema-alueeksi todetaan seuraavaa:

Rokuanvaara on monipuolinen harju- ja dyynimuodostuma, joka on osa koko Kainuun läpi kulkevaa harju- ja reunamuodostumajaksoa. Geomorfologialtaan erittäin arvokkaalla Rokuanvaaralla kaikki harjuluonnon ominaispiirteet ovat kehittyneet poikkeuksellisen laajoiksi ja selkeiksi. Alueen karut jäkäläköt ovat Suomen mittakaavassa ainutlaatuiset, ja suppien ja dyynien rinteillä tavataan useita erityisiä kasvillisuustyyppisiä.

Rokua UNESCO Global Geopark käsittää Rokuan, Oulujärven ja Oulujokilaakson alueet, joiden historialliset ja geologiset erityispiirteet kertovat alueen syntyhistoriasta eli siitä, miten jääkauden valtavat,

kilometrien paksuiset jäämassat alkoivat sulaa ja vetäytyä päästään alle painuneen maan kohoamaan. Tämän maankohoamisen ja paljastumisen myötä jatkuvasti siirtyvää ja pakenevaa merenrantaa seurasi paikallisen asutus. Rokua Geoparkissa voi tutustua alueen ainutlaatuiseen luontoon ja sen tavoitteena on edistää kestävästä kehityksestä, matkailua ja luonnontieteiden opetusta. Alueen maanmuodot, kasvit, eläimet ja kulttuuri kertovat historian geologisista tapahtumista. Geoparkin alueella on edustavia kallioperäkohteita Fennoskandian peruskallioalueen kehitysvaiheista. (Rokua Geopark 2016.)

Rokua Geopark kuuluu vuodesta 2010 kansainväliseen Geopark-verkostoon, joka on valittu vuonna 2015 UNESCO:n ohjelmaan International Geosciences and Geoparks Programme eli IGGP. Rokua Geoparkista tuli virallinen UNESCO:n Geopark-alue. Geopark-verkostoon kuuluu 120 kohdetta, joista Rokua UNESCO Global Geopark on maailman pohjoisin ja tällä hetkellä Suomen ainoa. Rokuan alueen maisemaa ja maanmuotoja ovat muokanneet geologiset prosessit. Noin 11000 vuotta sitten alkanut mannerjäätikön sulaminen synnytti jäätikköjoen ja sulavesien kasaamana harjujakson, minkä tunnistaa alueen pehmeästi aaltoilevana maisemana. Rokua tarjoaa matkailijoille ja ulkoilijoille mahdollisuuksia liikkua luonnon omaleimaisessa maisemassa hiihtäen, moottorikelkkaillen, retkeillen ja pöyräillen. Kirkasvetisissä suppalammissa voi uida kalastella kesäisin ja pilkkiä talvisin. Alueeseen kuuluu Rokuan kansallispuisto, jonne pääsee patikkareittejä ja hiihtolatuja pitkin. (Rokua Geopark 2016.)

Geologisten prosessien muokkaamat harjusaarien kuvioima Oulujärvi ja koskien porrastama Oulujoki ovat toimineet ikaikaisen Oulujoen vesistöreitteinä, jota ihmiset ovat käyttäneet jo liki 9000 vuoden ajan. Reitin varrelle on syntynyt varhaisinta asutusta ja se on toiminut kaupan valtavyölinä jo kivikaudella. Rokuan Geoparkiin kuuluva Oulujärvi ja sen ympäröivät retkeilyalueet, joille on tyypillistä merialueiden aavat ja karut hiekkarantojen dyynit. Oulujärven pinta-ala on kaksinkertaistunut jääkauden jälkeisen maankohoamisen, alueen kallistumisen sekä Oulujoen säännöstelyn takia. Oulujärven sydämenä voidaan pitää Suomen viidenneksi suurinta sisävesistön saarta Manamansaloo, jossa on monipuolisia kohteita ja matkailupalveluita luonto- ja maaseutumatkailijoille. Manamansalo määriteltiin valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi vuoden 1995 arvioinnissa (Ympäristöministeriö 1995; Muhonen & Savolainen 2013). Alueella on leirikeskuksia, hotelli- ja maatilamajoitusta sekä erilaisia kulttuurinähtävyyksiä, kuten vanhoja perinteisiä puukirkkoja. Geoparkin opastus- ja varauskeskus Suppa sijaitsee Rokuan harjualueella aivan Geoparkin ytimessä ja Rokuan Kansallispuiston läheisyydessä. Supassa on Rokuan alueesta kertova pysyvä näyttely *Rokua – saari, jonka meri hylkäsi*. (Rokua Geopark 2016.)

Rokua Geoparkin maaperästä osa on myös Muhoksen muodostumaa, joka kattaa Muhoksen ja lähikuntien alueen. Alue on kallioperän siirtovyöhyke 1300 vuoden takaa, jossa peruskallio on vajonnut noin kilometrin syvyyteen ja jonka päällimmäisin, n. 50 metriä paksu maalajikerros on Muhoksen kohdalla. Nuorimmat painaumaa täyttävät sedimenttikivet ovat jopa 600 milj. vuotta vanhoja. Muhoksen muodostuman alueella sijaitsevat Metlan Muhoksen tutkimusmetsät (3300 ha) Muhoksen, Kempeleen ja Utajärven kunnissa. Muhoksen alueelle ovat luonteenomaisia suot ja niiden keskellä olevat metsäiset moreeniselänteet ja rantavallit. Muhoksen maaperä on pääosin suistokerrostumia ajalta, jolloin Oulujoen suu oli nykyisen Pyhäkosken tienoilla. (Metla 2014.)

5.3 Matkailutiet Kuninkaantie, Vanha Rantatie ja Tervan tie

Tässä luvussa otan käsittelyyn matkailutiet, koska maailman laajuisesti matkailuteiden tyyppiset matkailutuotteet kasvattavat jatkuvasti suosiotaan. Kulttuuriperinteeseen nojautuva perinnematkailu nähdään maaseudun matkailun monipuolistajana. Matkailutiehankkeet ovat yksi esimerkki siitä, miten matkailullisesti on pyritty yhdistämään laajemmat alueet yhteisen teeman alle. Ensin käsittelen kansainvälisesti merkittäväksi noussutta Kuninkaantietä tärkeimpänä Suomen matkailutiehankkeena, sen jälkeen kuvaan tutkimusalueeseen kuuluvia Pohjanlahden Rantatietä, josta tässä tutkimuksessa käytän nimeä Vanha Rantatie, kuten paikalliset asukkaat tietä nimittävät, sekä Oulujokivartta itään kulkevaa Tervan tietä.

5.3.1 Kuninkaantie

Moilanen (2001) tarkastelee artikkelissaan perinnematkailua ja Kuninkaantien syntyä matkailutienä. Perinnematkailussa historiallisia kulttuuriperinteitä ja elementtejä nostetaan matkailun keskeisiksi sisällöiksi, jolloin matkailutuotteen ytimeen nousee paikallinen perinne. Matkailuteiden suunnittelussa etsitään laajempia, alueita toisiinsa yhdistäviä teemoja ja luodaan näin kiinnostavia matkailualueita, jolloin myös markkinointi saadaan yhteisen teeman alle. Kokonaisuuksien löytämisellä pyritään säilyttämään maaseutu elinkelpoisena ja monipuolistamaan elinkeinorakennetta. Matkailuteiden uskotaan tukevan erityisesti matkailun kansainvälistymistä. Paikallisia perinnematkailukohteita yhdistämällä tarjontaa on voitu monipuolistaa käyttämällä hyväksi tekniikkaa, tiedettä, taidetta ja ohjelmapalvelun keinoja. Alueita yhdistävien teemojen alle voidaan suunnitella perinteeseen liittyviä tema- ja pakettimatkoja. Tiestö yhdistää eri kohteita niin auto- kuin kävely- ja pyöräreitein. Esimerkiksi Kuninkaantien konsepti on nostanut Suomen profiilia ja tunnettuutta rikkaan ja monipuolisen historian ja kulttuu-

rin matkailumaana. Perinnematkailussa matkailijat haluavat tutustua paikallisiin ihmisiin ja päästä seuraamaan ja kokemaan paikallista arkielämää. Kansainvälisille matkailijaryhmille ja omatoimimatkailejoille on tarjottava monipuolisesti niin luontoa kuin kulttuuria, historiaa ja perinteitä ja tarjolla tulee olla erilaisia opastettuja retkiä. (Moilanen 2001 153.)

Kuninkaantie otettiin käyttöön matkailutienä 1986 ja sen kehittäminen sai alkunsa Ruotista. Sen juuret juontavat syvälle Suomen historiaan aina 1200-luvulle aikaan, kun Turun ja Viipurin linnat rakennettiin, sekä Ruotsin kuninkaiden aikaan ja erityisesti Kustaa Vaasan aikaan 1500-luvulle. Sen reitti noudattaa vanhoja valtavyöliä Bergenistä Oslon ja Tukholman kautta Turkuun ja sieltä Turun-Viipurin tienä Venäjälle ja Pietariin saakka. Samoihin aikoihin 1300-luvulla alkoi vakiintua kulkuyhteys maitse Turusta länsirannikkoa myötäillen pohjoiseen. Näitä päätteitä käyttivät kuninkaiden kuriirit, hallinnon virkamiehet ja sotilaat. Tiet olivat merkittäviä postiteitä ja niitä myöten levisivät myös vieraat kulttuurivaikutukset pohjoiseen. (Moilanen 2001, 154-155.)

Kuninkaantietä kehitettiin yhteistyössä Uudenmaan liiton, kuntien ja yrittäjien kanssa. Kuninkaantien matkailuprojektissa 2000-luvun alussa mukana oli 44 kuntaa ja runsaat 100 yritystä. Sen pituus on 510 km ja sen symboli matkailutiekylteissä on kruunu. Kohteet sopivat Kuninkaantien henkeen ja ovat kulttuuriperintökohteita. Tien varrella on kirkkoja, kartanoita, ruukkeja ja museoita sekä maaseudun kulttuurimaisemaa majoitus- ja ravitsemispalveluineen. Kuninkaantie sitoo Etelä-Suomen tärkeimmät nähtävyydet, mikä on merkittävä etu alueen matkailun yhteismarkkinoinnissa. Kuninkaantiellä matkailutarjonta on monipuolista ja se on helposti saatavissa. Tuotekehityksessä käytetään MEKin jaotellua tuoteryhmiin lyhytloimat, kiertomatkat, perhematkat sekä incentive- ja kokousmatkat. On tuotettu yhteistä markkiointi- ja esitemateriaalia, myös ryhmämatkaesite matkailun ammattilaisille. Tavoitteena on ollut kehittää myös tuotteita, joilla voi tutustua eri historiallisiin aikakausiin. Ajatuksena on, että matkailija voi valita ja poimia itseään kiinnostavat kohteet ja ne ovat helposti saatavilla. (Moilanen 2001, 154-157.)

Päätavoite on kehittää Kuninkaantiestä Pohjois-Euroopan merkittävin kulttuurimatkailureitti. Esimerkiksi Kuninkaantien varressa olevien vanhojen ruukkien (mm. Fiskars, Strömfors, Mustio) kehittämisessä matkailullisesti on onnistuttu hyvin, on syntynyt uusia yrityksiä ja elinkeinorakenne on monipuolistunut. Matkailukysynnän lisääntyessä on kuitenkin todettu, että alueen infrastruktuurin parantamiseen on investoitava matkailumäärien kasvaessa. Kuninkaantietä voidaan pitää malliesimerkkinä matkailuverkoston syntymisestä. On onnistuttu luomaan laaja ja kansainvälinen matkailuverkosto. Mukana olleet kunnat kokivat matkailuvirtojen lisääntymisen lisäksi keskeisinä hyötyinä näkyvyyden

ja uskottavuuden lisääntyneen, myös markkinointi tehostui, imagon parantui ja tunnettavuus ulkomailla lisääntyi. (Moilanen 2001, 157-165.)

5.3.2 Pohjanlahden Rantatie eli Vanha Rantatie

Lumijoki on Pohjanlahden rannikkokyläiden poikki kulkevan Vanhan Rantatien varrella. Turusta Pohjanlahden ympäri Tukholmaan kulkenut Pohjanmaan rantatie on yksi tärkeistä historiallisista teistä Suomessa ja tärkein Pohjanmaan ja Lapin alueella. Tie kulki kiemurrellen kylien ja kaupunkien poikki ja se oli tärkeä niin talouden kuin hallinnon kannalta. Kustaa Vaasa perusti kuninkaankartanoita Rantatien varrelle tien valvonnan, turvallisuuden sekä maan puolustuksen parantamiseksi. Kuninkaankartanoita oli tiheä verkosto, sillä etäisyys niiden välillä määräytyi sen mukaan, kuinka pitkän matkan hevosella pystyi kulkemaan yhdessä päivässä. Tien varsille rakentui myös kestiekievariverkosto, joka huolehti tienkulkijoiden muonituksesta ja majoittamisesta. Uusien valtateiden rakentamisen myötä erityisesti 1920-luvulla vanhojen pääteiden merkitys väheni. Vanhoja rantakyläiden poikki mutkittelevia teitä oikaistiin, mutta vanhat tieosuudet ovat olleet nykypäivään käytössä paikallisteinä. Matkailutiestatuksen myötä Rantatie on merkitty majakkasymbolilla merkityin matkailukyltein. (Moilanen 2001, 154-155.)

Ruotsin-Tanskan sodan aikana 1643–1645 Rantatie toimi postitienä Tukholmaan. 1600-luvulla tämä Korsholman ja Oulun välillä käytössä ollut ratsupolku kunnostettiin maantiekseksi. Tie kunnostamishanke kuului silloisen Ruotsin kuninkaan Kaarle IX:n Jäämeren politiikkaan, jossa erityisen tärkeäksi nousivat hyvät kulkuyhteydet maitse pohjoiseen. Kun Oulu perustettiin 1605, tien uudistus alkoi toden teolla. Siihen vaikutti myös tarve sotilaskuljetuksiin pohjoisten alueiden omistuskislojen vuoksi. 1660-luvulle tultaessa tie oli rakennettu etelästä Ouluun. 1700-luvulla rantamaantietä kartoitettiin. Vanhan reitin mukainen maantie on ollut käytössä 1950-luvulle. Parhaiten säilyneillä tieosuuksilla kapeat tiet ovat hiekka- tai sorapintaisia ja vanhan tien maastoa myötäilevä olemus ja linjaus ovat nähtävissä. Pohjois-Pohjanmaan Vanhan rantatien linjaus selvitettiin ja paikannettiin kenttätutkimuksin vuonna 2000. (Museovirasto 2009: Pohjanlahden Rantatie; Häyrynen & Lähteenmäki toim. 2009; Heikkinen 2012, 42-43.)

Oulun seudulla Vanha Rantatie oli aktiivisesti käytössä 1400-luvulla, vaikka pääosin etelään kuljettiin merireittejä purjehtien. 1700-luvulla Oulusta kulki Oulunsalon poikki Lumijoelle paljon käytetty talvitie. Tie Limingasta Heinijärvelle jatkui talvitienä Siikajokivarteen, ja Limingasta oli toinen tie Kiiski-

länjärven kautta Siikajokivarteen. Tieverkostoa rakennettiin erityisesti 1800-luvulla. Limingan pitäjässä oli 1800-luvun alussa viisi kestikievaria, joilla oli 19 hevosta, joilla hoidettiin hollikyydityksiä. Lumijoella kestikievaria hoiti Kyrön talo, Limingassa ensin Sunila ja sitten Pisi. (Vahtola 1991, 447.)

Kuningas Aadolf Fredrik matkusti Oulun seudulle heinäkuussa 1752 kulkien Rantatietä Pohjanlahden ympäri Ruotsiin yöpyen Oulussa 22.7.1752. Kuningas Kustaa IV Adolf puolisonsa Fredrika Dorothea Wilhelmina kanssa kesäkuussa 1802 matkusti Oulun kautta. Vuonna 1819 elo-syyskuun vaihteessa keisari Aleksanteri I:n Suomen matka kulki Oulujokivartta Ouluun ja paluumatka tehtiin rantamaantietä etelään. Keisari pysähtyi ja yöpyi Limingassa, missä hän vieraili kirkossa ja pappilassa, jossa oli yötä. Limingasta jatkoi Raaheen. (Vahtola 1991, 460-463.)

Vuodesta 2010 valtakunnallisen matkailutiestatuksen saanut Euroopan aluekehittämisrahaston tuella toteutettu matkailutie Pohjanlahden Rantatie (Pohjanlahden Rantatie–matkailuhanke 2011–2012) myötäilee vanhaa keskiaikaista kulkureittiä ja postitietä, rannikon jokisuiden kaupunkeja ja kyliä Vehmaalta Tornioon. Matkailutien tavoitteena on yhdistää merellisyys, luonto, kulttuuri ja tarinat, ja sen varrella voi saada kokemuksia Pohjanlahden historiasta, luonnon rauhasta ja kerroksellisesta kulttuurista eli eri aikakausien vaikutuksesta läntiseen rannikkoseutuun koko sen pituudelta. Tähän työhön valitulla alueella Rantatien varrella Limingan lakeuden jokien lisäksi Perämereen laskevat Siikajoki, Pyhäjoki ja Kalajoki, joissa kalastus on ollut merkittävää. Jokien lähetyvillä on tärkeimpiä historiallisia kalastajakyliä ja kalasatamia, lisäksi rannikolla on tiheä verkosto kalastajien venepaikkoja ja poukamia.

Vanhan Rantatien reittiä kulkee pyöräilijöille kohdennettu Turusta Ouluun suuntautuva noin 955 km pitkä Länsirannikon pyöräilyreitti (Sykesport.fi/pyöräily). Matkailullisesti Rantatien varsi on pyöräilyyn hyvin soveltuva reitistö alavan maastonsa ja rauhallisuutensa vuoksi. Sykesportin sivustolla reitistä todetaan, että se *sopii pyöräilijälle, joka nauttii kulkemisesta eikä himoitse jylyä maisemia ja korkeuseroja reitillään. Laakea Pohjanmaa ja vähän väliä eteentulevat pittoreskit rannikkokylät ja -kaupungit kutsuva tkuitenkin monia tänäkin kesänä huikealle reitille, joka kuuluu valtakunnalliseen pyöräilyreitteihin.* Visit Finlandin PyöräillenSuomessa.fi-sivustolla sen sijaan matkailutienä Pohjanlahden Rantatietä ei mainita EuroVelo-, Suomen valtakunnallisten eikä alueellisten ja paikallisten reittien kohdalla. Eurooppalainen EuroVelo-pyöräilyverkosto kulkee kylläkin Turusta pohjoiseen Pohjanlahden Rantatietä pitkin. Pohjanlahden rannikkotien varresta on Visit Finlandin sivustolla tietoa Turun, Rauman, Porin, Kristiinankaupungin ja Vaasan seutujen pyöräilyreitteistä. (Visit Finland 2016.)

Pohjanlahden Rantatien historiasta ja tulevaisuuden näkymistä ilmestyi 2009 Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelman tuottama julkaisu *Pohjanlahden Rantatie, ratsupolusta rannikon matkailutiekseksi*. Kirjassa esitellään Satakunnan rannikon poikki kulkenutta vanhaa rantatietä, sen historiaa ja pohditaan tien mahdollisuuksia esihistoria-, kulttuuri-, geokätkentä- jsekää luontomatkailun näkökulmasta. Teokseen on koottu kirjoituksia Satakunnan alueelta Kuuskajaskarista Merikarvialle. (Häyrynen & Lähteenmäki toim. 2009.) Rantatien hyödyntämistä matkailullisesti sen pohjoisemmilla reiteillä ei sen sijaan ole vielä laajemmin toteutettu. Pohjanlahden Rantatie–matkailuhankkeessa toteutettiin ensin *Selkämeren matkailuhanke* (2008–2010), joka oli Satakunnan rannikkoalueelle sijoittuva paikalliskehittämishanke.

Lumijoen kylä alueineen on sijainniltaan jäänyt syrjemmälle pääkulkuväyliltä Vanhan Rantatien jäätyä vähälle käytölle läpikulkuväylänä uuden maantieverkoston ja nykyisen Pohjanlahden rannikkoa seurailevan 8-tien tultua käyttöön vuonna 1938, jonka tieosuuksia on rakennettu vielä sotien jälkeen. Lumijoen ja Siikajoen kautta kulkeneen Vanhan Rantatien reitti oikaistiin kulkemaan suoraan Limingasta Revonlahden kautta kohti Raahea. 8-tien väylä kulkee Turusta Limingan Haaransillalle, jossa se yhtyy pohjoiseen suuntaavaan E4-tiehen. Vuonna 2002 liitettiin 8-tie eurooppatiehen eli E8-tiehen. (Grönroos 2016.)

Pohjanlahden rantatien maaseutumatkailun idyllin rikkoo Pyhäjoen kohdalla rakenteilla oleva ydinvoimala. Pyhäjoella on vanhaa kalastusperinnettä ja Pyhäjoen alueen kulttuurikohteista on tehty kartoitusta (Heikkinen 2012). Niin maisema-arvojen kuin kalastukseen liittyvän kulttuuriperinteen näkökulmasta Pyhäjokivarsi, jokisuu ja merialueet ansaitsisivat yhtä lailla sijansa arvokkaiden maisema-alueiden joukossa. Pyhäjoen Hanhikivellä sijaitsee koko alueen historian kannalta merkittävä kohde, sillä joki on todennäköisesti Pähkinäsaaren rauhansopimuksessa vuodelta 1323, joka määriteltiin rajajoeksi pohjoisessa Venäjän ja Ruotsin välillä. Hanhikiven niemellä sijaitsee suuri jääkautinen siirto-lohkare, jota pidetään kyseisen rauhan rajakivenä ja muistomerkkinä. Kivi on tällä hetkellä ydinvoimalan rakennustyömaan sisällä suljetulla alueella.

5.3.3 Matkailutie Tervan tie

Matkailutie Tervan tie kulkee Oulujokivartta itään, ja se mukailee vanhaa Keisarintietä, joka kulki vesi- ja maareittejä Oulusta Oulujärven länsirannalle Säräisniemelle ja Kajaaniin ja edelleen Oulujärven yli joko vesitse tai jätitse. Keisarintie rakennettiin 1600-luvulla yhdistämään Kajaanin ja Oulun

linnoja itärajan puolustamiseksi. Alussa tie soveltui vain ratsukäyttöön ja 1700-luvun loppupuolella siitä saatiin ajokelpoinen. Keisarintie oli 1600-luvulta 1800-luvun lopulle tärkeä postitie Tukholman ja Viron välillä ja ainoa maantie Oulusta Kajaaniin. Se on toiminut myös Vienan ja Karjalan kauppatieksi. (Huurre & Vahtola 1991; Museovirasto 2009: Keisarintie.)

Reitti edustaa tieyhteyksien varhaista kehityshistoriaa pohjoisimmassa Suomessa, missä alueet ovat hyvin harvaan asuttuja. Vaalassa Keisarintie kulkee Rokuan harjuvyöhykkeen etelälaitaa ja Rokuanjärven eteläpuolitse Rokuan kansallispuiston rajaa Muhokselle. Rokuanjärven etelärannalla Rokuan talo toimi postitalona ja kestkievevarina 1600-luvulta 1860-luvulle. Tietä kulkivat myös arvon hallitsijat. Talvella 1622 Kustaa II Adolf seurueineen matkasi tietä kulkiessaan Liivinmaan sodasta Viipurin kautta valtiopäiville Tukholmaan. Niin Suomen kuin Kainuun historiassa tärkeä hahmo, Venäjän tsaari Aleksanteri I, johon tien nimi viittaa, teki Kainuun matkansa vuonna 1819, vaikkakaan hän ei käyttänyt tietä kyseisellä matkallaan. (Huurre & Vahtola 1991; Museovirasto 2009: Keisarintie.)

Matkailutie Tervan tie on saanut nimensä terva-aikakaudelta, jolloin tervan poltto, kuljetukset ja kauppa olivat merkittävässä asemassa Oulun ja Oulujokivarren sekä Kainuun vaurastumiselle ja kehitykselle. Erityisesti Oulun kaupungin vaurastumiselle ja kasvulle tervakauppa on ollut yksi päätekeijöistä. Tervakauppa kukoisti 1700-luvulta aina 1800-luvun puoliväliin. Vanhaa tervanpolttoperinnettä pidetään yllä yhä tänäkin päivänä Oulujokivarressa ja Kainuussa. Tervahautoja poltetaan kesäisin mm. Turkansaaren ulkomuseossa.

Vuodesta 2012 Tiehallinnon hyväksymä matkailutie Tervan tie on 350 km pitkä reitti Oulujoen vartta Oulusta Oulujärven kautta aina Kuhmoon asti. Tervan tie myötäilee Oulujoen ikivanhaa vesi-, matkailu- ja tervankuljetusreittiä. Reitin pääteemana on terva ja tervakulttuuri, joilla se erottuu muista matkailuteistä ja -reiteistä. Reitin tavoitteena on edistää alueen matkailua sekä tehdä tunnetuksi alueen museoita ja nähtävyyksiä. Matkailutiestatuksella haluttiin koota yhteen käyntikohteet, myyntituotteet, tapahtumat ja muut palvelut verkostomaisesti saman teeman alle tuotteistetun reitin muodossa. Teeman etuna nähtiin, että sitä voi hyödyntää monipuolisesti kulttuuri- ja luontomatkailussa. Tervan tien reitti ja sen varrella olevat matkailupalvelut ja -kohteet on koottu tervantiekarttaan. Tervantie.fi-matkailusivusto toimii yhteismarkkinointikanavana alueen matkailun toimijoille ja yrittäjille, jolla on saatu paremmin näkyvyyttä ja lisätty alueen tunnettuutta matkailussa. (Maakuntahallitus 2008; Matkailutie Tervan tie.)

6. TYÖN KESKEISET TULOKSET

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli luoda kokonaiskuvaa Lumijoen perinteisestä kalastuskulttuurista ja sen historiasta. Samalla tarkoitus oli tarkastella Lumijokea luonto- ja kulttuuriperinnematkailun toimintaympäristönä erityisesti matkailun opas- ja ohjelmapalvelujen sisällöntuottamisen näkökulmasta. Paikallisesta kulttuuriperinteestä etsin sisältöjä teemoiksi matkailun alueelliseen kehittämiseen. Tavoitteena oli piirtää nousevien teemojen pohjalta alueen matkailullista karttaa.

Matkailullisesti Lumijoki on sijainniltaan otollinen niin lähiseutumatkailijoille kuin kauempaakin tuleville, vaikka nykyisin kylä jää syrjään matkailun pääkulkureiteiltä. Oulun kaupunki muutamine lähi-seudun matkakohteineen tarjoaa matkailijoille puitteet monipuolisiin elämyksiin myös kansainvälisellä tasolla. Oulun alueen matkailijoille Lumijoki ympäristöineen voi tarjota hyvän päiväretkikohteen ja alueella on jo jonkin verran kohteita ja palveluita luonnossa liikkumiseen ja virkistäytymiseen.

Tutkimuksen empiirisessä osassa syntyi kattava ja kokonaisvaltainen kuva paikallisesta kalastusperinteestä ja sen historiasta. Haastatteluaineiston pohjalta syntyi *Lumijoen kalastajien tarinoita*-kirja (2015), jota täydennettiin muilla lähteillä. Haastatteluaineistoihin pohjautuvassa osiossa piirtyi Lumijoen kalastuksen historia 1800-luvun lopulta nykypäivään. Historiantutkimukset taas valottivat kalastushistoriaa aina asutuksen alkuajoilta 1800-luvun loppuun. Synteesin kirjan sisällöistä olen kirjoittanut luvussa 4.1.3, jossa on kuvattuna kirjaprojektin tulokset ja johtopäätökset, ja synteesi koko kalastushistoriasta on luvussa 4.4.

Empiiristä osuutta on myös luku 3, missä piirrän Lumijokea matkailun kartalle. Kuvasin siinä paikan ominaispiirteistä ja täydensin kuvausta valokuvin. Tässä osiossa tutkijan oma alueen tuntemus oli merkittävässä asemassa, jota täydensi kalastushistoriasta saatu tieto. Etsin Lumijoelta kohteita, jotka soveltuvat matkailun käyttöön, ja samalla kartoitin myös Lumijoen lähiseutujen matkailuun soveltuvia paikkoja. Paikkojen valinnassa vaikuttivat matkailun tutkimuksista nousseet käsitteet, joista tärkeimmäksi nousi elämyksellisyys, johon taas maiseman kokeminen ja esteettisyys merkittävästi vaikuttavat. Historian kuvauksesta yhdistäväksi teemaksi nousi maankohoaminen ja sen vaikutukset kalastukseen ja ympäristöön. Paikoissa yhdistyvät sekä luonto- että kulttuuri- elementit. Paikallisen tason kuvauksen ohella linkitin samalla Lumijokea lähialueen matkailullisesti merkittäviin kohteisiin ja kuvasin niitä.

Seuraavaksi tavoitteena oli löytää paikallisen tason ominaispiirteistä sekä historian aineistosta teemoja laajempaan alueelliseen tarkasteluun. Matkailullisesti tarkasteltavaksi alueeksi rajautui yhtenä linjana Perämeren rannikkoseutu matkailutien Pohjanlahden Rantatien reitillä alkaen Hailuodosta ja Limingan lakeudelta ja jatkuen Kalajoen hiekkasärkille ja Rahjan saaristoon. Toisena linjana tarkastelin reittiä Hailuodosta Oulujokilaaksoa pitkin Oulujärvelle matkailutie Tervan tietä noudatellen. Näiltä alueilta kuvasin arvokkaita maisema-alueita ja merkittäviä kulttuuriperinneohteita, joissa maiseman esteettisyys ja kulttuuripiirteet on huomioitu. Kaikki mukaan valikoituneet kohteet tarjoavat maisema-arvoiltaan korkeatasoisia ja esteettisiä ympäristöjä *full immersion*-elämyskokemuksiin, joissa paikalliskulttuuri ja luontoelementit yhdistyvät. *Full immersion*-elämyskokemus tarkoittaa tässä tilaa, jossa pääsee kokonaisvaltaisesti uppoutumaan paikalliseen luonto- ja kulttuuriympäristöön ja kokemaan yhteyttä sen kanssa saaden siitä elämyksiä.

Alueellisen matkailun kehittämisen ja erityisesti luonto- ja maaseutumatkailun tarpeisiin aineistosta nousivat tarkasteluun *maankohoamisen ilmiö jääkauden perintönä, arvokkaat maisema-alueet ja kulttuuriperinneohteet* sekä *merellisyys ja perinteiset kalastuskulttuurikohteet*. Teemojen valinnassa vaikuttivat matkailututkimusten pohjalta käsitteenä *toiminnan ja ympäristön elämyksellisyys*, jossa yhdistyvät sekä *luonto- että kulttuuri*elementit. Tutkimuksissa korostui elämysten kokemiseen vaikuttavana tekijänä *paikan esteettisyys*. Esteettisyyden kokemukseen taas liittyy vahvasti paikan *autenttisuus* eli alkuperäisyys, jossa luonto ja kulttuuri ovat harmoniassa. Tällaisessa laadullisessa ympäristössä voi päästä *full immersion*-elämyskokemukseen. Tutkimuksessa syntyi matkailun kartta tutkimuksen teemojen pohjalta, joka palvelee niin matkailun alueellista kehittämistä kuin matkailun opaspalvelun sekä ohjelmopalvelun sisällöntuotantoa. Matkailun arvot ovat kulttuurisia, joten ne ovat paikkaan ja aikaan sidonnaisia.

Perämeren rannikkoalueella Kalajoelta Liminganlahdelle ja Hailuotoon rantaviivalla voi nykypäivänä päästä tutustumaan moniin maankohoamisen erikoisiin ilmiöihin, kuten flada- ja kluuvijärvien muodostumiseen. Liminganlahden ympäristö lintutorneineen on erinomainen paikka lintujen tarkkailuun lahdelmiseen ja suojaisine poukamiseen. Erityisesti Lumijoen ranta lahtea vasten on lähes täydellistä tasankomaata, missä meriveden korkeuden vaihtelut voivat muuttaa näkymiä jopa yhden vuorokauden aikana niin, että rantaviiva voi siirtyä kilometrinkin verran. Rannikkoseudulla voi seurata myös rannikon eri kasvillisuusvyöhykkeitä maankohoamisen eri vaiheissa. Lumijoella sijaitsevat Puhkiavan ja Sannanlahden lintutornit ympäristöineen sekä muut alueen lintutornit tarjoavat matkailijalle mahdollisuuden aitoon ja ainutlaatuiseseen luontokokemukseen maisema-arvoiltaan korkealaatuisessa ympäristössä. Metsähallituksen luontokeskuksia rannikkoseudun reitillä ovat Liminganlahden luontokeskus

(erikoistunut Liminganlahden lintuihin sekä alueen kosteikkoalueisiin), Hailuodon luontonäyttely (Perämeren maankohoamisrannikon luonto sekä Hailuodon kulttuuriperintö) sekä Kalajoen meriluontokeskus (meriluonto ja saariston eri luontotyytit, merenalainen maailma, kalastuskulttuuri sekä maankohoaminen). Kaikissa Metsähallituksen kohteissa esitellään luonnon erityispiirteitä ja luontoon liittyvää paikallista kulttuuriperinnettä, joten ne ovat luonto- ja kulttuuriperinnetmatkailun tärkeitä kohteita alueella.

Kalastuksen historian paikoista tässä tutkimuksessa nousee paikallisesti merkittäväksi ja arvokkaaksi kulttuuriperinnekohteeksi Lumijoen Varjakka kalasatamineen, sillä se edustaa historiallista kalastajakylää, jossa vanha kalastusperinne on säilynyt rakennuksineen ja jossa kalasatama on edelleen aktiivisesti kalastajien käytössä. Paikalliset kalastajat pyrkivät elvyttämään perinteisten pyyntimenetelmien käyttöä kestäväen kalatalouden näkökulmasta. Varjakka on myös kyläläisten virkistäytymis- ja lomaviettopaikka uimarantoineen ja juhannusjuhlineen. Varjakassa on jo tarpeellista infrastruktuuria ja palveluja, joiden puolesta se soveltuu myös matkailukäyttöön. Myös maisema-alueena Varjakkaa voidaan pitää arvokkaana kohteena, vaikka alueellisissa tai kansallisissa arvioissa sitä ei ole huomioitu. Varjakan edustalla avautuu merilakeudelle Liminganlahdelta aina Siikajoen merialueille ulotuva laaja merinäköala, jolle kiinnepisteinä ovat Oulunsalo, Perämeren suurin saari Hailuoto sekä Varjakan edustan muutamaiset saaret. Maisemaan yhdistyvät paikalliseen kalastusperinteeseen liittyvät rakennukset ja koko kalasataman miljö, josta muodostuu esteettinen ja yhtenäinen kokonaisuus. Varjakkaa voidaan pitää merkittävä myös alueellisesti niin maisema-arvoiltaan kuin kulttuuriperinteen säilymisen näkökulmasta.

Aineistoltaan tutkimus oli laaja ja siinä käytettiin erilaisia menetelmiä. Tärkeänä osuutena työssä oli haastatteluaineiston kokoaminen paikallisesta kalastuskulttuurista ja sen historiasta kirjan muotoon, johon tein täydentäviä temahaastatteluja. Erityisesti Lumijoella Lumijoki-seuran tekemät ja julkaisemat haastatteluaineistot olivat hyvin kattavat, joita Lumijoen kalastusperinne talteen-hankkeessa täydennettiin ammattikalastajien haastatteluilla. Haastatteluaineiston ja muiden kirjallisten, suulliseen perimätietoon perustuvien lähteiden avulla piirtyi kuva kalastuksen historiasta 1800–1900-luvun vaihteesta nykypäivään. Seuraavassa vaiheessa lähinnä historiantutkimuksia lähteenä käyttäen lähdin kuvaamaan Lumijoen ja merilakeuden kalastushistoriaa aina asutuksen alkua ajoilta lähtien. Yhdistämällä haastatteluaineistojen tiedot historiantutkimuksen tietoon syntyi kokonaisvaltainen kuvaus Lumijoen ja lähialueiden kalastushistoriasta aina nykypäivään.

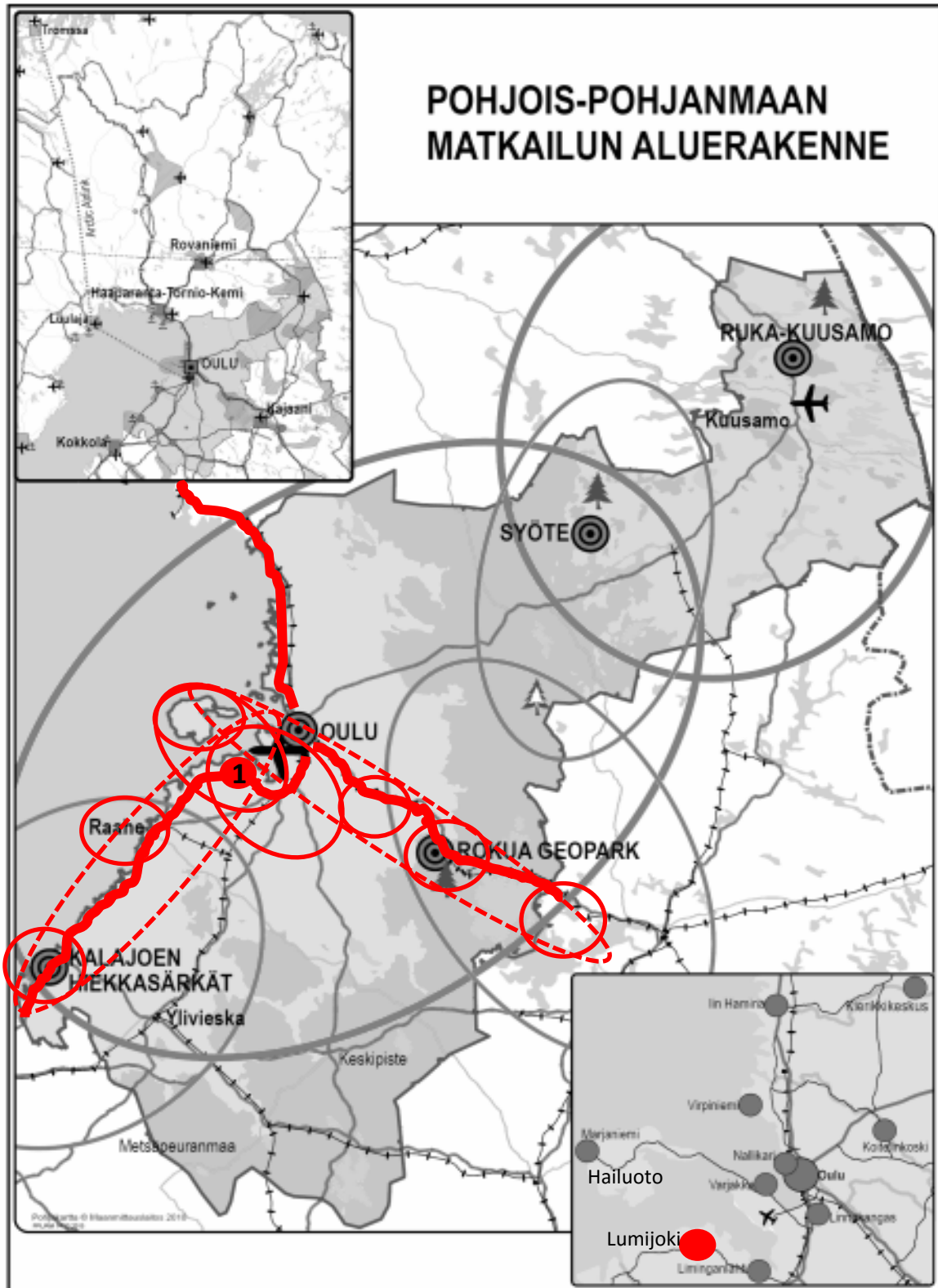
Lumijoki on pitkään kuulunut Limingan pitäjään, joten historiantutkimuksiin perustuvista lähteistä ei tarkkaan voi tietää, miten paljon liminkalaisisten ja Limingan pitäjän historiankuvauksessa on voinut olla mukana lumijokisia. Historiantutkimuksissa on kuitenkin paljon esimerkkejä lumijokisiin ja myös Lumijoen kalastajiin liittyen. Mukana on osin olettamuksia niukkojen historiallisten dokumenttien pohjalta, kuten esimerkiksi siitä, ovatko lumijokiset osallistuneet talonpoikaispurjehdukseen ja missä laajuudessa tai kuinka laajasti lumijokiset kalastajat olleet osallisina Perämeren pohjukkaan tai Kalajokiseudulle suuntautuneilla kalastusmatkoilla. Alkuperäisistä historiallisista asiakirjoista voisi mahdollisesti lisätä Lumijoen historiaan liittyvää tietoa. Varhaisen historian kuvaus onkin paljolti olettamuksiin pohjautuvaa, jossa tehdään tulkintoja eri tietoja yhdistämällä. Teos *Oulujokilaakson historia* (Huurre & Vahtola 1991) on ollut tässä työssä varhaisemman historiankuvauksen päälähteenä.

Tutkimusaihetta on lähestytty eri näkökulmista ja eri menetelmiä käyttäen. Työ pohjautuu laajaan ja kattavaan aineistoon, joten sitä voi pitää siltä osin varsin luotettavana. Tutkimus on tehty aineistolähteisesti, joten siinä on pyritty välttämään alkuoletuksia. Aineistoon kuuluvat paikalliseen perimätietoon liittyvät haastatteluaineistot, historiantutkimukset ja muut kirjalliset lähteet sekä matkailun tutkimukset ja kehittämishankkeet. Työn edetessä aineiston sisällöstä nousevia laajempia teemoja on peilattu matkailun tutkimuksista saatavaan tietoon. Tässä prosessissa on alkanut hahmottua aluetta matkailullisesti yhdistäviä merkittäviä ominaispiirteitä. Tutkijan alueen tuntemuksella on ollut suuri merkitys tässä tutkimusprosessissa, kun tutkijan omat käsitykset ja näkemykset matkailullisesti merkittävistä paikoista ja paikan ominaisuuksista alkavat saada uusia, tutkimukseen ja teorian tietoon perustuvia merkityksiä. Tutkimuksen hermeneuttinen kehä toimi siis viitekehyksenä työssä hyvin.

Tämän tutkimuksen tavoite on tuoda aihioita alueellisen matkailun kehittämiseen ja erityisesti matkailun sisällöntuotannon kannalta alueen opas- ja ohjelmapalvelujen tuotteistamiseen tämä työ tuo merkittävästi uutta sisältöä. Tutkimuksen teemojen pohjalta syntyi matkailun alueellinen kartta, joka on alla kuvassa 39. Siihen on merkitty tutkimusalueen pääkohteet. Pohjana on *Pohjois-Pohjanmaan matkailun aluerakenne*-kartta (Pohjois-Pohjanmaan matkailuelinkeinon kehittämisstrategia 2020, 11), jossa kehittämisstrategian 2020 kärkimatkailukeskukset ovat Oulu kaupunki, Kalajoki, Syöte ja Rokua Geoparkin alue. Kehittämisstrategian 2020 karttaan olen lisännyt punaisella tässä tutkimuksessa merkittäviksi nousseet kohteet, joihin linkittyvät teemat *merellisyys ja vanha kalastusperinne*, *arvokkaat maisema-alueet ja kulttuuriperinnekohteet* sekä *maankohoamisen ilmiöt*, jotka sijaitsevat matkailuteiden *Pohjanlahden Rantatien* (Vanha Rantatie) ja *Tervan tien* ympäristössä. Teemojen pohjalta valikoituneet kohteet ja alueet (kartassa merkitty punaisella) sijoittuvat kärkimatkailukohteiden päiväkäyntivyöhykkeeseen. Tämän opinnäytetyön sisältöjä voi käyttää laajemminkin luonto- ja maisema-

sekä kulttuuriperinnekohdeiden ympäristöjen kehittämisessä matkailun tarpeisiin soveliaisiksi sekä matkailun sisällöntuotannossa.

Kartassa (KUVA 39) punainen pallo (jossa numero 1) tarkoittaa Lumijokea ja matkailutiet on merkitty punaisella katkoviivalla ja arvokkaat maisema-alueet on ympyröity punaisilla renkailla. Merellisiä kohteita kartalla ovat *Hailuoto*, *Lumijoen Varjakka ja merilakeus*, *Limingan lakeus*, *Raahen saaristo* sekä *Kalajoen hiekkasärkät* ja *Rahjan Saaristo*. Oulujokilaakson alueelta merkittynä punaisin ympyröin kartassa ovat *Muhos*, *Rokua* sekä *Oulujärvi*. Kaikki kohteet linkittyvät myös Lumijoen ja koko alueen yhteiseen kalastushistoriaan.

KUVA 39. Matkailun alueellinen kartta teemojen pohjalta (mukaillen Pohjois-Pohjanmaan matkailuelinkeinon kehittämisstrategia 2020, 11)

Kuvassa 39 yllä tämän tutkimuksen aineiston teemoista nousseet kohteet on merkitty punaisella Pohjois-Pohjanmaan matkailuelinkeinon kehittämisstrategian (2020, 11) matkailun aluerakennekarttaan (Pohjakartta: Maanmittauslaitos 2010 PPL/RM 14.10.2015).

7. POHDINTA JA PÄÄTELMÄT

Matkailun edellytykset nousevat paikallisten asukkaiden suhteesta historiaan ja omiin juuriinsa. Oman historian ja paikallisen kulttuuriperinteen tunteminen on tärkeä paikallisidentiteetin kehittymisen kannalta. Kun ihmiset tuntevat juurensa ja kotiseudulla säilytetään ja vaalitaan ympäristön historiaa ja kulttuuriperinteen ominaispiirteitä, silloin myös oman kotiseudun arvostaminen vahvistuu ja lisääntyy. Vahva paikallisidentiteetti ja ihmisen vahvat siteet omaan kotiseutuun ovat erittäin tärkeässä roolissa maaseudun kehittämisessä ja pitämisessä elinvoimaisena. Kun arvostamme omaa kulttuurihistoriallista ympäristöämme, voimme myös ylpeinä esitellä kotiseutuamme muualta tuleville. Meidän on siis ensin itse löydettävä ne paikallisuuden arvot, jotka kytkeytyvät kotiseutuun, sen kulttuurimaisemaan ja luontoon.

Historian ja kulttuuriperinteen tutkimuksella sekä paikallisten ihmisten ja yhdistysten tekemällä kotiseututyöllä on suuri merkitys tietoisuuden ja arvostuksen lisäämisessä alueen maisema-arvoista ja historian kytköksistä niin maisemiin, paikkoihin kuin yksittäisiin rakennuksiin. Erityisesti kunnilla vastuu säilyttää paikallishistorian ja kulttuuriperinteen piirteet ja elementit paikallisessa maisemassa ja ympäristössä. Maisema-alueiden historialliset arvot on nostettava selvemmin maisema- ja maankäytön suunnittelun ja toteutuksen perustaksi, missä toimijoina ovat niin kunta, jakokunnat, paikalliset yhdistykset kuin paikalliset asukkaatkin. Matkailuympäristöjen tulee olla nykypäivänä erittäin laadukkaita kokonaisuuksia, varsinkin jos alueelle halutaan houkutella kansainvälisiä matkailijoita. Kohteiden ja palvelujen pitää pystyä kilpailemaan kansainvälisellä tasolla.

Kulttuuriperinteen arvo ei määräydy nykyään pelkästään kohteen 'museoarvon' perusteella. Vanhat ja hyvin säilyneet kirkot, hienot kartanot tai arkkitehtonisesti merkittävät monumentit eivät enää nykykäsitusten mukaan ole ainoita arvoikkaita historian muistomerkkejä. Tärkeäksi ovat nouseet myös pieni-
muotoisemmat kohteet, joilla on paikallisille ihmisille ja heidän historialleen merkitystä. Lumijoen kalastuskulttuurin ja sen historian tutkiminen on tuonut uutta tietoa kalastuksen merkityksestä paikalliselle yhteisölle. Tutkimuksessa nousivat esille kalastuskulttuurin arvostus ja merkitys paikallisille asukkaille sekä kalastukseen liittyvänä historiallisena paikkana Lumijoen Varjakka, joka edelleen toimii aktiivisena kalastuskeskuksena ja Varjakan kalasataman toiminnot, rakennukset, miljö ja sen ympäristö kokonaisuutena muodostavat arvokkaan paikallisen kulttuuriperinnekohteen.

Erityiseksi paikan tekee se, että paikallinen kalastuskulttuuri on edelleen elinvoimaista ja ammentaa vahvasti osaamistaan paikallisista kalastuksen perinteistä. Myös nykypäivän kalastuksen toiminnot ovat edelleen keskittyneet historiallisiin rakennuksiin ja paikkoihin. Vanhat verkkohuoneet ovat kalastusvälineiden säilytyspaikkoja ja palvelevat kalastuksen tarpeita. Uusi kalahalli ja siihen liittyvät muut rakennukset toimivat kalastajakylän sydämenä, jossa kalastajat voivat käsitellä, jalostaa, säilyttää ja myydä saaliinsa. Kalasatamassa myös paikallisen kalan tuottajat ja kuluttajat kohtaavat, mikä tuo tärkeän ulottuvuuden lähiruoan hankkimiseen paikallisesti suoraan tuottajilta.

Varjakka on myös merellisen maisemansa ja ympäristönsä vuoksi arvokas. Satamaympäristössä rannan kasvillisuus ja merenrantaviiva luovat raamit avautuvalle näköalalle kohti merta. Kalasataman aallonmurtajan nokalta avautuu yli 180 asteen merelliset näköalat. Maisemassa piirtyvät itäpuolella Oulunsalon niemeke ja länsipuolella Hailuodon koko saari. Oulunsalon ja Hailuodon välistä lauttaliikennettä voi seurata Varjakan rannalta. Varjakan rannan edustalta näkyvät myös paikalliset saaret Rokkonkari, Hytti ja Lakki.

Lumijoen Varjakka ei ole ainoastaan paikallisten kalastajien keskus vaan myös paikallisten ja lähiseutujen asukkaiden vapaa-ajan virkistätymisalue. Varjakka on erityisesti alueen harrastuskalastajien suosittu kohde varsinkin kevättalvella pilkkijöille, ja merijää houkuttelee kaiken ikäisiä virkistytymään ja liikkumaan. Kesäisin Varjakan ranta on paikallisten asukkaiden suosima uimaranta ja vierailukohde Hailuoto-laivoineen, kesäjuhlineen ja tapahtumineen. Loppukesän Varjakan ahvenmarkkinat on suosittu tapahtuma.

Tällä hetkellä Varjakan kalasataman ympäristöä halutaan kohentaa ja muuttaa paremmin palvelemaan niin kalastajia, paikallisia asukkaita kuin muita kävijöitä. Maisemointityöt on aloitettu perkaamalla kasvillisuutta kalasataman edustalta. Vanhoille verkkohuoneiden kohtalo on avoin eikä niiden osalta toimenpiteitä ole päätetty. Satavuotias vanha Pietin verkkohuone sekä Korkalan 1940-luvulla rakennettu verkkohuone ovat edelleen käytössä kalastustoimintaan liittyvinä varastoina. Kalasataman reunamilla on myös muita kalastajien aktiivisesti käyttämiä varasto- ym. rakennuksia. Varjakan tulevaisuuden suunnitelmien kannalta alueen miljöötä sekä rakennusten arvoa ja merkitystä kulttuuriperinteen kannalta tulisi arvioida laajemmin.

Nykykäsitysten mukaan maisema-alueiden arvokkuuden arvioinnissa tulee ottaa huomioon paikallisten asukkaiden kokemukset paikkaan linkittyvästä kulttuuriperinteestä ja historiasta sekä paikkaan ja rakennuksiin liittyvät tarinat, mihin tällä tutkimuksella on pyritty tuomaan uutta tietoa. Rakennusten ja

ympäröivän miljööön kehittämisessä tulee siis ottaa huomioon niihin liittyvät kulttuurihistorialliset merkitykset. On etsittävä keinoja, joilla virkistysalueet saadaan myös matkailun kannalta toimivaksi kokonaisuudeksi säilyttämällä paikallinen kulttuuriperinneympäristö maisemaa säästävästi, mikä vaatii laajempaa yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Molemmat on mahdollista saavuttaa. Lumijoen Varjakan matkailua voi kehittää paikallisten asukkaiden ja ympäristön ehdoilla. Varjakka soveltuu hyvin pienimuotoisemman matkailun kohteena jo nykyisillä palveluilla. Myös päiväretkikohteeksi isommillekin ryhmille Varjakka on sovelias.

Lumijoella on myös muita potentiaalisia kohteita matkailun ympäristöiksi. Tutkimuksessa käsiteltiin Lumijoen Puhkiavan ja Sannanlahden lintutorneja merellisinä kohteina, jotka luonnonpiirteiltään ovat hyvin erikoislaatuiset maankohoamisen ilmiön seuraamiseen. Lisäksi Rantaharjun maastot Limingan virkistysalueen kanssa voisivat tarjota laajemman toimintaympäristön elämyksellisten matkailukokemusten tuottamiseen. Tulevaisuuden kannalta merkittäväksi nousevat maisema-alueiden terveysvaikutukset, joiden perusteella investoinnit alueiden kehittämiseen tuovat huomattavia kansantaloudellisia hyötyjä. Tähän liittyen myös esteettömyyteen tulee virkistysalueita ja matkailun toimintaympäristöjä suunniteltaessa kiinnittää erityistä huomiota.

LÄHTEET

- Aho, S. (toim.) 1994. Matkailun vetovoimatekijät tutkimuskohteina. Pohjois-Suomen tutkimuslaitos, Oulun yliopisto.
- Aho, S. 2001. Matkailuelämys prosessina: elämysten synnyn ja kehityksen vaiheet. Aho, S., Honkanen, A. & Saarinen, J. (toim.) Matkailuelämykset tutkimuskohteina: Suomalaisen matkailututkijaverkoston 10-vuotisjulkaisu. Lapin yliopiston matkailun julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja julkaisuja 6. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 32-50.
- Aho, S., Honkanen, A. & Saarinen, J. (toim.) 2001. Matkailuelämykset tutkimuskohteina: Suomalaisen matkailututkijaverkoston 10-vuotisjulkaisu. Lapin yliopiston matkailun julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja julkaisuja 6. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Aho, S. & Ilola, H. (toim.) 1995. Matkailu alueellisena ilmiönä. Pohjois-Suomen tutkimuslaitos, Oulun yliopisto.
- Attractive Oulu Region 2018–hanke. 1.9.2015–31.8.2018. Vipuvoimaa EU:lta 2014–2020. http://www.rokuageopark.fi/upload/docs/tiedostoja_sivuille/aor_esittely.pdf. Viitattu: 14.5.2016.
- BirdLife. Tornien taisto. Kevään suuri lintutornitapahtuma. <http://www.birdlife.fi/tornientaisto/>. Viitattu: 14.5.2016.
- Blommaert, J. 2005. Discourse. A Critical Introduction. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bothnian Bay 2016. Tourism and Recreation in the Bothnian Bay. Materiaalit. Tietoa Boundless Bothnian Bay -hankkeesta. <http://www.visitbothnianbay.com>. Viitattu: 14.5.2016.
- Culler, J. 1994. Ferdinand de Saussure. Suomenkielinen laitos, alkup. painos 1976, uusittu p. 1986. Helsinki: Tutkijaliitto.
- de Haan, H. & van der Duim, R. (eds.) 2008. Landscape, Leisure and Tourism. Delft: Eduron.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2005. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 7. painos. Tampere: Vastapaino.
- Gadamer, H.-G. 2004. Hermeneutiikka: Ymmärtäminen tietiessä ja filosofiassa. Tampere: Vastapaino.
- Grönroos, M. 2016. Valtatie 8 Turku-Haaransilta. <http://www.mattigrönroos.fi/Tiet/Vt8.htm>. Viitattu: 15.5.2016.
- Haapasaari, P. 1997. Kalajokista kalastusperinnettä. Lauri Tanska muistelee. Haastattelija Päivi Haapasaari. Raahen Kirjatyö.
- Hakala, A. 2016. Maan kohoaminen ja vesistöjen muutokset. Geologia.fi-nettisivusto. Suomen Kansallisen Geologian Komitea (SKGK). www.geologia.fi. Viitattu: 12.5.2016.
- Heikkinen, S. 2012. Pyhäjoen kunnan kulttuuriympäristöohjelma. Pyhäjoen kunta. http://www.pyhajoki.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/pyhajoki/embeds/pyhajokiwwwstructure/15073_Pyhajoen_kulttuuriymparistoohjelma.pdf. Viitattu: 11.5.2016.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 1998. Teemahaastattelu. 4. p. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2001. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Hurre, M. 1991. Oulujokilaakson esihistoria. Teoksessa Hurre, M. & Vahtola, J. Oulujokilaakson historia. Kivikaudelta vuoteen 1865. Alueen kunnat ja seurakunnat, Oulun kaupunki, Oulujoki-seura ry. Oulu: Osakeyhtiö Liiton kirjapaino, 12-69.

- Huurre, M. & Vahtola, J. 1991. Oulujokilaakson historia. Kivikaudelta vuoteen 1865. Alueen kunnat ja seurakunnat, Oulun kaupunki, Oulujoki-seura ry. Oulu: Osakeyhtiö Liiton kirjapaino.
- Hyvärinen, M. & Löyttyniemi, V. 2005. Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Ruusuvuori, J. & Tiitula, L. (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 189-222.
- Häyrynen, M. & Lähteenmäki, M. (toim.) 2009. Pohjanlahden Rantatie. Ratsupolusta rannikon matkailutiekseksi. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja XV. Pori: Turun yliopisto.
- Ilmatieteen laitos 2016. Vedenkorkeusvaihtelut Suomen rannikolla. <http://ilmatieteenlaitos.fi/teematietoa-vedenkorkeus>. Viitattu: 13.5.2016.
- Isoviita, J. & Hottola, P. 2011. Luonto- ja kulttuurimatkailu Liminganlahden alueella: integroitavissa vai ei? Pohjanlahden Rantatie-hanke. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen julkaisuja 28. Turun yliopisto.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2006. Diskurssianalyysi liikkeessä. 3. p. (1. p. 1999). Valkeakoski: Vastapaino.
- Juhila, K. 2006. Tutkijan positiot. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2006. Diskurssianalyysi liikkeessä. 3. p. (1. p. 1999). Valkeakoski: Vastapaino, 201-232.
- Julku, K. 1987. Oulu keskiajalla – Oulun sotatie. Teoksessa Valkean kaupungin vaiheet. Oulun historiaa. *Studia historica septentrionalia* 13, 29-57.
- Julku, K. (toim.) 1987. Valkean kaupungin vaiheet. Oulun historiaa. *Studia historica septentrionalia* 13. Jyväskylä: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- Jylkkä-Karppinen, K., Koskamo, A., Kuusela, K. & Laitila, R. 2009. Rahjan saariston ja Siiponjokilaakson elinkeinohistoriallinen selvitys. Teoksessa: Tomtningeja ja turnesjusseja - kulttuurimaiseman kerroksia Kalajoella. EAKR-hanke Kulttuuriperintö matkailun voimavaraksi. Oulu: Kulttuuritutkijain Osuuskunta Aura.
- Järviluoma, J. 1994. Matkailun työntö- ja vetovoimatekijät ja niiden heijastuminen lomakohteen valintaan. Teoksessa Aho, S. (toim.) Matkailun vetovoimatekijät tutkimuskohteena, 31-48.
- Järviluoma, J. 2001. Ympäristön käsitteestä luontomatkailemisen tulkintoihin. Teoksessa Aho, S., Honkanen, A. & Saarinen, J. (toim.). Matkailuelämykset tutkimuskohteina. Pohjois-Suomen tutkimuslaitos, Oulun yliopisto, 69-81.
- Järviluoma, J. 2006. Turistin luonto. Tutkimus luonnon merkityksestä matkailun vetovoimatekijänä neljässä Lapin matkailukeskuksessa. *Acta Electronica Universitatis Lapponiensis* 14. Kauppatieteiden ja matkailun tiedekunta. Lapin yliopisto. www.ulapland.fi/actanet. Viitattu: 14.5.2016.
- Järviluoma, J. & Saarinen, J. (toim.) 2001. Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 796, 2001. METLA, Rovaniemen tutkimusasema.
- Jääkausi-ilta. 23.3.2016. Luonto-Suomi. Asiantuntijoina paleobiologian dosentti Suvi Viranta-Kovonen ja ympäristögeologian professori Veli-Pekka Salonen. Yle Radio Suomi. Esitetty 23.3.2016.
- Kalastus- ja luontomatkailemishanke 2014–2015. Perämeren rannikon kalatalousryhmä. Loppuraportti 2014-2015. Oulun seudun Leader, Nouseva Rannikkoseutu. [http://www.oulunseudunleader.fi/assets/site/jomma/files/kalatalous/Kalastus_ja_luontomatka_loppurap.\(1\).pdf](http://www.oulunseudunleader.fi/assets/site/jomma/files/kalatalous/Kalastus_ja_luontomatka_loppurap.(1).pdf). Viitattu: 30.4.2016.
- Kalatalousstrategia 2014–2020. Perämeren rannikon kalatalousstrategia 2014–2020. Elinkeinokalatalouden paikallinen kehittäminen Perämeren rannikolla. Jokivarsien Moderni Maaseutuyhdistys Jomma ry. ja PKL Perämeren Kalatalousyhteisöjen Liitto ry.

http://www.popleader.fi/assets/site/popleader/files/kalatalous/Perameren_rannikon_kalatalousstrategia_2014-2020-1.pdf. Viitattu: 30.4.2016.

- Karppinen, S. J.A. & Lomama, T. (toim.) 2007. Seikkailun elämyksiä. Seikkailukasvatuksen teoriaa ja sovelluksia. Lapin yliopistokustannus.
- Kauppila, P. 2001a. ALMA-malli: työkalu matkailun alueelliseen suunnitteluun ja kehittämiseen. Teoksessa Lassila & Aho (toim.) Matka maaseudulle. Näkökulmia maaseutumatkailun tutkimukseen. 7/2001. Kuopio: Pohjois-Savon ammattikorkeakoulu, matkailu- ja ravitsemusala, 9-30.
- Kauppila, P. 2001b. Matkakohteen valinta ja vetovoimatekijät: Esimerkkinä Kuusamon kesämatkailu. Teoksessa Aho, Honkanen & Saarinen (toim.) 2001. Matkailuelämykset tutkimuskohteina. 127-146.
- Komppula, R. 2002. Luontoelämys matkailutuotteeksi - markkinoinnin näkökulma tuotekehitykseen. Teoksessa Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.) Luonto matkailukohteena: virkistystä ja elämyksiä luonnosta. 45-65.
- Komppula, R. 2001. Maaseutumatkailuelinkeinon valtakunnalliset kasvutavoitteet ja yritysten kasvun halu – keskustelua kasvusta. Teoksessa Lassila, H. & Aho, S. (toim.) Matka maaseudulle. Näkökulmia maaseutumatkailun tutkimukseen. 57-75.
- Korhonen, K. 2015. Limingan luontomatkailun toimintamalli ja kansainvälistyminen. 2012-2014. Loppuraportti. 17.1.2015. Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus. http://hankerekisteri.fi/sisalto/raportit/Liminganlahden_luontomatkailun_toimintamalli_ja_kansainvalistyminen_LR.pdf. Viitattu: 14.5.2016.
- Korhonen, M. 2009. Matti tarinoi: ansapyyntiä, metsästystä, kalastusta, hyljeretki ja keväisiä hanhijahteja. Omakustanne. Oulu: Mattilan kirjapaino.
- Korkala, E. 2016. Lumijoen Varjakan kalasatama-alueesta. Henkilökohtainen tiedonanto, keskustelu. 11.5.2016.
- Kukkohovi, P. (toim.) 2015. Lumijoen kalastajien tarinoita. Kyllä se meri aina velekasa maksaa. Lumijoen kalastajainseura ry. Kempele Mattilan kirjapaino.
- Laiho, M., Herranen, V. ja Kivi, E. 2005. Kalastusmatkailun nykytila, kehittämishaasteet ja hanketointi Suomessa. Maa- ja metsätalousministeriö, MMM:n julkaisuja 3/2005.
- Lakeuden kulttuuripolku. KirjastoVirma. Opas Limingan, Lumijoen, Rantsilan ja Tyrnävän kulttuuri-kohteisiin. Pohjoispohjalaista kulttuuriperintöä. www.kirjastovirma.fi/lakeudenkulttuuripolku. Viitattu: 29.4.2016.
- Lassila, H. & Aho, S. (toim.) 2001. Matka maaseudulle. Näkökulmia maaseutumatkailun tutkimukseen. 7/2001. Kuopio: Pohjois-Savon ammattikorkeakoulu, matkailu- ja ravitsemusala.
- Liminganlahden ystävät ry. 2016. <http://www.liminganlahti.fi/luontokeskus/luontokeskus/toimijat/liminganlahden-ystavat-ry.html>. Viitattu: 12.5.2016.
- Linnut kansainvälisen luontomatkailun kärkituotteeksi Oulun seudulla–hanke 1.11.2009–31.12.2011. Pohjois-Pohjanmaan liitto, 2012. <http://www.pohjois-pohjanmaa.fi/file.php?2401>. Viitattu: 14.5.2016.
- Lumijoki - Vuosisatojen saatossa. 1994. Lumijoki-Seura ry. Oulu: Osakeyhtiö Liiton Kirjapaino.
- Lumijoki-seura ry. 2011. ”Täytyy sitä yrittää kaikkensa täälläkin...” Lumijoen kotirintama muistelee. Tallinna: Lumijoki-seura ry.

- Lumijoki-seura ry. 2014. Kalastajamuseo, Varjakka. <http://lumijokiseura.blogspot.fi/p/kalastaja-museo.html>. Viitattu: 11.5.2016.
- Lumituuli Oy 2016. Tuulivoimayhtiö. www.lumituuli.fi. Viitattu: 20.5.2016.
- Lummaa, K., Rönkä, M & Vuorisalo, T. (toim.) 2012. Monitieteellinen ympäristötutkimus. Tallinna: Gaudeamus.
- Lütje, M. & Tarssanen, S. 2013. Matkailuelämysten tuottaminen ja kuluttaminen. Teoksessa Veijola (toim.) Matkailututkimuksen lukukirja. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Maakirjakartta 1732. Geometrisk Afritning: Uhleåborg, Limingå Socken och Lapaniemi By. Historialliset kartat. KA F18: 19/1-2. www.vanhakartta.fi. Viitattu: 14.5.2015.
- Matinolli, K. & Asunmaa, M. 2005. Merestä noussut maa. Tyrnävän historia 1800–2000. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Matkailun tiekartta 2015–2025. TEM. <http://www.tem.fi/matkailuntiekartta>. Viitattu: 14.5.2016.
- Matkailun tiekartta 2015–2025. Yhdessä enemmän – kasvua ja uudistusta Suomen matkailuun. TEM Raportteja 2/2015. Elinkeino ja innovaatio-osasto. Työ- ja elinkeinoministeriö. http://www.tem.fi/files/41898/TEMrap_2_2015_16012015.pdf. Viitattu: 14.5.2016.
- Matkailutie Tervan tie. www.tervantie.fi. Viitattu: 20.5.2016.
- Matturi, U. 2016. Liminganlahden luontokeskuksen hoitajan henkilökohtainen tiedonanto, keskustelu. 14.3.2016. Metsähallitus. Liminka.
- Meinander, H. 2014. Suomen historia. Linjat, rakenteet, käännekohdat. Alkuteos 2006: Finlands historia. Suom. Paula Autio. Keruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Merenkurkku 2016. Maankohoaminen – nousemme koko ajan. Kuroutumislahdet, fladat ja kluuvijärvet. Faktat M8, teema 3. Merenkurkun saaristo. Maailmanperintö yhteistyössä 63°N. www.merenkurkku.fi. Viitattu: 12.5.2016.
- Metla 2014. Muhoksen tutkimusmetsät. <http://www.metla.fi/metsat/muhos/>. Viitattu: 20.5.2016.
- Metsähallitus 2016. Boundless Bothnian Bay-hanke. Perämeren matkailun ja virkistyskäytön kehittäminen–hanke 1.5.2011 - 30.6.2014. <http://www.metsa.fi/boundlessbothnianbay>. Viitattu: 14.5.2016.
- Miettinen, T. 2010. Fenomenologia ja sosiaalisen todellisuuden rakentuminen. Teoksessa Miettinen, T., Pulkkinen, S. & Taipale, J. (toim.) Fenomenologian ydinkysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus.
- Miettinen, T., Pulkkinen, S. & Taipale, J. (toim.) 2010. Fenomenologian ydinkysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus.
- Moilanen, R.-L. 2001. Perinnematkailu maaseudun matkailun monipuolistajana, case Kuninkaantie. Teoksessa Lassila H. & Aho, S. (toim.) Matka maaseudulle. Näkökulmia maaseutumatkailun tutkimukseen 7/2001. Kuopio: Pohjois-Savon ammattikorkeakoulu, matkailu- ja ravitsemusala, 153-167.
- Muhonen, M. & Savolainen, M. 2013. Kainuun kulttuurimaisemat ja maisemanähtävyydet. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitys- ja täydennysinventointi 2011-2013. KAI-raportti. Lapin Kainuun maakunta. <http://www.maaseutumaisemat.fi/wp-content/uploads/2011/09/KAI-raportti-valtakunnalliset-ja-maakunnalliset.pdf>. Viitattu: 22.5.2016.
- Museovirasto 2009. Keisarintie. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY). www.rky.fi. Viitattu: 14.5.2016.
- Museovirasto 2009. Pohjanmaan rantatie. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY). www.rky.fi. Viitattu: 14.5.2016.

- Myllylä, M. & Laamanen, M. 2005. Tuotteistettu Kalastusmatkailu. Kalatalouden Keskusliiton julkaisu 153. Helsinki: Kalatalouden keskusliitto.
- Männikkö, V. 1994. Sananparsia ja muisteluksia. Teoksessa Lumijoki – Vuosisatojen saatossa. 1994. Lumijoki-seura ry. Oulu: Osakeyhtiö Liiton Kirjapaino.
- Niemelä, I. 1.3.1946. 76-vuotias lumijokinen, Savelan vaari alias Heikki Greus muistelee muinaisia. Tähestimestä, Iikka Niemelän artikkeleita. Kaleva 1.3.1946. Saatavissa: Kirjastovirma. <http://www.kirjastovirma.net/liminka/tahystaja/1946-03-01>. Viitattu: 7.3.2016.
- Niemelä, I. 1.2.1947. Korkalan Eemeli ja Virsun Jussi jatkavat vanhoja Revonlahden juttujaan, joihin Heikki Huuemonenkin sanoo sanansa. Tähestimestä, Iikka Niemelän artikkeleita, Kaleva 1.2.1947. Saatavissa: Kirjastovirma. <http://www.kirjastovirma.net/liminka/tahystaja/1947-02-01>. Viitattu: 7.3.2016.
- Niemelä, I. 16.2.1947. Lähes 83-vuotias lumijokinen Koukkulan Kustu kertoo vanhoja. Tähestimestä, Iikka Niemelän artikkeleita. Kalevassa 16.2.1947. Saatavissa: Kirjastovirma. <http://www.kirjastovirma.net/liminka/tahystaja/1947-02-16>. Viitattu: 7.3.2016.
- Niemelä, I. 7.2.1954. Lapsuudenajan muistelmia vanhasta Virkkulasta ja erittäinkin sen puuteperältä. Tähestimestä, Iikka Niemelän artikkeleita. Kaleva 7.2.1954. Saatavissa: Kirjastovirma. <http://www.kirjastovirma.net/liminka/tahystaja/1954-02-07>. Viitattu: 7.3.2016.
- Niemelä, I. 24.3.1954. Lumijoelta löydettyä, Maakunnan meininkejä tähystelemässä, Iikka Niemelän artikkeleita, Kaleva 24.3.1954. Saatavissa: Kirjastovirma. <http://www.kirjastovirma.net/liminka/tahystaja/1954-03-24>. Viitattu: 7.3.2016.
- Niemelä, I. 30.9.1955. Tähestyksiä Tikkaperältä. Tähestimestä, Iikka Niemelän artikkeleita. Kaleva 30.9.1955. Saatavissa: Kirjastovirma. <http://www.kirjastovirma.net/liminka/tahystaja/1955-09-30>. Viitattu: 7.3.2016.
- Niemelä, I. 19.5.1956. Niemelä, Iikka 1956. Virkkulan ja Varjakan vanhat kalastajat kertovat. Tähestimestä, Iikka Niemelän artikkeleita. Kaleva 19.5.1956. Saatavissa: Kirjastovirma. <http://www.kirjastovirma.fi/liminka/tahystaja/1956-05-19>. Viitattu: 7.6.2016.
- Niemelä, I. 8.6.1958. Muistellemme Virkkulan edesmenneitä kalastajia. Tähestimestä, Iikka Niemelän artikkeleita. Kaleva 8.6.1958. Saatavissa: Kirjastovirma. <http://www.kirjastovirma.net/liminka/tahystaja/1958-06-08>. Viitattu: 7.3.2016.
- Nurminen, H. (toim.) 2002. Elämää ja elämyksiä saaristossa. Näkökulmia kestävään matkailuun. Kirja-Aurora ja Nuotta-hanke. Turku: Turun yliopisto.
- Okkonen, Jari 2003. Jättiläisten hautoja ja hirveitä kiviröykkiöitä: Pohjanmaan muinaisten kivirakennelmien arkeologiaa. Acta Universitatis Ouluensis. Series B. Humaniora 52. Oulun yliopisto.
- Paavola, K. 1987. Merestä nouseva Oulu. Teoksessa Julku, K. (toim.) Valkean kaupungin vaiheet. Oulun historiaa. Studia historica septentrionalia 13, 11-27.
- Petrisalo, K. 1994. Menneisyys turismin vetovoimatekijänä. Teoksessa Aho, S. (toim.) Matkailun vetovoimatekijät tutkimuskohteena. Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. Oulun Yliopisto, 73-83.
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. 2009. Kurssi kohti diskurssia. Tallinna: Vastapaino.
- Pine, B.J. & Gilmore, J.H. 1999. The Experience Economy. Harvard: Harvard University Press.
- Pohjanlahden Rantatie, matkailutie. <http://www.rantatie.com/>. Viitattu: 11.5.2016.
- Pohjanlahden Rantatie–matkailuhanke 2011–2012. Pohjanlahden Rantatien ylimaakunnallinen matkailutien kehittämishanke. Matkailutietoimikunta. Turun yliopisto. <http://www.rantatie.com/info/hanke>. Viitattu: 14.5.2016.

- Pohjois-Pohjanmaa 2012. Liminganlahden luontokeskuksen kehittäminen. Liminganlahti. Syyskuu 2012. Pohjois-Pohjanmaan Liitto, Council of Oulu Region. <http://www.pohjois-pohjanmaa.fi/file.php?2388>. Viitattu: 30.4.2016.
- Pohjois-Pohjanmaan matkailuelinkeinon kehittämisstrategia 2020. Yhteistyöllä matkailuelinkeinosta kasvua ja kansainvälisyyttä! Oulu: Pohjois-Pohjanmaan liitto, Council of Oulu Region. Julkaisu A:57. www.pohjois-pohjanmaa.fi/file.php?3823. Viitattu: 20.5.2016.
- Raahen kaupunki 2016. Raahen saaristo on vuoden 2016 retkikohde. Ajankohtaista. Raahen kaupunki. www.raahe.fi/etusivu/101/1/raahen_saaristo_on_vuoden_retkikohde_2016. Viitattu: 20.5.2016.
- Rantala, O. 2011. Metsä matkailukäytössä: etnografinen tutkimus luonnossa opastamisesta. Väitöskirja. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto, Rovaniemi. Acta Electronica Universitatis Laponiensis 92. <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/61763>. Viitattu: 20.4.2016.
- Rantala, O. 2012. Matkailututkimus. Julkaisussa Lummaa, K. Rönkä, M. & Vuorisalo, T. (toim.) Monitieteinen ympäristötutkimus. Helsinki: Gaudeamus, 91–96.
- Raven, L. 2004. Taskun pooki. Raahen seutukunta/aluekeskustiedottajan tiedote 21.8.2003. Raahen Matkaoppaat ry. <http://raaheguides.org/fi/taskunpooki>. Viitattu: 20.5.2016.
- RKY - Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. Pohjois-Pohjanmaa. Museovirasto. www.rky.fi. Viitattu: 14.5.2016.
- Rokua Geopark 2016. <http://www.rokuageopark.fi>. Viitattu: 14.5.2016.
- Ruukin maaseutuopisto 2016. (<http://www.raahenedu.fi/rmo/koulutus/luontoala>). Viitattu: 14.5.2016.
- Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.) 2005. Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. 2. painos 2009. Jyväskylä: Vastapaino.
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006a. Etnografia. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto (verkkojulkaisu). Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L5_3.html. Viitattu: 7.5.2016.
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006b. Narratiiviset tarkastelutavat. KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto (verkkojulkaisu). Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_6_4.html. Viitattu: 7.5.2016.
- Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.) 2002. Luonto matkailukohteena: virkistystä ja elämyksiä luonnosta. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 866, 2002. Rovaniemi: Rovaniemen tutkimusasema.
- Salonen, V.-P. 2012. Geologia. Teoksessa Lummaa, K., Rönkä, M & Vuorisalo, T. (toim.) Monitieteellinen ympäristötutkimus. Tallinna: Gaudeamus, 33-36.
- Sarkkinen, M. & Torvinen, M. 2000. Pohjois-Pohjanmaan kiinteät muinaisjäännökset. Osa 3. Lakeuden, Raahen ja Siikalatvan seutukunnat. Pohjois-Pohjanmaan liitto. Julkaisu A:21. Oulu: Oulun tyypit Oy.
- Selkämeren rannikon matkailutiehanke 2008–2010. <http://www.rantatie.com/info/hanke>. Viitattu: 11.5.2016.
- Siira, J. 1995. Luonto, maaperä, kasvillisuus ja eläimistö. Teoksessa Lumijoki – Vuosisatojen saatossa. Lumijoki-seura. Oulu: Osakeyhtiö Liiton Kirjapaino, 11-43.
- Siljander, P. 1988. Hermeneuttisen pedagogiikan pääsuuntauukset. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 55/1988. Oulu: Oulun yliopisto.
- Skifstesvik, J. 2011. Perämeren nimistössä elää kokemustieto. Hiidenkivi. Suomalainen kulttuurilehti. Nro 6/11. <http://www.hiidenkivi-lehti.fi/Digipaper/OldNews.aspx?id=3404>. Viitattu: 20.5.2016.

- Suomen Luontomatkailuliitto ry 2016. <https://sites.google.com/site/luontomatkailuliitto/home>. Viitattu: 14.5.2016.
- Suomen Opasliitto ry. 2016. <http://www.suomenopasliitto.fi>. Viitattu: 14.5.2016.
- Swarbrooke, J. & Horner, S. 1999. *Consumer behaviour in Tourism*. Oxford: Butterworth & Heinemann.
- Sykesport.fi, pyöräily: Länsirannikon reitti kiertää kauneimmat rannikkokaupungit. <http://sykesport.fi/pyoraily/lansirannikon-reitti-kiertaa-kauneimmat-rannikkokaupungit>. Viitattu: 11.5.2016.
- Tarssanen, S. (toim.) 2005. *Elämystuottajan käsikirja*. Rovaniemi: Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskus.
- Teppo-Pärnä, V. 2002b. Saariston kulttuurimaisemasta ja rakennuskulttuurista. Teoksessa Nurminen (toim.) *Elämää ja elämyksiä saaristossa*. Kirja-Aurora ja Nuotta-hanke. Turku: Turun yliopisto, 79-93.
- Teppo-Pärnä, V. 2002a. Kulttuurimaisema ja sen hoito. Teoksessa Nurminen (toim.) *Elämää ja elämyksiä saaristossa*. Kirja-Aurora ja Nuotta-hanke. Turku: Turun yliopisto, 97-107.
- Tervan tie-matkailutiehanke. Maakuntahallitus 2008. Pohjois-Pohjanmaa. http://kafi.tutka.net/mk_paatokset/kokous/KOKOUS-514-3.HTM. Viitattu: 11.5.2016.
- Tilastokeskus 2015. *Suomalaisten matkailu Keski-Eurooppaan kasvoi vuonna 2015*. Suomen virallinen tilasto (SVT). Helsinki. <http://www.stat.fi/til/smat>. Viitattu: 10.3.2016.
- Toivonen, A., Kettunen, J., Honkanen, A. & Saarinen, J. 2005. Luonto- ja elämysmatkailu — elinkeinon edellytykset. Esiselvitys tutkimusaiheista. Kala- ja riistaraportteja 352. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Helsinki. <http://www.rktl.fi/www/uploads/pdf/raportti352.pdf>. Viitattu: 7.5.2016.
- Tomtningeja ja turnesjusseja 2009. Tomtningeja ja turnesjusseja – kulttuurimaiseman kerroksia Kala-joella. Oulu: Metsähallitus. Pohjanmaan luontopalvelut. http://www.metsa.fi/documents/10739/11431/Tomtningeja%20ja%20turnesjusseja_lopullinen%204.9.2009_pieni.pdf. Viitattu: 20.5.2016.
- Tuohino, A. & Pitkänen, K. 2002. Elämyksen representaatiot matkaesitteissä – esimerkkinä talvinen Itä-Suomi. Teoksessa Saarinen & Järviluoma (toim.). *Luonto matkailukohteenä: virkistystä ja elämyksiä luonnosta*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 866, 2002. Rovaniemi: Rovaniemen tutkimusasema, 27-44.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 1-3. p. Helsinki: Tammi.
- Tyrväinen, L., Kurttila, M. & Sievänen, T. (toim.) 2015. *Hyvinvointia metsästä*. 2. p. Helsinki: SKS.
- Tyrväinen, L., Silvennoinen, H. & Nousiainen, I. 2002. *Luontomatkailusta yritystoimintaa*. Loppuraportti. Joensuun yliopisto. Metsätieteellinen tiedekunta.
- Vahtola, J. 1980. Torniojoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty. *Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus. Studia historica Septentrionalia 3*. Kuusamo: Societas Historica Finlandiae Septentrionalis.
- Vahtola, J. 1987a. Oulujoksuun keskusasema 1500-luvulla. Teoksessa *Valkean kaupungin vaiheet. Oulun historiaa. Studia historica septentrionalia 13*, 59-77.
- Vahtola, J. 1987b. Oulun historia kaupungin perustamisesta isoonvihaan. Teoksessa *Valkean kaupungin vaiheet. Oulun historiaa. Studia historica septentrionalia 13*, 79-99.

- Vahtola, J. 1991. Oulujokilaakson historia keskiajalta 1860-luvulle. Teoksessa Huurre, M. & Vahtola, J. Oulujokilaakson historia. Kivikaudelta vuoteen 1865. Oulu: Osakeyhtiö Liiton Kirjapaino, 71-606.
- Vahtola, J. 1994. Lumijoki keskiajalta 1890-luvulle. Teoksessa Lumijoki – Vuosisatojen saatossa. 1994. Lumijoki-seura, 45-70.
- Vainikainen, M. 1994. Lumijoen seurakunnan historiaa 1890-luvulta nykyaikaan. Teoksessa Lumijoki – Vuosisatojen saatossa. Lumijoki-seura, 71-93.
- Valli, K. 2012. Psykologia. Teoksessa Lummaa, K., Rönkä M. & Vuorisalo, T. (toim.) Monitieteinen ympäristötutkimus. Tallinna: Gaudeamus, 49-54.
- van Marwijk R. 2008. Walkers' perspectives on nature management strategies: Nature restoration in a National Park. In: de Haan & van der Duim (eds.) Landscape, Leisure and Tourism. Delft: Eduron, 113-126.
- Vapaa-ajan kalatalouden kehittämisstrategia 2002. Virkistyskalastus Suomessa nyt ja tulevaisuudessa. Kala- ja riistahallinnon julkaisuja 58. Maa- ja metsätalousministeriö.
http://www.mmm.fi/julkaisut/kalastus/MMMkrojulkaisu2002_58.pdf. Viitattu: 14.5.2016.
- Veijola, S. (toim.) 2013. Matkailututkimuksen lukukirja. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Vervloet, J. 2008. The position of cultural history and heritage management in a complex society. In: de Haan & van der Duim (eds.) Landscape, Leisure and Tourism. Delft: Eduron, 63-70.
- Visit Bothnian Bay 2016. <http://www.visitbothnianbay.com>. Viitattu: 14.5.2016.
- Visit Finland 2016. Pyöräillen Suomessa. <http://www.pyorailensuomessa.fi>. Viitattu: 15.5.2016)
- Vuorinen, I. 2002. Saaristomeren ympäristökeskustelun ongelmakohtia. Teoksessa Nurminen (toim.) 2002. Elämää ja elämyksiä saaristossa. Näkökulmia kestävään matkailuun. Kirja-Aurora ja Nuottahanke. Turku: Turun yliopisto, 67-77.
- Vähäkangas, K. 2008. Ookko kuullu. Tasku ja Kalla tukikohtia. Raahelainen 2.8.2008.
- Ylimannila, Seppo 1970. Oulujoen alajuoksun kehityksestä. Pohjois-Suomen maantieteellinen seura, Nordia julkaisut. Vol 4:7/1970.
- Ympäristöministeriö 1992. Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-alue työryhmän mietintö II. YM YSO Mietintö 66 1992 II. Helsinki: Ympäristönsuojeluosasto.
<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/29087>. Viitattu: 14.5.2016.
- Ympäristöministeriö 1995. Arvokkaat maisema-alueet. Valtioneuvoston periaatepäätös.
http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Maisemat/Arvokkaat_maisemaalueet. Viitattu: 14.5.2016.
- Ympäristöministeriö 2002. Ohjelma luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailemisen kehittämiseksi. Suomen ympäristö 535. Helsinki: Alueidenkäytön osasto.
- Ympäristöministeriö 2015. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointi. Kuulemisen tausta-aineisto. Taustamuistio. Ympäristöministeriö 11.11.2015.
[http://www.ym.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Ymparistoministerio_kuulee_ehdotuksista_\(37446\)](http://www.ym.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Ymparistoministerio_kuulee_ehdotuksista_(37446)). Viitattu: 22.5.2016.
- Ympäristöministeriö 2016. Ehdotukset valtakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi maakunnittain, Pohjois-Pohjanmaa. [http://www.ym.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Ymparistoministerio_kuulee_ehdotuksista_\(37446\)](http://www.ym.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Ymparistoministerio_kuulee_ehdotuksista_(37446)). Viitattu: 13.5.2016.

KUVALUETTELO

KUVA 1. Pohjois-Pohjanmaan matkailun aluerakenne (Pohjois-Pohjanmaan matkailuelinkeinon kehittämisstrategia 2020, 11).....	34
KUVA 2. Lumijokea talvimaisemassa: kirkko, Laurilan talo, kunnantalo ja Hiidenkivi-kirjasto	38
KUVA 3. Näkymä Varjakan vierasvenesatamasta kohti Oulunsaloa	40
KUVA 4. Näkymä kevättalvella Varjakan mereltä kangastelevaa Hailuotoa vasten	40
KUVA 5. Pilkkijöitä potkureilla Varjakan jäällä maaliskuun lopussa, taustalla Rokonkari	40
KUVA 6. Näkymä Varjakan vierasvenesatamasta Hailuoto-laivoineen	41
KUVA 7. Kalastajakylä, majakka ja Luotsi-hotelli Hailuodon Marjaniehemessä.....	42
KUVA 8. Reitillä Puhkiavalle näkymä Lumijokisuulta iltahämärässä	44
KUVA 9. Alkukesän näkymä Temmesjoen lintutornilta.....	45
KUVA 10. Puhkiavan lintutorni Lumijoella ja ryvikköinen näkymä Liminganlahdelle	45
KUVA 11. Sannanlahden lintutorni ja näkymä Liminganlahden rantatasangolle.....	47
KUVA 12. Lumijoen ja Limingan välisellä Rantaharjulla luonto- ja pyöreäreitien opasteita.....	50
KUVA 13. Maankohoamispolun infotaulut kertovat merenrannan sijainnista	50
KUVA 14. Infotaulu maankohoamispolulla hiekkaisella Rantaharjulla	51
KUVA 15. Limingan virkistysalue, näkymä laavulta	51
KUVA 16. Hirvinevan tekojärvi Limingassa	53
KUVA 17. Alakestilän puulajipuisto Liminganjokivarressa	53
KUVA 18. Lumijoen Varjakan kalahalli ja vanha kalastusvene	55
KUVA 19. Varjakan kalasatama: kalastajaveneitä, Hailuoto-laiva ja vierasvenesatama	56
KUVA 20. Lumijoen Varjakan hiekkainen uimaranta ja aallonmurtaja ilta-auringossa	57
KUVA 21. Hailuoto-laiva ja grillikota Varjan rannan vihreällä nurmikentällä.....	58
KUVA 22. Lumijoen Varjakan kalasataman vanhoja puurakennuksia	58
KUVA 23. Aukun mökki Lumijoen Varjakassa, toimii nykyään kalastajamuseona	60
KUVA 24. Lepola Lumijoen Varjakassa vuonna 1951 (Elvi Lindqvistin albumi)	61
KUVA 25. Lepola vuonna 2015 (Kuva: Pirkko Kukkohovi)	61
KUVA 26. Näkymä Varjakan rannasta harmaa Aukun mökki ja takana näkyy punaista Lepolaa	62
KUVA 27. Varjakan vanhin, yli 100-vuotias Pietin verkkohuone	63
KUVA 28. Eino Korkala esittelee vataa verkkohuoneen edustalla	64
KUVA 29. Varkajan savustus- ja varastomökkejä sekä maihin nostettuja veneitä.....	65
KUVA 30. Jääröyssyjä Lumijoen Varjakan rannassa kevättalvella	66
KUVA 31. Lumijoen Varjakan meri on kevättalvisin suosittu ulkoilu- ja talviliikuntakohde.....	67
KUVA 32. Toiminnallisia matkailuelämyksiä pilkkiretkellä Varjakassa	68
KUVA 33. Kalastajat Urho Korkala ja Seppo Lainekallio kokemassa verkkoja Varjakan edustalla	69
KUVA 34. Tyypillistä kalansaalista niin verkolla kuin pilkillä: hauki, kiiski, särki ja ahven	69
KUVA 35. Meren avaruus ja kevättalven valo osana arktista elämystä	70
KUVA 36. Lumijoen ahvenmarkkinoilla paikalliset kalastajat möivät saalistaan.....	71
KUVA 37. Lumijoen Varjakan ahvenmarkkinoilla 2015	71
KUVA 38. Lumijoen kalastajien tarinoita–kirjan kansilehti	79
KUVA 39. Matkailun alueellinen kartta teemojen pohjalta (mukaillen Pohjois-Pohjanmaan matkailuelinkeinon kehittämisstrategia 2020, 11).....	168

LUETTELO KUVIOISTA

KUVIO 1. Tutkimuksen hermeneuttinen kehä.....	6
KUVIO 2. Maaseutumatkailun elämyssisällön kolme tukijalkaa: luonto, kulttuuri ja virkistys	22
KUVIO 3. Luonto- ja kulttuurimatkailun laatusanoja.....	23